DOCTORUL
NICOLAE C. PAULESCU
SAU
ȘTIINȚA MĂRTURISITOARE

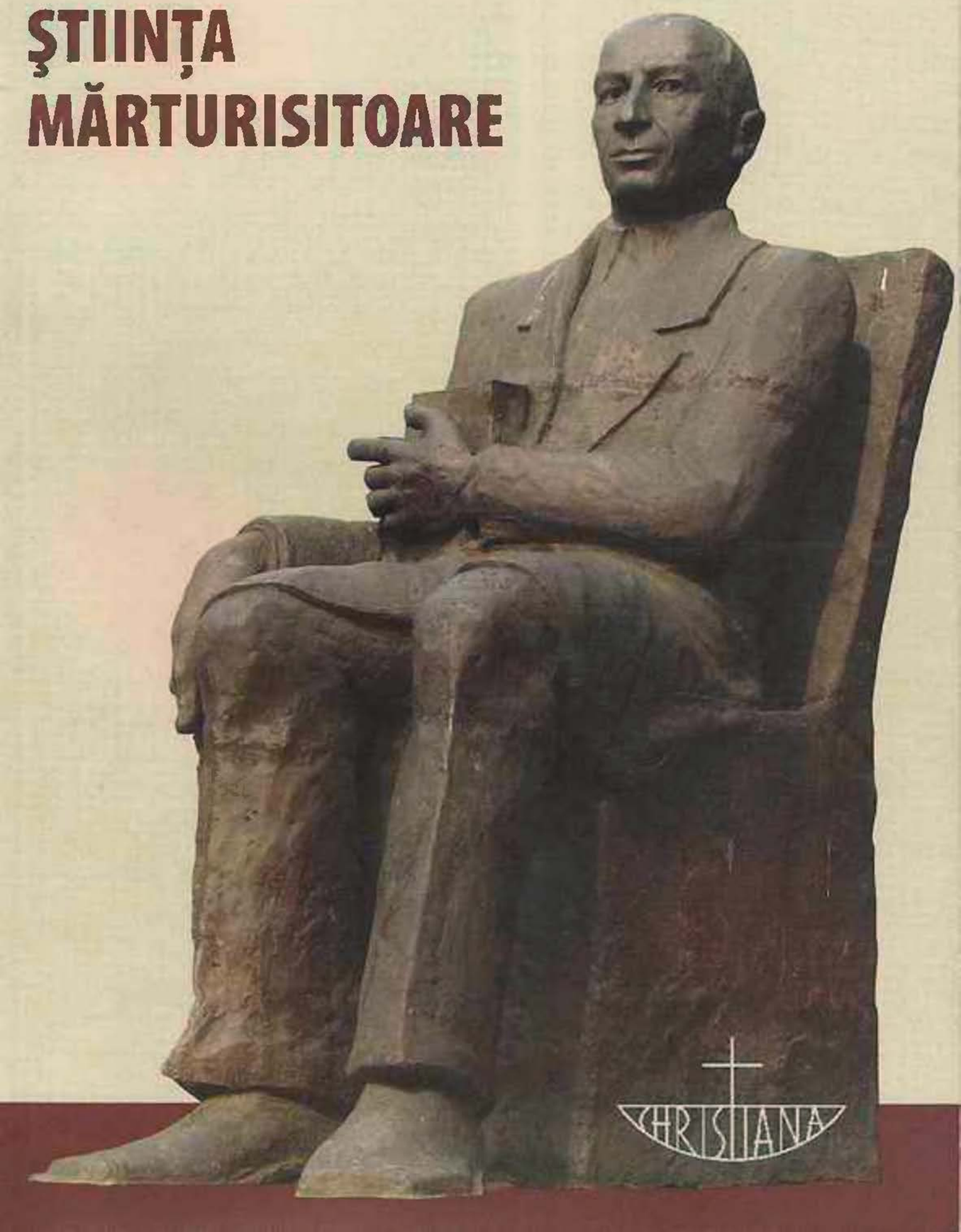

Coperta:
Larisa Barbu

© Asociaţia Filantropică Medicală «Christiana»
Ediţia I: 2002
Ediţia a II-a : 2009

Editura Christiana – Str. Theodor Sperantia 104,
bl. S26, sc. 3, parter, ap. 66, sector 3,
Bucureşti, cod 030939;
tel./fax.: 021/3225798 sau tel. 0314190676
e-mail: editurachristiana@yahoo.com;
www.editurachristiana.ro

Redactor-şef: **Răzvan Codrescu**
Consilier editorial: **Gabriela Moldoveanu**

ISBN 978-973-1913-25-4

APOLOGII CONTEMPORANE

DOCTORUL
NICOLAE C. PAULESCU
SAU
ŞTIINŢA MĂRTURISITOARE

Ediţia a doua,
revizuită şi adăugită

Crestomaţie, note
şi tablou bio-bibliografic de
Răzvan Codrescu

Cu o postfaţă de
Părintele Galeriu

EDITURA CHRISTIANA
Bucureşti – 2009

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Doctorul Nicolae C. Paulescu sau ştiinţa mărturisitoare / pref.: Răzvan Codrescu. - Ed. a 2-a, rev. - Bucureşti: Editura Christiana, 2009

ISBN 978-973-1913-25-4

I. Codrescu, Răzvan (pref.)

821.135.1-96

"A demonstra existența unei *cauze prime* a vieții, imateriale, unice și infinit înțelepte – iată limita sublimă la care ajunge fiziologia. Această cauză primă este Dumnezeu. Omul de știință nu se poate deci mulțumi să zică: *Credo in Deum* [Cred în Dumnezeu]. El trebuie să afirme: *Scio Deum esse* [Știu că Dumnezeu există]."

Dr. N. C. Paulescu

SUMAR

Argument editorial – pag. 9

TEXTE DESPRE NICOLAE C. PAULESCU

Răzvan Codrescu:
Doctorul Nicolae C. Paulescu sau ştiinţa lui Scio Deum esse -
Dr. V. Trifu:
Profesorul Paulescu – 30
Nichifor Crainic:
Nicolae Paulescu, fundatorul naţionalismului creştin –

TEXTE DE NICOLAE C. PAULESCU

Suflet şi Dumnezeu – 113
Ideea de Dumnezeu în ştiinţă – 133
Instinctele de naţie şi umanitate – 145
Remediile patimilor sociale – 154
Spitalul – 256

Tablou bio-bibliografic – 269
În loc de postfaţă – 282

ARGUMENT EDITORIAL

Ediţia întâi a acestei cărţi a apărut la începutul anului 2002 şi a marcat încheierea "Anului Paulescu" (2001), când s-au împlinit 70 de ani de la moartea doctorului Nicolae C. Paulescu (1869-1931) şi 80 de ani de la descoperirea de către el a insulinei (brevetată de Ministerul Industriei şi Comerţului la 10 aprilie 1922, sub denumirea de "pancreină"), propunându-şi o introducere lămuritoare şi lesne accesibilă în gândirea filosofico-ştiinţifică a marelui savant creştin (conturată mai ales în ciclul de lucrări intitulat "Fiziologie filosofică"[1]), dar şi în complexa sa biografie (pilduitoare în multe privinţe, dar nu lipsită de umbre şi contradicţii).

Această a doua ediţie, revizuită şi adăugită, marchează împlinirea a 140 de ani de la naşterea adevăratului descoperitor al insulinei.

Dincolo de genialele sale performanţe de laborator, N. C. Paulescu a înălţat un impresionant edificiu teoretic al ştiinţei creştine, fiind, în răspărul pozitivismelor contemporane, cel mai important promotor român al creaţionismului şi finalismului, cu o solidă argumentaţie, deopotrivă ştiinţifică, filosofică şi teologică. S-a afirmat despre el că a fost, în spaţiul gândirii româneşti, "cel mai mare interpret ştiinţific al divinităţii"; cele ce urmează aici probează temeiurile unei astfel de afirmaţii şi se constituie într-o provocare la reevaluarea generală a teismului ştiinţific creaţionist, într-o vreme în care evoluţionismul pierde tot mai mult teren (*cf.*, pentru o circumscriere

---

[1] Iar în cadrul acestuia, mai ales în volumele *Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie* (1905), *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (1910) şi *Cele patru patimi şi remediile lor* (1921). Pentru amănunte editoriale privitoare la toate aceste lucrări, a se vedea tabloul bio-bibliografic de la finele volumului de faţă.

recentă şi autorizată a acestei problematici, Henry M. Morris, Gary E. Parker, *What Is Creation Science*, Master Books, 1999; trad. rom.: *Introducere în ştiinţa creaţionistă*, Editura Anastasia, Bucureşti, 2000; cartea include o amplă bibliografie la zi – în ed. rom.: pp. 391-404[2]).

Volumul de faţă reprezintă o premieră, prin faptul că adună la un loc atât scrieri *despre* N. C. Paulescu (acoperind toate dimensiunile vieţii şi activităţii sale), cât şi scrieri *de* N. C. Paulescu (alese atent din mai multe volume şi subsumate temei precizate în titlu: "Ştiinţa mărturisitoare"). Cititorul de astăzi are astfel la îndemână acele texte care acoperă aproape integral concepţia filosofico-ştiinţifică a autorului, precum şi toate indicaţiile necesare unei adânciri a studiului operei paulesciene, în măsura în care se va simţi tentat să o întreprindă.

Prima secţiune a volumului cuprinde, în cronologie inversă, trei studii despre N. C. Paulescu: "Nicolae C. Paulescu sau ştiinţa lui *Scio Deum esse*" de Răzvan Codrescu (1999),

---

[2] Prea puţini ştiu că în România există, de mai bine de zece ani, o Fundaţie Română pentru Cercetarea Creaţiei, întemeiată de un grup de iniţiativă prezidat de dr. ing. Emil Silvestru din Cluj (e-mail: esilvestru@yahoo.com), traducătorul şi prefaţatorul cărţii respective. Eforturi lăudabile pe această linie a făcut şi regretatul prof. dr. Radu Cârmaciu (m. 2001), şeful Catedrei de Fiziologie "Nicolae C. Paulescu" de la Universitatea de Medicină şi Farmacie "Carol Davila" din Bucureşti (a se vedea şi partea finală a tabloului bio-bibliografic). Pe aceeaşi linie se înscrie (dar cu mai mult accent pe latura practică) şi activitatea generală a Asociaţiei Filantropice Medicale "Christiana" din Bucureşti, cu promovarea conceptului de "medicină creştină", în continuitatea apostolatului medical al lui Nicolae C. Paulescu (*cf.*, între altele, Dr. Pavel Chirilă, *Conceptul de medicină creştină. I. Sfânta Scriptură citită de un medic ortodox*, Editura Christiana, Bucureşti, 2001, şi Dr. Pavel Chirilă, Pr. Mihai Valică, *Spitalul creştin. Introducere în medicina pastorală*, Editura Christiana, Bucureşti, 2004, volume apărute sub egida Centrului de Studii Teologice Aplicate de pe lângă Mitropolia Olteniei, ce şi-a propus – la iniţiativa Î. P. S. Teofan, acum Mitropolit al Moldovei şi Bucovinei – tocmai dezvoltarea unor "programe de cercetare biblică şi patristică cu caracter interdisciplinar", aplicând rezultatele cercetărilor şi oferind soluţii teologice în cele mai diverse domenii: misiune, bioetică, medicină, drept, asistenţă socială, psihologie, pedagogie, sociologie, ecologie etc.).

"Profesorul Paulescu" de Dr. V. Trifu (1944)[3] şi "Nicolae Paulescu, fundatorul naţionalismului creştin" de Nichifor Crainic (1937). Secţiunea a doua reuneşte, extrase din diferite volume şi grupate în ordine cronologică[4], cinci texte paulesciene (la origine, lecţii sau conferinţe): "Suflet şi Dumnezeu" (1905), "Ideea de Dumnezeu în ştiinţă" (1905), "Instinctele de naţie şi umanitate" (1910), "Remediile patimilor sociale" (1910) şi "Spitalul" (1913)[5]. La finele volumului am aşezat un amplu "Tablou bio-bibliografic" (cel mai complet de până astăzi) şi, în loc de postfaţă la această a doua ediţie, un text memorabil al Părintelui Galeriu din „Anul Paulescu".

În privinţa numeroaselor note de subsol, cele de autor sunt date cu cifre arabe, iar cele de editor – cu asterisc. Toate segmentele puse între paranteze drepte (compliniri, precizări etc.) reprezintă intervenţii editoriale, pe care le-am considerat utile cititorului actual.

Am urmat, în cea de-a doua secţiune, aceleaşi principii de editare din cele două ediţii Paulescu (astăzi epuizate) pe care le-am îngrijit anterior[6]. Cine cunoaşte ediţiile princeps ale

---

[3] În pofida câtorva exagerări, un text de o importanţă aparte, nu doar prin amploarea sa, ci şi pentru că este redactat de către o somitate a domeniului medical (ce s-a numărat şi printre colaboratorii cei mai apropiaţi ai lui N. C. Paulescu).

[4] Sursele sunt indicate la începutul fiecărui text şi se regăsesc, cu detalii suplimentare, în tabloul bio-bibliografic.

[5] N-au fost reţinute aici textele cu caracter precumpănitor politic şi xenofob, aşa-zis "anti-iudeo-masonice", explicabile în contextul epocii, dar cu totul reprobabile din perspectiva actuală. Antisemitismul afişat de doctorul Paulescu, în cărţi şi broşuri totuşi marginale în ansamblul operei sale, îi pot umbri *biografia, dar nicidecum meritele ştiinţifice şi profesionale.* Referinţe la aceste aspecte se fac însă în studiile despre Paulescu antologate aici, precum şi – cu rezervele critice de rigoare – în tabloul bio-bibliografic, editorul având convingerea că cititorii de astăzi vor şti să le aplice măsura cuvenită şi vor avea luciditatea disocierilor necesare.

[6] Nicolae C. Paulescu, *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (Editura Anastasia, Col. "Elita interbelică", Bucureşti, 1995; *cf.* "Nota asupra ediţiei", pp. 19-24), şi Nicolae C. Paulescu, *Noţiunile de "suflet" şi "Dum-*

cărţilor lui N. C. Paulescu dintre 1905-1913 ştie cât de greu sunt ele lizibile astăzi din pricina ortografiei depăşite şi oscilante, a limbii încărcate de termeni ieşiţi demult din uz şi, mai ales, de franţuzisme (după 12 ani petrecuţi în Franţa, autorul lasă, pe alocuri, impresia cuiva care se exprimă în româneşte, dar gîndeşte în franţuzeşte, având şi obiceiul să traducă literal din surse consultate în limba franceză). Pe de altă parte, el nu pare să fi avut o grijă deosebită pentru "cizelarea" stilistică a discursului (la origine, cel mai adesea, oral), de unde o topică uneori improprie sau defectuoasă, repetiţii sau pleonasme, scăpări cacofonice sau dezacorduri (unele curente în epocă, mai ales în zona muntenească), o punctuaţie derutantă şi adeseori redundantă (ce se poate imputa şi editorilor vremii). În aceste condiţii, am optat pentru rescrierea textului, îndreptându-l şi actualizându-l, dar cu o deosebită grijă de a nu-i trăda niciodată înţelesul sau intenţia. Am adoptat normele ortografice în vigoare; am simplificat sau am completat (după caz) punctuaţia, unificând-o şi modernizând-o; am conformat numeroase cuvinte regimului morfologic corect sau actual; am refăcut pe alocuri topica unor propoziţii sau fraze; am înlocuit sau actualizat formele lexicale învechite; am eliminat, de câte ori a fost cu putinţă, pleonasmele, cacofoniile şi alte imperfecţiuni stilistice; am redus o seamă de alineate (în mod evident inutile), concentrând – logic şi grafic – discursul. Dar operaţiunea cea mai dificilă a fost înlocuirea numeroaselor franţuzisme (cuvinte, expresii, construcţii gramaticale) – inacceptabile şi chiar ilariante astăzi – cu echivalenţe româneşti cât mai fidele înţelesului contextual. Nefiind vorba de texte beletristice, nici de vreo deosebită ambiţie stilistică a autorului, n-am considerat nelegitim acest procedeu editorial (deloc comod, dar la care m-am angajat tocmai dintr-o pietate deosebită faţă de memoria lui N. C. Paulescu).

---

nezeu" în fiziologie (Editura Anastasia, Bucureşti, 1999; *cf.* "Nota asupra ediţiei", pp. 25-29).

Am ţinut să păstrez, totuşi, câteva trăsături lexico-gramaticale specifice autorului şi epocii (*trebuinţă* în loc de necesitate; *fiinţă vieţuitoare* în loc de fiinţă vie; grafia *Christos* pentru Hristos; utilizarea relativ frecventă a perfectului simplu ş. a.), evitând astfel depersonalizarea textelor şi sugerând, fără riscul incomprehensiunii actuale, vetusteţea lor.

N. C. Paulescu citează uneori din lucrări sau ediţii care nu mi-au fost accesibile în România. În câteva cazuri, prin urmare, nu pot garanta fidelitatea citatelor traduse de autor (în care am intervenit, de regulă, în acelaşi sens în care am intervenit în tot textul), nici exactitatea unor trimiteri (uneori incomplete). Ori de câte ori s-a putut, am făcut însă confruntările de rigoare.

Se înţelege că anumite erori tehnice ale ediţiilor princeps (destul de modeste editorial), de care autorul nu este responsabil, au fost îndreptate în mod tacit. Tot în mod tacit, pe cât mi-a stat în putinţă, am îndreptat şi unele inexactităţi de fond strecurate în ediţiile respective (nume de persoane, ani, indicaţii bibliografice, sintagme străine etc.). Pentru ediţia a doua, tabloul bio-bibliografic a fost adus la zi.

Sper ca acest demers editorial să contribuie la mai buna cunoaştere actuală a "cazului Paulescu", dar şi la mai justa reconsiderare a raportului religie-ştiinţă, într-o lume românească adesea prea uitătoare de sine însăşi şi de Dumnezeu.

R. C.

TEXTE DESPRE

NICOLAE C. PAULESCU

DOCTORUL NICOLAE C. PAULESCU SAU ŞTIINŢA LUI *SCIO DEUM ESSE* *

"Vin deci să aduc înţelepciunii infinite
prinosul de adoraţie al ştiinţei vieţii".
(Nicolae C. Paulescu)

Fiecare epocă, de când lumea, şi-a avut *prejudecăţile* ei. Ceea ce numim *mentalităţi* sunt, în primul rând, sinteze colective ale *prejudecăţilor dominante* într-un anumit moment istoric. Mentalitatea modernă, pe lângă prejudecata că nu ar mai avea prejudecăţi, se defineşte prin alte câteva apriorisme generale şi cronicizate: exaltarea raţiunii, a individului, a progresului etc. La rând cu acestea (şi în strânsă legătură cu ele) stă *prejudecata incompatibilităţii între adevărul ştiinţific şi adevărul religios, între valorile credinţei şi valorile cunoaşterii.* Adevărurile se extrag raţional şi experimental, dintr-o realitate limitată la imediatul empiric. Lumea este conjurată să răspundă schemelor noastre mentale şi posibilităţilor tehnice de care dispunem. Tot ceea ce nu intră în aceste cadre de recepţie şi interpretare, adică în sistemul curent de prejudecăţi, ofensează sau sperie. Spiritul rătăceşte printre fenomene, ignorând esenţele. Efectele sunt înregistrate cu meticulozitate, dar cauzalitatea este în suferinţă: adevăratele cauze sunt confundate, cel mai adesea, cu condiţiile favorizante ale fenomenelor. Fizicul triumfă asupra meta-

---

* Prefaţa ediţiei din 1999 a *Noţiunilor de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie* (Editura Anastasia), aici revăzută şi adăugită contextual.

fizicului, fără scrupule şi fără complexe. Într-o lume atât de suficientă sieşi, de Dumnezeu nu mai este nici nevoie, nici loc. Cum observa un autor francez, "oamenii pierd esenţialul şi ignoră ceea ce au pierdut". Rămâne doar mirarea difuză că, după atâta cumul de "deşteptăciune" şi "progres ştiinţific", lumea, în loc să se prefacă în "paradis", aduce tot mai mult a "infern"!

Dar fiecare epocă, de când lumea, a cunoscut, pe lângă curentul dominant al prejudecăţilor colective, şi *reacţiuni* individuale, uneori complet izolate, fie revalorificând anumite sugestii viabile ale trecutului, fie anticipând anumite dezvoltări viitoare. Fiecare epocă şi-a avut *reacţionarii* ei, ce adeseori şi-au scandalizat contemporanii, dobândindu-şi însă marele merit de a fi împiedicat – sau măcar de a fi încercat să împiedice – încremenirea spiritului în sisteme de prejudecăţi. Adevărata dinamică istorică a culturii şi a civilizaţiei se datorează până la urmă nu majorităţilor înscrise în "convenţie", ci acestor minorităţi care o refuză.

Modernitatea şi-a avut şi ea, pe lângă atâţia apologeţi de duzină, adversarii sau *des-fermecătorii* ei, ce au chemat-o să-şi conştientizeze limitele, să-şi cenzureze "uitările" şi să se autodepăşească din mers. Savantul român **Nicolae C. Paulescu** s-a numărat printre aceştia din urmă. El şi-a propus să combată mai ales prejudecata curentă a incompatibilităţii dintre religie şi ştiinţă. Nu de pe poziţii strict teoretice, cum au făcut-o alţii, ci din exerciţiul permanent al profesiei sale. El nu a fost un filosof care, izolat de activitatea ştiinţifică propriu-zisă, să se fi dedat la speculaţii şi verdicte, ci a fost un practician genial, luminat de credinţe şi de intuiţii profunde. În răspărul pozitivismelor contemporane, "ştiinţa" s-a smerit, cu

N. C. Paulescu, dinaintea lui Dumnezeu, fără să înceteze de a fi "ştiinţă". Ba chiar *s-a înălţat smerindu-se*, căci orice întâlnire *autentică* cu divinul este fecundă şi înălţătoare, ca una care face să se răsfrângă în relativ ceva din maiestatea absolutului. Aceasta este marea lecţie pe care ne-a transmis-o profesorul Paulescu, dincolo de performanţele lui de laborator[1].

---

[1] Încă în volumul II din *Traité de Physiologie médicale* (1920), tipărit în ţară, dar difuzat în exterior de editura pariziană Vigot, apar inserate, pentru prima oară, efectele antidiabetice ale extractului apos de pancreas în diabetul experimental. În 1921, N. C. Paulescu trimite patru comunicări către Societatea de Biologie din Paris, cu privire la descoperirea *pancreinei* (o primă formă de *insulină*), iar *Archives Internationales de Physiologie* (Liège) îi publică, în luna august, primul memoriu exhaustiv despre descoperirea pancreinei, alte două memorii pe aceeaşi temă având să apară tot acolo în primăvara şi vara lui 1923. În 1922, Ministerul Industriei şi Comerţului din România îi eliberează, la 10 aprilie, brevetul de descoperire a pancreinei ("Pancreina şi procedura fabricaţiei sale"). Leacul diabetului fusese descoperit, în România, de cel mai strălucit dintre ucenicii marelui Lancereaux (m. 1910), care-şi crease deja o faimă mondială prin monumentalul *Traité de Médecine* semnat împreună cu profesorul său (4 vols., Paris, 1903-1906-1912, apoi Sibiu, 1928; un al cincilea volum a rămas în manuscris), iar lumea ştiinţifică internaţională nu ignora acest lucru. Totuşi, la 7-8 luni de la apariţia rezultatelor definitive ale lui N. C. Paulescu în presa ştiinţifică internaţională, doi tineri şi obscuri cercetători canadieni, F. C. Banting şi C. H. Best, lucrând în laboratorul de fiziologie al profesorului McLeod de la Universitatea din Toronto, fac publice rezultatele obţinute în aceeaşi direcţie şi revendicate ca fiind ale lor. Adevăratul descoperitor protestează şi produce dovezile necesare, sprijinit de o parte a lumii ştiinţifice a vremii, dar nu mai poate împiedica marea nedreptate abil regizată de forurile occidentale (probabil şi sub anumite presiuni evreieşti, având în vedere proasta reputaţie de antisemit pe care şi-o crease savantul român). În 1924, Banting şi McLeod primesc Premiul Nobel, ce s-ar fi cuvenit de drept (azi o recunoaşte, cu jumătate de gură, şi lumea

Concepţia ştiinţifică creştină a lui N. C. Paulescu nu a apucat să fie sintetizată într-o singură carte, deşi ea pare să se fi închegat în conştiinţa lui destul de devreme, călăuzindu-i întreaga activitate didactică şi publicistică. Încă din 1904, la câţiva ani după întoarcerea din Franţa şi în preajma numirii sale ca profesor definitiv de fiziologie la Facultatea de Medicină din Bucureşti, îşi începe polemica ştiinţifică de lungă durată cu exponenţii autohtoni ai evoluţionismului. Argumentaţia antidarwinistă folosită de tânărul savant împotriva unor N. Leon[2] sau D. Voinov[3], dezvoltată în textele publicate în *Convorbiri literare* şi *Spitalul*, îl încântă, între alţii, pe un T. Maiorescu, spirit raţionalist şi polemist încercat. În 1905 ţine trei lecţii cu un viu ecou în epocă ("Finalitatea în biologie", "Materialismul", "Suflet şi Dumnezeu"), care vor alcătui lucrarea publicată în acelaşi an, *Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*[4]. În 1910 vedea lumina tiparului vo-

---

ştiinţifică internaţională!) lui N. C. Paulescu. Se comitea astfel, cu o abjecţie senină, probabil cea mai mare escrocherie din istoria ştiinţifică a secolului XX. Pentru amănunte, *cf.*, între altele, pe lângă expunerea de epocă făcută de dr. V. Trifu (ce poate fi citită şi mai jos), I. Pavel, *The Priority of N. C. Paulescu in the Discovery of Insulin*, Editura Academiei, Bucureşti, 1976; C. Angelescu, Laura Sigartău Petrina, *Nicolae C. Paulescu*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982; Dr. Constantin Angelescu, *Nicolae C. Paulescu. Omul şi opera sa medicală*, Editura Vremea, Bucureşti, 2009.

[2] 1860-1931, profesor universitar de ştiinţe naturale (Iaşi şi Bucureşti), autor al opusculelor *Elemente de botanică, Elemente de zoologie, Entomologie generală, Curs de parazitologie.*

[3] 1867-1951, biolog, membru al Academiei Române, profesor al Facultăţii de Ştiinţe din Bucureşti, autor, între altele, al lucrărilor *Principii de microscopie* şi *Problema biologică a diferenţierii sexelor.*

[4] Reeditată de către discipolul său, dr. V. Trifu, în 1944: Dr. N. C. Paulescu, *Fiziologie filosofică. I. Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu"*

lumul *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale*[5], cu faimoasa teorie despre instincte şi patimi (reluată în *Cele patru patimi şi remediile lor*, 1921 – carte jalnic reeditată nu demult), din care creşte organic întrea-ga sa concepţie asupra viului. Precizări interesante se află şi-n cteroclitul volum *Spitalul, Coranul, Talmudul, Caha-lul, Francmasoneria* (1913), ce continuă, cu analiza legislaţiilor religioase, cartea din 1910[6], precum şi în *Traité de Physiologie médicale* (apărut în ţară, în 3 volume, între 1919 şi 1921).

Desigur, nu pot ambiţiona aici mai mult decât o *schiţare* a concepţiei teiste a lui N. C. Paulescu (aparent catolicizante pe alocuri, dar foarte ortodoxe în rădăcinile ei[7]) asupra originii, rânduielilor şi dinamicii viului. Pentru el, ca şi pentru gândirea creştină tradiţională, Dumnezeu Se vădeşte în măreţia şi ordinea Creaţiei, celui ce o contemplă. De altfel, orice concepţie creaţionistă şi fina-

---

în fiziologie, în seria "Scriitori români moderni" a Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă, iar mai recent de către Editura Anastasia (ediţie îngrijită, prefaţă şi repere bio-bibliografice de Răzvan Codrescu). Lecţia "Suflet şi Dumnezeu" este reprodusă şi în volumul de faţă, ca şi anexa intitulată "Ideea de Dumnezeu în ştiinţă".

[5] Pe care am reeditat-o în 1995, la Editura Anastasia. Aceasta a fost prima reeditare în ţară a unei cărţi de N. C. Paulescu după mai bine de 50 de ani.

[6] În testamentul său (datat 20 III 1931), profesorul includea în ciclul *Fiziologie filosofică* şi alte două lucrări: una dedicată rasei evreieşti (reunirea unor broşuri apărute separat), alta raporturilor dintre "Biserică" şi "Sinagogă", ambele tributare – într-un mod astăzi indezirabil – anumitor realităţi complexe ale epocii. M-am referit mai pe larg la aceste aspecte în auxiliile critice ale volumului din 1995 (*cf.* pp. 5-6, 14, 16, 225, 227-228, 231-233).

[7] *Cf.* şi Mitropolit Nicolae Mladin, *Doctrina despre viaţă a Profesorului Nicolae Paulescu*, Ed. Periscop, Iaşi, 1997.

listă dezvoltă, într-un fel sau altul, aşa-numitul "argument cosmologic" al existenţei lui Dumnezeu, în strânsă legătură cu aşa-numitul "argument teleologic" (finalist). Aşa cum îndărătul operei de artă, în care toate elementele sunt armonice şi necesare, există geniul creator al unui artist conştient (fie el cunoscut sau nu), ce a urmărit un scop, a utilizat o tehnică şi a impus o structură, tot astfel îndărătul ordinii universale (*kosmos*-ului) trebuie să existe o inteligenţă creatoare, ale cărei "urme" apar incontestabile observatorului atent şi lucid. Aşa cum despre o operă de artă căreia i se ignoră autorul nici o minte normală n-ar putea afirma că ar fi rezultatul hazardului, al întâmplării oarbe, tot astfel e absurd să se creadă că lumea, în uimitoarea ei complexitate, e un produs al hazardului pur. Materialismul ne cere să credem într-o minune mai mare decât toate minunile! Îmi amintesc de aceste cuvinte puse pe seama lui Iisus într-o apocrifă: "Dacă ceea ce este material s-a zămislit din ceea ce este spiritual, aceasta reprezintă o minune. Dar dacă ceea ce este spiritual s-a zămislit din ceea ce este material, aceasta reprezintă o minune a minunilor. Numai că atunci stau şi mă întreb: Cum e cu putinţă atâta bogăţie într-atâta puţinătate?!" (*Evanghelia după Toma*, 29).

Profesorul Paulescu afirmă cu tărie: "Adevărata ştiinţă este cunoştinţa prin cauze, iar cine studiază cauzele secundare e forţat de însăşi logica ştiinţifică să se ridice până la cauza primă, adică până la Dumnezeu". Şi în altă parte: "Viaţa este efectul a două cauze imateriale: una, *cauza secundă* sau SUFLETUL – unică pentru fiecare fiinţă vieţuitoare; cealaltă, *cauza primă* sau DUMNEZEU – unică pentru totalitatea fiinţelor vieţuitoare". Astfel, în concepţia sa, "a demonstra existenţa unei cauze prime a

vieţii, imateriale, unice şi infinit înţelepte – iată limita sublimă la care ajunge fiziologia. Această cauză primă este Dumnezeu. Omul de ştiinţă nu se poate deci mulţumi să zică: *Credo in Deum.* El trebuie să afirme: *Scio Deum esse*".

Pentru mentalitatea ştiinţifică (de ieri, dar şi de azi), astfel de afirmaţii, ba încă într-un *Tratat de fiziologie medicală*[8], sunt cel puţin derutante... Contemporanii mărturisesc că era fascinant să-l asculţi dezvoltând asemenea idei de la catedră: "Ca profesor, Paulescu era o figură covârşitoare. Lecţiile lui de fiziologie erau extrem de impresionante. Care dintre noi nu a fost cuprins de emoţie [...] atunci când, în faţa unei studenţimi atente şi iubite, evoca existenţa dumnezeirii, a acelei forţe supreme în care el credea cu o convingere neclintită?", scria dr. Aurel Abramovici[9].

Viaţa se întemeiază, la toate nivelurile ei, pe *instinctele* pe care Dumnezeu le-a sădit în natură. Paulescu înţelege să demonstreze acest fapt cu o extraordinară meticulozitate, în maniera ştiinţei descriptiviste a secolului al XIX-lea. Tratând, bunăoară, problema instinctelor sociale, el face un lung excurs prin mai tot universul zoologic, selectând şi citând masiv din opera lui Alfred Edmund Brehm[10], una dintre "marile enciclopedii taxinomi-

---

[8] Apărute iniţial în *Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, ele au fost reluate (chiar textual) sau dezvoltate şi-n alte cărţi ale savantului, constituind un fel de leitmotiv al operei sale.

[9] 1883-1942, medic român de origine evreiască, întemeietorul publicaţiei *Bucureşti medical*, în care apărea, în august 1931, necrologul profesorului Paulescu, din care am extras fragmentul de mai sus.

[10] 1829-1884, zoolog german, autorul monumentalei opere *Viaţa animalelor* (*Tierleben*), apărută iniţial în şase volume (1863-1869), apoi

ce şi descriptive", considerată "lucrarea cea mai vastă şi mai completă de la sfârşitul secolului al XIX-lea"[11], sinteză a întregii cercetări moderne, de la *Historia animalium* a lui Gesner (a doua jumătate a secolului al XVI-lea) până la, să zicem, *Les sociétés animales* a lui Espinas (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). El îşi construia astfel *fundamentul biologic* al teoriei sale, urmând să raporteze apoi fenomenul uman la marele tot organic al naturii vii. Concluzia generală extrasă din faptele prezentate este că "*legea supremă* care conduce societăţile, la oameni şi la animale, este IUBIREA". Cercetarea *ştiinţifică* îl duce astfel la o concluzie profund *creştină*.

Nefuncţionarea acestei "legi supreme" în multe societăţi omeneşti nu-l contrazice principial, ci vădeşte doar înclinaţia către perversiune a omului în raport cu natura, cu *ordinea firească a lumii lui Dumnezeu*. Desigur, omul nu poate fi redus la natură, în sensul biologic al cuvântului; el nu este doar *fiinţă procreatoare*, ca animalele, ci şi *fiinţă creatoare* (de cultură şi civilizaţie); în această a doua ipostază, el *depăşeşte natura*. Însă a depăşi natura nu înseamnă, cum cred îndeobşte modernii, a o nega sau a o silui; în condiţii normale, civilizaţia şi cultura, corolare istorice ale umanului, trebuie *să se armonizeze* atât cu natura, cât şi cu Dumnezeu, după cum şi una cu cealaltă[12].

---

reeditată şi completată, în diferite ediţii germane şi străine (ediţia franceză pe care o citează Paulescu – *Merveilles de la nature*, Baillière, Paris – are nouă volume).

[11] *Cf.* Robert Delort, *Les animaux ont une histoire*; trad. rom.: *Animalele şi istoria lor*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1993, pp. 7 şi 490.

[12] "Adevărata cultură – scrie altădată profesorul, folosind cu acelaşi înţeles noţiunile de "cultură" şi "civilizaţie" – nu poate fi decât creş-

Paulescu constată în lumea vie anumite conflicte rezultate "din exercițiul normal al instinctelor"; astfel de conflicte au mai degrabă un caracter benefic, funcționând ca niște forme de reglaj ale naturii vii[13]. Cu adevărat îngrijorătoare sunt acele conflicte rezultate "din *trebuințe instinctive anormale* (alterate, deviate), cu alte cuvinte, din *patimi* sau vicii" (ceea ce limbajul teologic numește îndeobște "păcate"), care sunt apanajul exclusiv al omului – singura ființă vie capabilă să-și pervertească instinctele prin conștiință: "Dintre animale [aici în sensul de ființe înzestrate cu suflet, *anima* – n. n.], singur omul are facultatea de a transforma instinctele în acte voluntare [...] De

---

tină, deoarece cuvântul *civilizație* însemnează dezbărare de vicii și singură doctrina lui Hristos combate eficient aceste flagele".

[13] Are însă grijă să precizeze imediat, într-o notă: "Acest fapt a fost întrezărit de Darwin, care l-a numit «lupta pentru existență». Dar, neînțelegându-i semnificația, adică neprivindu-l ca pe un accident, ce se întâmplă în mod excepțional și numai atunci când hrana este insuficientă, acest autor l-a considerat ca expresie a unei *legi generale și permanente a naturii* și ca pe unul dintre cei trei factori esențiali ai pretinsei *evoluții și transformări a speciilor*". Pentru critica paulesciană a darwinismului, cele mai importante rămân lecțiile universitare "Definiția fiziologiei" (1900), "Metoda fiziologiei sau metoda experimentală" (1901), "Generația spontanee și darwinismul în fața metodei experimentale" (1902), "Finalitatea în biologie" (1905), "Materialismul" (1905), "Suflet și Dumnezeu" (1905), precum și articolele polemice "Generația spontanee și darwinismul. Răspuns D-lui Dr. N. Leon" (1904), "Generația spontanee și darwinismul. Răspuns la răspunsul D-lui Dr. N. Leon" (1905), "«Transformism ori Paulism» și «Fiziologie sentimentală». Răspuns D-lui D. Voinov" (1907), "«Dovezi» nevalabile. Răspuns la răspunsul D-lui D. Voinov" (1908). Aceste texte alcătuiesc cea mai sistematică critică științifică românească a darwinismului și materialismului evoluționist în genere, făcută cu erudiție, dar și cu simț filosofic, de pe poziții neostentativ creștine.

aici a rezultat că, în timp ce animalul încătuşat de instincte nu se abate niciodată de la legile naturii, omul, aproape liber, a ajuns să calce în picioare aceste admirabile legi stabilite de Dumnezeu în vederea fericirii lui. Într-adevăr, nu orice om este în stare să cunoască şi să înţeleagă scopurile instinctelor; în aceste condiţii, prerogativa de a-şi alege mijloacele devine, în mâinile omului ignorant sau neînţelept, o armă periculoasă, cu care se poate chiar sinucide. Din admirabila desfăşurare a actelor instinctive, un asemenea om nu remarcă şi nu reţine decât *senzaţiile plăcute* care însoţesc îndeplinirea actelor respective. Şi în loc de a se înălţa până la scopul instinctului, el nu mai urmăreşte decât *plăcerea*, devenită unică ţintă a activităţii sale. Or, *patima* nu e altceva decât *căutarea exclusivă a plăcerii ce rezultă din satisfacerea unei trebuinţe instinctive deviate* (adică al cărei scop natural este ignorat, neînţeles sau chiar – nu de puţine ori – dinadins relativizat)".

Aici ştiinţa se întâlneşte cu înţelepciunea sfinţilor; *Filocalia* avertizează mereu asupra acestor lucruri, începând încă de la Sfântul Antonie cel Mare ("Nu cele ce se fac după fire sunt păcate, ci cele rele după alegerea cu voia"[14]); la rândul său, Sfântul Maxim Mărturisitorul, mai ales în *Cele patru sute de capete despre dragoste*, vorbeşte despre *patimi* în termeni aproape... "paulescieni": "Patima este o mişcare a sufletului împotriva firii, fie spre o iubire neraţională, fie spre o ură fără judecată a vreunui lucru, sau din pricina vreunui lucru dintre cele supuse simţurilor [...] Sau iarăşi, păcătoşenia este o judecată greşită cu privire la înţelesurile lucrurilor, căreia îi şi urmea-

[14] *Fil.* rom., vol. 1, ed. 1947, p. 14.

ză reaua întrebuinţare a lucrurilor [abuzul de lucruri]. De pildă, când e vorba de femeie, judecata dreaptă cu privire la împreunare trebuie să vadă scopul ei în naşterea de prunci. Deci cel ce urmăreşte plăcerea, greşeşte în judecată, socotind drept bine ceea ce nu este bine. Aşadar, unul ca acesta face rea întrebuinţare [abuzează] de femeie împreunându-se cu ea. Tot aşa este cu celelalte lucruri şi înţelesuri"[15].

Lupta cu patimile – leitmotiv al literaturii mistice şi ascetice – reprezintă şi din punctul de vedere ştiinţific al lui N. C. Paulescu marea problemă morală şi socială a fiinţei umane. El nu întârzie să pună problema "profilaxiei şi terapiei" patimilor rezultate atât din devierea instinctelor individuale, cât şi din aceea a instinctelor sociale. Dacă în privinţa patimilor individuale ("de nutriţie şi de reproducere") medicina poate avea o oarecare eficienţă[16], în faţa patimilor sociale ("de proprietate şi de dominaţie") ea rămâne neputincioasă.

În căutarea unor "remedii ale patimilor sociale" (capitolul astfel intitulat este inclus şi în volumul de faţă), profesorul va iscodi "scrierile marilor filosofi" (arătând şi rădăcinile ideologice ale Revoluţiei franceze – cel mai mare cutremur social cunoscut până la acea dată – ale că-

---

[15] *Fil.* rom., vol. 2, ed. cit., pp. 57-58.

[16] "Din nefericire, puţini sunt astăzi medicii capabili să îndeplinească această funcţiune socială; cei mai mulţi, împotmoliţi în mocirla materialismului, ignorând instinctele şi patimile sau alteori fiind pătimaşi ei înşişi, nu se preocupă decât de latura comercială a profesiei medicale", observă marele fiziolog, poate mai contemporan cu noi decât oricând. Şi sfârşeşte prin a-şi exprima această nădejde mărturisitoare: "Sper că studenţii în medicină sunt conştienţi de sublimitatea rolului ce le va reveni şi că vor ţine la *onoarea de a-şi înnobila meseria, ridicând-o la rangul de sacerdoţiu*".

rei orori le va zugrăvi cu numeroase citate din *Les origines de la France contemporaine* de H. Taine[17]), apoi "principalele legislaţii civile" şi, în cele din urmă, "principalele legislaţii religioase".

Cunoştinţele lui Paulescu sunt nu o dată surprinzătoare, iar analizele sale, cel mai adesea, pertinente. Totul culminează cu examinarea *moralei creştine* (fireşte, din perspectiva propusă), pe care o găseşte a fi singura cu adevărat lucidă şi eficientă, mai ales în privinţa "celor două patimi sociale, de *proprietate* şi de *dominaţie*", care au adus lumii cele mai mari ravagii. Iubirea, pe care o aflase, prin cercetare empirică, drept "legea supremă a naturii vii", se regăseşte la temelia învăţăturii lui Iisus Hristos. Iubirea este legea Creaţiei, pentru că Însuşi Creatorul este Iubire (*I Ioan* 4, 8 şi urm.). Esenţa morală a creştinismului este formulată astfel: "... Dumnezeu vrea ca recunoştinţa pe care I-o datorăm s-o manifestăm faţă de semenii noştri, adică *să iubim pe orice om ca şi când ar fi*

---

[17] Din păcate, această operă monumentală a lui Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893), cunoscut la noi mai mult ca filosof al artei sau critic şi istoric literar, n-a fost tradusă nici până astăzi în limba română. Ea reprezintă poate cea mai zguduitoare frescă a ororilor Revoluţiei franceze (1789-1799), cărora li se pot afla numeroase similitudini în revoluţiile comuniste de mai târziu. *Cf.* acum şi Renaud Escande (ed.), *Le Livre Noir de la Révolution Française*, Les Editions du Cerf, Paris, 2008. N. C. Paulescu vedea în Revoluţia franceză "dezlănţuirea celor mai teribile patimi omeneşti" şi "un document biologic de cea mai mare importanţă". *Cf.* şi Nicolae C. Paulescu, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria*, Bucureşti, 1913 (capitolul *Francmasoneria* a fost editat separat, în 1996, la Editura Majadahonda din Bucureşti, într-o ediţie îngrijită de istoricul Gh. Buzatu, iar întreaga lucrare a fost primitiv reeditată în 2001, la Editura AntetXXPress).

Dumnezeu!" (afirmaţie întemeiată pe *Matei* 25, 31-40). Întrucât nu poate fi decât *divină*, această morală este şi singura cu adevărat... *ştiinţifică*. Dacă Dumnezeu este cauză primă şi scop ultim a tot ce există, atunci adevărata ştiinţă nu poate duce decât la descifrarea în natură a semnelor voinţei şi raţiunii divine, la întâlnirea cu Dumnezeul cel Viu, cu Iisus Hristos, *Logos*-ul întrupat. "Ştiinţa vieţii m-a determinat să afirm, într-o lecţie anterioară: «Cred în Dumnezeu». Aceeaşi ştiinţă mă determină astăzi să adaug: «Şi în Iisus Hristos»"...

Mesajul esenţial al vieţii şi operei lui N. C. Paulescu stă în această reliefare a *unităţii dintre natural şi supranatural*, cu toate consecinţele ei teoretice şi practice. Poate că nici un savant român n-a mai vorbit atât de avântat ca el despre "unirea desăvârşită ce trebuie să existe între religie şi ştiinţă"[18].

Prezentându-l în câteva pagini din volumul *Ortodoxie şi etnocraţie* (1937)[19], Nichifor Crainic observa că pentru Nicolae Paulescu "naturalul şi supranaturalul nu se exclud, ci se completează; Hristos n-a venit să strice natura, ci s-o desăvârşească. Căci natura e creaţia lui Dumnezeu, iar creştinismul e revelaţia aceluiaşi Dumnezeu".

Ştiinţa lui *Scio Deum esse* de aici începe.

---

[18] A se vedea şi excursul paulescian intitulat "Ideea de Dumnezeu în ştiinţă" (mică antologie *pro domo* a "teismului ştiinţific" european de până la începutul secolului XX), în *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, ed. 1999, pp. 119-129 (text inclus şi în volumul de faţă).

[19] *Cf.* ediţia îngrijită de Constantin Schifirneţ, Editura Albatros, Bucureşti, 1997, pp. 128-129. Textul respectiv, intitulat "Nicolae Paulescu, fundatorul naţionalismului creştin", se regăseşte şi în volumul de faţă.

PROFESORUL PAULESCU *

I

"Profesorul Paulescu, care a trăit ca un mucenic şi a murit ca un sfânt, înfăţişează în chipul cel mai expresiv pe învăţatul român, aşa cum îl fac cele mai bune tradiţii ale ţării noastre.

Cine l-ar fi văzut discret, rece, tăcut, nu şi-ar fi dat seama de opera pe care acest om o avea în urma sa. A trebuit ca moartea să dezlege pe prietenii cei mai de aproape, pe ucenicii cei mai credincioşi, pentru ca revelaţia să se producă şi să se cunoască numărul şi însemnătatea descoperirilor lui".

Aşa îşi începea profesorul N. Iorga, în *Neamul Românesc*, articolul său de fond închinat profesorului N. C. Paulescu, la moartea acestuia[1]. Marele istoric, în acel timp şi prim-ministru, revela ţării moartea unui "învăţat", despre care "mulţi ştiau numai că are în politică o anume direcţie, pe care, de altfel, n-o strămuta în activitatea sa

---

* Studiul introductiv al ediţiei inaugurate în 1944 de dr. V. Trifu (şi care n-a mai putut fi continuată): Dr. N. C. Paulescu, *Fiziologie filosofică. I. Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, în seria "Scriitori români moderni" a Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă.

[1] N. Iorga, "Un învăţat: D-rul Paulescu", în *Neamul Românesc*, iunie 1931; *cf.* şi N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, p. 350 [autorul are în vedere ediţia în patru volume scoasă la Bucureşti între 1934-1939].

profesională, plină de cea mai caldă iubire de oameni". Şi adăuga: "Într-o vreme când faima precede munca şi valorile adevărate sunt respinse de obrăznicia care se îndeasă, viaţa şi moartea acestui om de merit sunt un îndemn şi *o învăţătură pentru tineretul care trebuie să reziste gloriei repede făcute*".

Dar dacă în ţara sa profesorul Paulescu apărea necunoscut sau rău cunoscut, nu acelaşi lucru se petrecuse în străinătate, unde oameni de ştiinţă celebri şi-au dat seama, încă de pe vremea când Paulescu era student al Facultăţii de Medicină din Paris, de însuşirile sale cu totul excepţionale.

Cel dintâi care a descoperit în el "genialitatea" (pe care, după moarte, i-a recunoscut-o la noi până şi un medic evreu[2]) a fost ilustrul Lancereaux, una dintre gloriile ştiinţei franceze, preşedinte al Academiei de Medicină şi maestrul profesorului. Pe când era externul său, la spitalul

---

[2] Dr. Aurel Abramovici, "Profesor Dr. Paulescu", în *Bucureşti medical*, august 1931: "Moartea profesorului Paulescu încheie în mod brutal un capitol de viaţă închinată cu pasiune ştiinţei medicale, pentru care, punând continuu în joc făptura-i slabă, a mers fără şovăire până la sacrificiul de sine. Aceasta corespundea unei înţelegeri hotărâte pe care el o avea despre rostul scurtului său popas pe pă-mânt: îndeplinirea misiunii, fără odihnă, fără cruţare. Viaţa lui, pe ca-re o |pe]trecea în mare parte în laborator, a fost o perseverentă şi dezinteresată cercetare a adevărului şi o străduinţă continuă şi neobosită pentru alinarea durerilor omenirii. În aceasta el punea tot sufletul, pentru că o considera drept suprema ţintă a vieţii lui. Iubirea pentru neam completa la el, cu prisosinţă, dragostea pentru ştiinţă; ambele se uneau într-un tot indisolubil [...] De o probitate exemplară în lu-crările lui ştiinţifice, de o corectitudine dusă până la extrem în raporturile lui cu studenţii, cărora avea să le înfiltreze noţiunile de bază ale medicinii, *prof. Paulescu a atins uneori Genialitatea...*" [subl. dr. V. Trifu].

"Hôtel-Dieu", a fost izbit de spiritul pătrunzător al harniculului său elev. La plecarea din fruntea serviciului, a făcut toate sforţările ca să-l ia cu dânsul, ca intern şi colaborator al său la spitalul "Notre-Dame du Perpétuel Secours", dând o luptă aprigă cu patronajul spitalului, care nu admitea în personalul său decât catolici, iar Paulescu, firește, nu înţelegea să-şi schimbe credinţa strămoşească.

În serviciul lui Lancereaux nu se făcea numai "clinică", fiindcă Lancereaux era un spirit larg, veşnic frământat de toate problemele în legătură cu Medicina, un cercetător în permanentă acţiune. Clinician incomparabil şi neîntrecut anatomo-patologist, Lancereaux simţea nevoia să-şi asigure colaborarea unui alt clinician capabil să înţeleagă toate problemele răscolite de dânsul şi să le lumineze prin mijloacele noi de investigaţie pe care le puteau oferi Fiziologia şi Chimia biologică.

"Lancereaux – scria Paulescu[3] – a fost omul de geniu care, nemulţumit de rutina şi de obscurităţile clasicismului medical, a construit Medicinii, piatră cu piatră, un palat măreţ şi splendid, în care se vede clar. Aţi putea bănui că entuziasmul meu se explică prin faptul că am fost instruit la şcoala acestui Maestru. Dar *pietatea elevului se află aici în faţa datoriei profesorului, care trebuie să-şi cântărească toate cuvintele pe care le pronunţă şi să probeze tot ce afirmă.*

Ei bine! – o strig sus şi tare: *Omenirea n-a avut niciodată un medic mai mare ca Lancereaux.* Şi această afirmaţie o voi dovedi cu probe palpabile [...]. Numai el a

---

[3] Paulesco, "Lancereaux (1829-1910)", în *Traité de Médecine*, t. IV, p. 5 [pentru amănunte asupra acestei lucrări, a se vedea tabloul biobibliografic de la sfârşitul volumului de faţă; tratatul a rămas, din păcate, neterminat].

înţeles importanţa noţiunii filosofice de *cauză* şi, prin ea, a pus Medicina pe calea adevăratei Ştiinţe [...] Pot spune că Lancereaux a fost, pentru Medicină, ceea ce a fost Claude Bernard pentru Fiziologie sau Pasteur pentru Microbiologie".

Lancereaux nu admitea nici o scăpare din vedere, când era vorba de observarea unei maladii şi a leziunilor produse de ea în organism: a fost, astfel, cel mai mare anatomo-patologist al Medicinii franceze. Paulescu l-a secondat şi în acest domeniu, cu o hărnicie şi cu o pricepere de care încă se minunează toţi eminenţii lor urmaşi la spitalul "Notre-Dame du Perpétuel Secours", ce păstrează şi acum, cu religiozitate, comoara de preparate anatomo-patologice semnate prescurtat: "Paul".

Această pasiune a lui Lancereaux pentru cercetările anatomo-patologice a făcut epocă. Într-o seară, după ce lucrase în sala de autopsie şi se pregătea să plece cu un ghiozdan foarte încărcat, îşi aminti că avea o lojă la Odéon, pentru el şi colaboratorii săi. Îi adună în grabă şi se duse cu dânşii la teatru, unde Lancereaux şi Paulescu ocupară, ca mai bătrâni, scaunele din fundul lojei. La un moment dat, uitând de reprezentaţie, Lancereaux îi şopti lui Paulescu: "Ştii ce am în ghiozdan?... Nu?... Ei bine, am găsit câteva piese grozave în cadavrul bietului bătrân care a murit azi-noapte... Sunt extraordinare... şi straşnic de edificatoare... Ai să vezi..." Lancereaux, dezlănţuit, nu mai şoptea. Lumea începu să murmure, indignată. "Pe noi ne sâsâie", îl lămuri Paulescu, stingherit. "Imbecilii!...", mormăi Lancereaux şi tăcu. Peste câteva minute, însă, reîncepu: "Mai ales leziunile cordului sunt interesante"; şi aproape imediat: "Ia să vezi! Trage scaunul mai încoace!". Şi nici una, nici două, aprinse un chibrit, apoi altul,

ca să-i arate lui Paulescu leziunea cu pricina. De astădată, lumea, o clipă uimită, se porni să şuiere şi să strige, în plină reprezentaţie. Un inspector şi doi plasatori năvăliră în lojă. Dând cu ochii de Lancereaux, rămaseră perplecşi, abia îndrăznind să sufle că şubrezenia teatrului e prea ameninţată de foc... Lancereaux însă, indignat, îşi luă ghiozdanul şi, trăgându-l de mânecă pe Paulescu, îi zise: "Hai, dragul meu, la mine, unde nu ne plictisesc nepricepuţi din ăştia!".

Puţin timp după venirea sa la "Notre-Dame du Perpétuel Secours", Paulescu a început să urmeze şi cursurile de Fiziologie şi de Chimie biologică la Facultatea de Ştiinţe de la Paris.

La sfârşitul secolului trecut [al XIX-lea], era încă valabil reproşul lui Leibniz, care imputa Fiziologiei că nu serveşte, cum s-ar cuveni, patologia şi terapeutica. Iar Claude Bernard, după mai bine de 150 de ani, îi dădea dreptate.

"Fiziologia constituie baza Medicinii – lămurea Paulescu[4] –, fenomenele patologice nefiind, cum spune Claude Bernard, decât fenomene fiziologice deviate; între Medicină şi Fiziologie sunt deci legături strânse. Aceste consideraţiuni m-au determinat să nu despart aceste două ştiinţe, în studiile şi în lucrările mele".

Încă din 1896, după ce Paulescu urmărise un mare număr de lucrări de Fiziologie în laboratorul Sorbonei, ilustrul Dastre îl însărcină "să reia unele experienţe publicate de diferiţi autori, *spre a le controla concluziile* şi, în acelaşi timp, *să studieze el însuşi câteva dintre numeroasele puncte obscure ale Fiziologiei sângelui*".

---

[4] Paulesco, *Exposé des Titres et Travaux scientifiques*, 1899, Paris, p. 5.

O asemenea misiune, acordată de cea mai înaltă şcoală a lumii unui tânăr străin de 26 de ani, era într-adevăr excepţională. Dar fusese remarcată puterea de discernământ a minţii sale şi valoarea spiritului său critic, care se însufleţea şi lucra cu îndoită înverşunare pentru luminarea unei probleme tocmai atunci când întâmpina dificultăţi sau contradicţii.

Mai târziu, mărturisea el însuşi: "Am o predilecţie specială pentru discuţia ştiinţifică", fiindcă "nimic nu este mai interesant şi mai instructiv ca polemica ştiinţifică. Ea obligă pe fiecare adversar să caute şi să aducă probele cele mai evidente pentru susţinerea opiniei sale şi pentru combaterea argumentaţiei potrivnicului. Ştiinţa câştigă întotdeauna din asemenea discuţii, care, de multe ori, au condus la rezolvarea unor probleme rămase până atunci obscure [...] Nimic însă nu este mai dificil ca menţinerea discuţiei pe tărâmul pur ştiinţific, căci, pentru aceasta, trebuie ca aceia care discută să întrunească câteva calităţi care, din nefericire, nu sunt inerente ştiinţei, şi anume: un *temperament calm, o educaţie aleasă* şi mai cu seamă o doză mare de *stăpânire de sine*"[5].

Prima lucrare de Fiziologie pe care el a publicat-o – "Cercetări asupra coagulabilităţii sângelui hepatic"[6] – era deja o operă de savant cu foarte largă experienţă. Ea demonstra că doi valoroşi oameni de ştiinţă se înşelaseră în experienţele lor şi ajunseseră la concluzii eronate. Pau-

---

[5] Paulescu, "Generaţiunea spontanee şi darwinismul", în *Spitalul*, februarie 1905 [*cf.* Nicolae C. Paulescu, *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, ed. R. Codrescu, Editura Anastasia, Bucureşti, 1999, p. 163 şi urm.].

[6] Paulesco, "Recherches sur la coagulabilité du sang hépatique", în *Archives de Physiologie*, ianuarie 1897, p. 21.

lescu ştia dinainte aceasta, fiindcă observase, în cursul unor experienţe instituite în alt scop, cum se face coagularea sângelui din ficat, dar nu s-a mulţumit cu atât spre a-i combate, ci a refăcut experienţele autorilor francezi, le-a completat şi le-a lărgit, pentru ca rezultatele obţinute să fie *clare, precise şi evidente.* În plus, a izbutit să demonstreze, prin ele, influenţa digestiei asupra acestei coagulabilităţi, precum şi importanţa cunoaşterii acestei influenţe de către medicul sau chirurgul care s-ar afla în faţa unei plăgi a ficatului.

Din 1897 până în 1900, Paulescu a studiat şi a lămurit o noutate de necrezut: unele lichide "nedializabile", precum gelatina, injectate sub piele sau intraseros, se pot absorbi şi pot fi întrebuinţate în terapeutică.

La 22 iunie 1897, împreună cu Lancereaux, a expus la Academia de Medicină, "Tratamentul anevrismelor în general, şi al anevrismelor aortei în special, cu injecţii subcutanate de gelatină" şi a prezentat un bolnav care, după tratament, şi-a putut relua ocupaţiile, deşi anevrismul îi distrusese sternul şi trei cartilaje costale.

În octombrie 1898, tot cu Lancereaux, a descris pe larg noul tratament în *Journal de Médecine interne.* Adu-se în acelaşi timp date noi la Academia de Medicină, unde Huchard raporta rezultatele bune pe care le obţinuse adoptând acest tratament; dar celebrii savanţi fiziologişti Laborde, Gley şi Camus îi opun energic "argumente fiziologice" şi îl combat cu severitate, mai ales că medicii Boinet şi Barth prezentaseră Academiei două cazuri de anevrisme care s-ar fi terminat cu moartea, tocmai din pricina injecţiilor cu soluţia de gelatină.

Discuţia trecu şi la Academia de Ştiinţe, care, imitând Academia de Medicină, consacră şedinţe întregi

expunerilor şi replicilor lui Paulescu; în cele din urmă, acesta câştigă partida: "Am dovedit, prin clinică şi prin experimentaţie, posibilitatea absorbţiunii substanţelor lichide nedializabile, injectate în ţesutul celular, sau, ceea ce însemnează acelaşi lucru, într-o cavitate seroasă"[7]. Această noţiune fusese până atunci "necunoscută în Fiziologie", dovadă fiind obiecţiunile ridicate de eminenţii fiziologişti Laborde, Gley şi Camus.

Concluziile lui Paulescu par uneori severe, fiindcă sunt întotdeauna foarte concise, aproape formule matematice, însă din nici una dintre lucrările sale nu lipseşte calmul şi modestia, când e vorba de expunerea concepţiei şi a metodelor de lucru.

În lucrările sale, ţinea să anunţe de la început "obiectul lucrării", făcând după aceea un scurt istoric al chestiunii, care era o expunere critică. Nota tehnica pe care o adoptase şi planul expunerii sale. Urma expunerea clară şi concisă a experienţelor făcute de dânsul, discuţia rezultatelor obţinute şi propriile concluzii. În sfârşit, lucrarea se încheia cu un indice bibliografic.

"Spiritul cu adevărat ştiinţific – zice Paulescu, citându-l pe Claude Bernard – trebuie să ne facă modeşti şi binevoitori. *Noi toţi ştim, în realitate, prea puţine lucruri şi suntem, cu toţii, expuşi greşelii în faţa dificul-*

---

[7] *Archives de Physiologie*, Paris, 1897, p. 21. Vezi şi "Traitement des anévrismes par les injections sous-cutanées de gélatine", a treia comunicare, cu Lancereaux, în *Bulletin de l'Académie de Médecine*, 1900; "Nouvelles considérations sur le traitement des anévrismes par les injections sous-cutanées de gélatine", cu Lancereaux, în *Journal de Médecine interne*, 1900, p. 701; "La guérison des anévrismes par la traitement gélatiné", comunicare la Al XIII-lea Congres de Medicină (Paris, 1900).

tăţilor imense pe care ni le oferă investigaţia în fenomenele naturale"[8].

În plină activitate spitalicească şi de laborator, obţinu, cu elogii, titlul de doctor în Medicină de la Facultatea de Medicină din Paris, cu excelentul său studiu "preliminar" asupra structurii splinei: *Recherches sur la structure de la Rate*[9].

Juriul tezei era prezidat de ilustrul Potain, una dintre cele mai fermecătoare figuri ale Medicinei, pe care nici Léon Daudet, în faimoasa lui şarjă împotriva profesorilor Facultăţii de Medicină din Paris, "Les Morticoles", nu a putut-o atinge, ci, dimpotrivă, o admiră în *Amintirile* sale.

În acelaşi an, profesorul Paulescu dobândea şi certificatul de studii superioare pentru Chimia biologică, de la Facultatea de Ştiinţe, iar peste câteva luni, în 1898, certificatul de studii superioare pentru Fiziologia generală, de la aceeaşi Facultate.

Cercetările sale asupra sângelui şi asupra proprietăţilor lui îl conduseră la studiul amănunţit al organelor destinate să-i modifice compoziţia – glandele zise "vasculare sanguine", cărora le-a dat o clasificaţie nouă, ce însemna în acelaşi timp şi un program nou de studii lămuritoare.

Cercetările asupra Fiziologiei ficatului şi a pancreasului (acestea din urmă aveau să se termine peste 25 de ani cu descoperirea remediului diabetului) au fost începute de profesorul Paulescu încă din 1893-1894, din

---

[8] Claude Bernard, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, pp. 68-69, *apud* Paulescu, "Generaţiunea spontanee şi darwinismul", în *Spitalul*, februarie 1905 [*cf.*, mai sus, nota 5].

[9] *Thèse pour le doctorat en médecine*, Paris, 1897.

îndemnul lui Lancereaux, care le-a şi consemnat în opera sa *Traité des maladies du foie et du pancréas*[10].

În plus, a început încă de pe atunci, în colaborare cu Dastre, în laboratorul de la Sorbona, o lucrare menită să încerce izolarea şi studierea principiului activ al secreţiei interne a pancreasului.

Cu colegul său, chirurgul Paul Reynier[11], a întreprins studiul patogeniei guşei exoftalmice; dar, în lipsa cunoştinţelor precise asupra funcţiei glandelor tiroide, şi-a luat sarcina să cerceteze, mai întâi, această din urmă problemă. Şi a studiat: a) insuficienţa tiroidiană – efect al lipsei congenitale a glandei; b) insuficienţa tiroidiană – efect al alteraţiilor anatomice ale glandei în timpul copilăriei (cretinismul); c) insuficienţa tiroidiană – efect al alteraţiilor anatomice survenite la adult (mixoedemul); d) insuficienţa tiroidiană consecutivă scoaterii glandei, prin operaţie, la om; e) medicaţia tiroidiană şi efectele ei, la om.

A demonstrat că teoria care era pe-atunci admisă în ştiinţă – aceea că glandele tiroide ar avea rolul de a neutraliza o toxină – este falsă şi a emis o nouă teorie: "Glandele tiroide au funcţia de a elabora, din sângele care

---

[10] Mai multe alte cercetări clinice şi experimentale asupra Fiziologiei şi Patologiei ficatului, făcute în serviciul şi în laboratorul lui Lancereaux, au fost publicate: a) într-o comunicare la Academia de Medicină, în octombrie 1896, asupra cirozei ficatului la copii; b) în tezele inaugurale ale doctorilor: J. Boland ("Cirrhose chez les enfants", 1895), Bouly de Lesdain ("Hypermégalie hépatique et splénique d'origine palustre", 1894) şi H. Saingéry ("Sur l'étiologie des cirrhoses du foie", 1897).

[11] Reynier et Paulesco, "Glandes thyroïdes – Physiologie normale et pathologique (Considérations cliniques et expérimentales)", în *Journal de Médecine interne*, Paris, I, 15 iunie 1898.

trece prin ele, o substanţă necesară nutriţiei sistemului nervos".

În 1898, şi-a continuat cercetările, în colaborare cu Lancereaux, aplicând tratamentul tiroidian într-o întreagă serie de afecţiuni rezultate din turburări ale funcţiei sistemului nervos simpatic.

Astfel, tratamentul tiroidian a fost aplicat în reumatismul cronic, în gută, în obezitate, în glicosurie, în arterioscleroză, în turburările vaso-motorii şi trofice ale extremităţilor, în alteraţiile unghiilor şi ale părului, apoi în sclerodermie – de fiecare dată cu rezultate excelente, care au fost prezentate Academiei de Medicină[12].

În 1900, a completat singur seria afecţiunilor *herpetice* (sau artritice, datorate lenevirii sistemului nervos simpatic), care pot fi vindecate prin extrasul de glandă tiroidă, relatând vindecările obţinute în cazuri de gangrenă uscată, de escare ale extremităţilor, de ulcere trofice ale gambelor, de turburări trofice ale unghiilor etc.[13].

În 1898, pentru a demonstra că guşa exoftalmică nu este o afecţiune propriu-zis tiroidiană, ci consecinţa unei "vaso-dilataţiuni active a vaselor gâtului şi ale capului", concepu un tratament nou al acestei maladii.

Rezultatele au fost într-adevăr impresionante: este vorba de tratamentul cu sulfat de chinină, care face să

---

[12] Lancereaux et Paulesco, "L'Jodothyrine dans le traitement des affections dites rhumatismales...", în *Journal de Médecine interne*, ianuarie 1899; "La médication thyroïdienne dans le traitement des affections dites rhumatismales...", în *Bulletin de l'Académie de Médecine*, 3 ianuarie 1899.

[13] Paulesco, "La médication thyroïdienne dans le traitement des troubles trophiques des extrémités", în *Journal de Médecine interne*, 1 iulie 1900, p. 694.

dispară, o dată cu congestia acestor vase, toate turburările guşei exoftalmice[14].

Ilustrul Huchard aprecia astfel noua sa metodă: "Pornind de la aceste date experimentale, Paulescu a avut ideea de a institui medicaţia acestei afecţiuni cu sulfat de chinină, din cauza acţiunii lui vaso-constrictive asupra vaselor gâtului şi ale capului [...] Iată o bună terapeutică, fiindcă ea se bazează pe experimentaţie şi pe Fiziologie". Şi mai departe: "Atragem atenţia practicianului asupra acestei medicaţiuni recomandate de Dr. Paulescu, *ale cărui cercetări răbdătoare în terapeutica fiziologică merită elogiile noastre, fiindcă sunt încununate de succes*"[15].

Tot în 1898, în colaborare cu Besançon, a combătut "teoria indiferenţei celulare" în cancer, susţinută de celebrul profesor Cornil, şi a demonstrat *specificitatea celulară* – fapt de o importanţă capitală[16].

Studiind experimental glandele supra-renale, el a evidenţiat, în 1899, că o intoxicaţie mortală prin curara e vindecată cu o injecţie de extract supra-renal şi a arătat că – potrivnic ipotezei clasice a acţiunii antitoxice – capsulele supra-renale, *organe asimilatoare*, prepară un produs ce se localizează pe plăcile motoare şi serveşte ca un fel de capsă pentru producerea contracţiilor musculare[17].

---

[14] Paulesco, "Le Traitement du goître exophtalmique par le sulfate de quinine", în *Journal de Médecine interne*, 15 decembrie 1898.

[15] H. Huchard, în *Journal des Practiciens*, 31 decembrie 1898, p. 844 [subl. Dr. V. Trifu].

[16] Paulesco et Besançon, "Etude d'une épithelioma thyroïdienne: physiologie pathologique", în *Journal de Médecine interne*, 15 noiembrie 1898.

[17] Paulesco, "Recherches expérimentales sur la physiologie des glandes surrénales", în *Journal de Médecine interne*, 1 ianuarie 1899, p. 298 (I); 1 martie 1899, p. 364 (II).

În acest timp, Paulescu începuse, în laboratorul Sorbonei, o altă serie de cercetări asupra funcţiunii glandelor limfatice, pentru teza sa de doctor în ştiinţe. Cercetările sale, minuţioase şi foarte îndelungate, l-au condus să considere glandele limfatice ca jucând un rol important în *asimilaţia nutritivă*. Profesorul Paulescu socoteşte aşazisele funcţiuni anti-microbiene ale acestor glande ca "imaginare", adică mai mult ipotetice, ele fiind, în realitate, adevărate adăposturi pentru microbi. Aceştia găsesc în ele nu opoziţie, ci hrană şi adăpost sigur. Consemnând aceste consideraţiuni, profesorul Paulescu arăta eroarea pe care o comit acei savanţi care văd "finalitate" în maladii, pc când *finalitatea nu există decât în Fiziologie*[18].

În momentul când Paulescu a început studiul său asupra splinei, ştiinţa nu poseda decât date de amănunt – şi acestea erau contradictorii. Nu se ştia, bunăoară, cum anume comunică între ele arterele şi venele acestui organ, fapt care i s-a părut de capitală importanţă, aceasta fiind "nu numai cheia Istologiei, ci şi, mai ales, a Fiziologiei splenice". A studiat structura splinei, prin trei metode. A practicat injecţii cu substanţe colorate, în vasele organului, la om şi animale. Această metodă era pe-atunci o inovaţie, care fusese ilustrată, la Berlin, de un alt român, profesorul D. Gerota. A studiat, pe urmă, splina în seria animală şi la diferite vârste (la om, bou, câine, pisică, iepure, cobai, şobolan, la diferite păsări, la câţiva peşti, la broască ş. a.). În sfârşit, a studiat splina la omul bolnav, în diferite afecţiuni. Cu acest prilej a arătat, încă o dată, că

---

[18] Paulesco, *Traité de Physiologie médicale*, t. I, p. 399 şi t. II, p. 487 [pentru amănunte asupra acestei lucrări, a se vedea şi tabloul biobibliografic de la sfârşitul volumului de faţă].

pentru investigaţia cu adevărat ştiinţifică "maladia are o valoare cel puţin egală cu aceea a unei experienţe de laborator".

Concluziile lui Paulescu, clare şi precise, au rămas definitive. Ele stabileau că dispoziţia "diverselor părţi constitutive ale splinei nu diferă, în liniile lor generale, de aceea a altor glande ale economiei. Toate, într-adevăr, par a fi fost făcute după un model unic şi acest fapt este în conformitate cu legea universală a naturii: varietate a speciei în unitatea genului"[19].

O dată cu aceste studii de laborator, a ţinut să precizeze valoarea percuţiei în evaluarea stării fizice a splinei şi să stabilească regulile acestei percuţii, pe care le-a dezvoltat ulterior în două articole: "Cercetări asupra percuţiei splinei"[20].

În acelaşi an [1897], a publicat un studiu vast asupra Istologiei patologice a splinei paludice[21].

În anul următor, studiind un caz de oprire a dezvoltării splinei, demonstrează, între altele, că "splina nu are nici o influenţă asupra creşterii omului, iar absenţa ei nu se traduce prin nici o turburare funcţională manifestă"[22].

În schimb, sprijinit pe observaţiile culese timp de mai mulţi ani în serviciul şi sub direcţia lui Lancereaux, Paulescu emise ideea că, până la o mai amplă informaţie,

---

[19] Paulesco, "Recherches sur la structure de la Rate".

[20] Paulesco, "Recherches sur la percussion de la rate", în *Journal de Médecine interne*, 1 şi 15 decembrie 1897.

[21] Paulesco, "Etude d'histologie pathologique sur une rate paludique", în *Journal de Médecine interne*, 15 octombrie 1897.

[22] Paulesco, "Sur un cas d'arrêt dans le développement de la rate", în *Journal de Médecine interne*, 1 aprilie 1898.

"fiziologia patologică a clorozei depinde de o tulburare funcţională a splinei"[23].

Alături de aceste preocupări dificile şi absorbitoare, Paulescu a făcut în laboratorul spitalului său şi o serie de cercetări experimentale asupra Fiziologiei mai multor substanţe medicamentoase, şi mai cu seamă asupra anestezicelor şi asupra somniferelor.

A publicat o lucrare asupra cloralului în febra tifoidă[24], iar în colaborare cu E. Géraudel a început să caute un nou compus al morfinei[25].

Cu Paul Reynier[26] – pe care îl numeşte, în teza sa de doctorat, "primul meu maestru", fiindcă învăţase cu dânsul tehnica operatorie necesară experienţelor pe animale – a izbutit, căutând un procedeu de sutură a vinelor secţionate experimental, să realizeze pentru prima oară sutura, cap la cap, a secţiunilor transversale ale coledocului şi ale ureterului – operaţiune care nici măcar nu fusese încercată până atunci de către alţi cercetători în domeniu[27].

---

[23] "De la Chlorose", cu E. Lancereaux, în *Journal de Médecine interne*, 1899, p. 533.

[24] Paulesco, "Le chloral dans la fièvre typhoïde", în *Journal de Médecine interne*, 15 ianuarie 1899.

[25] "Recherches expérimentales sur l'éther diacétique de la morphine", în *Journal de Médecine interne*, 1899, p. 378.

[26] Paul Reynier, prieten şi colaborator al profesorului Paulescu, cu care acesta a studiat în cele mai mici amănunte tehnica operatorie (la animale), a fost profesor agregat de Fiziologie la Facultatea de Medicină din Paris, membru al Academiei de Medicină şi chirurg al Spitalului Lariboissère.

[27] Paulesco et Paul Reynier, "Urétéro-anastamose", în *Bulletin et Mémoires de la Société de Chirurgie de Paris*, iulie 1897 şi februarie 1898.

Tot înainte de a împlini 30 de ani, profesorul Paulescu a mai publicat şi douăsprezece articole de "critică medicală", în care analiza lucrările unor autori cu reputaţie mondială: A. Gilbert, A. Chauffard, Brissaud, Joffroy, Pierre Marie, Hayem, Landouzy, Roger, Huchard şi alţii.

Preocupat de fenomenul "morţii", a studiat pe rând, din 1899 până în 1901, moartea subită şi mecanismul ei, ca şi sincopa – studiu de Fiziopatologie, pentru om; studiu experimental, pentru animale[28].

A mai făcut cercetări experimentale, pe animale, asupra modificărilor ritmului mişcărilor respiratorii şi cardiace sub influenţa diferitelor atitudini ale corpului, precum şi cercetări asupra morţii rapide, în urma schimbării poziţiei din starea orizontală în starea verticală.

În decembrie 1899, a obţinut, cu această lucrare, titlul de Doctor în Ştiinţe al Universităţii din Paris, juriul fiind prezidat de profesorul Duclaux, asistat de profesorii Dastre şi Gaston Bonnier. Dedica lucrarea profesorului Dastre, care "mi-a arătat întotdeauna o bunăvoinţă deosebită. Mulţumită învăţământului său şi posibilităţilor falnicului său laborator, unde am avut fericirea să lucrez mai mulţi ani, am putut să-mi termin, în condiţii excelente, studiul Fiziologiei. Să-mi îngăduie să-i dedic această teză – umil omagiu al viei mele recunoştinţe"[29].

---

[28] Paulesco, "Etudes sur la mort subite", 1899; "Etude sur le mécanisme de la mort subite", 1899; "De la syncope", 1901 (două articole) – toate în *Journal de Médecine interne*.

[29] Paulesco, *Recherches expérimentales sur les modifications du rythme des mouvements respiratoires et cardiaques sous l'influence des diverses attitudes du corp. I. Recherches expérimentales sur les causes déterminantes et le mécanisme de la mort rapide consécutive*

De câţiva ani, îşi începuse desăvârşirea colaborării sale cu Lancereaux, prin înfăptuirea unui mare *Tratat de Medicină*, având ca bază de clasificaţie a maladiilor *etiologia* (cauzele) acestora: "Cauza imprimă un caracter special dezordinilor anatomice şi funcţionale şi evoluţiei lor; cunoaşterea ei trebuie să prezideze la stabilirea diagnosticului şi pe ea o are în vedere medicul în profilaxia şi terapia boalelor"[30].

Acest mod de a privi Medicina era cu totul nou, fiindcă toţi autorii de până atunci priveau în primul rând organul bolnav şi descriau "maladiile stomacului, maladiile plămânului, maladiile pielii, maladiile rinichiului, maladiile sistemului nervos etc.". *Nu există maladii ale organelor*, ripostau profesorii Lancereaux şi Paulescu, "ci numai *maladii generale ale întregului organism, localizându-şi fiecare efectele asupra unuia sau altuia dintre ţesuturile economiei*". Concepţie perfect îndreptăţită, ridicându-se, pe bună dreptate, împotriva "specializărilor", care au dus la scoborârea prestigiului medical din ultimele decenii. Aceeaşi observaţie ne-a condus să privim ca antiştiinţifice toate *specialităţile medicale*, al căror principal dezavantaj este că *limitează câmpul de studiu al medicului*, că îi îngrădeşte spiritul în cunoştinţe particulare, că îl lipseşte, într-un cuvânt, de idei generale, fără de care comprehensiunea Medicinei este imposibilă (Chirurgia însăşi nu este o specialitate medicală, ci o metodă terapeutică, o artă care, ca orice artă, comportă specialităţi).

---

au passage de l'attitude horizontale à l'attitude verticale..., Paris, 1899.

[30] Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médecine*, t. I, p. VI, Préface (datată: Paris, le 6 oct. 1901).

F. Helme releva marea valoare a operei începute[31], iar ilustrul profesor Landouzy scria: "Ideea conducătoare a d-lor Lancereaux şi Paulescu este filosofică. Ei au arătat că poţi îmbrăţişa deodată toată Patologia, cu condiţia de-a te aşeza suficient de sus în observatorul tău; au dovedit tot avantajul ce poate fi cules, din punct de vedere didactic, din priceperea cauzelor ce produc bolile şi au contribuit, astfel, *la lupta contra risipirii Medicinei în specialităţi*, unde fiecare, cu ochii fixaţi pe un fragment de mozaic, devine din ce în ce mai incapabil să prindă întregul şi să-i înţeleagă sensul"[32].

II

Solicitat să primească o catedră la Universitatea din Fribourg [Elveţia], unde i se ofereau condiţii excepţionale, rugat să rămână la Paris, ca urmaş al lui Lancereaux, Paulescu preferă, ca marele Victor Babeş în 1887, să vină la Bucureşti, "între ai săi".

Gloria de la Paris îl preceda, iar lumea noastră ştiinţifică şi intelectuală îl aştepta cu o vie curiozitate. Dar iată că Paulescu, în prima sa lecţie de deschidere a cursului, spre stupefacţia tuturor, definind Fiziologia, se declara... "finalist"![33].

Intelectualii noştri, [preponderent] ateo-materialişti şi hotărât "mecanişti", se mulţumiră să uzeze de vechea tactică a materialiştilor împotriva argumentelor pe

---

[31] F. Helme, în *Revue moderne de Médecine et de Chirurgie.*

[32] Prof. Landouzy, în *Presse Médicale*, 1904.

[33] Paulescu, "Definiţia Fiziologiei", lecţie ţinută la 27 octombrie 1900 [cf. *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu"*..., ed. 1999, p. 133 şi urm.].

care nu le pot învinge, orânduind şi întreţinând în jurul profesorului Paulescu sinistrul şi redutabilul "complot al tăcerii", căruia avea să-i urmeze o campanie surdă de insinuări.

Paulescu, indiferent, se întoarse la Paris, unde, în noiembrie 1901, obţinu titlul de Doctor al Universităţii din Paris, cu o teză de Chimie biologică: *Studiu comparativ al acţiunii clorurilor alcaline asupra materiei vii* – lucrare precedată şi urmată de o serie de publicaţii şi comunicări de mare valoare[34]. Îşi încununa astfel studiile făcute în laboratoarele profesorilor Armand Gautier, pentru Chimia medicală, Troost şi Riban, pentru Chimia generală, şi Duclaux, pentru Chimia biologică.

Cu acelaşi prilej a dezvoltat chestiunea "Acţiunii antisepticelor asupra levurii", pusă de prezidentul tezei,

---

[34] Paulesco, *Etude comparative de l'action des chlorures alcalins sur la matière vivante*, Thèse de doctorat à la Faculté des Sciences de l'Université de Paris, Paris, 1901, p. 82; Paulesco, "Examen critique de quelques travaux sur les relations qui existent entre les poids atomiques et moléculaires des corps et leur toxicité", în *Journal de Médecine interne*, 1901, p. 1015; Paulesco, "Méthode et technique d'une étude sur les relations qui existent entre les fonctions physico-chimiques des corps bruts et la matière vivante", în *Journal de Médecine interne*, 1901, p. 1021; Paulesco, "Recherches expérimentales sur l'action des chlorures alcalins sur la levure de bière", în *Journal de Médecine interne* (4 articole), 1901 (pp. 1037 şi 1047) şi 1902 (pp. 8 şi 17); Paulesco, "Action des sels des métaux alcalins sur la substance vivante", în *C. R. Académie des Sciences*, 27 iunie 1904; Paulesco, "L'action des sels des métaux alcalins sur la substance vivante", în *Journal de Physiologie et Pathologie générale*, iulie 1904, p. 629; Paulesco, "L'action des sels des métaux alcalino-terreux sur la substance vivante", *ibidem*, septembrie 1904, p. 855. Vezi şi *Buletinul Societăţii de Ştiinţe*, Bucureşti, 1904, pp. 38 şi 49, precum şi *România medicală*, martie 1904.

profesorul de Fiziologie vegetală Duclaux, şi chestiunea "Influenţei diverselor radiaţiuni asupra structurii frunzelor", pusă de profesorul Gaston Bonnier.

Revenit în ţară, dar în permanent contact cu Lancereaux până la moartea acestuia (1910), Paulescu îşi continuă cercetările sale multiple, stingherit doar de slabele mijloace pe care i le oferea laboratorul atât de sărac al Facultăţii noastre de Medicină.

În 1906, după ce izbutise să extragă – printr-un procedeu foarte delicat, imaginat de dânsul – hipofiza la pisici şi la câini şi să urmărească o lungă serie de experienţe cu totul noi, Paulescu publică celebra sa operă *Hipofiza creierului*[35].

"Procedeul Paulescu", adoptat de atunci în ştiinţă, evita toate inconvenientele metodelor anterioare şi permitea toate experienţele pe această glandă, aşa de greu de atins altfel, fiindcă ea se găseşte pe faţa interioară a creierului.

Continuându-şi în Bucureşti cercetările asupra splinei, pe care a studiat-o îndelung, minuţios şi din toate punctele de vedere, a dovedit – împotriva părerii emise de Pugliese, Charrin, Moussu – că splenectomia nu modifică secreţia bilei[36].

Între 1911 şi 1913, s-a ocupat de problema glicogenului şi a făcut numeroase cercetări experimentale con-

---

[35] Paulescu, *L'Hypophise du cerveaux. Recherches expérimentales*, Vigot, Paris, 1906; vezi şi *Revista Ştiinţelor Medicale*, Bucureşti, 1906, unde publică şi 11 desene istologice.

[36] Paulesco, "La splénectomie ne modifie pas la sécretion de la bile", în *C. R. Académie des Sciences*, 1905. *Ibidem*, în *Bulletin de l'Académie de Médecine*, 1906, şi *în Journal de Physiologie et de Pathologie générale*, 1906.

cludente, cărora le-au urmat alte cercetări asupra epifizei, asupra pancreasului şi asupra diabetului[37].

Pentru extirparea completă a pancreasului la animale (operaţie foarte gingaşă şi foarte greu de executat perfect), profesorul Paulescu a imaginat şi realizat un procedeu operator personal, cu rezultate ideale[38]. Pe lângă tehnica operatorie, pe care a descris-o minuţios, el a arătat şi condiţiile de stare necesare unei perfecte reuşite operatorii.

Lucrarea *Cercetări asupra rolului pancreasului în asimilaţia nutritivă*, primită la Liège la 22 iunie 1921 şi publicată în luna august a aceluiaşi an în revista *Archives internationales de Physiologie*, prezenta lumii ştiinţifice *descoperirea tratamentului ştiinţific al diabetului* şi îi oferea în cele mai mici amănunte posibilitatea de a-i controla experienţele făcute şi exactitatea concluziilor[39]. Până

---

[37] Paulesco, "Sur la formation du glicogène dans la foie par suite d'injections de divers sucres dans la veine porte", în *Annales de Biologie*, Paris, 1911; *ibidem*, în *C. R. Société de Biologie*, Paris, 1911, şi în *Revista Ştiinţelor Medicale*, Bucureşti, 1913; Paulesco, "Origines du glicogène", în *C. R. Société. de Biologie*, 1913, şi în *Revista Ştiinţelor Medicale*, Bucureşti, 1931: "Generalităţi", p. 229; *distribuţia glicogenului în ficat*, pp. 397 şi 406; *metoda operatorie*, p. 617; *hidraţii de cărbune*, p. 698; *substanţele albuminoide*, p. 840; *substanţele grase*, p. 923; *acizii graşi, glicerina, alcoolul etilic*, p. 935.

[38] Paulesco, "Effets des greffes de l'hypophyse", în *Revista Ştiinţelor Medicale*, Bucureşti, 1911; Paulesco, "Effets des tumeurs artificielles, introduites à la base de cerveau dans la région hypophysaire", în *Annales de Biologie*, t. I, Paris, 1911; Paulesco, "Le glicogène dans la diabète par extirpation du pancréas", în *C. R. Société de Biologie*, Paris, 1920; Paulesco et Michailesco, "Le glicogène dans le diabète phloridzique", în *C. R. Société de Biologie*, Paris, 1920.

[39] Paulesco, "Recherches sur le rôle du pancréas dans l'assimilation nutritive", în *Archives internationales de Physiologie*, Liège, 1921.

atunci, nimeni nu izbutise să izoleze şi să injecteze experimental "extrasul pancreatic" (produsul secreţiei interne a pancreasului), pe care profesorul Paulescu l-a numit *pancreină*.

Pentru profesorul Paulescu însuşi, chestiunea nu era o noutate, fiindcă dânsul izbutise să prepare, încă din 1916, un extract apos de pancreas, pe care l-a injectat în sângele unor câini diabetici, făcând astfel să se suprime toate simptomele diabetului. Întrerupt de război, şi-a reluat experienţele în 1919, a clarificat datele şi le-a comunicat cu încredere revistei belgiene, la care colaborau savanţii fiziologişti de pe tot globul.

Savantul american Ernest L. Scott, profesor de Fiziologie la Columbia University din New York, el însuşi un celebru cercetător al problemei, i-a scris profesorului Paulescu, la 5 noiembrie 1921, o scrisoare prin care îl ruga să-i încredinţeze prepararea şi răspândirea noului preparat.

Am fost singurul său colaborator care a insistat să accepte propunerea profesorului american, fiindcă bănuiam dificultăţile pe care va întâmpina: lipsa unui mare laborator, lipsa mijloacelor materiale necesare, rezerva compatrioţilor în asemenea împrejurări; şi mai ales fiindcă ştiam că *oamenii de ştiinţă din ţările puternice, ori foarte bogate, s-au întrecut, întotdeauna, să nu ţină seama de munca şi de descoperirile savanţilor din ţările mai puţin puternice*. Toţi ceilalţi au fost de părere ca descoperirea profesorului Paulescu să fie încredinţată unuia dintre laboratoarele noastre româneşti (?), pentru ca de la

---

Această revistă, editată de fapt la Paris (O. Doin), era perfect cunoscută de fiziologiştii din lumea întreagă.

noi, din România, să se răspândească în lume binefăcătorul remediu.

Profesorul, încrezător în promisiunile ispititoare ale unor oameni bogaţi din ţară, s-a mulţumit să aştepte câteva luni să i se pună un laborator la dispoziţie, dar, *peste un an şi jumătate*, câţiva "savanţi" canadieni, până atunci total necunoscuţi, îşi însuşiră descoperirea românească, anunţând lumii, cu zgomot asurzitor, "noul tratament al diabetului prin insulină"[40]. Ei pretindeau, la început, că preparatul lor nu este un extras *al pancreasului total*, ci numai al insulelor Langerhans, pentru ca mai târziu să prepare "insulina" exact ca profesorul Paulescu!

Firește, aceştia nu rosteau nici un cuvânt despre vreuna dintre lucrările profesorului Paulescu, pe care abia în septembrie 1925 îl menţionează, în treacăt, unul dintre ei, Banting, într-o conferinţă "Nobel", care îi încununa "furtul", în admiraţia lumii întregi[41]...

Protestând în faţa unor înalte foruri ştiinţifice, profesorul Paulescu scria: "... rezultă că F. Banting – care, cu MacLeod, a beneficiat de celebritatea mondială şi de numeroase recompense pecuniare – s-a îndurat să-mi citeze o singură dată numele, alături de *alţi trei precursori*, care au încercat, însă *nu au reuşit*, să pună în evidenţă hormonul pancreatic. Şi totuşi, citind lucrarea mea, el a trebuit să observe că *eu rezolvasem problema completamente*"[42]...

---

[40] Macleod, "Insulina şi Diabetul", în *British Medical Journal*, 4 noiembrie 1922, în colaborare cu Banting şi Best.

[41] Banting, "Diabetul şi Insulina", conferinţă ţinută la Stockholm, la 15 septembrie 1925, pentru Premiul Nobel.

[42] Paulesco, *Traité de Médecine*, t. IV, p. 53.

În schimb, John Murlin, Harry Clough, C. B. F. Gibbs şi Arthur Stokes, în 1923[43], şi mai ales prof. Sir E. Sharpey-Schaffer, în 1926[44], recunosc meritele profesorului Paulescu. Profesorul de Fiziologie de la Edinburgh scria categoric: "În acelaşi an în care Paulescu *a publicat aceste prime experienţe*, F. C. Banting şi C. H. Best *au început cercetările lor...*" [subl. Dr. V. Trifu].

Academia de Medicină de la Paris, unde profesorul Paulescu adusese atâtea contribuţii strălucite ştiinţei franceze, a refuzat, niţeluş stingherită, în anul 1924, prin profesorul Achard, să îi publice protestul, care apăru însă în celebra revistă franceză de specialitate *Presse Médicale*[45].

Comitetul Nobel îi refuză protestarea, ca şi Congresul de Fiziologie din 1926, ţinut la Stockholm, sub preşedinţia profesorului suedez Johansson. "Astfel, unii m-au furat, în timp ce alţii caută să-mi înăbuşe protestele. Şi aceasta se petrece în sânul *cinstitei* familii a Oamenilor de Ştiinţă! Cred că trebuie să semnalez aceste penibile tribulaţiuni elevilor mei, care vor întreprinde lucrări ştiinţifice, pentru ca ei să ştie ce îi aşteaptă din partea confraţilor puţin scrupuloşi. Altădată credeam şi propovăduiam că un savant poate lucra *în toată securitatea*, fiindcă eram convins că *data publicaţiilor sale* îl pune la adăpost de orice nedreptate. Din nenorocire, astăzi sunt silit să mărturisesc că m-am înşelat cu totul în această privinţă. Nu sunt stăpânit de *orgoliu* şi combat, din toate

---

[43] J. Murlin, H. Cloug, C. B. Gibbs şi A. Stokes, "Extractele apoase ale pancreasului", în *The Journal of Biological Chemistry*, mai 1923.
[44] Sir E. Sharpey-Schaffer, "Secreţia internă a pancreasului", în *The Endocrine Organs*, Edinburgh, 1926, pp. 343-345.
[45] Din 5 martie 1924.

puterile mele, acest viciu blestemat[46]. Şi, într-adevăr, publicând descoperirea mea, nu am făcut nici un fel de «reclamă», păstrând *modestia* – care mi se pare o calitate esenţială a oricărui om ce lucrează pentru ştiinţă. Însă îmi este imposibil să suport un alt viciu, încă şi mai ignobil, care este *Furtul* proprietăţii ştiinţifice a altuia. Şi ar fi dezastruos dacă asemenea procedee necinstite s-ar introduce în *Ştiinţă*, care trebuie să fie curată şi nepătată... ca Adevărul pe care îl reprezintă..."[47].

După o serie de cercetări asupra microorganismelor, diastazelor şi fermentaţiilor, a studiat *febra* şi a arătat că ea este, întotdeauna, rezultatul unei intoxicaţii a marelui simpatic, prin *diastazele microbilor*. Febra e o "eclapsie sau o convulsie toxică a marelui simpatic"[48].

A cules în sprijin alte fapte experimentale şi a publicat, în 1906, articolul despre "febră" din *Tratatul de Medicină* , iar în 1916, în preajma războiului, voind să pună la dispoziţia medicilor noştri un mijloc terapeutic simplu, la îndemâna oricui şi cu efecte într-adevăr miraculoase, a ţinut o lecţie despre "Tratamentul febrei" la dispensarul "Bethleem", publicând-o apoi într-o broşură, pe care a trimis-o tuturor medicilor şi studenţilor în Medicină[49].

Aplicând acest tratament la Spitalul Militar, în sute de cazuri de maladii infecto-contagioase foarte grave, prof. C. N. Michăilescu a obţinut rezultate cu totul

---

[46] Paulesco, *Traité de Physiologie*, t. III.

[47] Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médecine*, t. IV, pp. 64 şi urm.

[48] Paulesco, "Contributions à l'étude de la fièvre", în *Journal de Médecine interne*, iunie 1904.

[49] Paulescu, *Tratamentul febrei*, Bucureşti, 1916.

extraordinare şi a scăzut mortalitatea aproape la zero[50]. Eu însumi am obţinut rezultate uimitor de bune în infecţiile uro-genitale[51], administrând bolnavilor mei antipiretice în doze slabe, repetate, pentru a ajunge la doze zilnice masive.

Urmărind atent fenomenele clinice şi leziunile anatomo-patologice ale anginei pectorale, profesorul Paulescu concepuse demult ideea că acest "sindrom", ţinând de plexul cardiac, este efectul unei anemii a acestui plex nervos, într-o întreagă serie de afecţiuni diverse[52].

Din 1919, a început studiul funcţiei de eliminare a rinichilor, pentru uree şi cloruri, în colaborare cu Gh. Mârza şi cu mine, care îi propusesem să-mi îngăduie să verific în laboratorul său "legile lui Ambard" şi faimoasa "constantă" a acestui autor. Rezultatele, consemnate în două articole care au provocat mare surprindere în lumea ştiinţifică, au fost total diferite de ale lui Ambard şi ale elevilor săi, arătând că atât "legile" cât şi "constanta Ambard" sunt false[53].

---

[50] Prof. Dr. C. N. Michăilescu: Comunicare la Societatea Medicilor Militari, în 1928.

[51] V. Trifu, "Sur l'action des antipyrétiques sur quelques infections aigues des organes génito-urinaires", în *Bulletin et Mémoires de l'Association Française d'Urologie*, Paris, 1928; V. Trifu, "Les antipyrétiques dans le traitement des infections du rein", în *VI. Kongress der Internationalen Gesellschaft für Urologie*, Wien, 1936; V. Trifu: *Contribuţie la tratamentul infecţiilor acute ale organelor uro-genitale prin medicamente antipiretice*, teză de docenţă, 1929.

[52] Paulesco, "Pathogénie de l'angine de poitrine", în *C. R. Société de Biologie*, februarie 1920.

[53] Paulesco, Marza et V. Trifu, "Les lois d'Ambard et sa constante uréo-sécrétoire sont eronées", în *Journal d'Urologie*, Paris, martie 1924, p. 129; Paulesco, Marza et V. Trifu, "Les lois d'Ambard et sa

Continuând experienţele asupra eliminaţiei renale, a publicat legi noi, bazate pe experienţe foarte numeroase şi precise, pe om şi animale.

Profesorul Paulescu a înlăturat astfel din Ştiinţă un criteriu primejdios şi fals, pe care timp de douăzeci de ani se bizuiseră toţi chirurgii, ca să-şi opereze bolnavii urinari[54].

Celebrii profesori Marion şi Cathelin au salutat cu entuziasm cele două articole din *Journal d'Urologie*, care s-au impus repede în toată lumea ştiinţifică, în ciuda unor încercări stângace din Franţa – dar şi *de la noi* – de-a se apăra "constanta Ambard"[55].

După numeroase operaţii, deosebit de gingaşe, însă perfect reuşite, asupra scoarţei creierului, efectuate la animale, profesorul Paulescu a reuşit să precizeze "sediul câtorva instincte".

A expus pe larg experienţele începute după război şi concluziile sale, în 1922 şi 1931, urmând să continue cercetările, dar al doilea articol, trimis la Liège cu o lună

---

constante uréo-sécrétoire sont eronées (Réplique aux réponses de M. M. Ambard et Chabanier)", în *Journal d'Urologie*, Paris, iunie 1926, p. 510.

[54] Paulesco, *Traité de Médecine*, t. IV, p. 623.

[55] Ca întotdeauna, în fruntea apărătorilor acestei "constante" (absolut "neconstantă") s-au pus confraţi *români*, geloşi, care habar nu aveau de cercetări fiziologice şi care au căzut repede în ridicol. Să notăm că tot confraţi *români* s-au grăbit să-i salute cu entuziasm pe "plagiatorii" canadieni, ignorând meritele profesorului Paulescu. În schimb, medici *evrei* m-au rugat să intervin pe lângă profesorul Paulescu şi să-l rog să nu mai combată evreimea, ca să poată întreprinde ei, *evreii*, o campanie de pe urma căreia dânsul va obţine, cu siguranţă, Premiul Nobel. Dar profesorul a refuzat categoric şi a preferat să se lase furat.

înainte de dispariţia sa, apărea când profesorul era pe patul de moarte[56].

A arătat, experimental, că "instinctul de nutriţie" îşi are sediul pe scoarţa cerebrală, "foamea şi setea" fiind localizate la nivelul părţii inferioare şi posterioare a lobului frontal (1922). A arătat, de asemeni, că lobii frontali sunt sediul instinctelor de "dominaţie", de "proprietate", de "reproducţie" şi de "afecţiune familială", şi anunţa: "E probabil că alături de aceste localizaţii frontale ale *actelor instinctive* se găsesc şi acelea ale actelor voluntare (ştiinţifice, artistice etc.), care nu au fost precizate, din cauza observaţiilor (noastre) insuficient de numeroase".

În 1930, a izbutit să vadă tipărit, după multe dificultăţi, volumul al patrulea din marele *Tratat de Medicină* (Lancereaux-Paulesco), redactat în întregime de dânsul, ca şi volumul al cincilea, care a rămas în manuscris, gata de imprimat [imprimarea nu s-a făcut, iar manuscrisul s-a rătăcit – *n. ed.*].

Această operă[57] cuprinde "Patologia aparatelor: asimilator, urinar şi genital". În prefaţă, profesorul Paulescu atacă concepţia nouă, a lui F. Widal, care, "de ori-

---

[56] Paulesco, "Localisation des instincts sur l'écorce cérébrale", în *Archives Internationales de Physiologie*, Liège, aprilie 1922; Paulesco, "Localisation des instincts sociaux sur l'écorce des lobes frontaux du cerveau", în *Archives Internationales de Physiologie*, Liège, august 1931.

[57] Paulesco, *Traité de Médecine*, t. IV, Imprimeria Şcoalei Militare de Infanterie, Sibiu, 1930, 676 pagini. Volumul al cincilea aşteaptă ziua fericită, pentru medici şi sănătatea publică, în care va putea să apară, împreună cu predecesoarele lui, epuizate. [Aşteptarea a rămas deşartă, iar astăzi şansele unei astfel de întreprinderi sunt minime, ca şi cele ale unei ediţii academice a operelor ştiinţifice complete ale marelui savant.]

gine israelită" fiind, a cutezat, "în numele nemuritoarei şcoli franceze", să combată cele mai frumoase cuceriri ştiinţifice ale acestei inegalabile şcoli şi să le înlocuiască cu "inovaţii" lipsite de orice temei ştiinţific. Paulescu demonstrează că noua clasificaţie a lui Widal, bazată pe "sindrome", valorează încă şi mai puţin decât clasificaţiile sprijinite pe "evoluţie" sau pe Anatomie patologică, făcând să iasă în evidenţă, o dată în plus, importanţa clasificaţiei bazate pe cauzele boalelor – clasificaţia "etiologică".

"Aceasta este – spune categoric profesorul Paulescu – clasificaţia definitivă care, *volens nolens*, trebuie să fie adoptată de Ştiinţa Medicală"[58].

În 1913, a descris o boală necunoscută, o maladie febrilă prelungită, microbiană şi contagioasă, caracterizată prin febră şi prin diverse localizaţii (pe seroasele viscerale sau articulare, pe artere, pe rinichi, etc.), pe care a numit-o *Neonosa*, indicându-i simptomele, evoluţia şi tratamentul[59].

III

Profesorul trebuie să cântărească toate cuvintele pe care le pronunţă şi să probeze tot ce afirmă – aceasta a fost deviza profesorului Paulescu în timpul celor 31 de ani cât a ocupat catedra de Fiziologie de la Facultatea de Medicină din Bucureşti.

---

[58] Prefaţa a fost scrisă la 15 august 1927, când a dat la tipar volumul, care a apărut abia după 3 ani, în 1930.

[59] Paulescu, "O nouă boală microbiană", în *Revista Ştiinţelor Medicale*, Bucureşti, 1913; Paulescu, "Neonosa", în *România Medicală*, 15 iulie 1930; P. Angelescu, *Neonosa*, teză. Bucureşti, 1930.

"Cu toată şubreda lui sănătate, a fost un profesor model, savant pasionat de ştiinţa lui şi extrem de conştiincios în îndeplinirea datoriilor. Orele lui de curs aveau seriozitatea, demnitatea şi măreţia unui oficiu sacerdotal. Era sever, dar drept şi imparţial cu studenţii, pe care-i iubea ca pe copiii săi. Nu cred să existe vreun student care să se poată plânge că a fost respins la examen ştiind materia sau să se laude că l-a trecut fără să fi citit, ori că vreunui student i s-au făcut şicane sau a luat o notă mai mică fiind de altă confesiune", mărturisea prof. C. N. Michăilescu[60].

"Ca profesor, Paulescu era o figură covârşitoare. Lecţiile lui de fiziologie erau extrem de impresionante. Care dintre noi nu a fost cuprins de emoţie [...] când, în faţa unei studenţimi atente şi iubite, evoca existenţa Dumnezeirii, a acelei forţe supreme, în care el credea cu o convingere neclintită?", mărturisea, în acelaşi timp, d-rul Aurel Abramovici[61].

Nu a lipsit de la Facultate decât în timpul războiului, când a fost lăsat la Bucureşti:

"Am stat pe loc – spunea profesorul Paulescu, cuminte, într-un memoriu către colegii săi profesori – pentru că şeful meu militar, Doctorul Skupiewski, mi-a dat un asemenea ordin verbal, într-o adunare în sala Tomis, în preziua plecării. Apoi nici nu puteam pleca, deoarece eram bolnav.

Fiind lipsit de cal şi de trăsură şi obligat să străbat distanţe mari pe jos, pentru a-mi îndeplini datoria spitali-

---

[60] Prof. C. N. Michăilescu: *Cuvântare rostită la înmormântarea Profesorului Dr. N. C. Paulescu.*

[61] Dr. Aurel Abramovici, *loc. cit.* [v. nota 2].

cească, m-am pomenit, pe la sfârşitul lui august 1916, că urinez sânge. Neputându-mă repauza, hematuria a continuat şi s-a înteţit, aşa că la începutul lui noiembrie ajunsesem să fiu anemiat şi foarte slăbit ca forţe fizice...

După ce am primit ordinul de-a rămâne, m-am dus la Crucea Roşie, să-mi ofer serviciile pentru îngrijirea bieţilor răniţi. Am fost repartizat la spitalul Pitar Moş şi pus sub ordinele unui anume Dr. Margulius, pe care un politician, pe atunci influent, îl cocoţase medic-şef.

Dar starea mea agravându-se, am fost obligat să părăsesc această situaţie oarecum umilitoare şi să cer un concediu, care mi-a fost acordat.

Puţin timp după aceea, Comandatura nemţească mă luă de corvoadă, pentru policlinicile pe care le înfiinţase în Bucureşti. Cererea mea de-a fi dispensat fu refuzată. Totuşi, făcui să mi se examineze urina şi, prin buletinul de analiză, obţinui de la Dr. Orleanu posibilitatea de-a sta acasă şi de-a-mi îngriji afecţia renală...".

S-a închis în casă, în cabinetul său de lucru, şi a redactat ultimele două volume din *Tratatul de Medicină* (ale cărui prime trei volume le publicase împreună cu Lancereaux[62]), un *Tratat de Fiziologie medicală* (care cuprindea, în trei volume, cursul său de Fiziologie de la Facultatea de Medicină din Bucureşti[63]) şi încheierea

---

[62] Ultimele ediţii ale acestor volume (Ed. J. B. Baillière, Paris) sunt din 1912 (doi ani după moartea lui Lancereaux) şi cuprind: vol. I – 940 pagini (ed. I în 1903), vol. II – 1052 pagini (ed. a II-a în 1906), vol. III – 1200 pagini; în total: *3129 pagini compacte*.

[63] Acest tratat, publicat în limba franceză, cuprinde în 3 volume: I. *Introducerea. Ce este viaţa? Morfologia vitală. Fiziologia vitală. Mediul interior*, 1919, 416 pagini; II. *Fenomenele de nutriţie (respiraţie, digestie, absorbţie, asimilaţie, dezasimilaţie, eliminaţie)*, 1920, 732

publicaţiilor sale din seria *Fiziologie filosofică* (începută în 1905) – două volume[64].

În prefaţa *Tratatului de Fiziologie medicală*, profesorul Paulescu lămurea: "Această carte este un rezumat succint al cursului de Fiziologie pe care-l profesez de douăzeci de ani la Facultatea de Medicină din Bucureşti. Am scris-o nu pentru fiziologişti, ci pentru *viitori medici*, care vor avea în curând *să îngrijească bolnavi*. Or, un bolnav este omul care, sub influenţa unei cauze patogene, suferă *turburări în funcţiile sale vitale* de nutriţie şi de relaţie. Pentru ca studenţii în Medicină să poată înţelege în ce consistă aceste turburări, trebuie ca ei să dobândească un ansamblu de *noţiuni de Fiziologie*... alese de un *medic adevărat*. Sarcina acestui medic-fiziologist mi-am propus s-o îndeplinesc eu, şi am redactat prezenta lucrare, având sub ochi un Tratat de Medicină".

Citindu-i acest tratat, care este o operă unică, inegalabilă, ilustrul fiziologist, prof. M. Arthus, fostul său şef de lucrări la Sorbona, îi scria între altele: "Cartea D-tale e, prin acest fapt, antipodul cărţii mele, din care am eliminat ceea ce nu era Fiziologie propriu-zisă. Dar nu mă gândesc deloc să pretind că metoda mea e mai bună; ea e doar mai aproape de felul meu de a judeca, nimic mai mult. Tratatul meu are nevoie de adaos de Fiziologie

---

pagini; III. *Fenomenele de relaţie. Fenomenele generaţiei. Care este cauza vieţii?*, 1921, 932 pagini; în total: *2080 pagini compacte.*

[64] Paulescu, *Cele patru patimi şi remediile lor*, Bucureşti, 1921, şi Paulescu, *Biserica şi Sinagoga faţă de pacificarea Omenirii*, I-III, Bucureşti, 1924-1925. [Volume precedate, în seria respectivă, de: *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie* (1905), *Instincte sociale. Patimi şi conficte. Remedii morale* (1910), *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul*, *Francmasoneria* (1913)].

patologică şi Farmacodinamie, ca studentul să fie preparat pentru abordarea Clinicii; al D-tale e complet. Salut, cu plăcere şi respect, acest nou venit printre tratatele de Fiziologie...".

Până la profesorul Paulescu, toţi fiziologiştii s-au cufundat în amănunte şi cercetări care i-au îndepărtat – mai mult sau mai puţin complet – de Medicină. Paulescu a rămas întotdeauna medic: după cele mai minuţioase analize – în Clinică, în Istologie, în Anatomia propriu-zisă şi în cea patologică, în Chimia biologică (unde dovedea o putere de muncă şi de discernământ care uluia) – Paulescu, înzestrat cu o putere egală de critică şi de sinteză, domina, cum spunea prof. Michăilescu, "vastul imperiu al fenomenelor biologice şi mecanismul complicat al boalelor".

Astfel, Clinica, Biologia şi Fiziologia i-au relevat, cu o splendidă claritate, pe Creator – "Cauza primă": *"A demonstra existenţa unei cauze prime a vieţii, imateriale, unice şi infinit înţelepte – iată limita sublimă la care ajunge Fiziologia. Această cauză primă este Dumnezeu"*, proclama Paulescu, în faţa studenţilor săi uimiţi şi de-a dreptul fermecaţi[65].

Pentru cei ce au citit, cu atenţie şi fără idei preconcepute, *Tratatul de Fiziologie medicală*, Paulescu este cel mai mare interpret ştiinţific al divinităţii, prin studiul

---

[65] Paulescu, *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie* – lecţie făcută la 18 februarie 1905, la Facultatea de Medicină Bucureşti [text reprodus şi în volumul de faţă; în 1905, a dat titlul unui volum – în grafia originală: *Philosophie biologică. Noţiunile "Suflet" şi "Dumnedeu" în physiologie* – în care mai figurau şi alte două lecţii; reeditări: V. Trifu (1944) şi R. Codrescu (1999); pentru detalii, *cf.* tabloul bio-bibliografic].

fenomenelor vitale. Profesorul Paulescu se înalţă aşa de sus încât, la un moment dat, nu mai consideră materia şi nu vede decât *uriaşa simbioză, strânsa dependenţă reciprocă ce uneşte toate fiinţele vieţuitoare*, ca şi *admirabila armonie ce domină întreaga creaţie*, pe care o numeşte, plin de admiraţie, *Împărăţia lui Dumnezeu.*

Cercetător şi de astă-dată, voieşte să pătrundă legile naturale ale Sociologiei, pe care o consideră "ramura culminantă a Biologiei", şi să deducă "principiile unei *morale ştiinţifice*" şi ale unei *terapii sociale.*

Constată şi evidenţiază că "instinctele" (individuale şi sociale) sunt "legi divine", cărora orice fiinţă trebuie să li se supună, pentru a se putea dezvolta şi reproduce în linişte. Relevă mai ales că "oamenii formează societăţi naturale" şi că "un sentiment puternic de Iubire" (conjugală, părintească, tribală, naţională) prezidă la constituirea şi la menţinerea acestor societăţi, pe când organizarea lor se face în virtutea instinctelor de dominaţie şi de subordonare. "Or, aceste instincte se dezvoltă şi ele în sentimente de Iubire, căci şefii de familii, de triburi, de naţii, au un fel de *simpatie* pentru supuşii lor, iar aceştia, pe de altă parte, resimt *recunoştinţă* pentru şefii lor binefăcători – simpatie şi recunoştinţă care, în ultima analiză, nu sunt decât variante ale Iubirii". Şi corolarul: *"Concluzia generală care se desprinde din studiul instinctelor sociale* – zice Paulescu – *este că* ***legea supremă*** *care conduce societăţile naturale, la oameni şi la animale, este* ***Iubirea***".

Dar între oameni – ca şi între animale – se produc numeroase "conflicte", care par a fi o sfidare a legii naturale a Iubirii. Paulescu studiază şi cauzele acestor "învrăjbiri" şi caută să vadă care dintre filosofi le-au înţeles şi ce

"remedii" au propus pentru înlăturarea lor, subiect tratat în *Politica* de Aristotel, pe care Paulescu îl consideră "cel mai mare spirit filosofic şi ştiinţific al Antichităţii (şi am putea zice chiar al omenirii)"[66]. Profesorul scrie: "... Aristotel, excelent observator al naturii, cunoaşte importanţa instinctelor sociale şi ajunge chiar să întrevadă că patimile de proprietate şi de dominaţie sunt principalele cauze ale conflictelor între oameni. Dar, asemenea unui medic care s-ar mulţumi să studieze pe bolnav, fără a căuta să-l şi vindece, el nu se preocupă să găsească mijloacele de a remedia aceste conflicte"[67].

Din analiza critică a profesorului Paulescu, reiese că numai Iisus Christos a înţeles, în toată adâncimea lor, cauzele conflictelor, şi că El a dat, în acelaşi timp, remediile care constituie "o morală cu adevărat ştiinţifică" – doctrina creştină. De aceea, Paulescu îşi încheie a doua carte de *Fiziologie filosofică* cu declaraţia: "Ştiinţa vieţii m-a determinat să afirm, într-o lecţie anterioară: «Cred în Dumnezeu». Aceeaşi ştiinţă mă determină astăzi să adaug: «Şi în Iisus Christos!»"[68].

Dar doctrina creştină – şi deci pacificarea Omenirii – are o serie de vrăjmaşi, iar profesorul începe să le analizeze intenţiile şi prescripţiile, pe care le opune intenţiilor şi prescripţiilor Evangheliei. După ce le cercetează, el critică, din unghi de vedere ştiinţific şi creştin, Coranul,

---

[66] Paulescu, *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* , Bucureşti, 1910, p. 141 [reed.: Nicolae C. Paulescu, *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale*, ed. R. Codrescu, Editura Anastasia, Bucureşti, 1995].

[67] În plus, Aristotel recomandă, ca prescripţiuni morale, infamii precum infanticidul.

[68] Paulescu, *Instincte sociale*..., ed. cit., p. 253.

Talmudul, Cahalul şi Francmasoneria, al căror mijloc de luptă este "un mijloc scârbos şi blestemat – Minciuna", care caracterizează Spiritul Răului sau pe Diavol.

Remediul pe care-l recomandă Paulescu este *spiritul divin al Adevărului* – trăsătura distinctivă a Creştinismului – şi el îşi încheie a treia operă de *Fiziologie filosofică* zicând:

"Înaintea acestui spirit al Adevărului mă închin, strigând din adâncul sufletului meu: «Cred în Duhul Sfânt!»"[69].

În lucrarea sa *Cele patru patimi...*, scrisă tot atunci, a evidenţiat rolul "Beţiei", al "Desfrâului", al "Hoţiei" şi al "Trufiei" în învrăjbirea oamenilor.

Aceste patimi sunt produse de *devierea instinctelor* de Nutriţie, de Reproducere, de Proprietate şi de Dominaţie de la scopul lor firesc:

"Animalul, încătuşat de instincte, nu se abate niciodată de la legile naturii. Omul însă, lăsat mult mai liber, a putut să lepede lanţul instinctelor şi a călcat în picioare aceste admirabile legi, stabilite de Dumnezeu în vederea fericirii lui. El nu ţine seamă decât de *senzaţiile plăcute* ce însoţesc îndeplinirea actelor instinctive. Şi, în loc să se înalţe până la scopul instinctului, el nu mai urmăreşte decât *plăcerea*, devenită unică ţintă a activităţii sale. Astfel s-au născut *patimile sau viciile, care nu sunt altceva decât căutarea exclusivă a plăcerii ce rezultă din satisfacerea unor trebuinţe instinctive... anormale, alterate, deviate*"[70].

---

[69] Paulescu, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*, Bucureşti, 1913.

[70] Paulescu, *Cele patru patimi...*, ed. cit., p. 12.

Vorbind despre "avort", profesorul Paulescu spune că "zămislirea se face în momentul întâlnirii celor două celule sexuale, a căror unire formează oul fecundat. În acel moment, Dumnezeu trimite *Sufletul*, adică artistul incomparabil care, supunându-se poruncii divine, se pune imediat pe lucru, ca să-şi construiască trupul în care va vieţui...

Ei bine, acest suflet, ce iese desăvârşit din mâinile Creatorului, *este asasinat* de propria lui mamă! Şi această grozavă nelegiuire este apanajul dat de Satana *mamelor omeneşti*. Nu veţi găsi vreo fiară, oricât de sălbatică şi oricât de feroce v-aţi închipui-o, care să fie în stare să încalce ordinul lui Dumnezeu şi să-şi distrugă progenitura!"[71].

Combătând "Hoţia", arată rostul "cartelurilor" şi al "trusturilor", întrunite în *înaltă bancă*, care e *tartorul iadului pământesc*, şi prevede criza socială, războaiele civile şi calamităţile ce aveau să se abată asupra Omenirii, care, pe-atunci, se credea pornită spre o fericire veşnică.

Profesorul Paulescu recomandă o asociaţie de educaţie creştină – "Asociaţia Bunilor Creştini" – şi-şi încheie cartea cu o serie de admirabile scrisori către diferitele categorii sociale, dintre care aceea către muncitori este de o mare frumuseţe. "*Munca* e deci indispensabilă pentru întreţinerea vieţii; ea e *continuarea şi îndeplinirea Creaţiei divine*: «Întru sudoarea frunţii, vei mânca pâinea». De altfel, Dumnezeu s-a întrupat în chipul unui muncitor tâmplar şi şi-a luat ucenici dintre muncitori. Munca a fost astfel ridicată până la Dumnezeire, putându-

---

[71] *Ibidem*, p. 28.

se zice că echivalează cu o umilă rugăciune către Cel Preaînalt"[72].

Omenirea trebuie să se organizeze pentru ordine, muncă şi fericire. Dar ea este pusă să aleagă între două învăţături: una, *bazată pe patimi,* e *dogma evreiască*; cealaltă, *combătând patimile*, constituie *doctrina creştină.*

Or, Creştinismul dumnezeiesc, abia născut, a găsit în Iudaismul diavolesc un formidabil potrivnic, iar lupta uriaşă, pe viaţă şi pe moarte, între aceşti duşmani neîmpăcaţi durează, înteţindu-se întruna, de aproape 2000 de ani. "În această luptă uriaşă, Sinagoga, strâns unită şi puternică, nu poate fi învinsă decât de o Biserică strâns unită, care trebuie să fie *o şcoală unică pentru totalitatea creştinilor*, sub conducerea unui «şef suprem infailibil, unic şi universal»"[73]. Această recomandaţie a fost interpretată cu vicleşug (ca o intenţie "catolicizantă") şi abil exploatată de câţiva prelaţi ortodocşi, pe care la acea dată îi găsim nu numai ca membri ai Francmasoneriei, ci chiar ca membri fondatori ai ziarului comunist *Social-ţărănismul* [74].

Într-o altă broşură cu acelaşi titlu (partea a II-a), apărută în acelaşi an, profesorul Paulescu vorbeşte în continuare despre "Biserica reală" şi "Biserica românească". "Omenirea îşi găseşte în Biserica creştină – zicea profesorul – Organizaţia ideală, stabilită de Dumnezeu Însuşi, graţie căreia va scăpa de urgia războaielor şi de primejdia exterminării de către evrei. Pot, deci, să închei această lucrare cu a patra formulă a Simbolului creş-

---

[72] Paulescu, *Cele patru patimi...*, ed. cit., p. 160.

[73] Paulescu, *Biserica şi Sinagoga*, ed. cit., III, pp.87-88.

[74] *Social-Ţărănismul*, Nr. 1, 16 ianuarie 1922 – vezi "Comitetul de Direcţie".

tinesc: «Cred într-una Sfântă, Sobornicească şi Apostolească Biserică» – care aduce pe pământ Pacea fără sfârşit a *Împărăţiei lui Dumnezeu*"[75].

Peste un an, în 1925, profesorul Paulescu publică o a treia broşură, în care dărâma, pentru orice om de bună-credinţă, învinuirile ce i se aduceau, dovedind că a fost *întotdeauna* credincios fiu al Bisericii strămoşeşti.

Peste câtva timp, profesorul Paulescu a ţinut două conferinţe la Biserica Sfântul Anton, unde a recomandat numeroşilor săi ascultători să cunoască şi să sprijine Biserica românească, ce, înţeleaptă şi cuminte, nu a luat parte la dezbinarea lumii creştine.

Când cortegiul său mortuar trecea spre cimitirul Bellu, el fu oprit în dreptul acestei biserici de către parohul ei, care, într-o cuvântare înflăcărată, pronunţă şi cuvintele acestea: "L-am văzut pe profesor predicând studenţilor, pe care el i-a instruit, el i-a educat de pe amvonul bisericii mele, şi m-am convins, alături de toţi ascultătorii, că prin conferinţele religioase ţinute la mine sau la biserica sa iubită, Sfântul Mina, nimeni nu a servit mai bine ideea creştină decât acest savant care, îmbrăcând în haina umilului vameş al Evangheliei admirabilele sale predici despre iubirea creştină, aducea cuvântul autoritar al omului de ştiinţă pentru susţinerea sublimelor precepte morale ce străbat Evanghelia de la un capăt la altul şi cărora le stă într-adevăr la bază dragostea – «caritatea» creştină, cum îi zicea el. A fost acuzat că întinde o cursă Bisericii dominante, predicând sub forma unei confesiuni, în cadrul principiilor unei alteia. N-am cunoscut o mai leală mărturisire decât aceea a profesorului, care, provo-

[75] *Biserica şi Sinagoga*, ed. cit., II, p. 178.

cat de mine, *a dat răspunsul cel mai nefăţarnic prea făţarnicilor săi acuzatori*, printr-o magistrală conferinţă, care îl aşază printre cei mai proeminenţi susţinători al unei singure Sfinte Biserici a lui Christos"...

La connaisance de l'âme humaine ne va pas sans celle du corps, pretinde Maurice de Fleury, de la Academia de Medicină a Franţei[76]. Profesorul Paulescu, după atâţia ani de migăloase cercetări, cunoştea, ca nimeni altul, corpul omenesc şi pătrunsese minunata lui fiziologie. Se putuse deci avânta să studieze şi sufletul omenesc, care prezintă, ca şi corpul, o serie de maladii grave. Aceste boli ale sufletului – "patimile" sau "viciile" – nu-l putuseră lăsa indiferent şi le-a indicat, clar, precis şi concis, remediile.

Rămânea astfel – mai mult decât savant cercetător în tărâmul rece al Ştiinţei – în primul rând *medic*: "Doctorul", cum l-a caracterizat, aşa de fericit, Camil Petrescu, în articolul de prezentare publicat în *Universul literar*, în 1928, unde scria: "Pasiunea pe care o am pentru «memorii», «documente», pentru tratatele de drept şi medicină, în care viaţa e discutată cu exemplificări din viaţă, m-a făcut cândva să răsfoiesc faimosul *Traité de Médecine*, scris [de Paulescu] în colaborare cu Lancereaux. Mi-este firește nepermis să am vreo opinie asupra valorii lui ştiinţifice. Aceste opinii se găsesc exprimate de străini care fac autoritate în ştiinţă. Ceea ce a constituit o voluptate pentru mine, şi orice fost student în psihologie va înţelege acest lucru, este ceea ce savanţii străini numesc «filosofia» acestui tratat şi ceea ce nouă ni s-a părut o magnifică examinare a vieţii în legătură cu stra-

[76] Maurice de Fleury, *Le Médecin*, Paris, 1927, p. 99.

turile ei vegetative. De atunci am învăţat nu numai să-l preţuim şi să-l iubim pe acest savant, ci să-l folosim pentru dezlegarea atâtor probleme, pe care le pune arta".

Şi, cu trei ani înaintea profesorului N. Iorga [*cf.*, mai sus, nota 1], Camil Petrescu încheia ca şi marele istoric: "Am vrea ca paginile alăturate să aducă spre acest mare savant cât mai mult dintre spiritele active ale generaţiei actuale. Noi considerăm ca o datorie să i-l înfăţişăm"[77].

Profesorul Paulescu, când a văzut *Universul literar*, unde i se prezenta opera în două modeste pagini de gazetă, a rămas perplex, după care mi-a trimis următoarea scrisoare:

"Scumpul meu amic, creierului meu îi lipseşte o doagă, anume doaga prin care omul normal îşi pune în evidenţă şi în valoare lucrările. Domnia-ta, care ai băgat de seamă această detestabilă lipsă, m-ai completat, şi îţi mulţumesc din tot sufletul pentru Caritate. Arată, te rog, bunului şi distinsului nostru prieten, Domnului Camil Petrescu, care ţi-a venit în ajutor, mulţumirile mele recunoscătoare, şi primeşte expresia sentimentelor mele de afecţiune pururea devotată".

"Actul medical – zice Duhamel – este, prin excelenţă, un act singular", "un act de la om la om"[78]. Pentru Paulescu, actul medical a fost un act de la om la Omenire.

El n-a ezitat niciodată între exigenţele raţiunii şi cele ale inimii, între Ştiinţă şi Morală. Pentru dânsul n-a existat nicicând "cruda neînţelegere dintre inimă şi spi-

---

[77] Camil Petrescu, "Doctorul", în *Universul literar*, 26 februarie 1928.

[78] G. Duhamel, "Les excès de l'Etatisme et les responsabilités de la Médicine", în *Cahier Laennec*, No. 4/1925, p. 6.

rit", de care vorbeşte chirurgul Andrea Majocchi[79], el însuşi credincios fiu al Bisericii.

Medicii au fost acuzaţi, şi pe bună dreptate, că sunt de un lirism prea revărsat în scrierile lor, ba chiar bombastici. Profesorul Paulescu, care a ţinut întotdeauna să păstreze stilul calm şi rece cuvenit omului de ştiinţă, nu a fost liric decât atunci când ne-a vorbit despre rolul "Spitalului" – o binefăcătoare creaţie a spiritului creştin. Am avut marea cinste să fiu de faţă, la 12 mai 1913, când a rostit această lecţie [text reprodus şi în volumul de faţă], care mi se pare cea mai frumoasă lecţie rostită undeva pe lume[80].

"Iar când va veni Fiul Omului întru mărire... El va zice celor de-a dreapta Sa: Veniţi binecuvântaţii Părintelui Meu, de moşteniţi împărăţia care vă este gătită vouă de la întemeierea lumii. Căci... *bolnav am fost şi M-aţi îngrijit*... Atunci vor răspunde Lui drepţii, zicând: Doamne..., când Te-am văzut bolnav şi am venit la Tine? Şi răspunzând, Împăratul va zice lor: Amin zic vouă: *de câte ori aţi făcut aceasta unuia dintre aceşti fraţi ai Mei mai mici, **Mie mi-aţi făcut-o***"[81].

"Cu alte cuvinte – zicea profesorul –, Dumnezeu vrea ca *iubirea pe care I-o datorează oamenii să se re-*

---

[79] Andrea Majocchi, *Une vie de chirurgien (Mélancolie)*: "Când publicul asistă, zice M., la o conversiune miraculoasă, neaşteptată, de necrezut, a unui necredincios, el zice că «Dumnezeu i-a atins inima», expresie absolut exactă. Căci, într-adevăr, inima e atinsă de Dumnezeu; nu e vorba de spirit" (p. 371). Profesorului Paulescu, cred, Dumnezeu a binevoit să-i atingă şi inima, şi spiritul.

[80] Afară, bineînţeles, de "lecţia" Mântuitorului către Apostolii Săi, în preziua patimilor Sale: "Copilaşilor, mai sunt puţin cu voi... vă dau o poruncă nouă: Să vă iubiţi unii pe alţii..." (cf. *Ioan*, cap. XIII-XVII).

[81] *Matei* XXV, 31-40.

verse asupra bolnavilor săraci". Şi termina astfel: "În spital veţi mai găsi şi oameni de alte naţii, ca unguri, greci, ovrei... naţii chiar duşmane nouă şi care duc în contra noastră o luptă pe viaţă şi pe moarte. Or, toţi aceşti oameni, buni sau răi, virtuoşi sau vitioşi, conaţionali sau inamici, primesc în spital aceleaşi îngrijiri, fără să se ţină seamă de meritele sau nemernicia lor"...

Sunt unii medici de spital cupizi şi avari, care fac vizita în câteva minute, galopând pe dinaintea paturilor. "Sunt mulţi alţi medici de spital orgolioşi, cărora li se pare că spitalele sunt făcute pentru ei, şi consideră pe bolnavi ca pe nişte obiecte de studiu. Ei sunt mulţumiţi când primesc un caz interesant, asupra căruia vor putea să facă o comunicare la o societate savantă sau să-şi publice observaţia într-o gazetă medicală, dar îl resping sau nu se ocupă deloc de sărmanul bolnav care nu prezintă decât un caz banal, ce nu poate fi exploatat în profitul gloriei lor. Mai sunt şi medici de spital cărora, în lipsa unei educaţii creştine, li s-a atrofiat fibra idealului şi au căzut în indiferenţă, devenind pur şi simplu un fel de trântori care, pentru o leafă cât mai grasă, fac cât pot mai puţin. Acest soi de medici paraziţi roiesc pretutindeni şi constituie o adevărată plagă socială.

Dumneavoastră, însă, să nu urmaţi aceste păcătoase exemple. *Când veţi intra în vreun spital, dezbrăcaţi-vă de patimile de cupiditate şi de orgoliu, lepădaţi-vă şi de trândăvie şi daţi-vă cu totul bolnavilor, cărora să le fiţi recunoscători dacă, îngrijindu-i, vă vor permite să vă instruiţi.*

Şi dacă voiţi să fiţi perfecţi, culegeţi fructele ce se vor dezvolta din sămânţa pe care am semănat-o astăzi în sufletele Dumneavoastră tinere şi generoase, şi, *urmând*

preceptele carităţii, îngrijiţi pe bolnavul mizerabil, nu ca pe un om, nu ca pe un frate ce suferă, ci ca pe însuşi Dumnezeu..."[82].

În 1930, profesorul Paulescu a lămurit, din punct de vedere ştiinţific, învierea lui Christos, completând cu aceasta verificarea ştiinţifică a Crezului creştin[83], începută [de el] cu 30 de ani înainte.

Cu acest prilej, el a combătut "Spiritismul", pe care, totuşi, atâţia naţionalişti-creştini (?) l-au practicat şi îl practică încă, deşi de pe urma acestei practici, în care au a face nu cu sufletele morţilor, ci cu diavolul însuşi, au comis greşeli cu consecinţe funeste, iremediabile. Om de ştiinţă, Paulescu executa comandamentul Mântuitorului, care a zis: "Caută şi vei afla!". Adversar ireductibil al minciunii şi al dublului înţeles, el nu admitea să afirme nimic care să nu poată fi imediat "probat". Şi totuşi...

Primindu-i lecţia asupra darwinismului, la 17/30 decembrie 1902, şi citindu-i-o "cu toată luarea-aminte", Titu Maiorescu, după ce îi mulţumeşte, adaugă că "va încerca să deştepte în *Convorbiri literare* o discuţie convenabilă din partea profesorului darwinist, sau cel puţin haeckelian, de la Iaşi [N. Leon], pentru ca să se intereseze şi studenţimea noastră de foarte instructiva controversă, indicată şi în cursul de *Istoria filosofiei contimporane*, cu ocazia teoriei evoluţioniste a lui Herbert Spencer...".

Astfel, Titu Maiorescu ar fi avut marele merit că a sprijinit luminarea intelectualităţii româneşti asupra materialismului, dacă nu i-ar fi stat toată lumea împotrivă.

---

[82] Paulescu, *Spitalul, Coranul...*, ed. cit., p. 15.

[83] Prof. Dr. N. C. Paulescu, "Christos a înviat", în *Acţiunea Română*, 20 aprilie 1930.

Convorbirile au dovedit părtinire faţă de adversarii Adevărului dezvăluit de Paulescu şi grupul compact de atei de la Iaşi şi Bucureşti au făcut tot ce au putut ca să exploateze "mania noastră de simplificaţie, care se mulţumeşte pentru fiecare om, ca şi pentru fiecare obiect, cu o singură *etichetă*" şi care "nu reţine decât unele evenimente care o izbesc, lăsând restul uitării"[84].

Unul dintre "transformişti", în plină "polemică ştiinţifică", lansase cuvântul de "ignorant" – Paulescu era ignorantul! – şi vorbise de "o stare particulară" a sa. Fusese suficient pentru ca "românii care e deştepţi" să conchidă că e vorba de un "maniac religios"... Altul, mai viclean, aruncase, ca într-o doară, cuvântul "papistaş". "Pentru a trăi, pot fi mai multe mijloace – zicea Panait Istrati; pentru a lupta, nu este decât unul: să loveşti în adversar (*frapper sur l'adversaire*)". Deci, nu în "ideile" lui, cum credem noi, ci în el însuşi[85]; aşa au procedat şi adversarii profesorului Paulescu.

A fost de-ajuns ca din umbră – dintr-o anumită umbră – să înceapă, cu vicleşug, uneltirile, pentru ca Biserica românească să-l renege. Oficialitatea bisericească i-a fost astfel mereu ostilă, deşi foarte mulţi episcopi şi mai ales preoţi îl admirau şi-l vizitau foarte des. Poate fiindcă insistase împotriva "arghirofiliei", patimă de care suferă unii chiriarhi, ca şi împotriva "trufiei", de care suferă alţii...

Urmaşii Apostolilor ar trebui "să educe, prin *Cuvânt*, Omenirea, după cum Cuvântul lui Dumnezeu i-a

---

[84] Fernand Cabrol, în prefaţa volumului *Mgr. Jouin* de Chanoine Sauvêtre, Paris, 1936, p. V.

[85] Panait Istrati, *Vers l'autre flamme*, Paris, 1929, p. 13.

educat pe ei, adică să-i înveţe pe oameni ce e Caritatea şi cum să se ferească de *patimile de proprietate şi de dominaţie*". "Fericiţi cei *săraci* cu duhul", adică cei care nu au *patima de proprietate*, "că a acelora este *împărăţia cerurilor*". "Fericiţi cei *blânzi*", adică cei care nu au *patima de dominaţie*, "că aceia vor moşteni *pământul*". "Împărăţia cerurilor şi moştenirea pământului – adică totul pe lume – constituie răsplata celor nepătimaşi", încheia profesorul Paulescu[86].

Profesorul Paulescu, mai ales după înverşunarea nedreaptă cu care s-a replicat argumentelor lui clare şi hotărâtoare, a adâncit studiul sectei francmasonice, pe care, după ce o denunţase în 1913[87], a continuat a o urmări cu atenţie, publicând, în 1924, broşura *Complot jidano-francmasonic împotriva Neamului Românesc*[88]: "Evreii, neputând să-i extermine pe toţi creştinii, după cum le porunceşte formula tamudică *Tob şebegoim harog* («Pe cel mai bun dintre neevrei, ucide-l!»), s-au gândit să-i facă pe creştini să se lupte între ei şi să doboare astfel Creştinismul dinăuntru". În acest scop, "ei au imaginat o societate ocultă, formată din caturi suprapuse (Francmasoneria)". Apoi, dezvăluia planurile ei *politice, economice* şi *culturale*, cu documente zdrobitoare, şi încheia: "Francmasoneria îşi îndeplineşte, cu o tenacitate neînduplecată, planul de subjugare politică, economică şi culturală, şi îl realizează repede, punct cu punct. Iar noi,

---

[86] Paulescu, *Biserica şi Sinagoga*, ed. cit., I, pp. 27-28.

[87] În volumul său *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*.

[88] Broşura era vândută cu 5 lei de Librăria Stănciulescu din Bulevardul Elisabeta. În curând această librărie, prea românească, *a fost nimicită de răzbunarea masonică*.

nemernicii, stăm şi o privim, cu indiferenţa unor dobitoace, deşi simţim bine că ne fuge pământul de sub picioare".

În 1930, denunţa intenţiile uzurpatoare ale instituţiilor puternice, pe care le conducea în străinătate această Francmasonerie vicleană şi perfidă[89]. În acelaşi an, el a publicat un articol perfect documentat asupra Francmasoneriei în România, după război[90]: "Francmasoneria trebuie imediat desfiinţată în ţara românească, o dată şi pentru totdeauna", încheia profesorul Paulescu.

Într-o conferinţă, ţinută la Cercul de Studii al Centrului Studenţesc Bucureşti[91], profesorul, explicând studenţimii universitare ce este Francmasoneria, încheia cu o lecţie despre "Magie" – "ştiinţa filosofică ocultă ce rezumă Misterele Religiilor păgâne din Antichitate şi este cuprinsă în Cabala evreiască şi în Talmud". Şi termina astfel: "Daţi-mi voie să vă reamintesc că, în cursul meu de Fiziologie, bazat pe probe decisive şi incontestabile, am admis existenţa unui Spirit Suprem, Cauza eficientă şi finală a Universului (*Dumnezeu*), apoi a unei serii imense de Spirite create, dătătoare de viaţă şi individuale, pentru fiecare fiinţă vieţuitoare (*Sufletele*). Astăzi, sprijinit pe dovezi şi mai palpabile, ce se pot vedea cu ochii (în Spiritism şi Demonomancie), mă simt dator să-mi completez

---

[89] Paulescu, "Societatea Naţiunilor şi Ţara Românească", în *Buletinul anti-iudeo-masonic*, februarie 1930. Demnitarul vizat atunci de profesorul Paulescu – veritabil cameleon, ca toţi masonii – se pretinde astăzi mare... naţionalist.

[90] Paulescu, "Franc-Masoneria în Ţara Românească după Război", în *Buletinul anti-iudeo-masonic*, aprilie-mai-iunie 1930.

[91] Paulescu, "Ce este Franc-Masoneria?", în *Buletinul anti-iudeo-masonic*, martie 1930, p. 67.

cursul de la Facultatea de Medicină, spunându-vă că mai există şi o a treia categorie de spirite, ce sunt dăunătoare (*Diavolii*)".

Nu ne putem închipui câte încercări s-au pus la cale pentru ca profesorul Paulescu să fie, cu sau fără voie, silit să renunţe la "unele" dintre ideile sale. Dar în conştiinţa profesorului Paulescu răsunau mereu cuvintele Sfântului Irineu: "Rămâi tare în lucrurile pe care le-ai învăţat şi care ţi-au fost încredinţate". El rămânea senin în faţa dârzeniilor, fiindcă se adăpa din "Izvorul Înţelepciunii", deplângându-i pe cei neînţelegători şi chiar pe cei răi.

A fost, astfel, mai dârz decât marele Claude Bernard, căzut, ca şi alţi oameni mari, în frica de "opinia publică", dirijată de Francmasonerie. Această asociaţie diabolică a simţit întotdeauna nevoia unui "idol", nu pentru ea însăşi, ci pentru restul Omenirii. Dar n-a reuşit niciodată, fie că a ales idolii dintre "masoni", ca pe Voltaire (păzit fără încetare de "fraţii" Condorcet şi d'Alembert, ca să nu le scape), fie că a ales dintre "nemasoni", ca pe Claude Bernard, păzit pas cu pas de Paul Bert. Francmasoneria a voit să-l prezinte lumii pe Claude Bernard ca ateu, "mare preot al ştiinţei triumfătoare şi senine", deşi el nu a fost nicicând "materialist".

Însuşi marele învăţat i-a dezminţit pe reprezentanţii materialismului-ateu, după moartea sa, prin elevul său, profesorul d'Arsonval, care i-a publicat manuscrisul intitulat *Cugetări*, şi prin Jacques Chevalier, care i-a publicat manuscrisul *Filosofie*[92]. La moartea sa, Claude

---

[92] Claude Bernard, *Pensées* şi *Philosophie*; vezi Pierre Mauriac, *Claude Bernard*, Paris, 1941, pp. 139-158.

Bernard (1813-1878), primind împărtăşania, mărturisea: "Admit, în ceea ce mă priveşte, o cauză iniţială a lumii... Poate că deasupra acestei lumi locuite este o fiinţă conştientă generală, o conştiinţă supremă: este Dumnezeul luminii universale, care orânduieşte totul, sau care a orânduit totul, fără a interveni totuşi direct asupra lumilor, după cum noi nu intervenim asupra organelor noastre, asupra celulelor noastre...".

Profesorul Paulescu (1869-1931), urmând studiile începute de Claude Bernard, medic şi fiziologist la rândul său, nu mai voieşte să separe Ştiinţa de Filosofie, fiindcă amândouă au acelaşi unic scop: căutarea Adevărului, unul şi acelaşi pentru Filosofie, ca şi pentru Ştiinţă. Omul de ştiinţă nu are dreptul să se închidă în laboratorul său şi să-şi spună: "Caut şi sunt fericit"; el trebuie să aducă semenilor săi fructul cercetărilor sale, spunându-le: "Iată – nu mai suferiţi!".

Profesorul Paulescu nu avea prea mare încredere în posibilităţile de curândă îndreptare a societăţii, fiindcă nu vedea cine ar fi putut, pe atunci, să izbutească s-o readucă pe drumul cel drept. Era prea afundată în "patimi", prea slabă în mâinile Francmasoneriei, prea mult robită Iudaismului neînduplecat.

În 1921, a făcut publică o lungă "Scrisoare către Ovrei"[93], în care le arăta, cu propriile lor mărturii, intenţiile criminale şi viciile în care s-au scufundat, de ce sunt exclusivişti şi neasimilabili, de ce sunt urâţi de lume, ce soartă nenorocită îi aşteaptă. Le vorbea despre legea divină a Iubirii şi-i chema în sânul Bisericii lui Christos:

---

[93] Paulescu, "Scrisoare către Ovrei", în *Cele patru patimi...*, ed. cit., pp. 182-211.

"Nu mai chinuiţi Omenirea, întreţinând discordia şi provocând revoluţii şi războaie. Lăsaţi lumea în pace, şi binefacerile Păcii se vor revărsa şi asupra voastră. Dar, mai presus de toate, cereţi lui Dumnezeu să aibă milă de voi şi să vă dea puţină înţelepciune, ca să nu mai persecutaţi Creştinismul şi chiar să vă întoarceţi la doctrina sublimă a lui Christos... pe care, în starea actuală de turpitudine morală în care putreziţi, *n-o puteţi pricepe*".

Şi mai departe :

"Evreii au rămas o naţie. Această naţie e convinsă că Stăpânirea lumii i se cuvine. Ea nu are ca mijloc de a realiza aceasta decât corupţia spiritelor, care duce la descompunerea socială. Pentru a conchide – zicea Marchizul de la Tour du Pin, cu două decenii înainte[94] –, emanciparea noastră depinde de sistemul părinţilor noştri: a) a nu se trata ovreii decât ca străini, şi ca străini primejdioşi; b) să se recunoască şi să se abjure toate erorile filosofice, politice şi economice cu care ei ne-au otrăvit; c) să se reconstituie, în ordinea economică, ca şi în ordinea politică, organele vieţii proprii, care ne făceau independenţi faţă de ei şi stăpâni la noi acasă".

Iar Voltaire, care, deşi nu era nici ateu, nici materialist, voia să combată totuşi Catolicismul (ca să fie pe placul asociaţiei oculte a Masoneriei), nu s-a putut împiedica să scrie categoric, cu aproape două veacuri înainte, în *Dictionnaire Philosophique*: "Evreii cred, într-adevăr, că într-o zi prezicerile oracolelor lor se vor îndeplini şi că ei vor avea împărăţia pământului".

---

[94] Marquis de la Tour du Pin, *Vers un Ordre social chrétien* (1907), *apud* Léon de Poncis, *La mystérieuse internationale juive*, Paris, 1936, p. 272.

Profesorul Paulescu era mult mai puţin vehement decât alţii. Totuşi, o adevărată furie i-a cuprins pe conducătorii Iudaismului şi, firește, pe numeroşii lor "prieteni" (cel puţin pe atunci, când prietenia cu evreii era aşa de avantajoasă...)*. Cu toate acestea, medicii evrei continuau să-i trimită pe coreligionarii lor, pentru ca profesorul Paulescu, bun şi iertător în faţa durerii, să le descurce cazurile inexplicabile şi să încerce să le vindece pe cele disperate.

În faţa acestor fapte, profesorul publică o serie de broşuri (scrise pe marginea mării, pe care o iubea mult şi unde îşi petrecea toate verile, lucrând în liniște deplină, în casa poreclită de prietenii săi "Giamia de la Constanţa"):

I. *Degenerarea rasei jidăneşti* – în care dovedea, cu date ştiinţifice, că evreii sunt iremediabil pierduţi, fiind "degeneraţi" de patimi[95]: "degeneraţii sunt incapabili

---

* Dr. V. Trifu scrie spre sfârşitul celui de-al doilea război mondial, când, pe fondul prigoanei naziste, mai ales într-o ţară conjunctural aliată cu Germania, orice relaţie cu evreii constituia un factor de risc. În perioada postbelică, "filosemitismul" a redevenit o atitudine curentă şi "profitabilă", până în ziua de azi. Din nefericire, aceasta nu împiedică iudaismul contemporan de la o serie de excese provocatoare (tensiunile şi atrocităţile din Orientul Apropiat, culpabilizarea retroactivă a unor popoare întregi, diabolizarea apriorică a tradiţionalismelor neevreieşti şi a oricărei forme politice de dreapta etc.), deconspirate chiar de anumiţi autori evrei (*cf.*, spre exemplu, Israel Shahak, *Povara a trei milenii de religie şi istorie iudaică*, trad. rom. Editura FRONDE, Alba Iulia-Paris, 1997, sau Norman G. Finkelstein, *Industria Holocaustului. Reflecţii asupra exploatării suferinţei evreieşti*, trad. rom. Editura AntentXXPress, f. l., f. a. [2001]). Cert este că istoria a evoluat într-un cu totul alt sens decât îşi închipuiseră un N. C. Paulescu sau un V. Trifu, care trebuie judecaţi strict în contextul epocii lor.

[95] Paulescu, *Degenerarea Rasei jidăneşti*, Bucureşti, 1928, p. 36.

să priceapă «Cuvântul lui Dumnezeu» şi, prin urmare, viciile lor sunt *incurabile*".

II. *Jidanii şi alcoolismul* – în care, cu documente categorice, arată că alcoolul este una dintre armele cu care evreii degeneraţi caută să aducă degenerarea şi asupra celorlalte seminţii, făcându-le astfel incapabile de mântuire[96].

III. *Desfrâul Jidanilor* – în care demonstrează că Talmudul ordonă credincioşilor lui să prostitueze tot ce nu e evreiesc şi să facă tot posibilul să distrugă în special "familia creştină".

În acelaşi timp, răspunde unei "circulări ministeriale" şi arată care ar putea fi măsurile prin care s-ar putea obţine suprimarea maladiilor venerice: înlăturarea *cauzelor* (desfrâul şi prostituţia) ca să se înlăture *efectele* (maladiile venerice şi dezmembrarea familiilor)[97].

În sfârşit, profesorul Paulescu a ţinut să arate evreimii şi sprijinitorilor ei "soarta viitoare" ce i-ar aştepta, conform *Apocalipsei* "tălmăcite" de dânsul[98]. "Acest atac infernal (lupta de clasă) dezlănţuie o reacţie generală şi sângeroasă a creştinilor împotriva evreilor. Franc-Masoneria şi Internaţionala marxistă le vin în ajutor şi cheamă Guvernele naţiilor creştine (stipendiate de evrei) să-i combată pe creştini (cap. XVI). Într-adevăr, *Erezia masonică are un şef ocult: evreimea* (cap. XVII). Primul efect al reacţiei creştinilor va fi *exterminarea evreilor* (cap. XVIII). Al doilea efect va fi un război crâncen între creştini şi naţiile apostate, amăgite şi ademenite de Franc-

---

[96] Paulescu, *Jidanii şi Alcoolismul*, Bucureşti, 1927, p. 40.
[97] Paulescu, *Desfrâul jidanilor*, Bucureşti, 1928, p. 32.
[98] Paulescu, *Tălmăcirea Apocalipsului*, Bucureşti, 1928, p. 32.

Masonerie şi de marxism. Iar creştinii vor fi, şi de data aceasta, *învingători* (cap. XIX)... Cine are urechi de auzit, să audă" – încheie profesorul Paulescu.

IV

Deşi (sub influenţa insinuărilor perfide ale confraţilor geloşi şi răi, care au profitat de faptul că era mult prea reţinut în laboratorul său de cercetări de la Facultate) se acreditase zvonul că nu se ocupă de practica medicală, totuşi profesorul Paulescu n-a respins niciodată vreun bolnav.

Nenumăraţi bolnavi săraci îl găseau la Facultate, unde îi primea cu o înfăţişare fermecătoare, care îi cucerea şi impresiona adânc. Zâmbitor şi calm, lăsa pe bolnav să-i povestească în voie şi-l asculta cu luare-aminte; apoi, curtenitor şi delicat, îi punea câteva întrebări. Când îl ruga să se dezbrace ("Ei, vrei D-ta să te dezbraci niţeluş?"), diagnosticul era pus clar, dar îl examina totuşi, îndelung, cu răbdare şi bunăvoinţă. Înainte de a-i prescrie tratamentul, profesorul ţinea ca, neapărat, să-i explice bolnavului pentru ce îi prescrie fie şi medicaţia cea mai simplă, uneori "banală".

Fiziologist şi chimist, el nu admitea administrarea fără rost a unui medicament şi voia ca organismul să fie ferit de substanţele ce l-ar putea vătăma. În lecţia sa de deschidere, ca suplinitor al catedrei de Chimie medicală de la Facultate, în 1929, arătase trei lucruri: I. că ştiinţele naturii sunt de două feluri: a) "unele pur *descriptive*, şi anume, pentru corpurile brute, Mineralogia, Geologia, Astronomia, iar pentru fiinţele vieţuitoare, Biologia, ce cuprinde Zoologia, Botanica, Bacteriologia, Anatomia,

Istologia" şi b) "altele sunt *experimentale*, şi anume, pentru corpurile brute, Fizica şi Chimia, iar pentru fiinţele vieţuitoare, Fiziologia"; II. că "Chimia studiază materia şi, împreună cu dânsa, energia latentă înmagazinată în materie şi numită energie chimică... Cât despre Fiziologie, ce nu este în realitate decât Fizica şi Chimia biologică, ea studiază mutaţiile energiei şi ale materiei care se petrec la fiinţele vieţuitoare şi sunt puse în serviciul *agentului vital* "; III. că "un medic care nu cunoaşte Chimia este ca un om care umblă cu ochii închişi şi bâjbâie ca şi cum s-ar afla în întuneric. El nu înţelege Fiziologia şi Patologia generală. El nu pricepe Farmacologia, nici Terapeutica, şi nu ştie să se servească de *medicamente*, care toate sunt substanţe chimice". Din nefericire, observa el, "Chimia este neglijată în ţara românească şi asemenea defect, ce e capital, dăunează şi înjoseşte învăţământul nostru medical. E deci indispensabil să nu ocoliţi această frumoasă şi uşoară ştiinţă, ci, dimpotrivă, să o cultivaţi cu drag şi să faceţi ca România să îşi recapete un loc onorabil printre ţările care, în această privinţă, ne-au lăsat mult înapoi"[99].

Într-o zi, pregătindu-se să asculte pe un bolnav adus de unul dintre servitorii Facultăţii, văzu păduchi pe spatele lui. Liniştit, îl şterse uşor cu palmele, ca să înlăture păduchii, aruncându-i pe mozaicul laboratorului, şi începu să-l asculte, lipindu-şi urechea de spatele gol. Se duse apoi într-o cameră vecină, îi aduse reţeta, în care înfăşurase şi o sumă de bani, iar după ce îi dădu sfaturile cuvenite, îl conduse prietenește până la uşă.

---

[99] Paulescu, "Ce e Chimia?", în *România medicală*, 15 decembrie 1929.

- Moşule – îi zise laborantului său –, ia dă niţeluş pe-aici cu petrol...

- Şi ăsta fu cu păduchi!...

- Ia mai taci, moşule! Şi nu te apuca, ca un năuc ce eşti, să spui cuiva... să nu-l umileşti!... Cine ştie de unde i-a luat?... Bietul om... parcă a vrut el să-i ia?!...

Altădată, la Paris, unul dintre duhovnicii lui Lancereaux, Monseniorul Ernest Jouin, ilustrul iniţiator al luptei anti-iudeo-masonice, mi-a povestit impresia puternică pe care o făcuse profesorul Paulescu asupra faimosului miliardar Zaharoff.

Îngrijit de Lancereaux şi de Paulescu, acesta, pe lângă un onorariu regesc, îi făcuse cadou lui Lancereaux (care avea o trăsură modestă, hamuri vechi, un cal şi un vizitiu bătrâni) un cupeu de toată splendoarea, un cal de rasă, hamuri noi şi... un vizitiu chipeş, cu leafa plătită pe un an înainte. Lancereaux primise totul bucuros, refuzând doar înlocuirea bătrânei sale slugi... Paulescu, întrebat de Zaharoff, probabil cu inevitabila insolenţă a magnatului financiar, ce îi datorează, acesta i-a răspuns că nu primeşte nimic... Zaharoff, neînţelegând de unde putea veni acest refuz, adânc turburat, i-a spus lui Lancereaux, care nu a reţinut gestul lui Paulescu decât pentru a-l compara cu al său. N-a spus nimic colaboratorului său, ci a dat fuga la duhovnicul său, ca să-l întrebe dacă nu era mai bine să facă şi el ce făcuse Paulescu...

Întors, am încercat să aflu amănunte de la profesor. Când a auzit numele lui Zaharoff, mi-a răspuns molatec: "Vai, Doamne, ce om nesuferit era, *săracul*!".

Uneori, avea naivităţi de copil. Nu-şi putea închipui că un om ar putea refuza să se îndrepte, dacă i s-ar face cunoscut adevărul. Odată îi rugă pe nepoţii săi, fiii

surorii sale, Doamna Elena Angelescu, să-i spună vizitiului să pună calul la cupeul pe care, cu mare greutate, l-a înlocuit mai târziu cu un automobil. "E beat, unchiule!". "Cum se poate?!" – întrebă profesorul uimit. "Dar bine, unchiule Nae, dumneata nu ştii că e beţiv?". "Nu, de unde vreţi să ştiu? Mie mi se pare un om cumsecade. Şi dacă bea, voi sunteţi de vină; de ce nu i-aţi dat să citească ceam scris eu despre beţie? Bietul om s-ar fi lăsat de băut"...

Oriunde vedea "trufia", o ocolea cu silă... "Trufia, Mândria, Orgoliul. Această nefastă patimă – zicea profesorul Paulescu – infectează *pe orice om*, făcându-l să nu se mulţumească cu starea în care se află şi să se revolte în contra lui Dumnezeu, [...] care nu îl pune deasupra semenilor săi. «Veţi fi ca nişte Dumnezei», murmură Diavolul Trufiei, în surdină, tuturor oamenilor: mari şi mici, bogaţi şi săraci, tineri şi bătrâni. Şi toţi sunt cuprinşi de dorinţa nebună *de-a părea mai mult decât sunt în realitate*, adică: mai tineri, mai frumoşi, mai puternici, mai deştepţi, mai învăţaţi, mai bogaţi, mai sus-puşi... Toţi vor laude, onoruri, osanale... ca şi când ar fi dumnezei! Astfel, flagelul mândriei şi al îngâmfării se întinde asupra întregii Omeniri"[100].

Ce bine ar fi fost dacă tinerii noştri naţionalişti ar fi citit şi ar fi reţinut măcar aceste câteva rânduri ale profesorului Paulescu!... Dar unii dintre dânşii, încă de pe când trăia profesorul, au avut cruzimea de a-mi reproşa, în aşa fel încât să afle şi dânsul, că eu *l-am inventat* pe "savantul Paulescu", al cărui Creştinism, ca şi al meu, vatămă... "dinamismul" necesar "izbânzii" naţionaliste! Alţii şi-au permis să-i corecteze un manuscris trimis spre

[100] Paulescu, *Cele patru patimi*... etc.

publicare, pe motiv că nu cunoaşte ortografia şi că scrie substantivele comune cu literă mare ("Trufia", "Orgoliul", "Desfrâul").

Câţiva tineri "naţionalişti-creştini", plecaţi să-i depună candidatura la una dintre alegeri, au găsit nimerit să petreacă şi să-i cheltuiască banii destinaţi taxei de înscriere. Au telegrafiat apoi că nu sunt lăsaţi de autorităţi să se apropie de Tribunal, în timp ce prefectul, un admirator al profesorului, mă întreba telefonic de ce nu vin delegaţii săi!... Nu erau, poate, prea vinovaţi, fiindcă nu făceau decât să imite pe un şef de organizaţie judeţeană, vechi titrat universitar, care, cu banii luaţi de la profesorul Paulescu, ca să-i depună candidatura, a candidat şi s-a ales el însuşi... Scârbit, profesorul n-a mai voit să mai candideze, mai ales că taberele "naţionaliste" se mâncau între ele, cu o înverşunare sălbatecă.

În 1931, cu trei luni înaintea morţii sale, am fost însărcinat să-l conving să-şi pună candidatura – "cap de listă" – într-un judeţ din Bucovina. A acceptat cu greu, neîncrezător şi obosit: "Nu mi-e bine deloc şi sunt foarte strâmtorat în momentul de faţă..." (voia să tipărească volumul al cincilea din *Tratatul de Medicină*). Am depus, la Iaşi, banii necesari candidaturii, şi lista noastră obţinu şi în judeţul acela un loc în Parlament. Dar nu profesorul fu ales, fiindcă nu dânsul fusese "cap de listă", cum se hotărâse, ci un tânăr oarecare, foarte "abil". Profesorul Paulescu "figurase"... al treilea pe listă! Nu ştia acest lucru şi, foarte emoţionat, credea că a fost ales: va vedea, în sfârşit, acest Parlament românesc că nu e "nebun", aşa cum fusese de atâtea ori acuzat acolo, *fără ca nimeni să protesteze...*

Într-o zi, pe când era la masă, i se anunţară mai mulţi fruntaşi naţionalişti. Veni repede să-i întâmpine, cu şervetul uitat în mâini, mişcat şi zâmbitor, ca un copil; încercă să schiţeze o mulţumire, când, deodată, adevăratul ales începu să-i spună, într-un fel de discurs, adevărul. Profesorul pricepu imediat şi îl întrerupse: "Da, da!... Foarte bine... Aveţi dreptate... ce însemnez eu?... Sunt bolnav şi istovit... Dumneavoastră sunteţi tânăr... Da, da!... Foarte bine. Vă mulţumesc!"... Delegaţia s-a dus senină să ia masa, la o grădină de vară din 11 Iunie...

A doua zi, profesorul îmi dădu, scrise cu propria sa mână, cele două anunţuri de interpelare contra Francmasoneriei, pe care le-am citit în Cameră, la 11 iulie 1931 (profesorul murea la 17 iulie) şi la 25 noiembrie acelaşi an, şi pe care am izbutit să le dezvolt în şedinţa din 5 februarie 1932.

Era foarte grav. O operaţie era absolut necesară, ca să încercăm o salvare. Deşi nu vedea cum ar putea fi scăpat, primi să se lase operat. "Daţi-mi răgaz doar câteva zile, să-mi rânduiesc câteva chestiuni mai urgente...".

După intervenţia făcută de profesorul agregat Gh. Marinescu, ajutat de mine, eram amândoi foarte bucuroşi: tumoarea vezicală, pe care i-am scos-o, părea benignă şi profesorul suportase operaţia foarte bine.

Peste trei zile, profesorul îmi spunea: "Toate bune, doctore, însă, uite, de ieri mă plictisesc nişte concerte bizare: aud, în acelaşi timp, pe Lalo, pe Schumann, pe Bach... Ce înseamnă asta?". Ştiind că e un mare îndrăgostit de muzică (cânta perfect la vioară, pian şi orgă, şi chiar compusese câteva bucăţi religioase), nu m-am gândit la nimic rău şi i-am schiţat o explicaţie, pe care a ascultat-o zâmbind prietenește.

A doua zi îmi spuse însă: "De astă-dată nu mă plictisesc numai «concerte» anapoda, ci «opere», fiindcă, iată, şi văd... văd personagii, tot felul de personagii...". Uluit, îmi dădui seama că era vorba de tulburări uremice, dar ripostai: "Domnule profesor, şocul operator... Se întâmplă... O să vă prescriem însă, de pildă, pilulele lui Lancereaux...". Îşi întinse mâna şi luă de pe măsuţa de noapte o cutioară, pe care mi-o dădu binevoitor: "Astea?... Le iau, dragul meu, de ieri, şi nu văd nici o îndreptare; dimpotrivă... Ei, lasă, nu te tulbura!... Voia Cuiva înainte de orice!... Mai bine spune-mi ceva de pe la Cameră..."

În aceeaşi seară, aflam rezultatul analizei: tumora era de natură rea – un cancer. Prin urmare, ne înşelasem toţi, afară de profesor, care ştia demult despre ce e vorba şi suportase totul cu o voinţă de fier – voinţa unui adevărat creştin: "Biserica creştină se adresează Voinţei, pe care caută să o educe", propovăduise dânsul, nu o dată.

La 20 Martie, cu patru luni înainte, pe la 9 dimineaţa, primisem de la profesor o carte de vizită, pe care scria calm şi caligrafic:

"*Scumpe amice*, vino, te rog, cât mai curând, aducând o sondă, căci tumoarea, sau un cheag, mă împiedică să urinez. Cu salutări afectuoase, Paulescu. 20. III. 1931".

L-am găsit desfigurat de chinuri. Nu urinase de mai bune de 30 de ore. Începui să-l cert că nu m-a chemat imediat: eram doar "medicul" său şi, în acelaşi timp, "asistentul" său, şi putea să dispună de mine.

- Ieri aţi avut lucrări cu studenţii, nu trebuia să te iau de acolo...

- Dar aseară?

- D-ta ştii bine că nu mă pot decide să chinuiesc pe alţii, sufăr eu destul...

Şi-apoi:

- Mi-aţi redat viaţa... Îţi mulţumesc... Fugi, nu mă mai certa! Te aşteaptă poate alţii, alţi nenorociţi... Iartă-mă, te rog, că nu te pot conduce..."

În Sanatoriu, ne apucarăm să încercăm totul, ca totuşi să-l salvăm. Interna sanatoriului, cu lacrimi în ochi, îi făcea seara câte o injecţie, apoi pleca, bufnind în hohote de plâns; de altfel, nu a venit nici un "medic" să-l vadă fără să izbucnească în lacrimi în faţa seninătăţii lui zguduitoare; câţiva, la plecare, se pomeneau în genunchi, lângă patul său, cu buzele lipite de mâna lui gingaşă, care se zbătea să scape şi să-i mângâie... "Scumpă domnişoară, te rog, ascultă aici, nu te mai chinui zadarnic!... Uite, te rog, te implor, e inutil..."

Vorbea cu toată lumea, calm şi cuminte; nici un cuvânt nu rostea decât perfect chibzuit; şi totuşi, halucinaţiile lui se îndeseau şi se agravau. La un moment dat, îmi spuse: "Dar bine, frate, mă uit pe pereţii ăştia şi văd toate semnele posibile şi imposibile, toate bazaconiile! Dar nu văd, pentru Dumnezeu, nici o cruce!". În realitate, pe peretele din faţa sa, era doar un Crucifix, pe care nu-l vedea. A doua zi: "Ce însemnează grozăvia asta de femei goale care se frământă în jurul meu?... Şi colo-colo... acela, «el», ce vrea cu mine? Ia-mă, Doamne!... Ia-mă, Doamne!". Când se apropia cineva de dânsul, îl vedea uimit cum îl priveşte cu groază – o groază ce-l desfigura: "Du-te, lasă-mă, pleacă de-aici!". Apoi: "Iartă-mă, te rog!" – adăuga imediat. "Când îmi vine cineva drag, se aşează în faţa lui, şi pe «el» îl văd, infamul!... Uite-l acolo, mereu acolo...".

Ne dădurăm seama repede cine era "el". Într-o zi, l-am găsit congestionat, parcă strâns de gât; se lupta cu cineva, nevăzut de mine, şi gemea: "Nu, nu, lasă-mă!... Nu, nu mă lepăd, nu mă lepăd de Christos!..."

A insistat să-l ducem acasă. Dar nimic nu putea face să dispară vedenia înfricoşătoare, iar boala se agrava. Totuşi, cu patru zile înainte de a muri, deşi agravarea aceasta se accentua, profesorul se linişti ca prin farmec. Chemă pe toţi prietenii şi elevii săi; le vorbea senin şi calm, le mulţumea, le da indicaţii. Doar în clipa morţii, în dimineaţa zilei de duminică, 17 iulie 1931, la ora când în alte dăţi se pregătea să meargă la Biserică, îi fu iarăşi prezentă "vedenia". După câteva cuvinte adresate surorii sale, Doamna Elena Angelescu, profesorul adăugă: "Eu mă duc...". Îşi făcu o cruce, privi cu dispreţ spre colţul unde era "el", făcu un gest, prin care părea că-i spune: "Imbecilule!", îşi închise ochii şi ... adormi.

"Bustul Domnului nostru Iisus Christos – scria în testamentul său – sculptat în marmură albă [de Paciurea, cu care fusese bun prieten], va fi aşezat la Bellu, pe un piedestal format dintr-o singură bucată de piatră, pe care va fi scris, jos: «Familia Paulescu». La moartea mea să nu se puie, ca doliu, decât un steag negru, la poartă. Dricul să fie negru şi să aibă numai doi cai. Iar slujba religioasă să fie celebrată de un singur preot".

"Un singur preot" – parohul bisericii ortodoxe al cărei epitrop fusese; dar, într-un colţ al camerei mortuare, în genunchi, a oficiat, parcă dintr-o voinţă supremă, şi un reprezentant al Bisericii Catolice, fiindcă amândouă Bisericile îi datorau recunoştinţă şi admiraţie.

Profesorul Paulescu a stat, întotdeauna, deasupra nenorocitei Schisme care a frânt în două Biserica lui

Christos şi, întotdeauna, s-a rugat "pentru unirea Credinţei", pe care o visa realizată prin Biserica română, întrucât "ea nu a luat niciodată parte la Schismă". Biserica română "ar putea să profite de faptul incontestabil că n-a fost părtaşă la Schismă, ceea ce îi dă dreptul să-şi asume sarcina delicată de intermediar, de făcător de Pace, pentru ca să îndemne, să convingă, să roage, să implore"... "Creştinătatea întreagă să reintre în acelaşi staul şi să formeze o Turmă universală, având ca singur Păstor pe Dumnezeu"[101].

Prin martie 1929, profesorul Paulescu mă întâmpină la Facultate, zicându-mi cu zâmbetul pe buze: "Vezi, Domnule, ce sunt astea?". Şi-mi întinse câteva scrisori. Mi le-a trimis monseniorul Dolci [nunţiul apostolic de pe atunci]. D-ta poate ştii mai bine italieneşte...".

Începurăm să silabisim următoarea scrisoare către Nunţiul Angelo Dolci:

"Bari, 22 februarie 1929. *Excelenţă Reverendissimă*, îmi permit a mă adresa Excelenţei Voastre, fiind determinat de Eminenţa Sa, Domnul Cardinal S.B. Nassali Rocca, pentru a obţine câteva informaţii, care mi-ar fi deosebit de utile, în privinţa unor studii ale mele. E puţin cunoscut în Italia, însă foarte mult în străinătate, în special în Franţa, fiziologistul şi medicul român Paulescu, ilustru savant; am citit zilele acestea al său *Tratat de Fiziologie*, care este eminamente clasic şi care, deşi se inspiră din izvoarele cele mai riguros ştiinţifice ale Fiziologiei experimentale, afirmă, în mod explicit şi cu adevărat genial, modern, finalitatea şi existenţa unui Dumnezeu

---

[101] Manuscris aflat în păstrarea mea; lecţia a II-a făcută la Biserica "Sfântul Anton", în faţa studenţimii universitare.

personal[102]. *Nu se poate spune ce mare valoare apologetică cuprinde acest tratat, scris de unul dintre cei mai eminenţi fiziologişti în viaţă.* Aş vrea să-l fac cunoscut pe autor Universităţilor catolice din Italia, descriindu-l în revista noastră *Studium*, sau eventual în ziarele noastre, unde colaborez. Însă îmi lipsesc cele mai elementare indicaţii despre profesorul Paulescu, care era acum câţiva ani profesor de Fiziologie la Facultatea de Medicină de la Universitatea din Bucureşti. Nu ştiu în mod pozitiv dacă este catolic; aş dori, în plus, să ştiu dacă e religios practicant şi dacă mai deţine catedra şi azi; pe cât posibil, data naşterii sale. Pentru aceste însemnări vă deranjez. Îmi cer scuze pentru îndrăzneala ce mi-am luat şi, mulţumindu-vă foarte călduros, vă sărut inelul. Dr. Guido Lami, din Clinica medicală a Universităţii Regale din Bari".

Scrisoarea era însoţită de o carte de vizită a Cardinalului Giovanni Battista Nassali Rocca, Arhiepiscopul de Bologna, cu o recomandaţie autografă. "Răspundeţi-i, Domnule Profesor!". "Răspunde-i d-ta! Şi poţi adăuga: *idealul său este unirea Bisericilor creştine*".

"...dricul să fie negru", fiindcă, după datină, el ar fi trebuit să fie *alb*; profesorul Paulescu trăise cast – o viaţă curată de anahoret, în cel mai aspru înţeles al cuvântului. "N-am îndrăzneala să mă compar cu tine", îi scria în 1921, de la Paris, vărul său primar, Cincinat Pavelescu[103]. "Tu eşti un sfânt şi o minte largă, întărită de o

---

[102] *"Afferma esplicitamente e in modo veramente geniale, moderno, la finalità e l'esistenza di un Dio personale..."* Această scrisoare este, de asemeni, în păstrarea mea.

[103] Frumoasa scrisoare a lui Cincinat Pavelescu (17 septembrie 1921) este un document interesant pentru prietenii lui, care o pot afla tot la mine.

voinţă neînduplecată şi de o putere de renunţare excepţională... După tine va rămânea o operă întreagă şi pilda unei vieţi de apostol". După zece ani, acelaşi Cincinat Pavelescu – care, cu mulţi ani înainte, boem cum era, pierduse manuscrisul profesorului Paulescu, *Împărăteasa Irina* (o piesă de teatru, care îi plăcuse mult lui Delavrancea) – saluta în versuri, cu flori în braţe, bustul profesorului la Societatea Studenţilor în Medicină: *Iată crizanteme albe/ Ca şi viaţa ta.../ Bucuria vieţii tale/ Fost-a să găseşti/ Leacurile ideale/ Firii omeneşti.../ N-ai cules din clipa vieţii/ Farmecul femeii.../ Ca un sfânt printre ispite/ Visul te purta.../ Iată crizanteme albe/ Ca şi viaţa ta*[104].

Pentru ce a voit profesorul Paulescu să rămână "cast"? Nimic nu l-ar fi putut împiedica să întemeieze o familie a sa: i se oferiseră căsătorii excelente, femeile l-au stimat întotdeauna şi l-au înconjurat cu veneraţie.

Dar de ce a fost aşa de modest? "Strig ca din fundul unui puţ – nimeni nu mă aude", spunea dânsul cu o dureroasă resemnare. De ce a rămas mereu aşa de sobru, când învăţaţii lumii i se adresau aşa de curtenitor – şi aşa de mândri de dânsul? Ilustrul Cushing, de pildă, într-o vibrantă scrisoare de invitaţie în America, i se adresa ca un elev celui mai mare fiziologist al timpului.

După plecarea sa de la spitalul "Notre-Dame du Perpétuel Secours", unde el însuşi fusese primit aşa de greu, fiindcă era "ortodox", nimeni nu a mai admis să nu fie acolo, în permanenţă, un ortodox sau doi, care să-l amintească şi mai bine, cărora să li se vorbească mereu despre "notre cher bon docteur". Era suficient un rând de

---

[104] Vezi *Spitalul*, 1931.

prezentare al profesorului, pentru ca, imediat, şi fără vreo discuţie, să fie primiţi acolo, ca interni – cu casă, masă, leafă şi cele mai delicate atenţiuni, doi studenţi sau doi medici români; chiar şi după moartea lui, fiindcă Paulescu *n-a murit* pentru spitalul ilustrat de Lancereaux şi de dânsul. El a murit doar pentru noi, pentru această ţară unde "negaţiunea" are încă o putere deplorabilă...

În 1937, la şase ani de la moartea sa, ilustrul dr. Julien Huber, urmaşul lui Lancereaux şi al lui Variot, care totuşi nu-l cunoscuse personal, a venit la Bucureşti să se încline, cu braţele pline de flori, la mormântul său, după care i-a strâns într-o grupare pe toţi foştii interni români de la spitalul "Notre-Dame du Perpétuel Secours", pentru ca astfel să se asigure, în numele lui, prezenţa unui român la acest spital, veacuri de-aci înainte. Dr. Huber, actualul şef al spitalului "Notre-Dame du Perpétuel Secours", făcuse, în adunarea generală a comitetului spitalului, sub preşedinţia Arhiepiscopului Chaptal, un splendid necrolog profesorului "a cărui dispariţie a adus doliul Patriei sale şi *al întregii Ştiinţe medicale*" [subl. Dr. V. Trifu].

De ce profesorul Paulescu, care a atacat cu atâta irezistibilă evidenţă negaţiile divinităţii în Creaţie, a fost oare aşa de îngăduitor cu victimile ispitelor deşarte şi degeneratoare? "Iartă-le lor, Doamne!" – îi era singurul răspuns[105].

---

[105] Când Barbu Delavrancea a fost atacat şi zeflemisit de critici, după reprezentarea piesei *Hagi-Tudose*, profesorul Paulescu i-a scris o scrisoare de îmbărbătare, la care marele dramaturg i-a răspuns trimiţându-i volumul tipărit, cu următoarea dedicaţie [din motive de spaţiu, am eliminat aici numeroasele paragrafe]: "Cel dintâi volum învăţatului şi ilustrului meu amic prof. dr. Paulescu, carele cel dintâi s-a răzvrătit împotriva «răului tratament ce i s-a administrat» lui Hagi-

Nu vom răspunde noi acestor întrebări, la care îşi vor putea răspunde uşor toţi cei care vor citi opera lui fiziologico-filosofică, pe care cea mai importantă instituţie culturală românească [autorul se referă la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă] binevoieşte s-o publice acum, ca pe un "îndreptar", începând cu celebrele sale lecţii intitulate *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*.

Această operă, încă neegalată, îl înalţă pe profesorul Paulescu, savantul intransigent şi omul de o bunătate fără margini, deasupra învăţaţilor lumii, dovedindu-l, după părerea noastră, cel mai mare interpret ştiinţific al Divinităţii, prin studiul rece al Creaţiei înseşi, şi precursorul ştiinţific al ideii de pacificare a Omenirii prin Biserica lui Christos.

Tudose de către vechii mei duşmani – aş zice seculari, dacă n-ar fi aşa de tineri şi aşa de necopţi la minte – ca amintire de noaptea în care sărmanul autor a trebuit să înghiţă şi să mistuie o «duzină» de şerpi, de şopârle şi alte lighioi, care de care mai vâscoase şi mai neplăcute pentru «vălul său palatin». Aş fi foarte fericit dacă ai citi vraful acesta de foi – cam rău tipărite – cu aceiaşi plăcere cu care am citit eu scrisoarea D-tale de protestare şi de mângâere pentru mine. Până astăzi nici o binevoitoare critică nu m-a satisfăcut ca vorbele pe care mi le-ai scris, fiind fiecare vorbă caldă şi dătătoare de viaţă. Unii naivi – critici teatrali – m-au comparat cu Shakespeare, alţii cu Molière; unii că sunt clasic-antic, alţii că sunt romantic-modern. Ce copilării! Am vrut să fiu ce mi-a fost dat să fiu: român sadea, buruiană din pârloagele noastre bătute de crivăţ şi arse de soarele lui Cuptor. A vroi altceva ar fi să vreau ceea ce nu pot să vreau. Şi decât o opintire zadarnică, mai bine las natura în firescul ei. Prună brumărie să fiu, iar nu ananas de seră. La urma urmelor, chiar şi porumbe bătute de primele zăpezi, decât fructe zaharisite de la Nisa. Al D-tale cu sinceră şi nestrămutată dragoste, Barbu Delavrancea. 5 Febr. 1913, Bucureşti".

Această Omenire, adânc turburată şi învrăjbită de concepţia ordinii "oarbe" din Univers, va trebui să înţeleagă că ordinea *conştientă* este cea adevărată, că o Voinţă supremă *rânduieşte* şi *judecă*... Când o va înţelege – şi *o va înţelege*! – va dispărea, în sfârşit, şi "omul modern" – omul "iniţiat" de presa, cinematograful şi radiourile americanizante, omul convins că ştie toate, pretenţios, agresiv şi stupid[106] – înnebunit de pofte, veşnic neliniştit şi niciodată mulţumit.

Atunci, o lume harnică şi unită prin Iubire va putea gusta pacea Împărăţiei lui Dumnezeu pe pământ, a oamenilor cu bunăvoinţă. Şi-atunci profesorul Paulescu nu va mai figura doar printre "oamenii mari", ci şi pe o altă listă: cea rezervată acelora care, uitându-se pe ei înşişi pentru semenii lor "bolnavi" sufleteşte ori trupeşte, au trăit ca nişte *martiri* şi au murit ca nişte *sfinţi*.

Deocamdată, el ne aminteşte cuvintele marelui geolog catolic Pierre Termier[107]: *"Savantul este asemenea acelui călător îndrăzneţ despre care vorbeşte Léon Bloy, călătorul care a pornit spre ţara absolutului şi în jurul căruia, treptat-treptat, s-a întins golul, iar atunci, zice Bloy, el îşi continuă drumul prin imensitatea neagră, purtându-şi înainte inima, ca pe o torţă luminoasă"*.

---

[106] René Dumesnil, *L'âme du médecin*, Paris, 1928, p. 53

[107] P. Termier [1859-1930, membru al Institutului Franţei], "Vocation du Savant", publicat în 1927, în *Chroniques du Roseau d'Or*.

NICOLAE PAULESCU, FUNDATORUL NAŢIONALISMULUI CREŞTIN *

La 19 iulie 1931 s-a stins, într-o magnifică seninătate creştină, doctorul Nicolae Paulescu, profesor de fiziologie medicală la Universitatea din Bucureşti, savant de renume internaţional şi doctrinar unic al naţionalismului creştin. Deşi fusese membru marcant al unei organizaţii naţionaliste, nu-mi amintesc ca această organizaţie să fi făcut vreodată pomenirea lui Paulescu. Numai câţiva tineri urcă anual până la cimitirul Bellu, să îngenuncheze la mormântul celui pe care l-au adorat în viaţă.

Nu l-am cunoscut pe Nicolae Paulescu, dar, dându-ne seama de imensa valoare a învăţăturii lui, am căutat mereu să rupem păienjenişul uitării vinovate de pe numele lui şi să-l actualizăm în atenţia tineretului naţionalist. Când eram profesor la Facultatea de Teologie din Chişinău, i-am închinat douăsprezece prelegeri de expunere a cugetării lui. În mare parte scrise pentru a alcătui un plănuit volum, aceste prelegeri s-au pierdut o dată cu maldărele de manuscrise şi hârtii ce mi-au fost confiscate stupid în noaptea arestării mele din 29 decembrie 1933**. Cât a

---

* Articol inclus în vol. *Ortodoxie şi etnocraţie* din 1937, apărut la Editura Cugetarea – P. Georgescu-Delafras din Bucureşti.

** Ca şi Nae Ionescu (al cărui ziar, *Cuvântul*, a fost suspendat de autorităţi, putând fi reluat abia în 1937), Nichifor Crainic a fost acuzat de complicitate morală la asasinarea prim-ministrului liberal I. G.

apărut *Calendarul*, i-am evocat în fiecare an figura. Acelaşi lucru am căutat să-l facem în numeroase conferinţe prin ţară, ca şi la radio. Cartea *Puncte cardinale în haos* pomeneşte mereu numele lui. Am înfiinţat apoi Institutul de Studii Naţionaliste şi Creştine „Nicolae Paulescu", unde, timp de un an, cei mai competenţi cunoscători au vorbit despre doctrina şi personalitatea lui.

Într-adevăr, *naţionalismul creştin*, în sensul autentic al cuvântului, are [la noi] un singur mare poet: pe George Coşbuc, şi un singur mare cugetător: pe Nicolae Paulescu, în care se fundează integral. Naţionalismul genialului Eminescu e profund rasist***, dar latura creştină îl preocupă numai tangenţial şi numai sub raportul concepţiei conservatoare. Vasile Conta e un mare antisemit, dar e materialist şi ateu. Naţionalismul d-lui A. C. Cuza, întemeiat ştiinţific în economia politică, se mişcă pe temelia arianismului nordic, cu ştiuta-i consecinţă în domeniul religios****. Naţionalismul d-lui N. Iorga e eminescian, cu

---

Duca, pe peronul gării din Sinaia, de către un grup de legionari (Nicadorii : Nicolae Constantinescu, Ion Caranica, Doru Belimace), iar ziarul *Calendarul* a fost interzis (nemaifiind reluat niciodată). După o scurtă detenţie, Nichifor Crainic a fost absolvit de Justiţia vremii.

*** Apreciere exagerată, naţionalismul (şi mai ales "antisemitismul") lui Eminescu neavând un caracter religios, dar nici unul biologic, ci explicându-se mai degrabă prin factori contextuali de natură socio-economică.

**** Profesorul A. C. Cuza (1857-1947), lider al Ligii Apărării Naţional Creştine (L.A.N.C.), pe urmele lui H. St. Chamberlain, neagă (mai ales în volumul său *Naţionalitatea în artă*, din 1908) evreitatea lui Iisus (încercând să dovedească fantasmagoric originea "ariană" a populaţiei galileene şi sfidând mărturiile evanghelice asupra "neamului lui Iisus Hristos"). Nazismul de mai târziu, mai ales din pricina radicalismului său antisemit, va privi cu suspiciune

aprecierea Ortodoxiei ca forţă culturală istorică şi cu negarea vitalităţii ei actuale.

Nicolae Paulescu e un naţionalist autentic, precum toţi ceilalţi, dar e în plus creştin autentic. Din domeniul literaturii, singur George Coşbuc îi corespunde. Nici Coşbuc, nici Paulescu nu discută creştinismul sub raportul filosofic sau rasial, ci îl acceptă ca pe religiunea revelată, de caracter supranatural. Poetul îl descoperă reflectat în substanţa sufletului românesc. Savantul îl găseşte atestat în finalitatea organismului omenesc. Dar, pentru amândoi, creştinismul e suprema terapeutică morală şi suprema formă de perfecţiune a insului încadrat în colectivitatea naţională.

Pentru Nicolae Paulescu, naţionalismul e adevărul natural, iar creştinismul e adevărul supranatural. Cum e şi firesc din punct de vedere ortodox, pentru el aceste două adevăruri nu constituie o antinomie. Naturalul şi supranaturalul nu se exclud, ci se completează: Hristos n-a venit să strice natura, ci s-o desăvârşească. Căci natura e creaţia lui Dumnezeu, iar creştinismul e revelaţia aceluiaşi Dumnezeu.

Studiul fiziologiei, domeniu în care Paulescu şi-a cucerit un nume european, îl duce, în concluzie, la existenţa sufletului şi la existenţa lui Dumnezeu ca autor al naturii. Finalitatea categorică a funcţiunilor fiziologice din fiinţa omenească cere în mod logic existenţa lui Dumnezeu. Splendidul capitol de filosofie ştiinţifică, în care el demonstrează experimental, cu o claritate de cristal şi cu

---

creştinismul, preferând exaltarea vechilor mituri germanice precreştine, în spirit oarecum nietzscheian (*cf.* Nichifor Crainic, "Rasă şi religiune", în vol. *Puncte cardinale în haos*, 1936, reed. în 1998 la Editura Albatros din Bucureşti).

logică de fier, adevărul creştin, încununează vastul şi laboriosul său *Traité de Physiologie médicale.* Această demonstraţie ştiinţifică a metafizicii revelate îşi avea rostul ei, mai ales în epoca în care a apărut Paulescu. E vârsta de glorie a darwinismului şi a haeckelianismului. Ştiinţa română, prin profesorii [N.] Leon şi [D.] Voinov [*cf.* Tabloul bio-bibliografic (anul 1904), precum şi primul text al acestei secţiuni (mai ales notele 2 şi 3)], îmbrăţişase fără control erorile ateismului biologic. În această atmosferă de prejudecăţi şi superstiţii „ştiinţifice", mărturisirea de credinţă a lui Nicolae Paulescu chiar la Universitate a fost un eveniment de un curaj extraordinar. Polemicile pe care le-a stârnit n-au făcut decât să pună în lumină capacitatea genială a tânărului fiziolog, care, publicându-şi argumentările antidarwiniste şi în limba franceză, îşi atrase numele de „maestru" din partea savanţilor. Nu e nici o laudă pentru noi să recunoaştem că, până azi [1936], apologia adevărului creştin pe temeiuri ştiinţifice, închegată de Paulescu, e mult mai preţuită în Occident decât în România.

Prin urmare, pentru cugetarea lui, drămuită cu o metodă de o rigoare ştiinţifică ireproşabilă, nu întâmplarea oarbă, ci Dumnezeu e autorul naturii. Constituţia şi funcţiunile fiinţei omeneşti sunt ilustrarea concretă a acestui adevăr. Dar el e demonstrat cu o amploare fără asemănare prin acele legi care conduc întreaga natură vie şi care sunt *instinctele.*

Dacă argumentele lui împotriva lui Darwin şi a lui Haeckel au rămas valabile până azi în Occident, unde transformismul e considerat o simplă iluzie, iar faimoasa ipoteză a "generaţiei spontane" – un simplu nume în muzeul erorilor ştiinţifice, credem totuşi că adevărata putere

originală a gândirii lui Paulescu se manifestă în teoria sa despre *instincte*.

Instinctele sunt *legile divine* care funcţionează în toată natura vie, în scopul conservării şi perpetuării vieţii. Ele funcţionează ireproşabil şi nedeliberat (deci inconştient pentru individ), în scopuri care depăşesc puterea de înţelegere individuală. Insul participă la activitatea lor prin senzaţiile de durere sau de plăcere. Şi acesta e un lucru vrednic să-l reţinem. În lumea animalelor necuvântătoare, instinctele funcţionează fără greş şi analiza minuţioasă pe care savantul o întreprinde în această direcţie duce la concluzia că instinctele sunt adevărate minuni, în sensul că Dumnezeu le cugetă, iar fiinţele vii le îndeplinesc întocmai şi nedeliberat. Această îndeplinire nedeliberată pune desigur natura animală în afară de categoriile binelui şi răului. Domeniul vieţii animale e acela al unei ireproşabile nevinovăţii paradisiace. Instinctul, am putea spune, e providenţa divină infuzată în natura vie.

Numai în om, care este fiinţă spirituală liberă, instinctele devin adesea conştiente. Dar conştiinţa instinctului este mai ales conştiinţa voluptăţii ce însoţeşte funcţionarea lui. În economia vieţii naturale, voluptatea e un mijloc de atracţie, care asigură bunul mers al unui instinct. Conştiinţa deliberativă a omului cade însă adesea în confuzie, luând această voluptate drept un scop în sine, când ea nu e în realitate decât un mijloc.

Din această confuzie se nasc *patimile*, care în natura animală nu există şi care sunt un trist privilegiu al naturii omeneşti. Nicolae Paulescu e pur şi simplu genial când defineşte patima în raport cu instinctul. *Patima e abaterea unui instinct de la funcţia şi de la scopul normal*, abatere în care voluptatea, care e un mijloc acceso-

riu, devine un scop în sine.

Să luăm un exemplu: instinctul sexual. Scopul lui e reproducerea şi perpetuarea vieţii. În lumea animală el funcţionează cu o castitate divină. În om, însă, voluptatea care îl însoţeşte devine conştientă, se transformă din mijloc accesoriu în scop în sine. Şi astfel se naşte desfrâul, cu feluritele lui forme de aberaţii sexuale. Aceeaşi explicaţie [este valabilă] pentru toate instinctele şi patimile corespunzătoare lor.

Dar această explicaţie a patimilor deviate din instincte e tot ce s-a spus mai adânc în filosofia ştiinţifică în legătură cu problema morală. Conflictele haotice din societăţile omeneşti, care sunt monstruoasele întrupări ale răului din lume, îşi au izvorul în aceste devieri ale instinctelor, adică în patimi. Concepţia lui Paulescu despre instincte ca legi divine şi despre răul din lumea umană e în acord admirabil cu doctrina creştină şi îndeosebi cu teologia reprezentativă pentru Ortodoxie a Sfântului Ioan Damaschin. Nu e locul aici să facem demonstraţia acestui acord perfect. Să ne mulţumim numai cu semnalarea lui şi cu afirmarea că ştiinţa adevărată, aceea care aprofundează realitatea până în termenii ei ultimi, e imposibil să vină în conflict cu doctrina creştină. Nicolae Paulescu e filosoful care gândeşte ştiinţific adevărul Evangheliei.

Să mergem mai departe. Ce e naţionalismul în lumina concepţiei lui Paulescu?

Naţionalismul e un instinct natural. Şi anume, instinctul social de mare amploare al iubirii de naţie.

Să ne lămurim mai pe larg. În concepţia marelui savant, instinctele sunt de două feluri: individuale şi sociale.

Cele individuale sunt de trei categorii: instincte de nutriţie, de apărare şi de reproducere. Instinctul de nutriţie deviat dă acestui viciu patima beţiei de toate formele. Instinctul de reproducere dă, prin deviere, patima desfrâului, cu toate formele acestui viciu.

Instinctele sociale sunt următoarele: instinctul de familie, cu formele lui de iubire conjugală şi iubire părintească; instinctul de dominare paternă, întemeiat pe instinctul de subordonare al iubirii filiale; instinctul de proprietate: o locuinţă, o bucată de pământ, provizii şi capital economisit spre bunăstarea familiei; instinctul de trib şi de naţie sau naţionalismul.

Naţionalismul e „iubirea naţională care leagă între dânşii pe membrii unei naţii". El se întemeiază pe instinctul de dominaţie (monarhul) şi de subordonare a poporului.

Prin urmare, ceea ce constituie societăţile omeneşti e instinctul sau sentimentul de iubire: conjugală, părintească, tribală şi naţională. Ordinea şi ierarhia în sânul acestor societăţi se întemeiază pe instinctele de dominaţie şi de subordonare. Baza naţionalismului este familia, iar suprema lui formă naturală este neamul.

Dincolo de naţionalism există încă o formă de iubire umană, care se manifestă îndeosebi prin sentimentul de milă faţă de suferinţa oricui [*cf.*, în secţiunea a doua a volumului de faţă, fragmentul intitulat "Instinctele de naţie şi de umanitate"].

Naţionalismul e, aşadar, un instinct natural de iubire, înrădăcinat în fiinţa omenească. Înainte de a căpăta strălucirea conştientă a unei spiritualităţi etnice, el apare concretizat ca o puternică realitate biologică. E un dar al naturii. Dacă adversarii naţionalismului îl ironizează ca pe o formă primară a instinctului, Nicolae Paulescu îl jus-

tifică tocmai pe temeiul instinctelor biologice. Căci, încă o dată, instinctele sunt legi divine infuzate în natura vie. Bestialitatea nu stă în natura vie. Bestialitatea nu constă din forţă instinctivă, în desfăşurare, ci din abaterea pătimaşă de la funcţia normală a instinctelor. Bestial nu e naţionalismul încadrat în iubirea socială a neamului său; bestial devine cel care, rupt din această comunitate de iubire, alunecă în aventura revoluţiilor sângeroase împotriva familiei şi a neamului. Naţionalismul conştient şi adevărat e acela care asigură funcţionarea normală a instinctelor sociale, care năzuiesc la conservarea şi la desăvârşirea unităţii naturale, biologice, a unui neam.

Adversarii naţionalismului sunt tocmai patimile sociale născute din devierea instinctelor naturale de societate. În acest domeniu, opera lui Paulescu capătă o amploare extraordinară prin analiza demonstrativă a tuturor curentelor moderne, anarhice şi subversive, care, întrupând patimile sociale, tind la distrugerea ordinii naţionaliste a lumii.

Patima beţiei şi a desfrâului, măcar că sunt devieri ale instinctelor individuale de nutriţie şi de reproducere, au repercusiuni sociale catastrofale. Savantul nostru urmăreşte dezvoltarea acestor patimi cu meticulozitatea unui procuror fără cruţare, care pune la contribuţie toate datele ştiinţei pentru a demonstra oroarea morală a deviaţiilor.

Dar unde Nicolae Paulescu se ridică într-adevăr la înălţimi de dascăl unic al vremii noastre e în demonstrarea patimilor de proprietate şi de dominaţie, ca abateri de la sfintele instincte naturale respective.

Patima de proprietate el o vede reprezentată în cele trei sisteme politice, care au anarhizat lumea moder-

nă: liberalismul, socialismul şi bolşevismul. Liberalismul, prin capitalismul individualist şi cămătar, a întrecut măsura instinctului normal de proprietate, acumulând, pe seama câtorva, bogăţii în absurd. Socialismul şi comunismul, urmărind distrugerea sentimentului de proprietate individuală, nu tind în realitate decât la exproprierea popoarelor creştine şi la împroprietărirea lui Israel pe tot pământul. Rolul acestui neam anticreştin în formarea ideologiilor anarhice moderne şi în iniţiativele revoluţionare e arătat de Paulescu cu date, cu extrase doctrinare, cu ilustraţii de nume proprii, cu o bogăţie de elemente şi cu o judecată strânsă, cărora nimic nu li se poate opune. E însăşi realitatea care vorbeşte. Omul acesta de ştiinţă nu face nici o afirmaţie pe care să n-o întărească prin documentaţii de nezdruncinat. În demascarea pericolului evreiesc are un singur emul de egală măsură: pe d. A. C. Cuza.

Judecate în raport cu teoria instinctelor sociale, liberalismul, socialismul şi bolşevismul apar ca tendinţe antinaturale şi anormale ce contrazic legile elementare de conservare şi de perfecţionare a vieţii naţionale.

Patima de dominaţie, al cărei izvor e orgoliul luciferic, Paulescu o vede întrupată în duel, în lux, în modă, în abuzul de putere, în tiranie, în demagogie, dar mai cu seamă în tendinţa de dominaţie universală specifică iudaismului. Francmasoneria şi organizaţia cahalului – statul iudaic supranaţional – sunt formele acestei patimi funeste.

Două lucruri trebuie să subliniem ca titluri excepţionale ale naţionalistului Nicolae Paulescu:

1) E cel dintâi – şi aproape singurul – doctrinar naţionalist care a demascat şi a demonstrat în ce constă pericolul francmasoneriei. Pe când unii dintre şefii naţionalismului românesc au menajat oculta din laşitate sau

din interes, au participat la cultul hrubelor sau le-au vizitat din complezenţă, ba şi-au dat chiar concursul guvernelor masonice, Paulescu singur s-a păstrat într-o intransigenţă de oţel, luând asupră-şi toate riscurile acestei atitudini. De remarcat că antimasonismul său e anterior dizolvării lojilor din Italia, operată de Benito Mussolini.

2) În ce priveşte spiritul specific iudaic, Paulescu, care e un creştin convins, face o deosebire categorică între Vechiul Testament şi Talmud. Vechiul Testament e bun comun al creştinismului, ca depozit al primei revelaţii mesianice. Talmudul e falsificarea iudaică a Vechiului Testament. Absurda teorie rasială a lui Chamberlain, aplicată Bibliei, n-a avut nici o influenţă asupra savantului nostru. Pentru el, Talmudul, doctrina duşmăniei diabolice împotriva lui Iisus Hristos, e sursa care hrăneşte sălbaticul spirit de separatism şi de universală dominaţie al iudaismului.

Prin aceste trăsături, Nicolae Paulescu e cel mai complet şi mai normativ dintre doctrinarii eminenţi ai naţionalismului nostru. La acestea se adaugă concepţia sa despre creştinism, care îl deosebeşte de toţi ceilalţi.

Ce e creştinismul în doctrina lui Paulescu?

Creştinismul e remediul dumnezeiesc al tuturor patimilor.

Instinctele sunt legi divine ale naturii create. Dar omul, care e spirit liber, are facultatea de a le călca şi de a degenera în patimi. Răul din lume, şi îndeosebi răul social, stă în voinţa noastră. Remediul lui e o întoarcere la educaţia voinţei. Sub acest raport, Nicolae Paulescu examinează, în legătură cu instinctele deviate, diferitele sisteme filosofice şi diferitele forme de religiune din afară

de creştinism, cerându-le soluţia [*cf.*, în secţiunea a doua a volumului de faţă, "Remediile patimilor sociale"]. E un studiu absolut obiectiv al problemei răului şi al soluţiilor date acestei probleme de filosofi şi de fondatorii de credinţe religioase. Concluzia comparată a acestui studiu e că singur creştinismul oferă soluţia în concordanţă cu legile divine ale conservării şi desăvârşirii vieţii. Din fiecare poruncă sau regulă de viaţă dată de Iisus Hristos reiese cunoaşterea magistrală a funcţiei instinctelor şi a deviaţiei lor pasionale. Fiecare poruncă evanghelică tinde la crearea unui plus de viaţă morală în favoarea insului, a familiei, a naţiunii şi a omenirii. Din această concordanţă a principiilor creştine cu legile naturii pure, care nu trebuie înţeleasă ca o simplă întoarcere la instinctele nealterate din animal, ci ca o spiritualizare şi ca o înnobilare morală a lor prin efortul conştiinţei creştine, Nicolae Paulescu trage concluzia divinităţii lui Iisus, a consubstanţialităţii Mântuitorului întrupat cu Dumnezeu creatorul lumii.

Studiul fiziologiei duce la existenţa lui Dumnezeu Creatorul. Studiul haosului de patimi din viaţa omenească şi a remediilor lor duce la divinitatea Mântuitorului. Iubirea divină predicată de El îşi are corespondenţa naturală în iubirea de familie, de neam, de aproapele, care e axa instinctivă a vieţii. Prin creştinism, instinctul natural se transformă şi se sublimează în conştiinţa morală a perfecţiunii. Naţionalismul biologic se transfigurează în naţionalism creştin, adică din iubire socială naturală în iubire socială supranaturală, fundată în credinţa religioasă. Creştinismul înnobilează şi sfinţeşte naţionalismul.

Peste acest sistem de idei, Nicolae Paulescu aşază, ca o cupolă de azur, marea viziune a organizaţiei univer-

sale. Chestiunea aceasta îi era pusă de existenţa proaspătă a Societăţii Naţiunilor, care tindea la rânduirea universală a lumii moderne. Savantul nostru vedea în instituţia de la Geneva un reflex al subteranei iudeo-masonice şi o falsificare a ideii de pace mondială. Această pace nu este posibilă decât prin mijlocul unui singur organism supranaţional: Biserica universală şi unică a creştinismului.

Dar Biserica e azi divizată. În aspiraţiile sale de Biserică unică şi universală, Paulescu critică deopotrivă excesele bizantine şi excesele papale, care au dus la marea schismă de la anul 1054. Ca orice creştin adevărat, el se roagă pentru unirea tuturor bisericilor lui Hristos, pentru a se îndeplini mângâierea făgăduită a „păcii tuturor". Paulescu nu e un catolicizant, cum greşit l-au înţeles unii. Filosoful rus Vladimir Soloviov, bunăoară, frământat de aceeaşi problemă, e un catolicizant, fiindcă nu vede altfel unirea decât prin rânduirea Ortodoxiei sub egida Papei. Paulescu e un aspirant la unirea creştinismului aşa cum va hotărî misterioasa voie a lui Dumnezeu.

Nădăjduind, el a înţeles să rămână un admirabil ortodox, cu toate recunoaşterile măgulitoare ale savanţilor catolici din Apus, cu toate atenţiile de la Roma, cu toate îmbierile de a trece la catolicism, care n-au încetat nici lângă patul agoniei. A trăit ca un ascet ortodox şi a murit în paradisiacă seninătate sufletească, primind Sfintele Taine din mâna părintelui Ghiţă de la biserica lui parohială din Bucureşti cu hramul Sfântul Mina. Viaţa lui a fost viaţa aproape ireproşabilă a sfinţilor. Ce pildă covârşitoare de naţionalism creştin ne-a lăsat omul acesta, care îşi îngenunchia geniul şi imensa-i ştiinţă în faţa Sfântului Potir şi care a lăsat ca rămăşiţele lui pământeşti să fie înfăşurate în flăcările tricolorului românesc! Dacă e cineva

în personalitatea căruia doctrină şi practică sunt una, acesta e doctorul Nicolae Paulescu. Existenţa lui întreagă e o capodoperă a spiritului.

Creştinism şi naţionalism, verificate la lumina metodei ştiinţifice, se unifică în doctrina lui asemenea cu două părţi întregitoare, asemenea cu o îndoită putere, biologică şi spirituală, pusă în slujba conservării şi desăvârşirii vieţii naţionale. Viaţa lui e întruparea vie a doctrinei lui.

Nicolae Paulescu e, dintre toţi doctrinarii noştri vii sau morţi, singurul care nu aparţine trecutului. Ceilalţi reprezintă o faţă sau alta din complexul problemelor naţionaliste şi au fost sau sunt ei înşişi, uneori, în contradicţie cu propria lor învăţătură. La Paulescu amploarea gânditorului e în desăvârşită armonie cu viaţa omului. Mulţi dintre cei care se mărturisesc azi naţionalişti creştini, fiindcă aşa e moda, simulează adesea când naţionalismul, când, mai ales, creştinismul, spre dezolarea tinerilor care îşi caută cu frenezie modelul în care să creadă.

Nicolae Paulescu e naţionalist adevărat şi creştin adevărat. De aceea el nu aparţine trecutului, ci e singurul care întrupează, în doctrina şi în viaţa lui, anticiparea viitorului. Tipul românului naţionalist-creştin de mâine nu ni-l putem închipui altfel decât după modelul Paulescu.

El e mai mult decât doctrinar: el e profetul României naţionaliste şi creştine. Adevăratul român nu va putea fi decât creştin adevărat, iar adevărata Românie naţionalistă şi creştină nu va fi decât aceea în care legile politice se vor confunda cu însăşi Legea dumnezeiască a lui Iisus Hristos.

TEXTE DE

NICOLAE C. PAULESCU

SUFLET ŞI DUMNEZEU *

[I]

Domnilor,

În lecţiile precedente**, am expus rezultatele observării fiinţei vieţuitoare şi am ajuns să constatăm că toate actele sale morfologice, ca şi toate fenomenele sale fiziologice, se îndeplinesc în vederea unui *scop util*, iar acest *caracter de finalitate imanentă constituie trăsătura distinctivă a vieţii.*

Am făcut, pe urmă, examenul critic al principalelor ipoteze care au pretenţia să explice viaţa şi am arătat că „materialismul", ca şi complementul său, „generaţia spontanee", nu sunt decât nişte *sisteme greşite*, neavând nimic comun cu ştiinţa.

Dar îmi veţi zice: „Nu este de ajuns să dărâmi, trebuie să pui ceva în loc". Ei bine, să încercăm să facem acest lucru împreună.

Ceea ce noi căutăm să descoperim, este *cauza finalităţii morfologice şi fiziologice existente la fiinţele vieţuitoare.*

Nu este oare cu putinţă să simplificăm această problemă?

---

* Lecţie ţinută la Facultatea de Medicină din Bucureşti, în ziua de 18 februarie 1905.

** Este vorba de lecţiile intitulate "Finalitatea în biologie" (14 februarie 1905) şi "Materialismul" (16 februarie 1905). Aceste trei lecţii au alcătuit volumul *Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, apărut în acelaşi an.

Este evident că *finalitatea vitală* trebuie să aibă o *cauză*, căci, în natură, *totul are o cauză.*

Or, finalității, considerate în general, i se recunosc două feluri de cauze:

1. ea poate fi efectul unei *voințe*, adică al unui agent care concepe scopul și dispune mijloacele în vederea realizării acestui scop;

2. ea poate fi efectul *întâmplării*, adică al unor serii de circumstanțe a căror întâlnire și colaborare nu sunt voite de cineva.

În care din aceste două categorii intră cauza finalității vitale? Această întrebare mă aduce să vă vorbesc despre o ipoteză celebră, „darwinismul", pe care, într-o lecție, acum doi ani, am criticat-o cu de-amănuntul, din punctul de vedere al metodei experimentale[***]. Nu voi face astăzi decât să vă aduc aminte fondul acestei ipoteze și principalele concluzii rezultate din discuția critică la care am supus-o atunci.

Ipoteza darwinistă

Negația brutală a cauzelor finale – relativ ușoară pentru fizicieni și pentru chimiști, care au de-a face numai cu corpuri brute și cu cadavre, adică cu lucruri lipsite de caracterul finalității – nu putea conveni naturaliștilor care, la fiece pas, întâlnesc mijloace coordonate și adaptate anumitor scopuri.

Totuși, pentru unii materialiști, trebuia ca, *înainte de toate, să se salveze doctrina materialistă*; trebuia ca –

[***] Este vorba de lecția intitulată „Generația spontanee și darwinismul în fața metodei experimentale" (1 noiembrie).

în faţa imposibilităţii de a nega finalitatea biologică, incompatibilă cu această dogmă – să i se micşoreze cel puţin importanţa, arătându-se că, în realitate, *fiinţele vii nu prezintă decât o aparenţă de finalitate* rezultată din cauze pur mecanice, ca simplu *efect al întâmplării.*

Ipoteza darwinistă răspundea perfect acestui deziderat şi numai astfel se explică celebritatea şi favoarea nemeritată de care aceasta se bucură şi astăzi printre naturalişti.

Doctrina darwinistă (transformistă, evoluţionistă) pretinde că fiinţele vieţuitoare sunt supuse la un fel de alegere, de *selecţie,* pe baza a trei factori principali: variabilitatea, ereditatea şi lupta pentru existenţă.

a) *Variabilitatea* produce modificări ale caracterelor vieţuitoarelor, modificări indiferente, utile sau vătămătoare individului. După părerea lui Darwin, variabilitatea poate atinge orice caracter; ea se produce în direcţii nedeterminate şi este nelimitată.

b) *Ereditatea* face ca fiinţele vieţuitoare să transmită descendenţilor lor modificările de caracter dobândite prin variabilitate. După Darwin, ereditatea perpetuează *indefinit* orice modificare a oricărui caracter.

c) *Lupta pentru existenţă* are ca efect *exterminarea* fiinţelor care, prin variabilitate, au suferit modificări inutile sau vătămătoare ale caracterelor lor; ea nu lasă să subziste şi să se perpetueze decât acele fiinţe ale căror caractere s-au modificat în sens util.

Rezultatul colaborării acestor trei factori este formarea de fiinţe cu organizare din ce în ce mai complicată – cu alte cuvinte, *formarea de specii care se transformă, unele în raport cu altele, urcând progresiv scara biologică.*

Ba mai mult, *fiinţele vieţuitoare*, graţie *modificărilor utile* care se acumulează puţin câte puţin, în decursul timpului – modificări produse de variabilitate, transmise prin ereditate, alese şi fixate de lupta pentru existenţă (care elimină tot ce este inutil) –, ajung, în cele din urmă, să posede *numai caractere folositoare*. Şi astfel, toate actele şi fenomenele ce ţin de aceste fiinţe se *îndeplinesc parcă în vederea unui scop imanent*.

Finalitatea vitală nu este deci o finalitate propriu-zisă, adică *voită* şi *concepută*, ci numai o *aparenţă de finalitate*, datorată *întâmplării*.

Această ingenioasă ipoteză, capabilă să explice – *fără să recurgă la intervenţia cauzelor finale* – admirabila armonie ce domină lumea vieţuitoare, a fost primită de materialişti cu un entuziasm indescriptibil, căci ea le salva sistemul de la falimentul ce-l ameninţa[1].

Observaţia prelungită timp de mai multe mii de ani constată că omul rămâne om; câinele, câine; stejarul, stejar ş.a.m.d. – cu alte cuvinte, că *speciile sunt fixe*. Darwin pretinde că speciile nu sunt fixe, ci se transformă unele în altele. Pentru ca o asemenea ipoteză să fie ad-

---

[1] Ceea ce dă teoriei darwiniste a selecţiei o aşa de mare valoare este, după cum o recunoaşte toată lumea, faptul că „*ea explică finalitatea în natura organică prin mijlocirea unor principii pur naturale, fără ajutorul nici unei idei teologice*. Teoria descendenţei datorează acestui caracter favoarea de a fi astăzi acceptată pretutindeni" (De Vries, *Mutationstheorie*, I, 1901, p. 139; vezi şi L. Errera, în *Darwinisme*, ed. a doua, Ed. Lamertin, Bruxelles, 1904, p. 77). În realitate, a crede că darwinismul explică în mod mecanic finalitatea şi o suprimă astfel din interpretarea lumii vii *este o pură iluzie*. Într-adevăr, variabilitatea caracterelor şi ereditatea presupun existenţa prealabilă a *organizării primordiale* şi a *reproducerii*, a căror finalitate incontestabilă rămâne neexplicată.

misă în ştiinţă, trebuie însă ca, înainte de toate, *să fie probată*[2].

Or, făcând examenul critic al darwinismului, am arătat că Darwin nu aduce nici un fapt care să demonstreze în mod evident *transformarea fie şi a unei singure specii actuale într-o altă specie actuală.*

Am stabilit de asemenea, cu probe palpabile, că motivele pe care se bazează Darwin, pentru a admite transformarea speciilor, sunt *iluzorii;* că, împotriva afirmaţiei acestui savant, în natură nu se produce nici o variabilitate *nedeterminată* şi *nelimitată* a oricărui caracter, nici vreo transmitere ereditară *definitivă* a tuturor modificărilor dobândite.

Am dovedit, în fine, că fără ajutorul acestor doi factori, cel de-al treilea, *lupta pentru existenţă*, nu poate efectua *selecţia naturală.*

Şi într-adevăr, observaţia serioasă a faptelor demonstrează că lupta pentru viaţă împiedică alterarea şi degradarea tipului specific şi constituie principala cauză a *fixităţii speciilor*[3], în loc de a fi aceea a presupusei lor transformări.

---

[2] Vezi regulile metodei experimentale.

[3] Vezi, pentru detalii, lecţia „Generaţia spontanee şi darwinismul în faţa metodei experimentale" [*cf.* Nicolae C. Paulescu, *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1999, p. 163 şi urm.]. În această lecţie mai arătăm că argumentele extrase din *paleontologie,* din *embriologie* şi din *anatomia comparată* (argumente pe care transformiştii le invocă în favoarea ipotezei lor) sunt fundate pe raţionamente defectuoase – tot atât de defectuoase ca şi sofismul *post hoc, ergo propter hoc* ["după aceasta, deci pentru aceasta"]. În cele din urmă, ajungem la concluzia că „trebuie să respingem, ca antiştiinţifică, ipoteza darwinistă, pentru că nu este probată şi fiindcă este în contrazicere cu fapte bine stabilite".

Selecţia naturală imaginată de Darwin, neavând o existenţă reală, nu poate explica nimic. Prin urmare, *explicaţia mecanică a finalităţii vitale are o valoare egală cu zero.*

[II]

Discuţia critică a *darwinismului,* care ne-a permis să izgonim din ştiinţă această doctrină, ne-a dat în acelaşi timp un răspuns la chestiunea ce ne preocupă.

Din această discuţie rezultă, în mod clar şi lămurit, că *finalitatea vitală nu este efectul întâmplării.* Or – cum o finalitate nu poate fi decât fortuită sau voită – rezultă că, nefind fortuită, *finalitatea vitală trebuie să fie voită.* Cu alte cuvinte, *finalitatea vitală recunoaşte drept cauză un agent care a conceput scopul morfologic şi fiziologic al fiinţei vieţuitoare şi care coordonează mijloacele pentru atingerea acestui scop.*

1. Sufletul

Dar să încercăm să precizăm noţiunea de *agent al finalităţii vitale* – noţiune pe care o logică riguroasă o impune sufletului nostru.

Pentru ca să putem aduce puţină lumină într-o chestiune aşa de obscură, şi mai ales pentru a nu ne rătăci pe căi extra-ştiinţifice, să luăm ca punct de plecare faptele de observaţie, al căror tărâm nu trebuie părăsit niciodată.

Observaţia ne arată că finalitatea oricărei fiinţe umane îi este *imanentă*[4] acesteia; cu alte cuvinte, finali-

[4] *Imanent*, din *in* (în) *manere* (a rămâne).

tatea rămâne *în* această fiinţă; ea are în vedere utilitatea *numai* a acestei fiinţe, nu şi pe aceea a altor fiinţe, cu care poate să vină în conflict.

Prin urmare, fiecare fiinţă vie posedă într-însa agentul finalităţii sale vitale – agent căruia îi vom da numele de "suflet", nume consacrat de un uz de mai multe mii de ani.

Să căutăm acum a determina principalele atribute ale sufletului. Observaţia arată că actele vitale ale fiecărei fiinţe formează o grupare armonioasă, în care totul concordă şi nimic nu se contrazice. Acest fapt ne conduce să admitem că finalitatea biologică este efectul unui agent unic pentru fiecare individ.

Mărturia conştiinţei omului vine în sprijinul acestei demonstraţii, raportând toate actele şi fenomenele vitale la un "eu" unic.

Agentul finalităţii vitale nu cade sub simţurile noastre.

Or, din faptul că simţurile noastre nu sunt impresionate decât de energia fizică, rezultă că *acest agent diferă, prin natura sa, de energia fizică.*

A fortiori el diferă de *materie*, care este inertă (nu este un agent) şi care, substrat al energiei, o emite sub diversele ei forme[5].

Pentru a exprima aceste fapte, se spune că "*sufletul este imaterial*"[6].

---

[5] De altfel, am demonstrat în lecţia precedentă că agentul finalităţii vitale nu poate fi nici materia, nici energia (care alcătuiesc corpul fiinţei), pentru că aceste elemente nu implică atributul de finalitate.

[6] *Materia, energia* şi *sufletul* sunt cele trei elemente constitutive ale naturii. Or, materia şi energia fiind nepieritoare, în virtutea legii „Nimic nu se pierde...", este probabil că nici sufletul nu face excepţie

Prin urmare, fiziologia demonstrează *existenţa sufletului,* care este cauza *finalităţii vitale.* Ea pune în evidenţă, de asemenea, *atributele sufletului,* care e *imaterial* şi *unic* pentru *fiecare fiinţă vieţuitoare.*

Neputinţa "doctrinei materialiste" – şi a complementelor ei, "generaţia spontanee" şi "darwinismul" – de-a explica finalitatea vitală ne-a condus să admitem că în fiecare fiinţă vieţuitoare există un suflet unic şi imaterial.

Trebuie să adaug că existenţa sufletului poate fi demonstrată şi pe calea *ipotezei.*

Dar, pentru ca să fie inatacabile concluziile unei asemenea ipoteze, să urmărim unicul procedeu pe care îl întrebuinţează savanţii când caută să se ridice de la efecte la cauze.

Să luăm ca model şi să imităm, spre exemplu, metoda pe care au întrebuinţat-o fizicienii când a fost vorba să afle *cauza propa-gării luminii.*

Pentru a explica propagarea luminii, adică pentru a-i determina cauza eficientă, fizicienii au comparat mai întâi acest fenomen cu mişcarea, cu transportul [traiectoria] unei ghiulele aruncate de un tun. Ei au conchis că un focar luminos emite – în toate direcţiile şi în linie dreaptă – mici proiectile, părticele ale unui fluid subtil, *lumina,* proiectile ale căror traiectorii formează razele luminoase. Aceasta este ipoteza cunoscută în fizică sub numele de *teoria emisiunii.*

Cum însă era imposibil să fie verificată prin proba şi contra-proba experimentală, savanţii s-au mulţumit să confrunte această ipoteză cu faptele de observaţie şi au

---

de la legea comună. Acest fapt se exprimă prin afirmaţia că *„sufletul este nemuritor"*.

admis-o în ştiinţă, pentru că ea explica toate aceste fapte în mod satisfăcător.

Astfel, conform acestei teorii, *reflecţia* nu ar fi decât saltul părticelelor luminoase care întâlnesc un obstacol, o suprafaţă rezistentă.

De asemenea, *refracţia* ar fi ceva şi analog cu schimbarea direcţiei unui proiectil, care traversează medii de densitate diferită (de exemplu, tre-când oblic din aer în apă).

Teoria emisiunii părea definitiv stabilită când s-a băgat de seamă că ea nu poate să interpreteze unele fenomene, cum ar fi franjele luminoase sau difracţia, fenomene cu care ea este chiar în contradicţie. Aceasta a fost de ajuns pentru a face ca ea să fie părăsită.

Fizicienii căutară atunci un alt *termen de comparaţie* pe care să poată baza raţionamentul prin analogie şi îl găsiră în ceea ce se petrece când o piatră cade în apa liniştită a unui lac: unde concentrice parcurg suprafaţa apei, depărtându-se din ce în ce mai mult de un centru reprezentat prin punctul unde piatra a atins lichidul. Ei conchiseră că propagarea luminii este analoagă cu propagarea acestor unde.

Dar propagării undelor la suprafaţa apei i se recunoaşte drept cauză vibraţia moleculelor acestui lichid. Ce vibrează, însă, în cazul propagării luminii?

Ştim că lumina traversează corpuri solide (sticla), lichide (apa) şi gazoase (aerul); dar ea nu este propagată de vibraţiile moleculelor acestor corpuri, căci ea traversează, de asemenea, vidul experimental şi pe acela al spaţiilor interplanetare şi interstelare.

Fizicienii s-au văzut deci obligaţi să imagineze un agent special – *eterul fizic* – ale cărui vibraţii ar fi cauza

propagării luminii[7].

Aceasta este ipoteza numită *teoria ondulației,* ipoteză care explică toate faptele de observație și nu este în contrazicere cu nici unul dintre ele. Totuși, această ipoteză *nu poate fi verificată în mod direct, prin proba și contra-proba experimentală.*

Acest defect nu i-a împiedicat însă pe savanții fizicieni s-o introducă în știință și să fundamenteze pe ea interpretarea fenomenelor naturii.

* * *

Pentru a descoperi cauza propagării luminii și pentru a defini eterul, fizicienii au întrebuințat *raționamentul prin analogie* sau, mai bine zis, *ipoteza.*

Să aplicăm această metodă la demonstrația existenței sufletului, urmând pas cu pas procedeul acestor oameni de știință; să alegem un *termen de comparație* convenabil, un obiect care să prezinte, cu ființa vieţuitoare, analogii reale și care să aibă o cauză cunoscută. Vom putea conchide de la această cauză la aceea a fina-

---

[7] Fizicienii au încercat chiar să definească proprietățile sau *atributele* eterului. Iată cum au procedat: au comparat eterul cu apa și – în urma unui control experimental al efectelor sensibile ale acestor agenți – au *afirmat* sau au *negat*, pentru eter, principalele proprietăți fizice ale apei. Astfel, ei au ajuns să admită că eterul constituie un *mediu continuu*, care înconjoară toate corpurile solide, lichide și gazoase, precum și toate moleculele acestora, și care, în plus, umple spațiile interstelare, interplanetare și vidul aerian; că acest mediu este format din *molecule capabile de a vibra,* molecule distincte de acelea ale corpurilor materiale; că el este perfect *elastic*; că este *impon-derabil* și uniform răspândit în univers; că nu opune nici o rezistență mișcărilor corpurilor cerești, adică este *lipsit de densitate...*

lităţii vitale, după cum fizicienii au conchis de la modul de propagare a undelor apei la modul de propagare a luminii.

Materialiştii au comparat fiinţa vieţuitoare cu corpurile brute, cu pietrele. Dar piatra nu seamănă deloc cu fiinţa vieţuitoare; ea nu prezintă nici urmă de *finalitate* morfologică sau fiziologică, şi cu atât mai puţin *conştiinţă*. Era deci fatal ca şi concluzia pe care ei au tras-o – în urma unui raţionament prin analogie: de la cauza uneia la cauza celeilalte – să fie *greşită*.

Să căutăm un alt termen de comparaţie, care să prezinte cu fiinţa vieţuitoare analogii mai intime. O *maşină* care funcţionează, bunăoară, seamănă cu fiinţa vieţuitoare mai mult decât piatra inertă. Într-adevăr, o maşină prezintă ceva analog cu o finalitate *morfologică* şi *fiziologică*: ea este formată din organe (piese) care, ca şi acelea ale fiinţelor vieţuitoare, sunt construite şi îmbinate după un plan conceput mai dinainte şi în vederea unei întrebuinţări ulterioare (finalitate morfologică). Ba mai mult, ea îndeplineşte fenomene analoage cu funcţiile de nutriţie (combustia cărbunelui) şi cu funcţiile de relaţie (mişcări) ale fiinţelor vieţuitoare, iar aceste fenomene sunt dirijate în vederea unui scop determinat de mai înainte (finalitate fiziologică).

Este deci evident că fiinţa vieţuitoare seamănă mai mult cu o maşină decât cu o piatră. Cunoscând cauza unei asemenea maşini, vom putea, graţie unui raţionament prin analogie, să ne suim până la cauza "maşinii" vieţuitoare.

Or, o maşină presupune un *lucrător,* constructor şi conducător, care a ales materialele, le-a dispus, după un plan întocmit de un inginer, pentru a-i forma organele, şi care îi dirijează mişcările în vederea unui scop. Acest

lucrător este *cauza imediată* a finalității morfologice și fiziologice a mașinii.

Prin analogie, noi conchidem că ființa viețuitoare trebuie să aibă, la rândul ei, un *agent* constructor și conducător, care construiește organele corpului după un plan prestabilit și veghează la funcționarea lor, dirijând-o spre un scop determinat. Acest agent este cauza imediată a finalității morfologice și fiziologice a ființei viețuitoare. El este ceea ce am numit "*suflet*".

Metoda experimentală cere ca orice ipoteză – și aceea a sufletului nu poate să facă excepție – să fie confirmată prin proba și contra-proba experimentală, sau, cel puțin, în imposibilitatea unei asemenea demonstrații, *să explice toate faptele și să nu fie în contrazicere cu nici unul dintre ele.* Astfel, ipoteza eterului – deși nu poate fi demonstrată prin proba și contra-proba experimentală – a fost admisă în știință pentru că îndeplinește această din urmă condiție.

Același lucru se poate spune și despre ipoteza *sufletului.* Într-adevăr, ea e singura, dintre toate ipotezele propuse, care poate explica în mod satisfăcător caracterul de *finalitate* al faptelor vitale morfologice și fiziologice. Sufletul este agentul care reglează diviziunea celulelor, diferențierea lor, dispoziția lor după un plan prestabilit, în vederea formării unor organe cu funcții speciale, organe care nu vor funcționa decât mult mai târziu. Sufletul guvernează evoluția ființei și realizează reproducerea ei. Absența lui reprezintă moartea, adică oprirea definitivă a evoluției și suprimarea finalității vitale în corpul care îi servea drept substrat și care, de aici înainte, intră în domeniul naturii brute. Tot sufletul coordonează fenomenele vitale de nutriție și de relație în vederea unui scop

util. El, în fine, are ca atribut *conştiinţa* şi este agentul minunilor pe care le-am studiat sub numele de instincte şi acte voluntare. Chiar şi numai această ipoteză ne permite să înţelegem *imposibilitatea generaţiei spontanee şi a transformării speciilor,* o imposibilitate demonstrată de faptele experimentale.

Ipoteza sufletului (deşi neprobată în mod direct), explicând toate faptele vitale şi nefiind în contradicţie cu nici unul dintre ele, îndeplineşte în mod satisfăcător condiţiile cerute de ştiinţa experimentală. Ea este deci o *teorie* care poate fi legitim admisă în ştiinţă[8].

* * *

Se poate ca printre D-voastră să se afle spirite pozitive (adică obişnuite să dea credit doar lucrurilor concrete), cărora, cu toată demonstraţia mea, să le fie greu să admită un "suflet" imperceptibil prin simţuri; spirite pozitive care să se mire că, într-o ştiinţă experimentală, ca fiziologia, se vorbeşte de agenţi care nu cad sub simţuri.

Acestora, pentru a-i convinge pe deplin, îmi va fi de ajuns să le aduc aminte că *fizica* – ştiinţă experimentală *per excellentiam* – admite mai multe elemente şi/sau agenţi care, ca şi sufletul, nu sunt în atingere cu simţurile. Astfel este *materia*[9]; astfel este *eterul fizic.*

---

[8] Pe calea ipotezei se poate ajunge chiar la a defini atributele sufletului, urmând procedeul întrebuinţat de fizicieni pentru a defini atributele eterului, procedeu care constă într-o comparaţie urmată de *afirmaţie* sau de *negaţie*, după control experimental.

[9] Dacă sufletul scapă acţiunii simţurilor, aceasta nu dovedeşte decât că el este *altceva* decât energia fizică, singura care, după cum am demonstrat, impresionează simţurile. Cât despre relaţiile sufletului cu

Iată ce zice despre eter un mare fizician, Sir William Thomson (Lord Kelvin): "*De un lucru suntem siguri: de realitatea şi materialitatea eterului luminos*".

Iar profesorul Dastre, de la care împrumut acest citat, adaugă în chip de comentariu: "Fundamentele logice ale acestei *siguranţe* sunt într-adevăr, pentru o asemenea inteligenţă, *cel puţin tot atât de puternice ca şi măr-turia simţurilor*, ale căror limite de pătrundere, infirmităţi şi alteraţii ne sunt bine cunoscute. *Eterul* nu este revelat de nici un simţ; îl cunoaştem numai prin fenomenele al căror factor necesar este.

Ipoteza eterului nu implică deci o abdicare din partea unui spirit ştiinţific şi critic"[10].

Acelaşi lucru spunem şi noi despre suflet: el nu ne este revelat de nici un simţ; îl cunoaştem, însă, prin actele şi fenomenele al căror factor necesar este.

În ceea ce mă priveşte, afirm sus şi tare că sunt tot aşa de sigur de existenţa sufletului ca de orice adevăr bine stabilit de ştiinţa experimentală. Şi această siguranţă nu-i o simplă credinţă, ci o convingere profundă, dobândită în mod ştiinţific.

2. Dumnezeu

Ştiinţa, după cum aţi văzut, demonstrează existenţa sufletului şi îi defineşte principalele atribute. Dar ea nu poate să se oprească din mersul ei înainte. Fiind *cu-*

---

corpul, adică cu protoplasma, ele sunt mai greu de definit decât cele ce leagă energia cu materia.

[10] A. Dastre, „Les agents impondérables et l'éther", în *Revue des Deux Mondes*, 1901, p. 670.

noştinţă prin *cauze*, ea trebuie să se întrebe: *Care este cauza sufletului?*

Este evident că sufletele fiinţelor vieţuitoare derivă din acelea ale părinţilor lor, care sunt, ca să zic aşa, cauzele lor imediate. Dar aceste cauze nu pot fi decât *cauze secundare,* a căror serie nu este nelimitată.

Într-adevăr, viaţa nu a existat întotdeauna pe Pământ[11], care iniţial a fost incandescent. Prin urmare, sufletele au început să existe la un moment dat. Or, cum în acel moment nu se găseau pe Pământ decât materie şi energie, şi cum este absolut imposibil ca sufletul[12] să fie efectul acestor elemente ale naturii brute, trebuie să conchidem că atunci a avut loc intervenţia directă a *Cauzei primare.*

Raţiunea, sprijinită pe *principiul cauzalităţii* ("Nimic nu se face fără cauză"), ne conduce necesar la noţiunea *existenţei unei cauze primare a sufletului* – noţiune ştiinţifică, principiul cauzalităţii fiind însăşi baza ştiinţei.

Şi notaţi că această noţiune – care reprezintă mai mult decât o ipoteză, căci ea nu este concluzia unui raţionament prin analogie – se impune inteligenţei noastre cu o forţă irezistibilă, cu atât mai mult cu cât ea dă *seama de toate faptele de observaţie* (care, fără dânsa, ar rămâne neexplicate) şi nu este în contrazicere cu nici unul dintre ele[13].

---

[11] Vezi lecţia „Generaţia spontanee şi darwinismul...".

[12] Într-adevăr, sufletul este de o esenţă cu totul diferită de cea a materiei şi a energiei. Vezi lecţia "Materialismul" [cf. *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu"...*, ed. cit., p. 65 şi urm.].

[13] În demonstraţia existenţei sufletului pe calea ipotezei, *Cauza primară* este reprezentată prin *Inginerul* care a stabilit planul maşinii şi modul ei de funcţionare.

A şti că există o *cauză primară a sufletului* nu-l poate satisface pe omul de ştiinţă, care se mai întreabă: *Ce este această cauză primară? Care îi sunt atributele?*

Pentru a răspunde acestor întrebări, să revenim la faptele de observaţie, care nu trebuie pierdute niciodată din vedere.

1. *Cauza primară nu cade sub simţurile noastre.* Ca şi sufletul, ea este deci *imaterială.*

2. Observaţia arată că corpul fiecărei fiinţe vieţuitoare este construit după "o serie de ordine date de mai înainte" (Claude Bernard), deci *după un plan prestabilit,* iar acest plan este aproape acelaşi pentru toate fiinţele uneia şi aceleiaşi specii.

Or, tipul morfologic al unei specii diferă, într-o măsură mai mare sau mai mică, de cel al altor specii. Totuşi, deşi distincte, tipurile diverselor specii prezintă între ele analogii manifeste. Astfel, de exemplu, toate animalele vertebrate posedă cele trei feluri de organe: de nutriţie, de relaţie şi de reproducere; şi între aceleaşi organe, considerate la diverse vertebrate, există o omologie, o asemănare incontestabilă.

Ba mai mult, formele succesive pe care le ia un animal superior, în cursul vieţii sale embrionare, reamintesc formele altor animale, de specii diferite, ajunse la o stare de completă dezvoltare.

Există deci o oarecare *uniformitate a planului morfologic*[14] în evoluţia unui individ şi în seria fiinţelor

---

[14] Din această uniformitate de plan, din această asemănare, prin raţionamente bazate pe premise absurde (precum următoarea: *Orice lucru care seamănă cu altul derivă din el*), premize analoage cu sofismul *post hoc, ergo propter hoc,* transformiştii au încercat să extragă probe în favoarea doctrinei transformării speciilor. Dar şi-au dat seama că

vieţuitoare. De aici rezultă un fel de tranziţie gradată a formelor, de la cele mai simple la cele mai complicate.

Dar *uniformitatea* este şi mai evidentă în planul fiziologic; într-adevăr, constituţia chimică şi fenomenele fiziologice sunt identice la toate fiinţele vieţuitoare. Toate aceste fiinţe, fără excepţie, prezintă aceleaşi fenomene vitale de nutriţie, de relaţie şi de reproducere.

Dacă apropiem *uniformitatea planului morfologic* de *uniformitatea planului fiziologic,* ajungem la concluzia că *în regnul vieţuitor există o unitate în varietatea* nelimitată a formelor şi a fenomenelor; ceea ce ne conduce la a admite că acest regn este efectul unei *cauze primare unice.*

3. Observaţia ne mai arată că fiinţa vieţuitoare construieşte, cu o perfecţiune uimitoare, încă din starea embrionară, diferitele organe care îi alcătuiesc corpul – organe care nu vor funcţiona decât mai târziu, adică după naştere – şi a căror funcţionare este perfect adaptată unui scop util.

Or, construcţia organelor şi funcţionarea lor ulterioară se îndeplinesc *fără ştirea fiinţei vieţuitoare* care le execută. În plus, această fiinţă pare a nu fi conceput ea însăşi *scopul* acestor acte morfologice şi fiziologice pe care le îndeplineşte, *căci îl ignoră în mod absolut.* Ea urmăreşte un *plan prestabilit,* al cărui autor nu este ea însăşi; ea se supune orbeşte unui ordin primit "la origine" (cum zice Cl. Bernard), ordin căruia i s-au supus, de asemenea, părinţii, moşii şi strămoşii ei, de când rasa şi specia ei există.

„dacă descendenţa implică asemănare", inversul poate fi fals, *asemănarea neimplicând câtuşi de puţin descendenţa.*

Se pare, deci, că sufletul – realizând finalitatea imanentă a fiinţei vieţuitoare pe care o însufleţeşte – nu este el însuşi, propriu vorbind, cauza acestei finalităţi.

Alături de faptele vitale cu o finalitate imanentă, care realizează *conservarea individului*, există o întreagă serie de acte şi de fenomene care au drept scop *perpetuarea speciei.*

Observaţia arată că organele genitale ale unui individ *se adaptează* la organele genitale – altfel conformate – ale unui *alt individ*, de *sex diferit.* De asemenea, anumite organe ale unei femele, devenite mamă, servesc la *nutriţia* şi la *dezvoltarea embrionară a puiului.* În urmă, după expulsia uterină, alte organe ale mamei, anume glandele mamare, prepară, pentru nou-născut, *laptele*, adică *singurul aliment care îi poate întreţine viaţa.*

În toate aceste cazuri, finalitatea nu mai este imanentă şi limitată la *un individ,* ci se referă la *doi indivizi.*

Finalitatea multiplă se mai întâlneşte în societăţile naturale (familii, triburi, naţii), în care, graţie *instinctelor sociale*, anumiţi indivizi (părinţi, şefi, suverani) lucrează spre a asigura existenţa progeniturii lor, sau veghează la siguranţa semenilor lor, pe care îi apără în caz de pericol.

Se poate spune chiar că, în general, viaţa e *egoistă* în prima ei jumătate şi *altruistă* în cea de a doua.

Or, dacă sufletul nu este cauza finalităţii imanente a fiinţei pe care o însufleţeşte, *a fortiori* el nu este cauza unei finalităţi care se raportează la alţi indivizi.

Observaţia probează că, pentru a-şi forma ţesuturile şi pentru a îndeplini fenomenele vitale – într-un cuvânt, pentru *a trăi* –, orice fiinţă vieţuitoare are trebuinţă absolută de substanţe organice şi mai ales de *hi-*

drați de carbon. Or, după cum am amintit în lecția precedentă, numai plantele verzi pot forma hidrați de cărbune, plecând de la substanțe anorganice. Fără ele viața pe pământ ar fi imposibilă, căci celelalte ființe viețuitoare (microbi, plante incolore, animale) sunt incapabile să subziste prin ele însele. Existența tuturor ființelor viețuitoare depinde, deci, de aceea a plantelor verzi, care, ca să zic așa, hrănesc întreg regnul vieții.

Observația arată, de asemenea, că, după moartea ființelor viețuitoare superioare (animale și plante), *microbii* intră în scenă și – prin fermentația putrefacției pe care o determină – dizolvă substanța organică ce constituie corpurile acestor ființe superioare, o simplifică, o aduc în cele din urmă la starea de substanță anorganică și o redau lumii minerale din care ea derivă și de unde este reluată de plante. Fără microbi, suprafața pământului ar fi acoperită de nenumărate cadavre de animale și de vegetale, ceea ce ar face imposibilă viața ființelor noi. Ei îndeplinesc deci, în natură, importantul rol de gropari sau, mai bine zis, de crematori, căci rezultatul putrefacției – ca și acela al cremației – este readucerea substanței organice în stare minerală[15]. Dar în același timp, grație lor, se închide un imens *ciclu* de energie și de materie, care, plecat din lumea anorganică, trece prin lumea viețuitoare și ajunge din nou în lumea anorganică.

Aceste noțiuni, care reprezintă una dintre cele mai frumoase descoperiri ale științei moderne, au pus în evidență uriașa *simbioză* ce unește toate ființele viețuitoare,

---

[15] Microbii nu produc numai distrugere. Așa, de exemplu, cercetări recente au dovedit că anumite plante, în special leguminoasele, fixează azotul aerului și-l introduc în combinații organice; ele fac aceasta prin acțiunea unor microbi care trăiesc, ca paraziții, pe ele.

precum şi admirabila *armonie* ce guvernează întreaga lume vie.

Şi această armonie – această minunată adaptare a mijloacelor la scopuri – nu este desigur opera sufletelor lucrând în mod izolat. Ea nu poate fi decât opera cauzei lor primare.

De aici rezultă că, dacă apropii finalitatea morfologică şi fiziologică, observabilă la orice fiinţă vieţuitoare, de cea întâlnită în societăţile naturale (familii, triburi, naţii) şi de cea existentă în întregul regn al vieţii, ajungi la următoarea concluzie evidentă:

Cauza primară – adevăratul autor al finalităţii pe care o constatăm la fiinţele vieţuitoare, considerate în particular şi în totalitate – *prezintă, într-un grad suprem, atributul de înţelepciune.*

Demonstraţia existenţei unei *cauze primare a vieţii*, imateriale, unice şi înţelepte, este termenul sublim la care ne conduce fiziologia.

Această cauză primară este *Dumnezeu.* Prin urmare, omul de ştiinţă nu se poate mulţumi să spună: *Cred în Dumnezeu*, ci trebuie să afirme: *Ştiu că Dumnezeu este.*

* * *

Acum putem da întrebării „Care este cauza vieţii?" următorul răspuns, ce îndeplineşte toate condiţiile cerute de metoda ştiinţifică:

*Viaţa este efectul a două cauze imateriale: una, **cauza secundară** sau **Sufletul**, unică pentru fiecare fiinţă vieţuitoare; alta, **cauza primară** sau **Dumnezeu**, unică pentru totalitatea fiinţelor vieţuitoare.*

IDEEA DE DUMNEZEU ÎN ŞTIINŢĂ

(APENDICE LA LECŢIA „SUFLET ŞI DUMNEZEU")

Ideea de „Dumnezeu" este o noţiune fundamentală, fără de care ştiinţa cade în absurd.

Materialismul ateu a năpădit societatea modernă, care l-a primit orbeşte tocmai pentru că el s-a dat drept *expresia ştiinţei*, rezultatul sau sinteza celor mai recente descoperiri ale ei. El s-a servit de prestigiul ştiinţei – deşi, ca sistem, este însăşi negaţia acesteia – ca să impună mulţimii semi-savanţilor, incapabili să-i priceapă ipocrizia. Prin ei, s-a introdus în şcoli (unde, în mod laş, a exploatat şi exploatează candoarea şi naivitatea copiilor sau a tinerilor neexperimentaţi, care nu au nici cunoştinţe suficiente, nici spirit critic destul de dezvoltat pentru a deosebi minciuna de adevăr) şi a otrăvit astfel, cu doctrinele sale răufăcătoare, mai multe generaţii.

Ca orice eroare, materialismul înseamnă *ignoranţă* – fie prin lipsa de cultură, fie prin lipsa de inteligenţă, fie prin caracterul pătimaş.

La şaptesprezece ani eram şi eu materialist, pentru că nu aveam decât o sumă foarte restrânsă de cunoştinţe asupra naturii; pentru că raţiunea mea nu era încă dezvoltată, aşa că, neavând spirit critic, credeam tot ce auzeam şi citeam; pentru că mă lăsasem prins în cursa perfidei afirmaţii că oamenii de ştiinţă sunt *toţi* materialişti.

Ei bine, dacă de atunci nu aş fi dobândit, printr-un studiu continuu, noi cunoştinţe asupra naturii brute şi asupra fiinţelor vieţuitoare, sau dacă, din nenorocire, facul-

tăţile mele intelectuale ar fi rămas în acel stadiu infantil, sau dacă nu aş fi constatat că adevăraţii savanţi resping sistemul materialist, atunci aş fi şi astăzi o victimă a acestei doctrine.

Adepţii materialismului au repetat de atâtea ori că ştiinţa modernă a izgonit definitiv din domeniul său ideea de „Dumnezeu", au ştiut să manevreze aşa de bine conştiinţele, încât astăzi multora le este ruşine să pronunţe în public cuvântul „Dumnezeu"!

Toate acestea s-au făcut în numele Ştiinţei. Şi totuşi marii savanţi, creatorii şi gloriile ştiinţei adevărate, au admis mai toţi şi chiar au proclamat existenţa lui Dumnezeu. Fără a mai vorbi de Copernic, de Kepler, de Galileu, de Descartes, de Bacon, de Pascal, de Leibniz, de Newton, putem cita ca teişti declaraţi:

1. mari astronomi: Herschel, Laplace, Le Verrier, Faye...

2. mari matematicieni: Euler, Cauchy, Hermite, Him...

3. fundatori ai chimiei moderne: Lavoisier, Berzelius, Berthollet, Gay-Lussac, Liebig, Thénard, J. B. Dumas, Chevreul şi Würtz...

4. fundatori ai fizicii moderne: Réaumur, Volta, Ampère, J. B. Biot, Faraday, Robert Mayer (întemeietorul energeticii fiinţei vieţuitoare), Fresnel, Maxwell, William Thomson (Lordul Kelvin), Branly, Marconi...

5. iluştri iniţiatori ai ştiinţelor naturale moderne (zoologie, botanică, geologie şi paleontologie, medicină, anatomie, fiziologie, chimie biologică şi microbiologie): Buffon, Linné, Antoine de Jussieu, Bernard de Jussieu, Haller, Cuvier, De Blainville, Latreille, Étienne Geoffroy Saint-Hilaire, Isidore Geoffroy Saint-Hilaire, Louis Agas-

siz, A. Milne-Edwards, Gratiolet, A. De Quatrefages, Brongniart (tatăl), Brongniart (fiul), Élie de Beaumont, Van Beneden, De Bonnard, Ed. de Verneuil, H. d'Halloy, Haüy, Barrande, Gaudry, Lapparent, Dupuytren, Laennec, Lancereaux, Cruveilhier, Flourens, J. de la Gravière, Cl. Bernard, Pasteur, Roux, Calmette, Armand Gautier, Pierre Termier, Henri Gonthier, Wilfrid Killian...

Iată, de altfel, pasaje culese din operele unora dintre aceşti mari oameni de ştiinţă, de preferinţă naturalişti, pentru că principalele motive care îi fac să admită existenţa lui Dumnezeu sunt tocmai acelea pe care le-am expus mai sus:

C. Linnaei *Systema naturae,* Paris, 1830, p. 1 (*apud* Levrault):

"Cum unitatea presupune ordinea în orice specie, este necesar să atribuim unitatea progeneratoare unei *Fiinţe atotputernice şi atotştiutoare*, adică lui *Dumnezeu*, a cărui operă este *Creaţia*" (*Cum unitas in omni specie ordinem ducit, necesse est ut unitatem illam progeneratricem* Enti cuidam omnipotenti et omniscio *attribuamus*, Deo *nempe cujus opus* Creatio *audit*).

L. Agassiz (celebru naturalist, profesor la Universitatea din Cambridge), *De l'espèce et de la classification en zoologie,* tr. fr. Vogeli, Ed. Baillière, Paris, 1869, p. 2:

"Cât timp nu se va putea proba că materia sau forţele fizice pot să raţioneze, suntem obligaţi să considerăm orice legătură inteligentă şi inteligibilă între fenomene drept o probă directă a existenţei unui *Dumnezeu* care cugetă".

M. Latreille (fondatorul entomologiei), în *Cours d'Entomolgie*, Paris, 1831, p. 266:

"Din câte am spus până acum, deduc această consecinţă: legile care domină societăţile insectelor... formează un sistem combinat cu *înţelepciunea* cea mai profundă, sistem stabilit de la începuturi – *şi cugetarea mea se ridică cu un religios respect către acea Raţiune eternă care, dând viaţă atâtor fiinţe diverse, a voit să perpetueze generaţiile...*"

Étienne Geoffroy Saint-Hilaire (celebru naturalist, membru al Academiei de Ştiinţe), în *Philosophie anatomique*, Paris, 1822, II, p. 499:

"Ajuns la această limită, fizicianul dispare: omul religios singur rămâne, pentru a împărtăşi entuziasmul Sfântului Profet şi pentru a striga cu dânsul: *Cerurile spun gloria lui Dumnezeu...* "

Isidore Geoffroy Saint-Hilaire (membru al Academiei de Ştiinţe, profesor la Muzeul de Istorie Naturală), în *Histoire naturelle des regnes organisés*, Ed. Masson, Paris, 1850-1860, II, p. 252:

"Cu cât se descoperă mai multe asemănări organice între om şi animale, cu atât se pune mai bine în evidenţă diversitatea comorilor pe care *Creatorul* le-a pus în noi..."

J. Cruveilhier (profesor de anatomie la Facultatea de Medicină din Paris), în al său *Traité d'Anatomie descriptive*, ed. a treia, I, p. XXII, Ed. Labé, Paris, 1851:

"Cât de mare trebuie să fie pasiunea noastră pentru studiul omului, această capodoperă a creaţiei, a cărui

structură atât de delicată, şi în acelaşi timp, atât de rezistentă, ne arată atâta armonie în întreg şi atâta perfecţiune în amănunt! La vederea acestei minunate organizări, în care totul a fost prevăzut, coordonat, cu o *pricepere* şi cu o *înţelepciune* infinite... care este anatomistul care să nu fie împins să strige, cu Galien, *că o carte de anatomie este cel mai frumos imn ce i s-a dat omului să-l cânte în cinstea Creatorului*".

A. Milne-Edwards (naturalist renumit, membru al Academiei de Ştiinţe, profesor de zoologie la Muzeul de Istorie Naturală), în "Instinct et intelligence des animaux", conférence faite à la Sorbonne et recueillie par Émile Alglave, *Revue des cours scientifiques de France et de l'Étranger,* 17 decembrie 1864, p. 34:

"Este de mirare că, în prezenţe unor fapte aşa de semnificative şi aşa de numeroase, se mai pot găsi oameni care să vină să ne spună că toate minunile naturii sunt nişte simple efecte ale *întâmplării* sau nişte simple consecinţe ale proprietăţilor generale ale materiei...! Aceste zadarnice ipoteze sau, mai bine zis, aceste aberaţii ale minţii, care uneori se ascund sub numele de *ştiinţă pozitivă*, sunt respinse de adevărata ştiinţă; naturaliştii nu le pot da crezământ şi azi – ca în timpul lui Réaumur, al lui Linné, al lui Cuvier şi al atâtor oameni de geniu – ei nu pot să-şi dea seama de fenomenele care se petrec în faţa lor *decât atribuind operele creaţiei acţiunii unui Creator*".

Jurien de la Gravière (preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Paris), în *C. R. Académie des Sciences,* şedinţa din 27 decembrie 1886, p. 1293:

Botanica "este o ştiinţă care, cu umilinţă, se mulţumeşte *să-l admire pe Creator în operele sale*".

Flourens (fiziologist celebru, membru al Academiei de Ştiinţe şi al Academiei Franceze), în *Éloge de B. Delessert,* Ed. Garnier, Paris 1857, p. 347:

"Niciodată ştiinţa nu ne-a revelat lucruri aşa de mari... În planurile sale, *Dumnezeu* înaintează mereu, mergând de la materie la viaţă, de la viaţă la inteligenţă, de la inteligenţă la suflet..."

Claude Bernard (Membru al Academiei de Ştiinţe şi al Academiei Franceze, profesor la *Collège de France,* la Muzeul de Istorie Naturală, la Sorbona etc., cel mai ilustru dintre fondatorii fiziologiei şi ai medicinei experimentale, cel mai mare spirit ştiinţific al veacului al XIX-lea), în *Leçons sur les phénomènes de la vie...*, Ed. Baillière, Paris, I, p. 331:

"În realitate, noi nu asistăm la naşterea nici unei fiinţe; nu vedem decât o continuitate periodică. Raţiunea acestei creaţii aparente nu este deci în prezent; ea este în trecut, *la origine*. Nu putem s-o găsim în cauzele secunde sau actuale; *trebuie s-o căutăm în Cauza primară*".

Nu putem rezista tentaţiei de a cita aici frazele prin care astronomi, fizicieni şi chimişti iluştri proclamă în mod solemn existenţa *Cauzei primare,* şi vom termina cu magnifica mărturisire a nemuritorului Pasteur.

Faye (astronom ilustru, membru al Academiei de Ştiinţe), în *Sur l'origine du monde. Théories cosmogo-*

niques des anciens et des modernes, Ed. Gauthier-Villars, Paris, 1884, p. 9:

"Şi cum inteligenţa noastră nu s-a făcut ea însăşi, trebuie să existe o inteligenţă superioară din care derivă a noastră. Şi cu cât ideea pe care ne-o vom face despre această inteligenţă *supremă* va fi mai înaltă, cu atât ne vom apropia mai mult de adevăr; şi nu riscăm să ne înşelăm considerând-o drept autoarea tuturor lucrurilor, raportând la ea aceste splendori ale Cerurilor, care au deşteptat cugetarea noastră; şi, în fine, iată-ne pregătiţi să înţelegem şi să primim formula tradiţională: *Dumnezeu, Tatăl, Atotţiitorul, Făcătorul cerului şi al pământului...*"

William Thomson (Lordul Kelvin) (unul dintre cei mai mari fizicieni ai epocii actuale), citat de Lordul Salisbury, în *Limites actuelles de notre science,* discurs pronunţat la Oxford, pe 8 august 1894, dinaintea lui *British Association* (tr. fr. M. de Fonvielle, Ed. Gauthier-Villars, Paris, 1895):

"În jurul nostru avem o mulţime de dovezi evidente despre o acţiune inteligentă, despre un plan binevoitor; şi dacă vreodată îndoieli metafizice ne depărtează, pentru câtva timp, de ele, aceste idei revin cu o forţă irezistibilă. Ele ne arată natura supusă unei *voinţe* libere. Ele ne arată că toate lucrurile vii depind de un *Creator* şi de un *Stăpân etern* ".

Chevreul (mare chimist, membru al Academiei de Ştiinţe, profesor de chimie şi director al Muzeului de Istorie Naturală), în *C. R. Académie des Sciences,* 14 septembrie 1874, p. 631 şi urm.:

"M-am întrebat dacă, într-o epocă în care de multe ori s-a zis că *ştiinţa modernă duce la materialism*, nu este o datorie pentru un om care şi-a petrecut viaţa în mijlocul cărţilor şi într-un laborator de chimie, căutând *adevărul*, să *protesteze* contra unei opinii diametral opuse faţă de a sa; şi aceasta este cauza care mă face să expun motivele în virtutea cărora afirm că n-am fost niciodată *nici sceptic, nici materialist*.

Prima opinie se referă la siguranţa pe care o am despre experienţa materiei în afară de mine însumi. Deci, n-am fost niciodată sceptic.

A doua este convingerea mea despre *existenţa unei Fiinţe Divine, Creatoare* a unei duble armonii: armonia care domină lumea neînsufleţită şi pe care o revelează ştiinţa mecanicii cereşti şi ştiinţa fenomenelor moleculare, apoi armonia care *domină întreaga organizare a lumii vii*. Deci, n-am fost materialist în nici o etapă a vieţii mele, spiritul meu neputând concepe că această dublă armonie, ca şi cugetarea omenească, ar putea fi efectele întâmplării".

Würtz (chimist renumit, membru al Academiei de Ştiinţe, profesor şi decan al Facultăţii de Medicină de la Paris), în *La théorie des atomes dans la conception générale du monde*; v. *Association Française pour l'Avancement des Sciences,* Lille, 1874, p. 23:

"În zadar ştiinţa a revelat structura lumii şi ordinea tuturor fenomenelor; el [spiritul omului] voieşte să se înalţe mereu mai sus şi, în convingerea instinctivă că lucrurile nu-şi au în ele însele raţiunea de a fi, raportul lor, originea lor, el este condus să le subordoneze unei *Cauze primare*, unice şi universale – Dumnezeu!".

Armand Gautier (membru al Academiei de Ştiinţe, profesor de chimie la Facultatea de Medicină din Paris), în *Les manifestations de la vie derivent-elles toutes des forces matérielles?*, Ed. Carré et Naud, Paris, 1897:

"Este o ştiinţă pe dos aceea care îndrăzneşte să ne asigure că numai materia există şi că numai legile ei guvernează lumea".

Louis Pasteur (membru al Academiei de Ştiinţe şi al Academiei Franceze, creatorul chimiei biologice şi al microbiologiei), în *Discours de réception à l'Académie Française,* 27 aprilie 1882:

"Se spune că ilustrul fizician englez Faraday, în lecţiile pe care le ţinea la Institutul Regal din Londra, nu pronunţa niciodată numele lui Dumnezeu, deşi era profund religios. Într-o zi, prin excepţie, acest nume îi scăpă din gură şi deodată se făcu simţit printre auditorii săi un murmur de simpatie aprobatoare. Faraday, băgând de seamă, îşi întrerupse lecţia prin aceste cuvinte: «V-am uimit pronunţând numele lui Dumnezeu; dacă aceasta nu mi s-a întâmplat încă până acum, e pentru că sunt, în aceste lecţii, un reprezentant al ştiinţei experimentale; dar noţiunea şi respectul de Dumnezeu ajung în spiritul meu pe căi tot atât de sigure ca şi cele care poartă spre adevărurile ordinii fizice».

Peste tot în lume văd inevitabila expresie a *noţiunii de Infinit.* Prin ea, supranaturalul este în adâncul tuturor inimilor. *Ideea de Dumnezeu este o formă a ideii de Infinit.*

Mărimea acţiunilor omeneşti se măsoară după inspiraţia care le-a dat naştere. Fericit cel ce poartă în sine un *Dumnezeu*, un ideal de frumuseţe, fie acesta idealul

artei, idealul *ştiinţei*, idealul *patriei* sau idealul *virtuţilor evanghelice*. Acestea sunt izvoarele vii ale marilor cugetări şi ale marilor acţiuni. Toate sunt luminate de reflexele Infinitului.

Mă întreb în numele cărei noi descoperiri filosofice sau ştiinţifice se pot smulge din sufletul omului aceste înalte preocupări; ele mi se par de esenţă eternă, pentru că Misterul care învăluie Universul, şi din care ele emană, este el însuşi etern prin natura sa".

În tabăra adversă, printre cei ce neagă pe Dumnezeu, cine se află care să poată fi opus, ca valoare, somităţilor ştiinţifice pe care tocmai le-am citat?!

Materialiştii pretind că ştiinţa modernă este opera doctrinei lor. Ei bine, în zadar va căuta cineva să descopere printre dânşii pe vreunul dintre întemeietorii ştiinţei moderne, căci nu va găsi – ca om remarcabil, ieşind din mulţimea mediocrităţii – decât poate pe faimosul zoolog Haeckel. Or, Haeckel este un spirit cu totul anti-ştiinţific; el se crede fondatorul unei religii noi, *religia monistă*; iar fanatismul lui sectar, de o violenţă rară (vezi Ernst v. Haeckel, *Enigmes de l'Univers*, Paris, 1904), cu care caută să o propage, îi întunecă judecata şi îi anulează calmul şi imparţialitatea, calităţi *sine quibus non* ale adevăratului om de ştiinţă.

Creatorii transformismului, Lamarck şi chiar Darwin, pe ale căror idei materialiştii moderni şi-au edificat sistemul, *credeau în Dumnezeu.*

Lamarck, în *Histoire naturelle des animaux sans vertébres*, I, ed. a doua, Ed. Baillière, Paris, 1885, p. 267:

"Natura nefiind o inteligenţă, nefiind nici măcar o fiinţă, ci numai o ordine a lucrurilor, constituind o putere în întregime supusă legilor, *această natură, zic, nu este totuna cu Dumnezeu.* Ea este produsul sublim al voinţei sale atotputernice. [...] Astfel, *voinţa lui Dumnezeu* este pretutindeni exprimată prin funcţionarea legilor naturii, pentru că aceste legi vin de la El. Iar această voinţă nu poate fi nicidecum limitată, *puterea* din care ea emană neavând limite".

Ch. Darwin, în *La vie et la correspondance de Charles Darwin par De Varigny*, I, Ed. Reinwald, Paris, 1888, p. 363:

"O altă cauză a credinţei în *existenţa lui Dumnezeu*, care ţine de raţiune iar nu de sentimente, mă impresionează prin greutatea sa. Ea provine din extrema dificultate – sau mai bine zis din imposibilitatea – de a concepe acest imens şi prodigios Univers, cuprinzând omul şi facultatea sa de a privi în viitor, ca pe rezultatul unui destin şi al unei necesităţi oarbe. Cugetând astfel, mă simt nevoit să admit o *Cauză primară cu un spirit inteligent*, analog într-o oarecare măsură cu cel al omului, şi merit denumirea de *deist*".

Mai mulţi transformişti, de altfel, împărtăşesc, în această privinţă, opiniile iniţiatorilor doctrinei. Iată numai două exemple:

A. Gaudry (membru al Academiei de Ştiinţe, profesor de paleontologie la Muzeul de Istorie Naturală), în *Les enchaînements du monde animal dans les temps géologiques*, Paris, 1883, p. 5:

"Oricât de mici suntem, este o plăcere şi chiar o datorie pentru noi să scrutăm natura, căci natura este o oglindă pură în care se reflectă *Frumuseţea divină*".

Pierre Termier (ilustru geolog, membru al Institutului Franţei), în *La Vocation du Savant*, 1927:

"Geologia ne duce de mână, pe căi grandioase, lângă Dumnezeu..."

Astăzi, o mişcare de reacţie împotriva încălcărilor pe care materialismul şi corolarul său, ateismul, le săvârşesc asupra domeniului ştiinţei, începe să se producă pretutindeni, în Franţa şi mai ales în Germania.

Să sperăm, prin urmare, că în curând ştiinţa va ajunge să scape de acest parazit, care nu numai că o compromite, dar o şi paralizează, împiedicându-i progresul.

INSTINCTELE DE NAŢIE ŞI UMANITATE *

Instinctele de naţie

La animale, tribul este cea mai înaltă expresie a societăţii.

La oameni, mai multe triburi, având o origine comună şi mai ales vorbind aceeaşi limbă, constituie un *popor* sau o *naţie*[1]. **

Organizarea naţiei – ca şi aceea a tribului – este prezidată de *două instincte*:

a) un sentiment de simpatie, *iubirea naţională*, care-i leagă între dânşii pe membrii unei naţii – sentiment analog cu iubirea tribală, de care nu diferă decât prin intensitatea mai mică. Românul îi iubeşte în mod instinctiv pe români mai mult decât pe evrei, pe greci, pe unguri sau

---

* Fragment de lecţie ţinută la Facultatea de Medicină din Bucureşti (data nu este precizată), apoi inclusă (Lecţia I) în volumul *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (1910).

[1] Se cunoaşte bine originea unei naţii – poporul evreiesc – care a derivat dintr-o familie (Iacov-Israel), din care au ieşit douăsprezece triburi, prin a căror împreunare s-a format "poporul lui Israel".

** Aici şi în alte locuri autorul pune semn de egalitate între noţiunile de „popor" şi „naţie" (naţiune), chiar dacă, după teoriile politologice sau sociologice mai noi, noţiunile acestea nu se suprapun. N-ar fi însă exclusă nici folosirea deliberată a termenului de "naţie" (lat. *natio*), iar nu a celui de "naţiune" (destul de curent şi la vremea respectivă), tocmai din conştiinţa acestei diferenţieri (*naţia*: entitate organică, ontologică; *naţiunea*: entitate convenţională, socio-juridică). Este curios că N. C. Paulescu evită (aici, cel puţin) cuvântul „neam", foarte întrebuinţat în epocă, mai ales de către oamenii de dreapta, printre care el însuşi se număra.

INSTINCTELE DE NAŢIE ŞI UMANITATE *

Instinctele de naţie

La animale, tribul este cea mai înaltă expresie a societăţii.

La oameni, mai multe triburi, având o origine comună şi mai ales vorbind aceeaşi limbă, constituie un *popor* sau o *naţie*[1].**

Organizarea naţiei – ca şi aceea a tribului – este prezidată de *două instincte*:

a) un sentiment de simpatie, *iubirea naţională*, care-i leagă între dânşii pe membrii unei naţii – sentiment analog cu iubirea tribală, de care nu diferă decât prin intensitatea mai mică. Românul îi iubeşte în mod instinctiv pe români mai mult decât pe evrei, pe greci, pe unguri sau

---

* Fragment de lecţie ţinută la Facultatea de Medicină din Bucureşti (data nu este precizată), apoi inclusă (Lecţia I) în volumul *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (1910).

[1] Se cunoaşte bine originea unei naţii – poporul evreiesc – care a derivat dintr-o familie (Iacov-Israel), din care au ieşit douăsprezece triburi, prin a căror împreunare s-a format "poporul lui Israel".

** Aici şi în alte locuri autorul pune semn de egalitate între noţiunile de „popor" şi „naţie" (naţiune), chiar dacă, după teoriile politologice sau sociologice mai noi, noţiunile acestea nu se suprapun. N-ar fi însă exclusă nici folosirea deliberată a termenului de "naţie" (lat. *natio*), iar nu a celui de "naţiune" (destul de curent şi la vremea respectivă), tocmai din conştiinţa acestei diferenţieri (*naţia*: entitate organică, ontologică; *naţiunea*: entitate convenţională, socio-juridică). Este curios că N. C. Paulescu evită (aici, cel puţin) cuvântul „neam", foarte întrebuinţat în epocă, mai ales de către oamenii de dreapta, printre care el însuşi se număra.

pe ruşi. Iubirea naţională este cunoscută sub numele de *naţionalism*[2].***

b) *Instinctul de dominaţie şi de subordonare*, în virtutea căruia unul sau mai mulţi indivizi – ce constituie *Guvernul* sau *Statul – domină* peste ceilalţi membri ai naţiunii, care le sunt *subordonaţi*.

Or, rolul natural al Statului într-o naţie este identic cu cel al şefului într-un trib şi cu acela al părintelui într-o familie:

1. el conduce *apărarea naţiei* în faţa pericolelor exterioare;

2. el menţine *ordinea interioară*.

Pentru a-şi realiza această din urmă funcţie, el îşi însuşeşte două puteri: *puterea legislativă*, care formulează raporturile dintre membri naţiei[3], adică drepturile şi dato-

---

[2] Iubirea naţională, asociindu-se cu *ura* faţă de alte naţii, constituie *şovinismul*. *Internaţionalismul*, care are pretenţia de a suprima sentimentul instinctiv de iubire naţională, apare ca o *utopie împotriva naturii*.

*** În viziunea autorului, *naţionalismul*, înainte de a fi o doctrină, este un sentiment firesc şi organic, fatal oricărui individ (şi oricărei comunităţi etnice) cu instincte nepervertite. *Şovinismul* şi *internaţionalismul* sunt văzute deopotrivă ca nişte forme de perversiune – două fundături simetrice ale conştiinţei identitare. Trebuie reţinută mai cu seamă distincţia dintre „naţionalism" şi „şovinism" (xenofobie, rasism), noţiuni care, în limba de lemn a stângii internaţionaliste, sunt confundate sau asociate în mod nelegitim (transferându-se tendenţios conţinutul semantic al celei de-a doua asupra celei dintâi).

[3] Legislatorul trebuie să caute a fixa raporturile dintre membrii naţiei în conformitate cu *instinctele normale*. Rolul său constă în a copia *legile naturii*. Totuşi, sarcina sa nu este deloc uşoară, căci ea cere multă prudenţă, mult bun-simţ şi mai ales o profundă cunoaştere a instinctelor sociale. Vai de naţiunile ai căror legislatori, conduşi de idei arbitrare şi preconcepute, fac legi în opoziţie cu acelea ale naturii

riile fiecăruia dintre aceştia, şi mai ales pe acelea care rezultă din instinctul de proprietate şi din instinctul de dominaţie; *puterea executivă*, prin care Statul ve-ghează la respectarea acestor raporturi legale – a acestor drepturi şi datorii – şi intervine, când este cazul, pentru a împiedica producerea conflictelor între membrii naţiei, constrângându-i pe cei recalcitranţi şi pedepsindu-i pe cei culpabili.

În rezumat, rolul Statului este de a le da membrilor naţiei *siguranţa externă şi internă* de care au trebuinţă pentru a trăi şi pentru a se reproduce.****

În naţie – ca şi în trib – nu există un instinct de proprietate globală, locuinţele, terenurile şi proviziile aparţinând familiilor şi indivizilor.

Totuşi, în cadrul naţiei – ca şi în cadrul tribului – există acel *sentiment instinctiv* care face ca fiecare dintre membrii săi să ia, în caz de nevoie, apărarea proprietăţilor conaţionalilor lor.

Acest sentiment – legat, în special, de *teritoriul* ocupat de o naţie – constituie ceea ce se numeşte *patrio-*

(vezi, de exemplu, efectele legilor Revoluţiei franceze şi proiectele legislative ale doctrinelor liberale, socialiste şi anarhiste [ale *stângii* politice în genere])!

**** Ceea ce nu înseamnă că „membrii naţiei" ar trăi doar pentru a se reproduce. N. C. Paulescu aduce aminte, în repetate rânduri, că în această lucrare urmăreşte „punctul de vedere biologic", ceea ce nu înseamnă însă că viaţa individuală sau socială s-ar putea reduce la biologie. Omul nu este doar *fiinţă pro-creatoare* (ca animalele), ci şi *fiinţă creatoare* (de cultură şi civilizaţie); în această a doua ipostază, el *depăşeşte natura*. Desigur, a depăşi natura nu înseamnă a o nega sau a o silui, aşa cum i se întâmplă adesea omului modern. În condiţii normale, civilizaţia şi cultura trebuie *să se armonizeze* atât cu natura, cât şi cu Dumnezeu, după cum şi una cu cealaltă.

tism *****, sentiment care-l împinge pe om să-şi sacrifice chiar viaţa pentru a apăra domeniul naţional împotriva acelora care ar voi să se facă stăpâni pe dânsul.

Instinctele de umanitate

Instinctele sociale ale omului nu se opresc însă la naţie. Noi avem pentru orice om un sentiment de instinctivă afecţiune, de simpatie, asemănător (deşi mai puţin intens) cu iubirea tribală şi cu iubirea naţională, sentiment cunoscut sub denumirea de iubire omenească sau umanitarism.******

***** Observăm că pentru N. C. Paulescu noţiunile de „patriotism" şi „naţionalism" nu sunt sinonime. În condiţii normale (adică de convergenţă între factorul etnic şi factorul teritorial), patriotismul reprezintă o latură a naţionalismului. În condiţii anormale (adică de divergenţă între factorul etnic şi factorul teritorial), poate exista un naţionalism fără patriotism (cum a existat în trecut la evrei) sau un patriotism fără naţionalism (cum există uneori la indivizi „naturalizaţi" pe aiurea). În orice caz, naţionalismul are rădăcini mai adânci decât patriotismul, pentru simplul motiv că „patria" ţi-o poţi schimba, pe când „naţionalitatea" nu.

****** În rădăcinile lor instinctiv-sentimentale, naţionalismul şi umanitarismul nu se exclud. Amintim aici şi formula contemporană a lui Octavian Goga: „... vreau să plutesc în plin umanitarism, cu o singură condiţie: să fiu în luntrea mea şi să iau toate măsurile să nu mă înec" (*Mustul care fierbe*, Imprimeria Statului, Bucureşti, 1927, p. 40). Naţionalismul este însă, în mod fatal, un sentiment mai puternic şi mai concret decât umanitarismul („umanitatea" rămâne pentru mulţi o simplă abstracţiune, singura lor experienţă *nemijlocită* fiind aceea a „naţiunii" în sânul căreia trăiesc). În mod firesc (şi care n-ar trebui să aibă nevoie de vreo demonstraţie savantă), urmând scara structurilor sociale/comunitare, omul îşi iubeşte *instinctiv* mai mult rudele apropiate decât rudele îndepărtate, familia decât „tribul", „tribul" decât poporul, poporul decât omenirea generică. Iubirea, în acest

Acest sentiment se manifestă mai ales faţă de copii şi faţă de persoanele în suferinţă; în acest caz, el ia numele de milă[4].

Îmi pare superfluu de a insista şi de a aduce exemple, sentimentele de umanitarism şi de milă fiind, desigur, adânc întipărite în sufletul cititorilor mei.

Lucru minunat: aceste nobile sentimente nu aparţin exclusiv omului!

Animalele au, în mod instinctiv, un *sentiment de simpatie* pentru fiinţe de aceeaşi specie şi chiar de specii diferite, mai ales dacă acestea sunt *tinere*, şi – ceea ce ar părea să constituie doar apanajul omului civilizat – *le este milă de indivizii bolnavi sau infirmi.*

Un pădurar din Pomerania – povesteşte Wiese – avea o bufniţă (*Bubo maximus*) captivă, pe care a legat-o de picior de un arbore. O altă bufniţă, liberă, veni la dânsa. „În fiecare noapte, ea îi aduse de mâncare şi astfel, în patru săptămâni, îi procură în total trei iepuri, un şoarece amfibiu, o cantitate enormă de şobolani şi de şoricei, o coţofană, doi sturzi, o pupăză, două potârnichi, un nagâţ, două găinuşe de apă şi o gâscă sălbatică!"[5].

Prihorul familiar (*Rubecula familiaris*) este foarte milos. „Puii orfani, incapabili de a se hrăni ei înşişi, găsesc într-însul un adevărat tată, iar semenii săi bolnavi au în el un ajutor milostiv... Un mascul fusese capturat împreună cu puii săi... El îi hrăni şi-i îngriji întru totul. Opt zile mai târziu, fu introdus în aceeaşi colivie un cuib cu pui de prihor. Când foamea îi făcu să

---

sens *natural*, creşte proporţional cu gradul de apropiere sau intimitate.

[4] Un sentiment instinctiv, oarecum analog cu umanitarismul, ne face să iubim şi animalele, arătând milă faţă de suferinţele lor.

[5] A. E. Brehm, *Merveilles de la nature*, Baillière, Paris, vol. III, p. 506.

țipe, bătrânul mascul se grăbi spre ei, îi privi vreme îndelungată, apoi alergă la cutia cu provizii și luă larve de furnici, pe care le aduse puilor. El îi crescu, într-un cuvânt, cu tot atâta duioșie ca și pe propriii săi pui"[6].

Se poate spune același lucru și despre mamifere. La maimuțele aflate în captivitate, „când o mamă moare, un individ oarecare din grup, mascul ori femelă, îl *adoptă pe orfan* și îi arată aproape tot atâta iubire ca și propriei sale progenituri"[7].

Un pui de maimuță, care-și pierduse mama, fu așezat alături de o maimuță adultă numită Koko. „Îndată ce aceasta zări micul animal – zice Brehm –, îi și întinse brațele. Puiul, lăsat liber, alergă imediat la Koko, care aproape îl copleși cu dovezi de afecțiune, scoase sunete de satisfacție și se puse imediat pe treabă, curățându-i părul prea neglijat până atunci... Koko făcea totul ca și cum ar fi fost mama micului orfan, iar acesta, la rândul său, arăta mult atașament față de binefăcătorul său și i se supuse fără rezerve. Din nenorocire, mica maimuță muri după câteva săptămâni... Koko era nebun de durere... El luă în brațe trupul protejatului său, mângâindu-l și sărutându-l... Părea a se sforța, fără încetare, să readucă la viață ființa pe care o pierduse... Durerea sa îl înnobilase; ne-a mișcat adânc pe toți. Am pus să fie luată mica maimuță, deoarece fuseseră de ajuns câteva ceasuri ca semnele descompunerii corpului să se facă simțite; cadavrul a fost aruncat peste un zid înalt. Koko, care ne observase cu atenție, începu să se zbată nebunește, își rupse în scurtă vreme legăturile, sări peste zid, căută cadavrul și îl readuse pe brațe. Oamenii mei îl legară din nou și îi luară puiul pentru a doua oară; el rupse din nou legăturile, căutându-și prietenul al cărui cadavru ne-am văzut obligați să-l îngropăm"[8].

---

[6] *Ibidem*, p. 648.
[7] *Ibidem*, vol. I, p. 11.
[8] *Ibidem*, pp. 63-64.

Acest sentiment de afecţiune poate să se dezvolte şi între animale de rase sau specii diferite.

„Multe persoane au fost martore ale prieteniei care i-a legat mult timp pe un câine tânăr şi pe leul menajeriei *Museum*-ului... Acest leu îl trata pe câine cu cele mai duioase dezmierdări, la care acesta răspundea fără teamă şi fără suspiciune... Doar în timpul meselor această intimitate era suspendată. Atunci fiecare se dădea deoparte pentru a-şi primi porţia şi nici unul nu ar fi îndrăznit să atenteze la proprietatea celuilalt, ba nici măcar să o poftească din ochi. Până la urmă câinele muri; leul, rămas fără prietenul său, îl chema neîncetat, cu răgete sfâşietoare. În cele din urmă, el căzu într-o adâncă tristeţe; totul îl dezgusta, iar forţele şi vocea îi slăbiră..."[9]

Dar mai ales la maimuţe se constată adeseori asemenea sentimente de afecţiune. Un mic cercopithec devenise prieten cu un cynocephal femelă; „el se lăsă mângâiat şi îngrijit ca un copil de către această mare maimuţă, în braţele căreia ajunsese să doarmă în fiecare noapte... Numai când cercopithecul tindea să-şi rezerve ceva numai pentru sine, pacea era tulburată. Marele cynocephal se repezea furios asupra lui, îi deschidea gura şi îi prindea cu degetele hrana dintre fălci; mânca totul şi-l mai şi bătea pe sărmanul pui, nenorocit şi fără apărare"[10].

Brehm – de la care împrumutăm toate aceste fapte – mai citează şi cazul unui cynocephal babuin care îl răpise pe unul dintre cei patru pui ai unei cătele. „Aceasta, furioasă, se repezi asupra maimuţei, care trebui să-şi adune toate forţele pentru a rezista acestor atacuri... Ea reuşi să ajungă acasă ţinând în braţe cătelul, pe care-l mângâia şi-l îngrijea în toate felurile... Dar via prietenie pe care o arăta micului câine n-o împiedica să mănânce şi ce-i era destinat acestuia, în vreme ce-l respingea cu mâna pe bietul flămând"[11].

---

[9] *Ibidem*, p. 210.
[10] *Ibidem*, p. 66.
[11] *Ibidem*, p. 86.

„Când o maimuţă adoptă puiul unui alt animal, comportarea sa este o adevărată enigmă. Astfel, în timp ce pe de-o parte îi dă îngrijiri, îl strânge la piept, îl curăţă şi-l supraveghează mereu, pe de altă parte nu-i dă nimic să mănânce, ba chiar înhaţă fără nici un scrupul hrana cuvenită acestuia, îndepărtându-l de blidul cu alimente.

Cynocephalii şi cercopithecii care adoptau căţei sau pisoi mi-au vădit toate aceste lucruri" – zice Brehm[12].

Prin urmare, un sentiment de vie simpatie poate să unească animalele între ele, atâta timp cât nu vine să le învrăjbească un instinct mai puternic, cum este, bunăoară, acela de nutriţie.

Iată, ca să încheiem, câteva exemple de animale – păsări şi mamifere – dând îngrijiri *infirmilor* şi *bolnavilor*.

„Doi prihori, închişi în aceeaşi colivie, se hărţuiau în permanenţă; într-o zi, unul dintre dânşii şi-a rupt un picior. Luptele încetară imediat. Tovarăşul său uitase, deodată, toată mânia; el se apropie de rănit, îi dădu să mănânce şi-l îngriji cu duioşie.

Piciorul se vindecă... dar pacea nu mai fu niciodată tulburată între dânşii"[13].

Câteva maimuţe (*Jacchus vulgaris*), aduse din America la Sankt Petersburg, aveau uneori convulsii nervoase. Or, „când una dintre ele cădea astfel bolnavă, celelalte se strângeau în jurul ei şi era cu adevărat mişcător să le vezi cum îi dădeau îngrijiri"[14].

* * *

În rezumat, oamenii formează societăţi naturale (familii, triburi, naţii), iar animalele se grupează şi ele în

---

[12] *Ibidem*, p. 11.
[13] *Ibidem*, vol. III, p. 648.
[14] *Ibidem*, vol. I, p. 128.

societăţi analoage cu acelea ale oamenilor (familii, triburi, turme, stoluri etc.).

Un sentiment puternic de *iubire* (conjugală, părintească, filială, frăţească, tribală, naţională) guvernează constituirea şi menţinerea acestor societăţi, pe când organizarea lor se face în virtutea *instinctelor de dominaţie şi de subordonare.*

Or, aceste instincte se transformă şi ele în sentimente de iubire, căci şefii de familie, de triburi, de naţii au un fel de *simpatie* pentru supuşii lor, iar aceştia, pe de altă parte, resimt *recunoştinţă* pentru şefii lor binefăcători – simpatie şi recunoştinţă care, în ultimă analiză, nu sunt decât variante ale iubirii.

Concluzia generală care se desprinde din studiul instinctelor sociale este că ***legea supremă*** *care conduce societăţile, la oameni şi la animale, este* ***IUBIREA.***[*******]

[*******] Cercetarea *ştiinţifică* duce astfel la o concluzie profund *creştină.* Nefuncţionarea acestei „legi supreme" în multe dintre societăţile omeneşti actuale nu contrazice concluzia autorului, ci confirmă pervertirea sau degenerarea lumii moderne, situaţie care s-ar cădea conştientizată în toată gravitatea ei (*conştientizarea* răului fiind prima condiţie a *îndreptării* lui). Este ceea ce va încerca profesorul în lecţiile următoare.

REMEDIILE PATIMILOR SOCIALE *

După ce am constatat că rolul medicului este nul în combaterea patimilor sociale de proprietate şi de dominaţie [I], ni s-a părut interesant să căutăm mijloacele profilactice şi terapeutice pe care înţelepciunea omenească le-a opus – şi le opune încă – acestor două flageluri. Prin urmare, am examinat din acest punct de vedere prescripţiile morale conţinute în: **1)** scrierile marilor filosofi; **2)** principalele legislaţii civile; **3)** principalele legislaţii religioase.

Vom rezuma aici, cât se poate de clar şi de concis, rezultatele acestor cercetări.

PRESCRIPŢIILE MORALE ALE FILOSOFILOR

Cele două genii incomparabile ale filosofiei antice – Platon şi Aristotel – ne-au lăsat scrieri pe baza cărora ne

---

* Lecţie ţinută la Facultatea de Medicină din Bucureşti (data nu este precizată), apoi inclusă (Lecţia III) în volumul *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (1910).

Nota bene: În continuare, din motive tehnice, numeroasele note editoriale la acest amplu capitol al volumului de faţă n-au mai fost aşezate în subsol, ca în celelalte capitole, ci au fost grupate la sfârşitul textului, iar trimiterile la ele nu se mai fac prin asterisc, ci prin cifre romane puse între paranteze drepte. Cu excepţia celei de faţă, aici toate notele păstrate în subsol (corespunzătoare trimiterilor cu cifre arabe) sunt note de autor. Ca şi în capitolul anterior, diferenţele de corp de literă din text se conformează ediţiei originale (corpul mai mic fiind destinat excursurilor şi exemplificărilor). Traducerea citatelor din limba franceză aparţine autorului.

putem da seama cu exactitate de modul cum priveau ei problema ce ne preocupă.

Platon

Platon (427-347 a. Chr.), în dialogul său intitulat *Republica*[1], expune un model perfect (după părerea lui) al societăţii omeneşti.

Statul sau societatea se naşte sub influenţa trebuinţelor. Pentru a se ajuta unii pe alţii, mai mulţi oameni se asociază şi formează o cetate.

„*Socrate*: Ceea ce dă naştere unui Stat mi se pare că este neputinţa unui individ izolat de a-şi satisface singur trebuinţele...

Astfel, trebuinţa unui lucru făcându-l să se asocieze cu un om, iar trebuinţa altui lucru făcându-l să se asocieze cu un alt om, mulţimea trebuinţelor i-a adunat laolaltă pe mai mulţi, cu scopul de a se putea ajuta unii pe alţii; iar noi dăm acestei asocieri numele de Stat"[2].

Pentru a fi desăvârşit, Statul trebuie să fie guvernat de un *filosof* a cărui *voinţă* să constituie *legea* şi a cărui *dominaţie* să fie *absolută*.

Să vedem, în continuare, cum înţeleptul lui Platon va conduce Statul.

El va începe prin a lovi în două dintre sentimentele instinctive cele mai adânc înrădăcinate în sufletul omenesc: *instinctul de proprietate* şi *instinctul de familie*.

---

[1] Platon, *L'Etat ou la République*, tr. fr. A. Bastien, Ed. Garnier, Paris [II]. Este vorba de un dialog între Socrate şi discipolii săi.

[2] Platon, *op. cit.*, ed. cit., Livre II, chap. V, § 1, p. 63.

Într-adevăr, în cetatea platoniciană, cel puţin în casta războinicilor, nu există nici familie, nici proprietate. Regele-filosof suprimă *proprietatea*; el prescrie comunitatea averilor şi-i opreşte pe cetăţeni de a se îmbogăţi.

„*Socrate*: Mai întâi de toate, vreau ca nici unul dintr-înşii să nu posede nimic propriu... Vreau, de asemenea, să li se spună... că dacă ar avea pământuri, case, bani... şi-ar petrece viaţa urându-se unii pe alţii, întinzându-şi reciproc curse... şi alergând, cu paşi mari, spre ruina lor şi a cetăţii"[3].

Înţeleptul suprimă şi *familia*, prescriind deopotrivă comunitatea femeilor şi a copiilor.

„*Socrate*: Femeile războinicilor noştri vor fi comune tuturor acestora; nici una dintre ele nu va locui, în mod privat, cu nici unul dintre ei... Copiii vor fi, la rândul lor, crescuţi în comun; părinţii nu-şi vor cunoaşte copiii, nici aceştia pe părinţii lor"[4].

Copiii nu vor fi cunoscuţi nici măcar de mamele lor; acestea vor fi aduse, la anumite ceasuri, să-i alăpteze, dar în mod nediferenţiat.

„*Socrate*: Copiii, îndată ce se vor naşte, vor fi daţi unor bărbaţi sau unor femei ... ce vor avea drept sarcină creşterea lor... Aceştia se vor îngriji şi de hrana copiilor, ducându-le pe mame la leagăne, în toată perioada lactaţiei, şi luând toate măsurile posibile ca nici una dintre ele să nu-şi poată recunoaşte propriul copil"[5].

---

[3] *Ibidem,* Livre III, chap. VI, § 2, p. 134.
[4] *Ibidem*, Livre V, chap. II, § 1, p. 189.
[5] *Ibidem*, p. 193.

Şi acum iată avantajele ce ar legitima aceste monstruoase măsuri:

„*Socrate*: Certurile şi procesele vor fi eliminate dintr-un astfel de Stat, în care nimeni nu va avea altceva strict personal decât propriul său corp şi în care toate celelalte vor fi în comun.

Nu urmează oare de aici că aceşti cetăţeni vor fi astfel la adăpost de multele neajunsuri iscate printre oameni din pricina averilor, a femeilor şi a copiilor lor?"[6].

Dar nu-i numai atât; băieţilor bolnavi li se va refuza hrana şi îngrijirea, deoarece „aceasta n-ar fi în avantajul lor şi nici al Statului"[7].

„*Socrate*: Astfel că tu vei stabili în Stat o disciplină şi o legislaţie aşa cum le înţelegem noi...

Se vor mulţumi să dea îngrijiri numai cetăţenilor cu o bună constituţie trupească şi sufletească, iar pe cei cu suflet rău şi incorigibil îi vor omorî"[8].

În rezumat, Platon, pentru a împiedica izbucnirea conflictelor, ar fi vrut, în mod naiv, să suprime două dintre cele mai puternice instincte ale fiinţei omeneşti: cel de *familie* şi cel de *proprietate*.

El nu şi-a dat seama că aceste instincte sunt naturale şi, prin urmare, rezistente la orice încercare de distrugere, nici nu pare a fi înţeles marea lor importanţă socială.

---

[6] *Ibidem*, Livre V, chap. III, § 2, p. 200.
[7] *Ibidem*, Livre III, chap. IV, § 3, p. 120.
[8] *Ibidem*, Livre III, chap. IV, § 5, pp. 123-124.

În schimb, el i-a conferit înţeleptului-rege o putere nelimitată, tocmai potrivită pentru a genera şi a întreţine *patima de dominaţie*.

Ignorând cu totul patimile, Platon nu putea deci să prescrie – şi, de altfel, nici n-a făcut-o – vreo măsură în ceea ce le priveşte.

Ce să mai spunem despre purtarea incalificabilă pe care o recomanda faţă de cei bolnavi, când se ştie că până şi animalele au milă faţă de semenii lor aflaţi în suferinţă?!

Aristotel

Aristotel (384-322 a. Chr.), cel mai mare spirit filosofic şi ştiinţific al Antichităţii (şi am putea zice chiar al omenirii), tratează subiectul care ne preocupă într-o carte intitulată *Politica*[9].

Spre deosebire de Platon, care-şi deduce consecinţele din idei *a priori,* Aristotel, ca un adevărat om de ştiinţă, pleacă de la fapte concrete, pe care ştie să le fixeze, în mod admirabil, prin observaţie.

El începe prin a stabili că baza societăţii este familia şi că în fiecare familie există, în mod natural, sentimente de dominaţie şi de supunere.

„Trebuie mai întâi să unim, două câte două, fiinţele care nu pot exista una fără de cealaltă, precum bărbatul şi femeia, în vederea procreaţiei. Iar acest lucru nu este la ele efectul unei hotărâri premeditate, ci natura este cea care le inspiră, ca şi tuturor animalelor sau chiar plantelor, dorinţa de a lăsa în urma lor o altă fiinţă, care să le semene.

---

[9] Aristote, *La Politique*, tr. fr. Thurot, Ed. Garnier, Paris [III].

Există, grație naturii și în scopul conservării speciei, o ființă care comandă și alte ființe care se supun; căci acela care, prin inteligența sa, este capabil de prevedere, are, în mod natural, autoritate și putere de stăpân"[10]. „Această autoritate (de soț și de tată) se întinde asupra femeii și asupra copiilor..."[11].

Apoi el arată că reunirea mai multor familii formează un trib, iar cea a mai multor triburi – o cetate sau o nație.

„Prima asociație, compusă din mai multe familii, este **satul** [IV]...

Asociația compusă din mai multe **sate** formează o cetate desăvârșită"[12].

Societatea omenească este naturală.

„Este deci evident că și cetatea face parte dintre lucrurile din ordinea naturală și că omul este, în mod natural, un animal politic [V] menit a trăi în societate"[13].

Un sentiment de simpatie îi leagă între dânșii pe membrii societăților omenești (triburi, națiii): „Prietenia îi duce pe oameni la viața socială"[14].

Analiza minuțioasă la care acest minunat spirit supune fenomenele sociale îl duce la a recunoaște că principalele cauze ale răsturnărilor sociale sunt: patima de proprietate și patima de dominație.

---

[10] Aristotel, *op. cit.*, ed. cit., Livre I, chap. I, § 4, p. 2.
[11] *Ibidem*, Livre I, chap. IV, § 7, p. 29.
[12] *Ibidem*, Livre I, chap. IV, § 7-8, p. 4.
[13] *Ibidem*, Livre I, chap. I, § 9, p. 5.
[14] *Ibidem*, Livre III, chap. V, § 14, p. 115.

„Răsturnările sociale au la origine nu doar inegalitatea averilor, ci şi inegalitatea onorurilor"[15].

„Oamenii săvârşesc nedreptăţi nu doar spre a face faţă trebuinţelor vieţii... ei nu-i jefuiesc pe trecători doar pentru a se apăra de frig şi de foame, ci şi pentru a se veseli şi a-şi satisface patimile prin plăceri...

Cele mai mari crime se comit pentru dobândirea prisosului, iar nu pentru asigurarea necesarului. De exemplu, nu devine cineva tiran doar pentru a se păzi de frig"[16].

„Aşa de mare este perversiunea omului, încât dorinţele sale sunt de nesatisfăcut. La început el se mulţumeşte cu doi oboli; o dată ce i-a căpătat, el vrea să-i capitalizeze succesiv, până când poftele sale nu mai cunosc margini.

Prin natura ei, lăcomia este infinită; şi totuşi cei mai mulţi oameni îşi petrec viaţa în căutarea mijloacelor de o satisface"[17].

Din nefericire, zadarnic parcurgi cu aviditate cartea lui Aristotel pentru a descoperi vreun remediu al relelor, pe care altminteri s-a priceput să le pună în evidenţă şi ale căror cauze a ajuns să le descopere; el nu propune decât leacuri anodine, deşi se pare că a bănuit rolul important pe care-l poate juca, în aceste cazuri, *voinţa*.

„Remediul tuturor acestor rele nu constă în a egaliza averile, ci în a face astfel încât oamenii buni de la natură să nu voiască a se îmbogăţi, iar cei răi să nu o poată face.

Acest lucru se poate obţine ţinându-i pe cei răi într-o poziţie inferioară, fără a-i lăsa totuşi pradă nedreptăţii"[18].

---

[15] *Ibidem*, Livre II, chap. IV, § 7, p. 58.
[16] *Ibidem*, Livre II, chap. IV, § 8, pp. 58-59.
[17] *Ibidem*, Livre II, chap. IV, § 11, p. 60.
[18] *Ibidem*, Livre II, chap. IV, § 12, p. 61.

Apoi Aristotel, cu un admirabil bun-simţ, combate aberaţiile lui Platon: comunitatea femeilor, comunitatea copiilor, comunitatea averilor[19].

„Dacă fiecare cetăţean are o mie de fii – nu zămisliţi de el, ci de unii sau alţii dintre concetăţenii săi, fără distincţie – toţi cetăţenii vor neglija, în mod egal, asemenea copii...

Mai bine să fii cel din urmă dintre veri, decât fiu în Republica lui Platon"[20].

„Nimic nu inspiră mai puţin interes decât un lucru a cărei posesie este comună unui număr considerabil de persoane. Dăm o foarte mare importanţă lucrurilor care ne aparţin numai nouă, şi nu ne simţim legaţi de posesiunile comune decât în măsura interesului personal. Acestea din urmă sunt lăsate în părăsire, între alte motive, şi pentru că tindem să ne bizuim pe grija altora"[21].

Pe lângă astfel de rânduri pline de înţelepciune, se mai găsesc, din nenorocire, şi altele care-i umbresc strălucirea.

„Pentru a fi completă, [familia] trebuie să cuprindă şi oameni liberi, şi sclavi"[22].

„Sclavul nu doar că este în slujba stăpânului, ci el îi aparţine acestuia în mod absolut"[23].

„Există în specia omenească indivizi tot atât de inferiori altora ca şi corpul faţă de suflet, ca şi animalul faţă de om; astfel de indivizi sunt predestinaţi în mod natural la sclavie,

---

[19] *Ibidem*, Livre II, chap. I, § 2-3, p. 36.
[20] *Ibidem*, Livre II, chap. I, § 11-12, pp. 39-40.
[21] *Ibidem*, Livre II, chap. I, § 10, p. 39.
[22] *Ibidem*, Livre I, chap. II, § 1, p. 7.
[23] *Ibidem*, Livre I, chap. II, § 6, p. 9.

pentru că nu este nimic mai bun pentru dânşii decât faptul de a se supune"[24].

„Cât despre faptul de a şti care sunt copiii care trebuie abandonaţi sau îngrijiţi, e necesară o lege care să interzică hrănirea unui copil diform. În privinţa numărului copiilor (căci numărul naşterilor trebuie să fie întotdeauna limitat), dacă obiceiurile nu permit să se abandoneze un copil şi dacă în anumite familii se nasc copii peste numărul stabilit, atunci trebuie provocat avortul"[25].

Ce să mai zic de o enormitate ca aceasta:

„Legislatorul a spus lucruri frumoase despre avantajele sobrietăţii şi despre izolarea femeilor, pentru a le împiedica să aibă mulţi copii, permiţând relaţiile între bărbaţi. Această din urmă prevedere reprezintă un bine sau un rău? Vom examina această problemă cu altă ocazie"[26].

În rezumat, Aristotel, excelent observator al naturii, cunoaşte importanţa fundamentală a instinctelor sociale, el ajungând chiar să întrevadă că patimile de proprietate şi de dominaţie sunt principalele cauze ale conflictelor între oameni.

Dar, asemenea unui medic ce s-ar mulţumi doar să consulte un bolnav, fără a căuta să-l şi vindece, el nu se preocupă să găsească mijloacele potrivite pentru a remedia aceste conflicte.

De altfel, ca prescripţii morale, *Politica* sa recomandă nişte adevărate infamii, cum ar fi infanticidul, sclavia etc.

---

[24] *Ibidem*, Livre I, chap. II, § 13, p. 11.
[25] *Ibidem*, Livre IV, chap. XIV, § 19, pp. 191-192.
[26] *Ibidem*, Livre II, chap. VII, § 5, p. 79.

[Filosofii păgâni de după Aristotel]

După Aristotel, filosofia antică începe să se dezintereseze de *societate* şi nu mai are ca obiect decât fericirea *individului*.

Epicur (341-270 a. Chr.) găseşte fericirea în plăcerea produsă de ataraxie. Zenon (336-244 a. Chr.) o descoperă în indiferenţa voluntară atât faţă de plăceri, cât şi faţă de dureri.

Epicureicii şi stoicii nu cunosc natura omenească şi, în loc să combată patimile, ei îşi pierd timpul luptând, zadarnic, împotriva instinctelor[27].

Aceeaşi minimă grijă faţă de societate se constată şi-n neoplatonism, reunindu-i pe Platon, pe Aristotel şi pe Zenon, dar în care predomină elementul mistico-religios.

[Filosofii creştini medievali]

Părinţii Bisericii, greci şi latini, mai cu seamă Sfântul Augustin (354-430), iar mai târziu scolasticii, dintre care cel mai ilustru este Sfântul Toma d'Aquino (1225-1274), s-au străduit să îmbine ceea ce este *adevărat, bun* şi *frumos* în doctrina lui Aristotel cu *sublimele învăţături* ale lui Iisus Christos şi ale discipolilor Săi. Astfel s-a zidit grandiosul edificiu al *filosofiei creştine* [VI], care este, fără îndoială, *culmea* atinsă de înţelepciunea omenească, constituind sistemul cel mai realist,

---

[27] Astfel, de exemplu, Epicur învaţă că, pentru a obţine fericirea, înţeleptul trebuie să se elibereze de iubirea sexuală şi să evite a-şi crea afecţiuni de familie, pentru a nu-şi da ocazii de a suferi; el mai recomandă, de asemenea, retragerea din treburile publice, care şi ele sunt izvoare de necazuri.

mai coerent şi mai profund – rezultat al eforturilor, întinse pe multe secole, ale celor mai mari genii ale omenirii.

Trecem deocamdată peste învăţăturile sociale ale filosofiei creştine, urmând să ne ocupăm mai târziu de doctrina morală a lui Iisus Christos, căruia această filosofie îi datorează înalta ei valoare şi incomparabila ei strălucire.

[Filosofii renascentişti şi post-renascentişti]

În epoca mediocră[28], impropriu numită *Renaştere*, învăţaţii caută să se reîntoarcă la cultura antică, iar principalele producţii filosofico-politice ale acestei vremi sunt imitate după *Republica* lui Platon. Astfel sunt scrierile lui Machiavelli (1469-1527), Thomas Morus (1478-1535) – care în celebra sa *Utopia* preconizează (ca şi Platon) comunismul – şi Campanella (1568-1639) – care în *Civitas Soli* laudă (toţ pe urmele lui Platon) comunitatea averilor, femeilor, educaţiei etc.

În secolul al XVII-lea, în Anglia, s-a produs cu Hobbes (1588-1679, cu al său *Leviathan*)[29] şi cu Locke (1632-1704, cu ale sale *Încercări asupra guvernării ci-*

---

[28] „În realitate – zice V. Cousin – această *epocă mediocră* (Renaşterea) nu a avut nici un filosof de geniu care să se poată compara cu marii filosofi ai Antichităţii, ai Evului Mediu şi ai timpurilor ulterioare; ea nu a dat nici un monument filosofic durabil şi, dacă este să o judecăm după operele sale, avem motive de a fi severi cu dânsa".

[29] După Hobbes, *starea naturală* este *bellum omnium contra omnes*, "războiul tuturor contra tuturor", care-i împiedică pe oameni în plăceri şi-i contrariază în interese. Această eroare reapare în secolul al XIX-lea sub forma faimoasei „lupte pentru existenţă" – *struggle for life* – a lui Darwin.

vile), o nouă înviere a concepţiilor politice ale lui Platon. Aceşti filosofi susţin, printre altele, că omul *nu este sociabil* în mod natural şi că societatea este rezultatul unui *pact*, al unei *convenţii artificiale* între indivizii ce mai înainte trăiau în *stare naturală*[30].

[Filosofii iluminişti]

Ideile lui Hobbes[31], dar în şi mai mare măsură cele ale lui Locke, au găsit un puternic ecou în Franţa secolului al XVIII-lea. Adoptate de Voltaire (1694-1778) şi de *enciclopedişti* în genere, ele au fost reelaborate, amplificate şi prezentate cu mult talent de către Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), jucând, graţie personalităţii lui, un rol capital în cel mai formidabil eveniment social al timpurilor moderne – *Revoluţia franceză.*

---

[30] Filosofii iluştri ai acestei perioade – Bacon (1561-1626), Descartes (1596-1650), Pascal (1623-1665), Malebranche (1638-1715), Leibniz (1646-1716) – s-au ocupat prea puţin de societatea omenească şi nu găsim în scrierile lor nimic remarcabil cu privire la problema care ne interesează aici.

[31] Idei asemănătoare cu cele ale lui Hobbes au mai fost emise de către Spinoza (1623-1677) în al său *Tractatus theologico-politicus* şi de către Montesquieu (1689-1755) în celebra sa lucrare *L'Esprit des lois* (din care citãm mai departe după ediţia de la Garnier). Montesquieu porneşte de la „omul de dinaintea consolidării societăţilor" (ed. cit., p. 6) şi consideră că „în această stare individul se simte inferior altora" (*ibidem*). „Frica în sine îi face pe oameni să fugă unii de alţii; dar semnele unei frici reciproce îi determină să se apropie" (*ibidem*). După ce a stabilit modul constituirii societăţii, el adaugă: „Îndată ce oamenii sunt în societate, ei pierd sentimentul slăbiciunii; egalitatea dintre dânşii încetează şi starea de război începe" (*ibidem*, p. 7). El nu prezintă nici un remediu împotriva patimilor de proprietate şi de dominaţie (pe care, de altminteri, pare a le ignora).

Pentru a face critica acestor idei ne va fi de ajuns să studiem cele două principale scrieri politice ale lui J.-J. Rousseau: *Discursul asupra originii inegalității dintre oameni* şi *Contractul social.*

[J.-J. Rousseau]

Discurs asupra inegalității dintre oameni[32]. J.-J. Rousseau caută a stabili cauzele inegalității dintre oameni, căreia îi atribuie toate relele de care suferă omenirea. El se întreabă: *Ce este omul, „așa cum l-a format natura"*? Ajunge însă la o concepție cu totul arbitrară şi falsă.

După Rousseau, omul, în starea de natură, ar fi inferior animalelor; el *n-ar avea instincte* şi, singur între toate celelalte ființe vii, el *n-ar avea familie.*

„Oamenii, împrăştiați printre animale, le observă şi le imită, ridicându-se până la instinctele acestora; cu avantajul că, în vreme ce fiecare specie nu are decât un instinct al său propriu, omul, neavând unul care să-i aparțină doar lui, şi le apropriază pe toate"[33].

„Masculii şi femelele se uneau la întâmplare, după circumstanțe şi dorință, fără ca vorbirea să le fie un instrument indispensabil pentru a-şi comunica lucrurile pe care aveau să şi le spună; ei se despărțeau cu aceeaşi uşurință. Mai întâi, mama îi alăpta pe copii pentru trebuința ei; apoi, aceştia devenindu-i dragi prin obişnuință, îi hrănea pentru propria lor trebuință. Îndată ce ei ajungeau în stare să-şi procure hrana, îşi părăseau mama; şi cum aproape că nu exista nici un alt mijloc de a se re-

---

[32] J.-J. Rousseau, *Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes*, Ed. Garnier, Paris [VII].

[33] Rousseau, *Discours...*, ed. cit., p. 42.

găsi decât acela de a nu se pierde din vedere, ei ajungeau în curând, îndepărtându-se unii de alţii, să nu se mai recunoască"[34].

Iubirea sexuală şi iubirea părintească, *necunoscute în starea de natură*, ar fi defectele artificiale ale societăţii.

„Obiceiul de a trăi împreună a dat naştere celor mai scumpe sentimente cunoscute de oameni: iubirea conjugală şi iubirea părintească"[35].

Dar nu este totul. Omul, în starea de natură, ar fi *lipsit de orice urmă a instinctului de proprietate şi de dominaţie.*

„În această stare primitivă, neavând case, nici colibe, nici vreun alt fel de proprietate, fiecare locuia la întâmplare"[36]. „Ei nu cunoşteau nici vanitatea, nici stima, nici dispreţul; nu aveau nici cea mai vagă noţiune de ce e al tău şi ce e al meu"[37].

„Ar fi fost greu să fie făcuţi să înţeleagă ce sunt servitutea şi dominaţia"[38].

Aşadar, după Rousseau, omul n-ar poseda instinctele sociale pe care le au animalele. Cred însă că, după cele pe care le-am spus mai înainte [în cele două lecţii anterioare: "Instinctele sociale" şi "Conflictele sociale"], ar fi de prisos să mai combatem încă o dată asemenea aberaţii.

Rousseau afirmă apoi că omul, spre deosebire de toate celelalte animale, *nu este sociabil* în mod natural.

---

[34] *Ibidem*, p. 52; v. şi pp. 67-68.
[35] *Ibidem*, p. 70.
[36] *Ibidem*, p. 52.
[37] *Ibidem*, pp. 61-62.
[38] *Ibidem*, p. 65.

„Se vede, după puţina grijă pe care a avut-o natura de a-i apropia pe oameni prin trebuinţe reciproce şi de a le înlesni folosirea vorbirii, cât de puţin s-a preocupat ea de sociabilitatea lor şi cât de puţin a pus ea din ceea ce-i este specific în tot ceea ce aceştia au întreprins pentru a stabili legături între dânşii"[39]. În cele din urmă, după ce a probat că „inegalitatea abia de este sesizabilă în starea de natură" şi că „influenţa ei este aproatpe nulă", el a încercat să demonstreze că această inegalitate este un rezultat al constituirii societăţii, care, „deteriorând specia, a generat o fiinţă rea, făcând-o sociabilă"[40].

Societatea, deşi binefăcătoare pentru animale, a fost deci, după Rousseau, rea şi corupătoare pentru oameni. Ea a distrus egalitatea primitivă prin cele două instituţii ale sale, *proprietatea* şi *guvernământul*, instituţii pe care Rousseau le consideră drept *uzurpatoare*. Şi el adaugă, în mod explicit:

„Cel dintâi care, împrejmuind un teren, a zis: *Acesta este al meu*, găsind oameni atât de naivi încât să-i dea crezare, a fost adevăratul întemeietor al societăţii civile.

De câte crime, de câte războaie, de câte mizerii şi de câte grozăvii n-ar fi cruţat neamul omenesc cel ce, scoţând parii şi astupând şanţul, ar fi strigat semenilor săi: *Păziţi-vă de a-i da ascultare acestui mincinos; sunteţi pierduţi dacă uitaţi că roadele sunt ale tuturor şi că pământul nu este al nimănui!*"[41].

Toate animalele au un cuib şi un teren de vânătoare; numai omul, după Rousseau, n-ar avea acest drept!

---

[39] *Ibidem*, pp. 56-57.
[40] *Ibidem*, p. 66.
[41] *Ibidem*, p. 67.

Îndată ce societatea s-a constituit, „fiecare începu să ia seama la ceilalţi şi să-şi dorească să fie luat el însuşi în seamă, astfel că stima publică deveni un lucru de preţ. Acela care cânta sau dansa mai bine, acela care era mai frumos, mai puternic, mai îndemânatic sau mai convingător, deveni cel mai stimat; şi acesta a fost primul pas spre inegalitate"[42].

Cu atât mai mult cu cât bogăţiile împing ele însele către dominaţie: „Bogaţii de-abia cunoscură plăcerea de a domina, că o puseră deasupra tuturor celorlalte"[43].

În curând, „societatea născândă făcu loc celei mai oribile stări de război"[44].

În toate turmele de animale există şefi şi subordonaţi; or, după Rousseau, numai la oameni nu trebuie să existe!

Proprietatea şi *dominaţia* au un caracter *uzurpator* pentru acest filosof care n-a înţeles originea lor instinctivă şi faptul că nu ele, ci *patimile*, derivate din ele prin deviere, sunt cele care generează *conflictele* între oameni.

Contractul social[45]. Societatea actuală fiind *rea*, adică fiind cauza inegalităţii şi a conflictelor dintre oameni, Rousseau propuse construirea alteia, care să fie *bună*, adică din care să fie eliminate cele două elemente de discordie socială: *proprietatea* şi *dominaţia* (sau guvernământul).

El crede a fi găsit un remediu pentru starea actuală a lucrurilor prin aşa-numitul *contract social*, care ar stabi-

---

[42] *Ibidem*, p. 72.
[43] *Ibidem*, p. 77.
[44] *Ibidem*, p. 78.
[45] J.-J. Rousseau, *Du contrat social*, Ed. Garnier, Paris [VIII].

li, în locul dominaţiei şi al proprietăţii, *libertatea şi egalitatea.*

„Dacă vom cerceta în ce constă cel mai mare bine cu putinţă, cel care se cuvine să fie ţinta unui sistem de legislaţie, vom constata că aceasta se rezumă la două lucruri fundamentale: libertatea şi egalitatea"[46].

Într-adevăr, în ce priveşte *proprietatea*, Rousseau preconizează comunismul sau colectivismul, altfel spus... *egalitatea.*

„Fiecare membru al comunităţii se dăruieşte acesteia în starea în care se află la momentul constituirii ei, el şi bunurile pe care le posedă... Statul este stăpân peste toate averile membrilor săi, prin contractul social"[47].

În ce priveşte *dominaţia*, Rousseau o reduce pe aceea a unor individualităţi, crezând că realizează astfel *libertatea.*

În realitate, el o înlocuieşte cu *dominaţia Statului, pe care o face absolută.*

„Clauzele contractului social, bine înţelese, se reduc, în fapt, la una singură: alienarea totală a fiecărui asociat, cu toate drepturile sale, în favoarea întregii comunităţi"[48].

„Aşa cum natura dă fiecărui om putere absolută asupra membrelor sale, tot astfel pactul social dă corpului politic putere absolută asupra tuturor membrilor săi"[49].

---

[46] J.-J. Rousseau, *Du contrat...*, ed. cit., p. 274.
[47] *Ibidem*, pp. 251-252.
[48] *Ibidem*, p. 248.
[49] *Ibidem*, p. 257.

Iar această putere absolută îi conferă chiar *drept de viață și de moarte* asupra cetățenilor.

„Cetățeanul nu mai deliberează singur asupra pericolului la care legea îl obligă să se expună; când conducătorul i-a spus: *Este necesar pentru Stat ca tu să mori*, el trebuie să accepte să moară, căci viața sa nu este doar o binefacere a naturii, ci și un dar condiționat al Statului"[50].

În loc de *libertate*, cetățeanul va fi *silit* să se supună contractului social.

„Pentru ca acest pact social să nu fie doar un formular zadarnic, el cuprinde acest angajament tacit... că oricine va refuza să se opună voinței generale va fi silit de către întreg corpul [social]"[51].

Iar dacă cineva va îndrăzni să încalce prescripțiile acestui pact, acela va fi aspru *pedepsit*, fie cu *exilul*, fie cu *moartea*.

„Conservarea Statului este incompatibilă cu a sa; trebuie ca, din doi, unul să piară".

Or, cel care „a rupt contractul social nu mai este membru al Statului; el trebuie să fie eliminat prin exil, ca unul ce a călcat pactul, sau prin moarte, ca unul ce a devenit inamic public"[52].

Și, ca o culme a despotismului, Statul va teroriza până și conștiințele.

---

[50] *Ibidem*, p. 261.
[51] *Ibidem*, p. 250.
[52] *Ibidem*, p. 261.

„Trebuie, spre a respecta voința generală, ca fiecare cetățean să aibă numai opinii în conformitate cu aceasta (deci cu Statul)". Va mai exista și „o profesiune de credință pur civilă, ale cărei articole trebuie să fie fixate de către suveran... Fără să poată obliga pe nimeni să o creadă, el poate să izgonească din Stat pe oricine nu o crede; îl poate izgoni nu ca necredincios, ci ca nesociabil". Iar „dacă cineva, după ce a recunoscut în public aceste dogme, se va purta ca și când nu le-ar crede, să fie pedepsit cu moartea"[53].

Se poate concepe o tiranie mai monstruoasă? Căci ce este, în fapt, Statul? Ce este, în realitate, *poporul suveran* al lui Rousseau? Ne răspunde H. Taine: „Este *facțiunea sau individul care deține puterea*". Și adaugă: „Dogma suveranității poporului, interpretată de către mulțime, va duce la o perfectă *anarhie*, până în momentul când, interpretată de către șefi, ea va duce la un *despotism* desăvârșit"[54].

În rezumat, cele două faimoase scrieri politice ale lui Rousseau sunt alcătuite dintr-o țesătură de erori biologice grosolane, abia disimulate de stilul admirabil. Răufăcătorul sofist din Geneva ignoră natura sociabilă a omului și, necunoscând cauzele dezordinilor sociale, adică patimile, propune remedii absurde, împotriva naturii, cum ar fi *suprimarea proprietății și a ierarhiei sociale.*

Seduși de aceste utopii, s-au găsit oameni – tot atât de ignoranți ca și Rousseau și tot atât de rătăciți spiritual ca și dânsul – care să încerce punerea în practică a acestor doctrine (ce nu pot decât să atâțe urile sociale).

---

[53] *Ibidem*, p. 339.

[54] Hippolyte Taine, *Les origines de la France contemporaine*, Ed. Hachette, Paris, 1893, vol. I, pp. 319 și 327 [IX].

Rezultatul a fost dezlănţuirea celor mai teribile patimi omeneşti în abominaţia cunoscută sub numele de *Revoluţia franceză*, care constituie un document biologic de cea mai mare importanţă şi pe care îl vom studia în continuare, urmându-l pe onestul şi competentul său istoric H. Taine[55].

Revoluţia franceză

În 1779, societatea franceză se compunea din trei clase: a) *nobilimea*, având-l în frunte pe Rege; b) *clerul*; c) *poporul* – de la oraşe (burghezi) şi de la sate (ţărani).

Dintre aceste trei clase, primele două se bucurau de *privilegii* (de care cea din urmă era complet lipsită) datorită împrejurării că, la originile ei, după prăbuşirea Imperiului Roman, societatea îşi datora existenţa *nobilimii*, care o apărase de barbari, iar civilizaţia – *clerului* (şi mai ales călugărilor[56]), care o creştinase.

Privilegiaţii erau scutiţi de impozite; ei împărţeau justiţia şi primeau taxe şi redevenţe. În plus, ei aveau la dispoziţie toate posturile înalte din Stat, pe când burghezia era exclusă de la acestea, trebuind să se mulţumească întotdeauna cu posturi subalterne.

De aici s-au născut dispreţul, invidia şi ura. Acesta este punctul de plecare al revoluţiei. Şi iată şi punctul la care s-a ajuns: burghezia – şi mai ales partidul zis al *iaco-*

---

[55] Cartea acestui autor „nu este scrisă decât pentru cercetătorii iubitori de adevăr, de documente, de probe, iar nu pentru publicul larg, care are, în ce priveşte Revoluţia, un *parti pris* şi o opinie preconceputâ" (Taine, *op. cit.*, vol. IV, *Préface* – p. IV).

[56] Montalembert, *Les Moines d'Occident*, Ed. Lecoffre, Paris, 1892 (*cf.* vol. II şi vol. III).

binilor[57], călăuzit de principii filosofice false şi de *patimile de proprietate şi de dominaţie* – a răsturnat nobilimea şi clerul, acaparând puterea.

Să vedem acum care au fost, în timpul Revoluţiei, *efectele patimii de proprietate şi efectele patimii de dominaţie.*

Efectele patimii de proprietate

După iacobini, „nu există decât o singură societate justă – aceea întemeiată pe contractul social", iar „clauzele contractului social, bine înţelese, se reduc, în fapt, la una singură: alienarea totală a fiecărui asociat, cu toate drepturile sale, în favoarea întregii comunităţi... fiecare membru dăruindu-se acesteia întreg, în starea în care se află la momentul constituirii ei, el şi bunurile pe care le posedă" (Rousseau)[58].

„Suveran atotputernic, proprietar universal, Statul îşi exercită discreţionar drepturile nelimitate asupra persoanelor şi asupra lucrurilor; în consecinţă, noi, iacobinii, reprezentanţi ai săi, ne vom înstăpâni peste persoane şi peste lucruri"[59].

---

[57] Iacobinii nu aparţineau nici claselor înalte, dar nici masei populare, ci locul lor era „între cele două extreme, în stratul inferior al burgheziei şi în stratul superior al poporului... din care trebuie însă excluşi mai toţi cei aşezaţi, rânduiţi, însuraţi, de vârstă matură şi cu simţurile liniştite" (Taine, *op. cit.*, vol. 3, p. 35). Ceea ce îi caracteriza în mod deosebit era „un amor propriu exagerat", „o vie dorinţă de parvenire", „setea de a conduce" – cu alte cuvinte, *patima de dominaţie* (*ibidem*, pp. 11, 15 şi 17).

[58] *Cf.* Taine, *op. cit.*, vol. IV, p. 70.

[59] *Ibidem*, p. 71. În conformitate cu această teorie, „instinctul puternic şi profund prin care individul se încăpăţânează a păstra, pentru dânsul şi pentru ai săi, avutul şi produsele sale, este tocmai fibra nesănătoasă ce trebuie anulată sau paralizată cu orice preţ; adevăratul ei nume este «egoismul» sau «lipsa spiritului civic», iar manifestările sale re-

„Şi într-adevăr, iacobinii au mers aproape până la capăt; tot ceea ce se putea face pentru a ruina indivizii, familiile şi chiar Statul, ei au făcut; tot ce se putea lua, ei au luat"[60].

Aceşti revoluţionari „au început prin a suprima, fără despăgubire, dijma şi toate drepturile feudale"; apoi „au confiscat bunurile clerului, în valoare de vreo patru miliarde; bunurile emigraţilor, în valoare de vreo trei miliarde; bunurile ghilotinaţilor[61] şi ale deportaţilor, în valoare de sute de milioane; bunurile suspecţilor, în valoare de încă multe alte miliarde; bunurile spitalelor şi ale altor instituţii de binefacere, în valoare de vreo 800 de milioane; bunurile atelierelor parohiale, ale fun-

---

prezintă adevărate atentate împotriva comunităţii, singura proprietară legitimă a bunurilor" (*ibidem*, p. 484). Cu alte cuvinte, pentru iacobini, care nu pricep natura instinctivă a economiei şi a aprovizionării în vederea viitorului, „oricine adună provizii este culpabil", este un „aristocrat", un „acaparator" şi „nu există crimă mai mare decât aceasta" (*ibidem*, p. 429). Aristocraţi – şi prin urmare osândiţi la moarte – sunt nu numai nobilii, preoţii, burghezii bogaţi, dar şi oricine „posedă ceva economii sau ceva rezerve". La sfârşit, „cârciumarii devin mai toţi aristocraţi" şi „înşişi măcelarii s-au aristocratizat" (*ibidem*, vol. III, p. 397). Acela care, îngrijorat de viitorul său şi al familiei sale, adună provizii (ca şi animalele), este declarat un egoist, un inamic public. „Pedeapsa cu moartea pentru orice particular care ţine la dânsul mai multă pâine decât îi este de trebuinţă pentru hrana sa!". Astfel, *Monitorul* din 16 brumar, anul II, publică „condamnarea la moarte a lui Pierre Gondier, în vârstă de 36 de ani, agent de schimb, locuind în Paris, pe strada Bellefont, care a acaparat şi a ascuns acasă la dânsul o mare cantitate de pâine". „El avea o gastrită – explică Taine – şi nu putea să mănânce decât papară făcută din pâine de două ori coaptă; iar brutarul, care cocea numai pentru dânsul un cuptor, îi dădea câte treizeci de pâini deodată" (*ibidem*, vol. IV, p. 104 şi nota).

[60] *Ibidem*, p. 394.

[61] Maignet scrie din Marsilia: „Ghilotina ne-a scăpat astăzi şi ieri de 43 de scelerati, care au lăsat Republicii vreo treizeci de milioane..." (*ibidem*, p. 448, nota).

dațiilor, ale instituțiilor de educație, ale societăților literare sau științifice, în valoare, iarăși, de multe milioane"[62]; „au luat înapoi domeniile angajate sau înstrăinate de către stat, de trei secole și mai înainte, în valoare totală de vreo două miliarde"; au mai luat, „bunurile comunelor... domeniul coroanei și pe acela al listei civile". „În acest fel, mai mult de trei cincimi din pământul Franței a ajuns în mâinile iacobinilor"[63].

Adăugați la toate acestea spolierea particularilor prin mijloace precum:

1. *Împrumutul forțat.* De pildă: la 20 mai 1793 Convenția decretează că „va avea loc un împrumut forțat de un miliard pe socoteala cetățenilor bogați"[64].

2. *Taxele revoluționare*, care sunt exorbitante. Astfel, de exemplu, „la Strasbourg, 193 de persoane sunt taxate fiecare de la 6.000 la 300.000 de livre – în total 9.000.000, de plătit în 24 de ore"[65].

3. *Prețul maximal.* Conform aceloraşi idei, *comerțul* este un trafic criminal; i se dă numele de „negociantism" și, ca și socialiștii de astăzi, „mulți buni iacobini propun sau să fie interzis particularilor, atribuindu-l în exclusivitate Statului, sau să fie suprimat"[66]. Ei se mulțumesc totuși numai cu stabilirea unui *preț maximal*, peste a cărui cotă nimeni să nu poată să vândă[67]. „Amenzi enorme, închisoare, stâlpul infamiei – iată ce-l așteaptă pe cel ce vinde peste prețul fixat; ...un băcan, acuzat că a vândut zahăr candel peste prețul fixat, a fost condamnat la 100.000 de livre amendă și la închisoare"[68].

---

[62] „Numai bunurile Ordinului de Malta... se cifrează la 400 de milioane" (*ibidem*, p. 72, nota).
[63] *Ibidem*, pp. 71-72.
[64] *Ibidem*, vol. III, pp. 432-435.
[65] *Ibidem*, vol. IV, p. 448.
[66] *Ibidem*, pp. 450-451.
[67] *Ibidem*, p. 488.
[68] *Ibidem*, p. 489, inclusiv nota.

Dar, după proclamarea preţului maximal, „negustorul nu mai poate să-şi continue comerţul", căci se vede obligat „să vândă marfa cu jumătatea preţului cu care a contractat-o"[69].

În aceleaşi condiţii, „ţăranul refuză să-şi aducă produsele la târg"[70]. El nu mai vrea nici să cultive pământul, ba mai mult: „nu mai vrea să-şi dea osteneala să secere; deoarece recolta de faţă este pentru guvern, guvernul să suporte ultimele cheltuieli; să se însărcineze el însuşi să taie, să secere, să facă snopi, să transporte şi să depoziteze"[71]. Degeaba li se explică cultivatorilor că „recolta lor este o proprietate naţională şi că dânşii nu sunt decât depozitarii ei", căci acest nou principiu nu a intrat şi nici nu va intra în mintea lor[72].

Or, „în socialism, unde Statul uzurpator, în loc să protejeze proprietăţile private, le distruge sau şi le însuşeşte, taxând produsele şi mărfurile sub preţul lor de cost, întreprinderile utile pier sau nu se mai fac deloc; prin urmare, producţia, transportul şi punerea în vânzare a obiectelor indispensabile se încetineşte sau stagnează pur şi simplu"[73].

„La sfârşitul exproprierii sistematice şi complete stă efectul ultim al sistemului socialist: înfometarea generală şi nimicirea a milioane de vieţi"[74]. „Locuitorii de la ţară ajung să se sfădească pe iarba câmpului", zice Tallien, pe când procurorul sindic din Saint-Germain scrie că s-a găsit „cadavrul unui tată de familie, cu gura încă plină de iarba pe care se sforţase a o înghiţi"[75].

„La Paris se produc aglomeraţii înspăimântătoare la porţile brutarilor, măcelarilor sau băcanilor". Încă de la ora unu

---

[69] *Ibidem*, p. 490.
[70] *Ibidem*, loc. cit.
[71] *Ibidem*, p. 511.
[72] *Ibidem*, p. 508.
[73] *Ibidem*, p. 466.
[74] *Ibidem*, p. 492.
[75] *Ibidem*, pp. 542-543.

după miezul nopţii se văd „bărbaţi şi femei culcaţi de-a lungul caselor, aşteptând deschiderea prăvăliilor”[76]. Adesea, ultimii sosiţi „trebuie să se întoarcă cu mâinile goale”. Atunci „ei încep să se bată, smulgându-şi pâinea din mâini; un cetăţean a fost omorât pe când îşi apăra o pâine de şase livre pe care izbutise s-o procure pentru el şi pentru familia lui”[77].

S-a văzut „o femeie luptându-se cu un câine, lângă un canal de scurgere, pentru a-i lua un os”[78].

„Mulţi mor, alţii se sinucid... femei se aruncă în Sena cu copii cu tot”[79].

De altfel, „copiii nu se nasc decât ca să moară; în Eure sunt şase morţi din şapte născuţi; la Lyon sunt 792 din 820; la Marsilia sunt 600 din 618; la Toulon sunt 101 din 104”[80].

„Câte persoane să fi pierit de mizerie? Probabil că mai mult de un milion...”[81].

Iată fructele socialismului!

4. *Banii de hârtie (asignatele).* În urma „emisiei nelimitate”, asignatul de 100 de franci nu mai valorează decât 85 de franci în 1791, 55 de franci în 1792, 33 de franci în 1793 şi doar 19 franci în 1794[82].

„De la această dată, emisiile neîncetate, de-a dreptul monstruoase (500 de milioane, apoi un miliard, apoi un miliard şi jumătate, iar în cele din urmă 2 miliarde pe lună), precipită scăderea...

Prin urmare, asignatul de 100 de franci valorează, în 1795, 4 franci – în iunie, 3 franci – în august, iar în noiembrie între 75 de cenţi şi 25 de cenţi sau 5 soli”[83].

---

[76] *Ibidem*, pp. 497-498.
[77] *Ibidem*, p. 500, inclusiv nota.
[78] *Ibidem*, pp. 543-544.
[79] *Ibidem*, p. 540.
[80] *Ibidem*, p. 547, nota.
[81] *Ibidem*, p. 545.
[82] *Ibidem*, pp. 473, 518.
[83] *bidem*, p. 519.

„În 1796, la Paris, în asignate, livra de pâine costa 50 de franci, livra de carne – 60 de franci, o sticlă de vin – 100 de franci; ... o trăsură cerea 6.000 de franci pentru un ceas"[84].

„Iată-i pe creanţierii Statului... şi pe orice creditori... furaţi cu aproape totalitatea creanţelor lor... pentru că orice debitor avea dreptul de a se achita în asignate"[85]. „Şase luni de închisoare pentru cine nu primeşte asignatele la paritate; douăzeci de ani de temniţă, dacă recidivează; ghilotina, dacă intenţia sa era considerată contrară intereselor obşteşti"[86].

5. *Abuzurile de putere*. „Notaţi, în plus, confiscarea monezilor şi a tuturor obiectelor de aur şi argint (opere de artă, bijuterii, argintărie etc.); numai în lunile noiembrie şi decembrie ale anului 1793 aceste confiscări au adus 300 sau 400 de milioane"[87]. „Pe scurt, oricare ar fi forma capitalului fix, iacobinii iau tot ce pot, probabil că mai mult de trei sferturi din total"[88].

„Mai rămâne porţiunea care nu e fixă... adică obiectele de consum, roadele pământului... toate produsele omeneşti de importanţă vitală." Or, „prin dreptul de preempţiune şi prin dreptul de rechiziţie – zice Barrère – republica devine proprietara momentană a tot ceea ce comerţul, industria şi agricultura au realizat pe pământul Franţei"[89]. „Nu este capital mobiliar sau imobiliar, nu este venit în bani sau în natură... de la rezervele moşierului, negustorului sau fabricantului până la mantalele, cămăşile şi pantofii[90] particularilor... care să scape din mâinile lor rapace".

---

[84] *Ibidem*, loc. cit.
[85] *Ibidem*, p. 473.
[86] *Ibidem*, p. 485.
[87] *Ibidem*, p. 72.
[88] *Ibidem*, p. 73.
[89] *Ibidem*, loc. cit.
[90] „Conform ordinului reprezentanţilor, municipalitatea a descălţat în 24 de ore toată comuna Strasbourg, trimiţând din casă în casă după încălţările cetăţenilor"!

Dar pe lângă aceste furturi colosale, al cărui profit este atribuit Statului, iacobinii au mai practicat şi altele, nu mai puţin considerabile, a căror valoare a ajuns în propriile lor buzunare. „Când cineva cercetează mai îndeaproape personalul administraţiei revoluţionare, nu găseşte, nici în provincie şi nici la Paris, decât funcţionari necinstiţi şi vicioşi"[91]. „Ar fi să le faci o prea mare onoare acestor oameni dacă le-ai presupune convingeri sau principii; ei n-au decât uri şi mai ales pofte, iar pentru a şi le astâmpăra, profită din plin de locul pe care-l ocupă"[92].

„Oferindu-li-se ocazia şi tentaţia de a fura, ei fură cât pot"[93].

Prima afacere: taxele extraordinare şi darurile pretins benevole luate de către iacobinii locali, fără contabilitate şi fără control.

„În totalitate sau în parte, sumele încasate au dispărut. La Villefranche, de exemplu, din 138.000 de franci percepuţi, casierul districtului n-a primit decât 42.000; restul, scrie perceptorul, a fost delapidat de către comitetul de supraveghere". „Perceptorii taxei, zice agentul naţional din Orléans, îşi clădesc astăzi palate"[94].

„Aşa că cele 300 sau 400 de milioane smulse până la sfârşitul lui 1793, precum şi sutele de milioane luate între 1793 şi 1794, altfel spus, aproape întreg produsul tuturor taxelor extraordinare, a fost înghiţit pe loc de către *sans-culottes* [X]"[95].

A doua afacere s-a dovedit tot atât de grasă: „Având dreptul de a dispune în mod arbitrar de averi, de libertăţi şi de vieţi, ei îşi permit să facă negustorie cu ele"[96].

---

[91] Taine, *op. cit.*, vol. IV, p. 334.
[92] *Ibidem*, p. 340.
[93] *Ibidem*, p. 343.
[94] *Ibidem*, p. 345.
[95] *Ibidem*, p. 346.
[96] *Ibidem*, loc. cit.

„Orice om bogat sau numai cu o oarecare dare de mână, adică orice om cu şanse de a fi supus la impozite, închis şi chiar ghilotinat, acceptă de bună voie să se răscumpere pe sine şi pe ai săi"[97]. „Răscumpărări pe bani sunt neîncetat oferite, iar pungaşii, care se înmulţesc în comitetele revoluţionare, nu au decât să-şi deschidă mâinile pentru a ajunge să-şi umple buzunarele"[98].

Dintre numeroasele exemple relatate de Taine, citãm *numai următoarele*: „Cetăţeana Deguerrois, *venind să solicite* eliberarea soţului ei, un funcţionar public s-a încumetat a-i cere 10.000 de livre, pe care apoi le reduse la 6.000..."[99].

Fouquier-Tinville, atrocele acuzator public al tribunalului revoluţionar din Paris, „se ducea de obicei să cineze la Demay, care se pretindea om al legii şi trăia cu femeia Martin. În această peşteră de tâlhari, în mijlocul orgiilor, ei tratau libertatea sau moartea încarceraţilor. Un singur membru al casei Boufflers, scăpat de eşafod prin mijlocirea acestor vampiri, le-a adus 30.000 de livre". „Fouquier-Tinville avea o pensie de 1.000 de scunzi pe lună de la doamnele Boufflers... Această metodă le-a salvat pe femeile cu pricina, pe când cei care au dat sume în bloc au pierit"[100].

Mai mult, iacobinii din comitetele revoluţionare îi ameninţau pe oameni cu moartea pentru a le smulge bani. „Printre cei care şi-au răscumpărat astfel viaţa – scrie Julien Comitetului de Salvare Publică – sunt unii care nu meritau să şi-o piardă şi care totuşi au fost ameninţaţi cu supliciul dacă nu consimţeau la tot ce li se impunea"[101].

Mallet-Dupan vorbeşte de scara largă pe care se practica „comerţul cu viaţa şi cu moartea" şi de „nenumăratele toc-

---

[97] *Ibidem*, loc. cit.
[98] *Ibidem*, p. 347.
[99] *Ibidem*, p. 350, nota.
[100] *Ibidem*, pp. 350 şi 351, nota.
[101] *Ibidem*, p. 350.

meli prin care cetăţenii suspecţi scăpau de captivitate, iar cetăţenii captivi scăpau de ghilotină... Se târguiau pe seama unei întemniţări sau a unui supliciu, aşa cum se face târguială la cumpărarea unor vite"[102].

„Acest comerţ de vieţi şi de libertăţi se petrecea nepedepsit de la un capăt la altul al Franţei"[103].

A treia afacere, nu mai puţin extinsă... „O dată suspectul încarcerat, tot ce aduce cu dânsul în închisoare, precum şi tot ce lasă acasă în urma lui, devine obiect de pradă"[104].

„Comisarii ridicau de la prizonieri orice lucru de preţ: aur, argint, asignate sau bijuterii; confiscate pentru Tezaur, se opresc, de fapt, în mâinile celor care le-au luat"[105].

„Dar ceea ce acuzaţii puteau să fi luat cu dânşii reprezintă nimica toată în comparaţie cu ceea ce lăsaseră la domiciliu, sub sechestru. Toate clădirile ecleziastice şi senioriale, castele şi imobile... cu tot mobilierul lor; de asemenea, cea mai mare parte dintre casele burgheze, bine mobilate... şi pe lângă acestea, mai toate antrepozitele şi magazinele marilor industriaşi şi comercianţi. Toate acestea reprezintă o pradă colosală, cum nu s-a mai văzut niciodată. Acestea nu mai au alt proprietar decât «Naţiunea», personaj nedeterminat şi invizibil; între prada fără stăpân şi cuceritorii ei nu există deci altă barieră decât sigiliile, adică un mic petic de hârtie fixat cu două peceţi, rău aplicate şi vagi"[106].

Notaţi, de asemenea, că paznicii acestei prăzi sunt tocmai numiţii *sans-culottes* şi că înşişi şefii iacobini proclamă că bunurile contra-revoluţionarilor şi prisosul celor bogaţi sunt patrimoniul acestor *sans-culottes*[107].

---

[102] *Ibidem*, nota.
[103] *Ibidem*, p. 351.
[104] *Ibidem*, loc. cit.
[105] *Ibidem*, p. 352.
[106] *Ibidem*, p. 353.
[107] *Ibidem*, p. 354.

De altfel, „chiar la Paris, agenţii municipalităţii pun peceţi fără caracter, folosind nasturi sau chiar bani; aşa că oricine are un gologan poate, după voinţă, să rupă şi să repună sigiliile"[108]. „Nu este de mirare, în aceste condiţii, că fragila bandă de hârtie care protejează mobilele sechestrate şi mărfurile confiscate putea să fie înlăturată în orice clipă de mâini grosolane şi rapace"[109]. „În depozitele Comunei, cea mai mare parte dintre peceţi au fost găsite rupte, iar enorme valori – argintărie, bijuterii şi bani – au dispărut fără urmă"[110].

„Le era imposibil chiar şi reprezentanţilor puterii să stăvilească aceste abuzuri. Unul dintre aceştia scrie: «Am dat un decret care să oprească ruperea peceţilor fără autorizaţia noastră, iar după această interdicţie, au prădat un magazin sechestrat, au forţat broaştele şi l-au jefuit... Şi cine erau hoţii? Tocmai doi comisari ai comitetului»!"[111].

Ultima afacere – şi cea mai mare dintre toate: „Prin abuzurile agenţilor săi, Republica, furând în mod nemăsurat, a putut păstra în posesia ei... mai întâi bunurile mobile prea dificil de sustras, cum ar fi baloturile grele de mărfuri sau obiectele voluminoase provenite din palate, castele, mănăstiri şi biserici, iar apoi pe cele imobiliare, pământurile şi clădirile". „Pentru îndeplinirea trebuinţelor sale, ea pune totul în vânzare... şi cel din urmă muşteriu poate deveni proprietar legal, pe un preţ de nimic; ... se poate cumpăra un castel revânzând grilajele parcului sau plumbul de pe acoperiş"[112].

„Comisarii însărcinaţi cu inventarele şi adjudecările... sunt nişte neguţători de lucruri vechi care... le depreciază pe cele rare... înlocuiesc pietrele veritabile cu pietre false... fac să fie cumpărate pe mai nimic obiecte de mare preţ de către cei ce

---

[108] *Ibidem*, p. 538.
[109] *Ibidem*, p. 354.
[110] *Ibidem*, vol. III, p. 276.
[111] *Ibidem*, vol. IV, p. 356.
[112] *Ibidem*, pp. 356-357.

le sunt şi muşterii, şi complici"[113]. Ei au protectori sus-puşi, care ştiu „să-şi ia partea fără a ieşi din umbră"[114].

„Dacă acestea sunt profiturile rezultate din vânzările de bunuri mobile, cât se va câştiga din vânzarea celor imobiliare? Iată traficul pe care se edifică marile averi ale ţeroriştilor abili; aşa se explică bogăţiile imense de care aceştia se bucură" după Revoluţie. „La această sursă de profit, mâinile rapace se întind numaidecât şi fără ruşine"[115].

Astfel, de exemplu, la Valenciennes, iacobinii „posedă case şi bunuri de pe urma celor emigraţi, pe care le-au făcut să fie adjudecate la preţuri de o sută de ori mai mici decât valoarea lor reală"[116].

La Nantes, unde toţi membrii comitetului revoluţionar sunt nişte escroci, unul dintre ei, Chaux, îndepărtându-şi prin teroare concurenţii la licitaţie, ajunge să-şi adjudece toate fermele domeniului de la Baroissière, iar despre un loc pe care-l râvnea, ar fi zis: „Cunosc eu mijlocul de a mi-l procura; voi face să fie arestat proprietarul, iar acesta, pentru a ieşi din închisoare, va fi prea fericit să-mi abandoneze terenul"[117].

Şi lucrurile nu se opresc aici. Plebea iacobină îşi imită şefii. Pentru a aduce la îndeplinire ordinele reprezentanţilor şi ale comitetelor, există o întreagă „armată revoluţionară", care „nu cuprinde decât ultra-iacobini"[118]. Iată, printre mii de exemple posibile, una dintre isprăvile ei:

„La 9 brumar, pe la şapte ceasuri seara, la Tigèry, 25 de oameni din armata revoluţionară intră la Gilbon, un bătrân plugar de 71 de ani; alţi 50, pentru ca expediţia să nu fie deranjată, păzesc ieşirile casei. În fruntea lor se află Turlot, adjunct

---

[113] *Ibidem*, p. 357.
[114] *Ibidem*, p. 358.
[115] *Ibidem*, p. 359.
[116] *Ibidem*, loc. cit.
[117] *Ibidem*, pp. 364-365.
[118] *Ibidem*, pp. 366-367.

teritorial al generalului Henriot... După ce l-au dezarmat pe bietul Gilbon, iată-i aruncându-se asupra lui, lovindu-l, legându-i mâinile şi vârându-i capul într-un sac; femeia şi slugile păţesc la fel... Apoi îl scotocesc prin buzunare, îi smulg cheile şi, pentru a merge mai repede, iau dulapurile de-a valma şi fură argintăria... Acum, zic ei, unde sunt banii?... Îl înhaţă pe bătrân, îl duc în bucătărie şi-l aşază cu picioarele pe cărbuni aprinşi; acesta scoate un urlet de durere şi indică un dulap. Dulapul este spart; iau tot ce găsesc... şi se duc, siguri că nu vor fi urmăriţi"[119].

„La ţară, lângă Tarascon, voluntarii reiau obiceiurile vechilor bandiţi; ei ţin un copil suspendat deasupra puţului şi storc astfel de la părinţi până la 4.000-5.000 de livre"[120].

„Cifra furturilor comise în străinătate"[121], în urma războiului, este şi ea inimaginabilă.

Totalul „contribuţiilor" forţate – argintărie, bijuterii, opere de artă, mobilier bisericesc, bunuri rechiziţionate sau confiscate de la suverani, nobili, proprietari – „se numără cu miliardele"[122].

„Se impuneau contribuţii nominale, în funcţie de averi; astfel, la Milano marchizul Litto a plătit 500.000 de livre; contele Grepi – 900.000, iar ceilalţi proprietari – proporţional"[123].

Şi toate acestea fără a mai pune la socoteală „furturile individuale comise de ofiţeri, generali, comisari; acestea sunt enorme, dar scapă calculului"[124].

„Când a intrat în Milano, pe la 11 ceasuri seara, Massena făcu să se ia, în doar 4 ore, fără inventar şi fără chitanţe, toate cutiile cu bani ale mănăstirilor, confreriilor, spitalelor,

---

[119] *Ibidem*, pp. 372-373.
[120] *Ibidem*, p. 355.
[121] *Ibidem*, p. 615.
[122] *Ibidem*, p. 616.
[123] *Ibidem*, loc. cit.
[124] *Ibidem*, p. 615.

Muntelui-de-Pietate (imens de bogat), din acest din urmă loc fiind luată şi caseta cu diamante a prinţului Belgioioso. Acea noapte i-a adus lui Massena[125] 1.200.000 de livre"[126].

„Oricare ar fi cuvintele mari – *libertate, egalitate, fraternitate*[127] – cu care Revoluţia se împăunează, ea rămâne, în esenţă, *o translaţie a proprietăţii*"[128] – adică ***un furt colosal.***

Efectele patimii de dominaţie

a) *Iacobinii caută să ajungă la putere*

După doctrina lui Rousseau, omul abstract „vrea libertatea, egalitatea, suveranitatea poporului, menţinerea drepturilor omului, respectarea contractului social"[129]. Numai că „dogma care proclamă suveranitatea poporului ajunge, de fapt, la dictatura unora şi la proscrierea celorlalţi"[130].

„Teoria îi împarte deci pe francezi în două mari grupe: de o parte aristocraţii, fanaticii... pe scurt, răii cetăţeni, iar de cealaltă parte, patrioţii, filosofii... adică oamenii sectei... Nimic nu este mai limpede acum decât obiectivul guvernării: este vorba de a-i supune pe cei «răi» celor «buni» sau, ceea ce este mai economicos, de a-i suprima pe cei răi. În acest scop se întrebuinţează pe larg întemniţarea, deportarea, înecarea, ghilotinarea... Iacobinul şi-a canonizat omorurile şi acum el omoară din filantropie"[131].

---

[125] Dacă Massena s-a distins în mod deosebit, este pentru că la calitatea de iacobin el o adaugă şi pe aceea de evreu.

[126] Taine, loc. cit., nota.

[127] Această deviză este de origine francmasonică. [Despre francmasonerie, a se vedea opiniile discutabile ale lui N. C. Paulescu din volumul *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*, Bucureşti, 1913, pp. 216-299.]

[128] Taine, *op. cit.*, vol. II, p. 386.

[129] *Ibidem*, vol. III, p. 23.

[130] *Ibidem*, pp. 27-28.

[131] *Ibidem*, p. 31.

În consonanţă cu această doctrină, un iacobin, Carrier, zicea: „Vom face mai bine un cimitir din Franţa decât să nu o regenerăm după metoda noastră”[132].

Un altul, Baudot, striga: „Egoiştii, duşmani ai libertăţii, duşmani ai întregii naturi, nu trebuie să se numere printre fiii ei. Nu se găsesc oare în aceeaşi situaţie toţi cei ce se opun sau cei ce nu contribuie la binele public? Să-i distrugem deci pe toţi, chiar de-ar fi şi un milion! Nu ar sacrifica oare cineva a douăzeci şi patra parte din sine însuşi pentru a distruge o gangrenă care ar putea să-i infecteze tot restul corpului?”[133].

Un al treilea, D'Antonelle, „credea, ca şi cele mai multe cluburi revoluţionare, că pentru a se instaura republica trebuia să se stabilească egalitatea aproximativă a proprietăţilor, iar pentru aceasta trebuia să se suprime cam o treime din populaţie”[134].

Un al patrulea, Jean-Bon Saint-André, încă mai radical, voia „să reducă populaţia cu mai mult de jumătate”; pe când „Gufroy, deputat de Pas de Calais, propunea o epurare şi mai drastică, voind să reducă Franţa de la 26.000.000 de locuitori la numai 5.000.000 de locuitori... Aceasta era ideea generală a fanaticilor revoluţiei”[135], pe care au şi încercat s-o pună în practică.

Dar să vedem cum ajung iacobinii să-şi extermine adversarii.

Nobilimea şi clerul au capitulat fără rezistenţă, încă de la începutul revoluţiei.

„Niciodată o aristocraţie nu s-a lăsat deposedată cu atâta resemnare şi nu a întrebuinţat mai puţin forţa pentru a-şi apăra prerogativele şi proprietăţile”[136].

---

[132] *Ibidem*, p. 69.
[133] *Ibidem*, nota.
[134] *Ibidem*, p. 70, nota.
[135] *Ibidem*, loc. cit.
[136] *Ibidem*, vol. II, p. 388.

Dar aceasta nu-i este de ajuns iacobinului. „În creierul său strâmt... nu încape decât o singură idee: aceea de a-şi omorî adversarii"[137].

La instigaţia cluburilor, pretutindeni, bande de ţărani invadează castelele, ard titlurile de proprietate, îi torturează şi îi asasinează cu cruzime pe proprietari, jefuiesc tot ce se poate jefui, dând foc la ce-a mai rămas în urmă. Pretutindeni nobilii sunt atacaţi şi omorâţi.

În mai multe locuri, ura turbată duce la scene de *canibalism*. Aşa, de exemplu, „la Guillin, bătrân de peste 60 de ani, retras din viaţa activă, porţile sunt răsturnate, iar casa este jefuită de sus până jos şi apoi incendiată. Guillin, care s-a refugiat într-un donjon, se află în primejdia de a fi atins de flăcări. În momentul acela câţiva dintre năvălitori îl încurajează să coboare... dar îndată ce se arată, mai mulţi se aruncă asupra lui... îl ciopârţesc de viu, îi taie capul şi-l poartă în vârful unei ţepi... Mai mulţi ucigaşi îşi vâră mâinile în sânge şi îşi mânjesc faţa cu el; câţiva pun la fript un antebraţ al mortului şi îl mănâncă la masă"[138].

Şapte jaquerii înspăimântătoare se desfăşoară succesiv de la un capăt la altul al Franţei. „N-a mai existat vreodată ceva asemănător în istorie; pentru prima oară s-au văzut brute înnebunite acţionând pe scară largă şi în timp îndelungat, sub conducerea unor imbecili smintiţi"[139].

„Dinaintea jaqueriei renăscute şi multiplicate, nobilii nu mai au altceva de făcut decât să fugă; goniţi de la ţară, ei încearcă să-şi caute un refugiu în oraşe; dar acolo îi aşteaptă o altă jaquerie"[140]; ei devin prada populaţiei, care, asmuţită de cluburi, îi insultă, îi atacă şi-i măcelăresc. La Avignon, canalia iacobină întreprinde un măcel în toată puterea cuvântului: „2

---

[137] *Ibidem*, vol. III, p. 256.
[138] *Ibidem*, vol. II, p. 407.
[139] *Ibidem*, p. 459.
[140] *Ibidem*, p. 408.

preoţi, 3 copii, un bătrân de 80 de ani, 13 femei (printre care şi două însărcinate), în total 61 de persoane sunt omorâte şi aruncate unele peste altele în râpa Glacière... pe când vreo sută de oameni omorâţi pe străzi sunt azvârliţi în canalul Sorgues"[141].

La Paris este însă şi mai rău. După ce-au umplut închisorile cu nobili şi cu preoţi, iacobinii, la instigarea lui Marat şi mai ales a lui Danton[142], ajung să-i măcelărească pe prizonierii inofensivi. „Temnicerii au primit ordinul de a deschide şi de a-i lăsa pe criminali să-şi facă de cap. Pentru mai multă precauţie, li s-au luat întemniţaţilor cuţitele de masă şi chiar furculiţele. Unul câte unul, strigaţi pe nume, aceştia defilează ca nişte vite într-un abator şi douăzeci de măcelari pentru o închisoare – cu toţii, două sau trei sute – sunt de ajuns ca să facă toată treaba"[143]. Fiecărui măcelar „i se dau 6 franci pe zi, plus hrană, şi vin la discreţie... pentru o lucrare care nu se întrerupe nici ziua, nici noaptea şi care se aseamănă cu aceea a hingherilor"[144]. „Ei sunt veseli, jucând şi cântând carmagnola în jurul fiecărui nou cadavru. Ba chiar îi cheamă pe curioşii din cartier pentru a-i «distra». Sunt aduse chiar bănci, unele pentru «Domni» şi altele pentru «Doamne»; acestea din urmă, mai curioase, vor să-i vadă pe aristocraţi deja omorâţi; în consecinţă, se cer lampioane şi se aşază câte unul lângă fiecare cadavru... În timpul acesta, măcelărirea continuă şi se perfecţionează. La Abbaye, un ucigaş se plânge că aristocraţii mor prea repede şi că numai cei care-i lovesc primii trăiesc plăcerea faptului; drept care, de-acum înainte, nu-i vor mai lovi decât cu dosul săbiilor şi-i vor face să alerge printre două şiruri de călăi... La Force, sceleraţii, pentru a prelungi supliciul d-lui de Rulhières, se jură, cu blesteme înfiorătoare, «că vor tăia capul aceluia care îi va da o lovitură cu vârful spadei»; mai întâi îl

---

[141] *Ibidem*, vol. III, pp. 174-175.
[142] *Ibidem*, p. 285.
[143] *Ibidem*, loc. cit.
[144] *Ibidem*, p. 297.

dezbracă până la piele, apoi, timp de o jumătate de ceas, îl sfâşie cu lovituri de dos de sabie, prefăcându-l într-o masă însângerată, căreia ajunge să i se vadă maţele"[145]. „La Abbaye, un fost soldat, numit Damiens, înfige sabia în pieptul adjutantului general De Laleu, apoi, vârându-şi mâna în despicătură, îi smulge inima şi o duce la gură, ca şi cum ar devora-o. Sângele, povesteşte un martor ocular, se scurgea din gura lui, mânjindu-i bărbia".

„La Force, este sfâşiată M-me de Lamballe, prietena reginei. Ce-a făcut peruchierul Charlot, care-i ducea capul, nu pot să descriu[146]; voi spune numai că un altul, în strada Saint Antoine, îi purta inima, muşcând din ea"[147].

Patima urii a aţâţat şi *patimile sexuale*. „Ferocităţii i se adaugă lubricitatea, prin introducerea profanării în tortură şi a atentatului la pudoare. În M-me de Lamballe, omorâtă prea repede, măcelarii libidinoşi n-au mai putut ultragia decât un cadavru"[148]. Dar o femeie, Desrues, este violată şi „corpul ei n-a fost cruţat nici după moarte", iar unei buchetiere – care cu doi ani mai înainte, într-un acces de gelozie, îşi mutilase amantul – „ei i-au aplicat pedeapsa talionului"[149].

„Aceştia omoară şi beau; şi apoi iarăşi omoară şi iarăşi beau...[150] Unul dintre ei, ucenic la un rotar, a ucis şaptespre-

---

[145] *Ibidem*, pp. 303-304.

[146] M-am informat şi am aflat că acest mizerabil a tăiat organele genitale ale nefericitei femei şi le-a mâncat.

[147] Taine, *op. cit.*, vol. III, p. 303.

[148] *Ibidem*, loc. cit.

[149] *Ibidem*, nota. Asociaţia acestor patimi imunde se constată mereu în timpul Revoluţiei. Astfel, de exemplu, la înecările din Nantes, femeile erau violate înainte de a fi aruncate în apă.

[150] „Nu este nimic comparabil cu beţia atunci când este vorba de a stimula ferocitatea". La Strasbourg, iacobinii, după o orgie, vin cu sabia în mână să voteze cu forţa moartea tuturor deţinuţilor închişi la seminar, în număr de mai bine de 700, de toate vârstele şi sexele, fără nici un fel de judecată" (Taine, *op. cit.*, vol. IV, p. 342).

zece";[151] „un altul, calfă de brutar, zicea: *În ceea ce mă privește, am omorât mai mult de patruzeci*"[152].

Dar pofta vine mâncând. „După preoți, după aristocrați, după elveții din garda regală, ei îi masacrează, pentru pura plăcere de a omorî, pe deținuții și condamnații justiției ordinare – hoți, asasini, femei stricate, vagabonzi sau cerșetori..."[153].

Remarcați asociația patimilor. Patimii de dominație, care ordonă masacrul, i se adaugă beția, patima sexuală și patima de proprietate. „La Salpétrière, violul alternează cu măcelul... La Abbaye, ucigașii erau și hoți; la Châtelet și la Conciergerie, luau tot ce li se părea bun de luat, chiar și hainele morților"[154].

Până aici, omorul a fost însoțit de furt și de desfrâu; dar la Bicêtre el este cultivat în sine: „sunt uciși, printre alți deținuți, 43 de copii, între 12 și 17 ani, din poporul de jos, închiși aici corecțional de către părinții sau patronii lor"[155].

„Lupii nu-i sugrumă pe puii de lup!", remarcă H. Taine[156].

„Șase zile și cinci nopți de masacru neîntrerupt: 171 de morți la Abbaye, 169 la Force, 223 la Châtelet și la Conciergerie, 73 la Tour Saint Bernard, 120 la Carmes, 79 la Saint Firmin, 170 la Bicêtre și 35 la Salpêtrière. Printre morți: 250 de preoți, 3 episcopi sau arhiepiscopi, apoi ofițeri, generali, magistrați, un fost ministru, o prințesă de sânge regal, cele mai frumoase nume din Franța; și, pe de altă parte, un negru, femei din popor, băieți, puștăriași și bătrâni săraci"[157]. În plus, au

---

[151] *Ibidem*, vol. III, p. 304.
[152] *Ibidem*, p. 297, nota.
[153] *Ibidem*, p. 305.
[154] *Ibidem*, p. 306.
[155] *Ibidem*, loc. cit.
[156] *Ibidem*, p. 307.
[157] *Ibidem*, loc. cit.

omorât 44 de prizonieri pe care-i aduceau din Orléans şi 21 de deţinuţi din închisorile de la Versailles.

„Imagini funebre îi înconjoară:... scoaterea la mezat, la Abbaye, a hainelor morţilor; zgomotul căruţelor care, zi şi noapte transportă cadavre; cântecele femeilor care, urcate în vârful căruţei pline, bat măsura pe corpurile goale"[158].

„În departamente, se numără cu sutele zilele asemenea celei din 2 septembrie"[159].

Invidia şi ura iacobinilor nu au cruţat nici măcar ştiinţele şi artele. „Erau persecutaţi toţi oamenii instruiţi", zice ilustrul chimist Fourcroy. El însuşi, pentru a scăpa de ghilotină, „pentru a se scuza că este un savant şi că face cursuri de chimie... a trebuit să declare că era sărac, că trăia din munca lui şi că hrănea un tată şi nişte surori *sans-culottes*"[160].

„Întemeietorul chimiei, marele inventator Lavoisier, condamnat la moarte, cere o prelungire de cincisprezece zile pentru a definitiva o experienţă; Preşedintele Coffinhal, un auvergnat imbecil, îi răspunde: «Republica nu are nevoie de savanţi!»"[161]. Ea n-are nevoie nici de cărţi, iacobinii „voind să ardă bibliotecile".

Cât despre artişti, brutele iacobine nu-i tratează mai bine decât pe savanţi. „Cel mai de seamă poet al epocii, artistul delicat şi superior... André Chénier, este ghilotinat"[162].

Iacobinii caută deci, prin toate mijloacele, „să-şi nimicească adversarii dovediţi sau presupuşi, probabili sau doar posibili"[163].

1. „*Prima operaţiune* constă în a-i expulza din teritoriu". „Ei au trebuit să fugă în masă; ... căci, dacă vreunul se în-

---

[158] *Ibidem*, p. 309.
[159] *Ibidem*, p. 313.
[160] *Ibidem*, vol. IV, p. 452.
[161] *Ibidem*, p. 459.
[162] *Ibidem*, lo. cit.
[163] *Ibidem*, pp. 381-382.

căpătâna să rămână, soarta lui era aproape sigur aceea de a fi băgat în închisoare, în aşteptarea ghilotinei... Dacă cineva încerca să se întoarcă, era vânat ca un animal sălbatic; îndată ce era prins, era ghilotinat... Se calculează că, la sfârşitul teroarei, lista totală a celor fugiţi şi expulzaţi cuprindea peste 150.000 de nume"[164].

2. „*A doua operaţie* constă în a-i priva pe suspecţi de libertate"[165]. „Câtva timp înainte de thermidor – zice reprezentantul Beaulieu – numărul celor deţinuţi ajungea la aproape 400.000"[166].

---

[164] „Mii de indivizi, înscrişi ca emigranţi, nu ieşiseră din Franţa... Le convenea să-i dea drept emigranţi ca să le confişte averea în mod legal şi să-i poată ghilotina, în mod nu mai puţin legal, ca emigranţi reveniţi". De altfel, „nu este nimic mai greu pentru cineva, chiar dacă nu s-a mişcat din Franţa, decât să probeze că n-a emigrat" (*ibidem*, p. 381, nota). Există „o cantitate de pretinşi emigranţi care nu au părăsit niciodată Franţa, nici măcar provincia sau comuna, şi ale căror nume, n-au fost puse pe listă decât pentru a fi despuiaţi de averi... Pe de altă parte, o dată ce un nume, cu dreptate sau fără, ajunge pe listă, el nu mai este şters; căci fiecare nume menţinut pe lista de spoliere şi condamnare la moarte scapă Revoluţia de un adversar potenţial şi îi pune la dispoziţie un patrimoniu în plus" (*ibidem*, p. 604). Astfel, „în departamentul d'Aveyron, lista suplimentară conţine 1004 sau 1005 nume. Şi, cu toate acestea, din această listă de proscrişi, vă asigur – zice Dubreuil – că nu se pot găsi mai mult de şase nume de veritabili emigranţi" (*ibidem*, nota).

[165] *Ibidem*, p. 382.

[166] *Ibidem*, p. 384. „Printre aceşti nenorociţi se află şi copii... În închisorile din Arras – zice Taine – găsesc un negustor de cărbuni şi pe femeia lui, cu şapte fii şi fiice între şase şi şaptesprezece ani; o văduvă cu patru copii, între doisprezece şi şaptesprezece ani; o altă văduvă, de origine nobilă, cu nouă copii între trei şi şaptesprezece ani..." „Aceşti prizonieri de Stat erau trataţi mai rău decât se tratau hoţii şi asasinii sub vechiul regim" (*ibidem*, p. 385). „Nu li se dau decât alimente insuficiente şi dezgustătoare... Sunt înghesuiţi câte zece-douăzeci sau chiar treizeci într-o odaie... unde toate paturile se

3. *A treia operaţie* – uciderea cu sau fără judecată. 178 de tribunale pronunţă, în toate zonele teritoriului, condamnări la moarte care sunt executate pe loc şi imediat. Numai în oraşul Nantes, tribunalele trimit la ghilotinare sau împuşcare 100 de persoane pe zi"[167]. Şi cum aceste măsuri nu păreau suficient de expeditive, s-a recurs şi la înecări în masă. În ceea ce se numeşte „marile înecări", au pierit 4.800 de bărbaţi, femei şi copii.[168]

Se poate judeca, pornind de aici, ce imense ucideri s-au săvârşit pe tot cuprinsul Franţei. La Lyon, bunăoară, „socoteala uciderilor nu este completă, dar s-au numărat vreo 17.000"[169]. Numai „în cele 11 departamente de Apus cifra morţilor – de toate vârstele şi de ambele sexe – se apropie de o jumătate de milion"[170]. Şi toate acestea sunt săvârşite în nume-

---

ating... şi unde păduchii forfotesc" (*ibidem*, p. 386). Într-una dintre aceste camere, „cincizeci şi patru de femei aveau doar nouă saltele de paie şi stăteau pe rând în picioare" (*ibidem*, nota). O atât de mare aglomeraţie a avut drept consecinţă o mortalitate înspăimântătoare: „În doi ani, în închisorile din Nantes, din 13.000 de prizonieri au murit 3.000" (*ibidem*, p. 387).

[167] *Ibidem*, p. 388.

[168] *Ibidem*, p. 391. Mai sunt şi „alte înecări (11 în total) pentru care nu se poate fixa cifra morţilor".Într-una dintre acestea au fost înecate 41 de persoane: 2 bărbaţi (unul de 78 de ani şi orb), 12 femei, 12 fete şi 15 copii, dintre care 10 între 6 şi 10 ani, iar 5 de ţâţă" (*ibidem*, nota). Nu este uşor de găsit un calificativ care să-i înfiereze îndeajuns pe autorii unei asemenea crime. Iată până unde poate ajunge omul împins de patimă! De asemenea, la Nantes, femeile erau împuşcate de către mizerabili „care mai întâi abuzau de ele". „Am ajuns – zice un martor ocular – într-un fel de peşteră, unde am zărit cadavrele a 75 de femei goale culcate pe spate. Cele aduse în acea zi aveau între 16 şi 18 ani... Ele sunt puse pe rând înaintea cadavrelor şi împuşcate... Rănitele sunt lichidate cu lovituri de pat de puşcă" (*ibidem*, p. 377).

[169] *Ibidem*, p. 388.

[170] *Ibidem*, p. 392.

le unei doctrine care pretinde a aduce pacea şi fericirea pe pământ!

Dar trista capodoperă a patimii de dominaţie o reprezintă declararea „unui război care va distruge 6 milioane de vieţi"[171] şi a cărui singură motivaţie a fost dorinţa girondinilor de a păstra doar pentru ei puterea smulsă din mâinile constituţionalilor.

„Războiul – zice girondinul Brissot, care-i este principalul promotor – reprezintă actualmente o binefacere naţională şi singura calamitate de care ne temem este că el ar putea să nu aibă loc"[172].

„Printre carmagnolele lor se întrezăreşte un calcul pe care-l vor mărturisi mai târziu: «Ne opuneau întruna constituţia – spune Brissot – şi constituţia nu putea să cadă decât prin război». Astfel, incriminările diplomatice, din care-şi fac o fală, nu sunt pentru ei decât un pretext; dacă împing la război, nu o fac decât pentru a răsturna ordinea legală, care-i incomodează; adevăratul lor scop este cucerirea puterii"[173].

Apoi, iacobinii Directoratului refuză să iscălească o pace mai mult decât favorabilă Republicii, iar războiul continuă deoarece – după cum repetă Sieyès, oracolul lor – „dacă fac pace, sunt pierduţi"[174].

„Numai războiul prelungit sau reînceput mereu, războiul întins indefinit, prin sistem, poate să susţină la putere facţiunea dominatoare, să le păstreze membrilor Directoratului posturile, profiturile, ospeţele şi metresele"[175].

b) *Iacobinii, ajunşi la putere, se mănâncă între ei*

---

[171] *Ibidem*, vol. III, p. 133. Nu mai vorbesc de războiul civil al Vendeei, în care „din 200.000 de soldaţi, n-au scăpat mai mult de vreo 10.000" (*ibidem*, vol. IV, p. 619, nota).

[172] *Ibidem*, vol. III, p. 134.

[173] *Ibidem*, p. 612.

[174] *Ibidem*, vol. IV, p. 610.

[175] *Ibidem*, p. 612.

În ultimele timpuri ale Constituantei s-a produs o sciziune între deputaţii revoluţionari. Mulţi dintre aceştia „au constatat că totul se prăbuşeşte, că sunt debordaţi de fanatici şi de populaţie... Atunci se separară de iacobini. Din 300 sau 400 de deputaţi înscrişi în registrele clubului nu mai rămăseseră decât 7... Ceilalţi, la Feuillants, făcură un club distinct, opus, aşezându-i în frunte pe fondatori, pe autorii Constituţiei, pe toţi părinţii noului regim"[176].

Iacobinii ieşiră însă victorioşi. Întrebuinţând şiretlicul şi violenţa, îşi îndepărtară adversarii de la scrutin. La alegerile din 1791 obţinură majoritatea în Adunarea Legislativă.

Dar îndată ce au pus mâna pe putere, iacobinii s-au despărţit în două tabere: pe de o parte *constituţionalii*, relativ moderaţi, pe de altă parte *girondinii*, nişte exaltaţi „al căror principiu este că guvernul trebuie să fie în mâinile lor"[177] şi care, de altfel, îl şi dobândesc. Trei dintre ei – Roland, Clavière şi Servan – devin miniştri.

În timpul acesta, girondinii organizează „teribila Comună din Paris"[XI][178], în care se strecoară ultra-iacobinii, ajungând să reclame doar pentru dânşii „toată plenitudinea puterii ce se cuvine suveranului"[179].

Apoi în Convenţie, unde sunt stăpâni absoluţi, iacobinii se separă încă o dată în partide adverse: *Gironde* şi *Montagne*.

Girondinii se mulţumesc cu ceea ce au obţinut; ei reprezintă de-acum partidul moderat, în vreme ce montagnarzii – cărora „revoluţia nu le-a adus locurile şi onorurile pe care, în mod evident, contaseră"[180] – reprezintă partidul radical, avându-i în frunte pe Marat, Danton, Robespierre şi Saint-Just.

---

[176] *Ibidem*, vol. III, p. 77.
[177] *Ibidem*, p. 109.
[178] *Ibidem*, p. 227.
[179] *Ibidem*, p. 274, nota.
[180] *Ibidem*, p. 400.

Marat este astfel definit de Taine: „Nici un om... nu a avut spiritul atât de fals. Nici un om... nu şi-a făcut şi nu şi-a păstrat o atât de exagerată idee despre sine însuşi"[181]. *„De la cea mai fragedă vârstă, zice el, am fost devorat de iubirea de glorie... La 5 ani aş fi voit să fiu institutor, la 15 ani, profesor; la 18, autor; la 20, creator de geniiu"*[182].

Timp de 30 de ani el a vegetat ca subaltern, „căzut de la înălţimea ambiţiilor lui nemăsurate în postul mărunt de veterinar la grajdurile contelui d'Artois"[183].

Cu toate acestea, „are o permanentă admiraţie faţă de sine;... Marat în ochii lui Marat este unic între toţi prin superioritatea geniului şi caracterului său, este unicul salvator*"*[184]. *„Cred, proclamă el, că am depăşit toate combinaţiile spiritului omenesc asupra moralei, filosofiei şi politicii"*[185].

„Pe baza acestor indicii – zice Taine – un medic ar recunoaşte imediat pe unul dintre acei nebuni lucizi pe care nu-i poate închide, dar care rămân foarte primejdioşi;... este delirul ambiţios, bine cunoscut în azile"[186].

Şi, într-adevăr, „la delirul ambiţios se adaugă mania persecuţiei", simptom pe care Marat îl prezintă cum nu se poate mai net. „Toţi au conspirat împotriva lui şi comploturile n-au încetat niciodată. Mai întâi a fost complotul filosofilor (pe care îi eclipsa);... apoi complotul medicilor care, zice el, «calculau cu durere mărimea câştigurilor mele»; ... în fine, a fost complotul academicienilor (geloşi pe descoperirile sale)", fără a mai ţine seama de nenumăratele comploturi politice[187].

„Natural – şi aceasta face parte din evoluţia delirului – aşazisul persecutat se apără, adică atacă*"*[188]. *Iar în urma delirului ambiţios, a maniei persecuţiei şi a fixităţii ideilor, se declară mono-*

---

[181] *Ibidem*, vol. IV, p. 165.
[182] *Ibidem*, p. 160.
[183] *Ibidem*, vol. II, p. 119.
[184] *Ibidem*, vol. IV, p. 165.
[185] *Ibidem*, p. 163.
[186] *Ibidem*, p. 165.
[187] *Ibidem*, p. 166.
[188] *Ibidem*, loc. cit.

mania homicidă.[189] *El predică fără încetare omorul. „În septembrie 1792, în Consiliul Comunei, el estimează la aproximativ 40.000 numărul capetelor ce trebuie tăiate. Şase săptămâni mai târziu, ... el cere 270.000 de capete, în numele umanităţii şi pentru asigurarea liniştii publice"*[190].

***Danton** este un demagog desăvârşit. „Cu o origine modestă, lipsit de protecţie şi de avere, găsind locurile ocupate şi baroul din Paris inabordabil, el a rătăcit mult timp şi a aşteptat pe străzi sau prin cafenele"*[191].

„S-a însurat cu fiica patronului de la Café de l'Ecole... *O dată însurat, ... constrâns la un menaj îngust şi care fără ludovicul de aur dat săptămânal de socrul său, limonagiul, n-ar fi putut să dăinuiască, ... poftele sale de petrecere şi de dominaţie... s-au revoltat"*[192].

***Robespierre** „este obtuz şi şarlatan;... şi o trăsătură şi cealaltă se contopesc pentru a forma pedantul – adică spiritul gol şi umflat care, deoarece este plin de cuvinte, se crede şi plin de idei"*[193].

„Ireproşabil – iată cuvântul pe care, încă din copilărie, o voce interioară i-l repetă obsedant pentru a-l consola de obscuritate şi de aşteptare."[194] *„Singur sau aproape singur, zice el, eu nu mă las corupt; singur sau aproape singur, eu nu fac concesii când e vorba de justiţie; şi aceste două merite superioare eu le posed în cel mai înalt grad... Nimeni, cu moravuri atât de pure, nu este atât de fidel principiilor; nimeni nu uneşte un cult atât de rigid al adevărului cu o practică atât de exactă a virtuţii; eu sunt unicul"*[195].

„El se credea – zice un contemporan, Bailleul – o fiinţă privilegiată, ivită pe lume pentru a deveni regeneratorul şi educatorul ei"[196]. *Ajunsă la acest grad, îngâmfarea atinge nebunia. „Ca şi Marat, el este, în proprii săi ochi, un persecutat; şi, ca şi Marat, el îşi dă*

---

[189] *Ibidem*, p. 169.
[190] *Ibidem*, p. 173.
[191] *Ibidem*, p. 178.
[192] *Ibidem*, p. 179.
[193] *Ibidem*, p. 190.
[194] *Ibidem*, p. 197.
[195] *Ibidem*, p. 198.
[196] *Ibidem*, p. 202.

aere de martir... Cerul, zice el, mă chemă poate să trasez, cu sângele meu, drumul care să conducă ţara la fericire şi libertate"[197]. *„Ca şi Marat, el nu vede în jurul său decât «perverşi, intriganţi, trădători»"*[198]; *dar în cazul lui Robespierre „nu mai era vorba de sute de mii", cum voia Marat, „ci de milioane de culpabili cărora trebuia să li se taie capul"*[199].

***Saint-Just** este „un tânăr monstru" care „a debutat în viaţă furând din casă tacâmuri de argint, pe care s-a dus să le vândă şi să le mănânce la Paris, cu prostituatele"*[200], *fapt pentru care "a fost închis şase luni într-un fel de casă de corecţie, la plângerea propriei sale mame"*[201].

O petiţie a ultra-iacobinilor către Comună, „dusă la Convenţie de către primar... îi denunţă ca trădători de ţară pe 22 de girondini şi reclamă, cu insolenţă, expulzarea lor"[202]. Notaţi că proscrişii sunt foşti lideri revoluţionari iacobini. Dar Convenţia, unde girondinii sunt majoritari, „declară calomnioasă petiţia împotriva celor 22; ea numeşte o comisie extraordinară, alcătuită din 12 membrii şi însărcinată a căuta ... dovezi privitoare la conspiraţia permanentă pe care iacobinii o urzesc... împotriva reprezentanţei naţionale"[203].

La 31 mai, „o mulţime de oameni înarmaţi" înconjoară şi invadează Convenţia care, terorizată, „consimte să suprime comisia celor 12"[204]. „Încă din seara de 31 mai, Comuna a emis mandate de arestare împotriva miniştrilor Clavière şi Lebrun, precum şi împotriva lui Roland şi a soţiei sale"[205].

---

[197] *Ibidem*, loc. cit.
[198] *Ibidem*, p. 203.
[199] *Ibidem*, p. 207.
[200] *Ibidem*, p. 245.
[201] *Ibidem*, vol. III, p. 420.
[202] *Ibidem*, p. 449.
[203] *Ibidem*, p. 450.
[204] *Ibidem*, p. 463.
[205] *Ibidem*, loc. cit.

Apoi, la 2 iunie, Convenţia este din nou înconjurată de o ceată de energumeni înarmaţi, „plătiţi cu câte 6 franci pe cap" şi avându-l în frunte pe Henriot[206]. „Deputaţii sunt făcuţi prizonieri...Timp de 7 ore Convenţia rămâne sub arest şi când ea decretează îndepărtarea forţei armate care o asedia, Henriot îi răspunde portărelului însărcinat a-i aduce la cunoştinţă decretul: «Spune-i preşedintelui că puţin îmi pasă de el şi de adunarea lui şi că, dacă până într-un ceas nu mi-i va da pe cei 22, o să fie prăpăd»"[207].

Deputaţii caută să iasă; dar, respinşi din toate părţile, se văd obligaţi să se întoarcă în sală. Atunci Couthon, prieten al lui Robespierre, cere „să fie arestaţi cei 22, cei 12, ca şi miniştrii Clavière şi Lebrun"[208]. „Două treimi din Adunare declară că nu mai iau parte la deliberare, abţinându-se... [Facţiunea] Montagne votează singură şi dă, în fine, singură decretul"[209]. Girondinii sunt nimiciţi. Puterea trece în mâinile lui „Marat, Hébert şi Henriot – nebunul, laşul şi bruta. Fără cuţitul Charlottei Cordaz (care l-a asasinat pe Marat), este probabil că acest trio... l-ar fi îndepărtat pe Danton, l-ar fi suprimat pe Robespierre şi ar fi ajuns să guverneze Franţa"[210].

„Când s-a aflat despre cele întâmplate la 31 mai şi la 2 iunie, printre republicanii care credeau cu sinceritate în drepturile omului s-a produs un val de indignare"[211]. În 69 de departamente, „administratori şi cetăţeni declarau că, întrucât Convenţia nu mai era liberă, decretele ei de la 31 mai nu mai aveau forţă de lege; că trupe departamentale vor mărşălui asu-

---

[206] „Henriot, fost escroc, apoi spion, în cele din urmă deţinut pentru furt la Bicêtre, este zurbagiul perfect, mereu îmbibat de rachiu" (*ibidem*, pp. 474-475).
[207] *Ibidem*, p. 467.
[208] *Ibidem*, p. 469.
[209] *Ibidem*, p. 470.
[210] *Ibidem*, p. 475.
[211] *Ibidem*, vol. IV, p. 28.

pra Parisului pentru a-l elibera de opresorii săi"[212]. „Ei s-au gândit chiar să formeze o nouă Convenţie în Bourges."[213] Dar, din cauza lipsei de organizare, „proiectul rămâne în suspensie, ca o ameninţare zadarnică; iar după 15 zile, el se împrăştie ca fumul"[214].

În vremea aceasta, „facţiunea [Montagne] i-a convocat la Paris pe delegaţii adunărilor locale"[215]. Prin sugestie şi prin intimidare, ea reuşeşte să obţină de la aceştia menţinerea Convenţiei, care insinua că vrea să se dizolve, "misiunea ei fiind îndeplinită"[216]. „Este dovedit că, prin urmare, Convenţia nu vrea să eternizeze... Dacă rămâne la putere, este pentru că... delegaţi ai poporului o forţează"[217].

În urma acestei lovituri de teatru, „pretutindeni administraţiile revoltate se scuză şi cer iertare"[218]. „La 9 iulie se pot număra deja 49 de departamente care capitulează"[219]. Primarul din Bordeaux „trimite la Paris o delegaţie care să obţină din partea Convenţiei clemenţa faţă de un moment de eroare şi să ierte nişte fraţi rătăciţi"[220].

Dar *Montagne* vrea să domnească *fără contestaţie*, drept care se porneşte să-i distrugă pe rebeli, în ciuda faptului că aceştia sunt *fraţii săi întru iacobinism*. „Într-adevăr, supuşi sau nesupuşi, cu toţii sunt zdrobiţi"[221]. „În virtutea unui decret, toţi disidenţii sunt scoşi în afara legii, adică buni de trimis la ghilotină, iar averile lor confiscate"[222].

---

[212] *Ibidem*, p. 29.
[213] *Ibidem*, p. 34.
[214] *Ibidem*, p. 35.
[215] *Ibidem*, p. 16.
[216] *Ibidem*, p. 25.
[217] *Ibidem*, loc. cit.
[218] *Ibidem*, p. 36.
[219] *Ibidem*, loc. cit.
[220] *Ibidem*, p. 39.
[221] *Ibidem*, p. 46.
[222] *Ibidem*, p. 47.

„Prin urmare, la Bordeaux, primarul este condus la eşafod... şi alţi 881 îl urmează; peste 1.500 de persoane sunt întemniţate; 9.000.000 sunt încasate din amenzi"[223].

La Marsilia – unde, după sfatul lui Danton, trebuie "să se arate tot atât de necruţători faţă de comercianţi, ca şi faţă de nobili şi de preoţi " – „12.000 de negustori sunt proscrişi, iar averile lor sunt puse în vânzare"[224]. Ba încă „din prima zi ghilotina a lucrat mult; totuşi reprezentantul Fréron... vrea să dărâme oraşul şi propune închiderea portului. Împiedicat cu mare greutate, el se mulţumeşte să distrugă două biserici, sala de concerte, casele dimprejur, ca şi alte 23 de edificii "[225].

La Lyon, „se confiscă toate proprietăţile bogaţilor şi contrarevoluţionarilor ... şi se impune, în plus, o taxă de 6 milioane, plătibilă în decurs de o săptămână de către cei care scăpaseră de confiscări "[226]. „În acelaşi timp, se ghilotinează şi se împuşcă... Un agent al lui Robespierre raportează 6.000 de ucideri"[227].

„La Toulon este încă şi mai rău: se ucide în masă"[228]. Sunt împuşcaţi peste 800 de locuitori, iar "ghilotina retează 1800 de capete. 11 femei tinere se urcă în acelaşi timp pe eşafod pentru a celebra o sărbătoare republicană (!); un bătrân de 94 de ani este purtat spre eşafod pe un scaun. De la 28.000 de locuitori, populaţia scade la 6-7.000"[229].

Dar toate acestea nu sunt de ajuns. Convenţia decretează că „oraşul Lyon va fi distrus" şi că „la Toulon, casele vor fi arse şi nu vor fi păstrate decât stabilimentele necesare războiului şi marinei"[230].

---

[223] *Ibidem*, loc. cit.
[224] *Ibidem*, p. 48.
[225] *Ibidem*, p. 49.
[226] *Ibidem*, p. 46.
[227] *Ibidem*, p. 50.
[228] *Ibidem*, p. 51.
[229] *Ibidem*, loc. cit.
[230] *Ibidem*, loc. cit.

Cu un ifos nătâng şi fioros, Convenţia decretează chiar că numele acestor oraşe trebuie să fie „şterse din memoria oamenilor... Numele de Toulon va fi suprimat... Numele de Lyon va fi scos din tabloul oraşelor Republicii... Pe ruinele Lyonului se va ridica o coloană cu această inscripţie: *Lyon s-a ridicat împotriva libertăţii, Lyon nu mai este*"[231].

Şi să nu credeţi că toate acestea rămân nişte ameninţări zadarnice. 12.000 sunt convocaţi să radă Toulonul, iar 14.000, să dărâme Lyonul[232].

„În şase luni, republica cheltuieşte nu mai puţin de 15.000.000 pentru a distruge valori de 400.000.000, aparţinând tot Republicii!... Un proiect atât de absurd nu poate încăpea decât în creierul unui iacobin"[233].

Pe când în provincie se petrec aceste grozăvii, la Paris sunt pronunţate împotriva deputaţilor opozanţi decrete de arestare sau de condamnare la moarte.

„Din 180 de girondini care conduceau Convenţia, 140 au pierit, sunt în închisoare sau au fugit sub ameninţarea unei sentinţe de moarte"[234].

Acum, când rivalii sunt zdrobiţi, Montagne, suverană necontestată, se va bucura oare în linişte de atotputernicia sa? Câtuşi de puţin.

O altă patimă, *invidia*, găsind teren propice, nu întârzie să-şi îndeplinească opera de distrugere. Într-adevăr, „o dată ajunşi stăpâni ai Franţei, aceşti iacobini încep să se certe între dânşii şi fiecare pretinde toată prada doar pentru sine... Se formează astfel două partide în sânul vechiului partid şi fiecare dintre ele reiterează împotriva celuilalt lovitura de Stat pe care o dăduseră împreună împotriva naţiunii"[235].

---

[231] *Ibidem*, pp. 52-53.
[232] *Ibidem*, p. 52.
[233] *Ibidem*, loc. cit.
[234] *Ibidem*, p. 58.
[235] *Ibidem*, p. 624.

„În vârful ierarhiei, un comitet de 12 membri... exercită regalitatea colectivă"[236]. Acesta este *Comitetul Salvării Publice*. "El are două braţe: unul, care-i înhaţă pe oameni pe neprevăzute, este Comitetul Siguranţei Generale; celălalt este Tribunalul Revoluţionar... a cărui sarcină constă în a condamna – fără probe, fără apărare şi aproape fără interogatoriu, repede şi de-a valma – ceea ce-i expediază Comitetul Salvării Publice"[237].

În Comitetul Salvării Publice se numără Robespierre, Couthon, Saint-Just, Billaud-Varennes, Collot d'Herbois şi Barrère[238], care coordonează proscripţiile; iar ei nu-i cruţă nici măcar pe „montagnarzii cei mai adevăraţi", cum ar fi Camille Desmoulins şi chiar Danton. Şi cum Convenţia „adoptă fără discuţie decretele pe care Comitetul Salvării Publice le aduce... cu unanimitate şi cu cele mai vii aplauze... ea îl trrimite la eşafod pe Danton, capul ei natural, marele promotor şi conducător al Revoluţiei"[239].

Deşi atotputernici, organizând şi aplicând ei înşişi teroarea, membrii Comitetului Salvării Publice tremură pentru propriile lor vieţi. Unul dintre aceştia, Barrère, întrebat întrebat mai târziu asupra adevăratului scop al acestui comitet, va răspunde: „Noi nu aveam... decât o dorinţă, aceea de a ne salva viaţa, pe care ne-o credeam ameninţată. Îl trimiteam la ghilotină pe cel de lângă noi, de teamă ca nu cumva să ne trimită el la ghilotină"[240]. Iar un altul, Billaud-Varennes, va mărturisi: „Noi voiam... să învingem cu orice preţ şi să fim stăpâni"[241]. Teama şi invidia din sânul Comitetului dau roade binefăcătoare în speţă. Herault-Séchelles, unul din cei 12, este la un moment

---

[236] *Ibidem*, p. 63.
[237] *Ibidem*, pp. 64-66.
[238] *Ibidem*, p. 63.
[239] *Ibidem*, p. 230.
[240] *Ibidem*, p. 240.
[241] *Ibidem*, p. 241.

dat trimis Tribunalului Revoluţionar, printr-o decizie a celorlalţi 11, pentru a fi executat[242].

Cui îi vine rândul acum? Lui Billaud sau lui Robespierre?[243] Într-o zi, furios, Robespierre acuză comitetul de conspiraţie împotriva sa, iar Billaud îi răspunde: „Te cunosc ca pe un contra-revoluţionar". Or, „aceste nume, de «conspirator» şi de «contra-revoluţionar», echivalează cu sentinţa de condamnare la moarte"[244].

Membrii Convenţiei sunt şi ei îngroziţi. „Degeaba se dau la o parte, consimt la tot, nu cer pentru dânşii decât să li se cruţe viaţa, abandonând tot restul: votul, voinţa, conştiinţa; ei simt că această viaţă atârnă de un fir"[245]. Atunci, pentru a scăpa ea însăşi de ghilotină, Convenţia pune „să fie ghilotinaţi Saint-Juste, Couthon şi chiar Robespierre, marele preot al sectei"[246]. Abia apoi „ea prinde curaj şi, la rândul său, îi terorizează pe teroriştі: 10.000 de iacobini sunt arestaţi, iar peste 60 de montagnarzi sunt puşi sub acuzare; se decide că Barrère, Collot-d'Herbois, Billaud-Varennes şi Vadier vor fi deportaţi; alţi 9 membri ai vechilor comitete sunt trimişi în închisoare; cei din urmă fanatici sunt condamnaţi la moarte"[247].

Sub Directorat, iacobinii continuă să se sfâşie unii pe alţii. Mai întâi, atât elita cât şi masa poporului parizian se răscoală împotriva Convenţiei, dar fără organizare, fără artilerie, fără un conducător adevărat. „Dimpotrrivă, de partea Convenţiei sunt 8.000 sau 9.000 de soldaţi şi Bonaparte; tunurile sale doboară 500 sau 600 de răzvrătiţi; restul se împrăştie"[248].

---

[242] *Ibidem*, p. 243.
[243] *Ibidem*, p. 242.
[244] *Ibidem*, p. 244.
[245] *Ibidem*, loc. cit. „Din 76 de preşedinţi pe care i-a avut Convenţia, 18 au fost ghilotinaţi, 8 deportaţi, 22 puşi în afara legii, 6 încarceraţi, 3 s-au sinucis, iar 4 au înnebunit – în total 61" (*ibidem*, p. 233).
[246] *Ibidem*, p. 552.
[247] *Ibidem*, p. 565.
[248] *Ibidem*, p. 566.

După aceea, sunt cluburile renăscânde, Babeuf şi complicii săi, care fac o conspiraţie cu scopul de a-i masacra nu numai „pe bogaţi şi pe acaparatori, ci şi pe deputaţi, miniştri, directori”[249]. Sunt arestaţi conspiratorii, iar Babeuf şi Darthé sunt ghilotinaţi.

În fine, zâzania pătrunde şi în Directorat, după cum pătrunsese şi în Comitetul Salvării Publice. Sub pretextul unei conspiraţii a Convenţiei împotriva Directoratului, trei dintre cei cinci directori (Barras, Rewbell [sau Reubell] şi Merlin) îi arestează pe ceilalţi doi (Barthélemy şi Carnot)[250]. Totodată, „214 reprezentanţi sunt scoşi din corpul legislativ”[251].

Şi totuşi nu s-a isprăvit. „Ultra-iacobinii preiau ofensiva, fac în aşa fel încât să fie aleşi de către ai lor, recapătă majoritatea în corpul legislativ şi, la rândul lor, curăţă Directoratul”[252]. Ei îi gonesc pe cei trei directori şi îi înlocuiesc cu nişte „fanatici”.

Dar „imediat după victorie, învingătorii... s-au separat în două tabere adverse: ...de o parte, bandiţii de rând şi gloata, având în fruntea lor o parte din Adunare şi doi membri ai Directoratului; de altă parte, oameni care mai au încă bun-simţ, conduşi de restul Adunării şi de ceilalţi trei membri ai Directoratului”[253]. Care dintre aceste două tabere o va zdrobi pe cealaltă? Va fi cea de-a doua care, prin aceeaşi lovitură, va pune capăt Revoluţiei, căci, făcând apel la „un braţ înarmat”, ea a stabilit dictatura militară a lui Bonaparte.

În rezumat, marea *Revoluţie franceză* a constat în dezlănţuirea nebună a patimilor de proprietate şi de dominaţie, exaltate la maximum de doctrina lui Rousseau.

---

[249] *Ibidem*, p. 576.
[250] *Ibidem*, p. 588.
[251] *Ibidem*, p. 589.
[252] *Ibidem*, p. 625.
[253] *Ibidem*, pp. 626-627.

Efectele *patimii de proprietate* au constat într-un ***furt uriaş*** asupra bunurilor naţiunii, familiilor şi indivizilor, săvârşit de iacobini, care au luat din aceste bogăţii colosale tot ce au putut lua.

Efectele *patimii de dominaţie*, căreia i s-au adăugat invidia şi ura, au constat în ***uciderea violentă*** a multor nobili, preoţi sau oameni care fuseseră cineva, sau avuseseră ceva, şi pe care iacobinii i-au suprimat numai pentru a le răpi domeniile şi averile.

Dar, ajunşi la putere, în loc să aducă, după cum promiseseră, pacea şi fericirea între oameni, aceşti revoluţionari, plini de pizmă şi de duşmănie, începură a se mânca între dânşii. Cei din urmă, care fuseseră lăsaţi deoparte la împărţirea prăzii, se suiră până pe treptele cele mai de sus, răsturnându-i pe cei ajunşi acolo înaintea lor. Învingătorii de azi îi uciseră pe stăpânii de ieri, cu o furie nemaiauzită, ba merseră, în ura lor dementă, până la a dărâma oraşe ca Lyonul sau Toulonul. Şi astfel, toţi iacobinii mai însemnaţi trecură prin ghilotină; iar măcelul nu s-ar fi încheiat dacă nu intervenea Bonaparte.

Iată deci adevăratele roade ale faimoasei Revoluţii franceze!

[Filosofii secolului al XIX-lea]

Pe când Franţa se zvârcolea în ghearele Revoluţiei (culegând efectele doctrinei lui Rousseau), Germania se ilustra printr-o serie de filosofi ale căror sisteme, mai mult sau mai puţin sofistice, au avut un mare răsunet. Dar aceşti filosofi nu s-au ocupat decât în treacăt de problemele sociale, iar sistemele lor nu conţin nici un remediu împotriva patimilor de proprietate şi de dominaţie.

E de ajuns a spune că ideile lui Kant (1724-1804)[254] şi ale lui Fichte (1726-1814) se apropie oarecum de cele ale lui Platon, pe când ideile lui Schelling (1775-1854) şi mai ales ale lui Hegel (1770-1831) se aseamănă cu cele ale lui Aristotel.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, un filosof francez, Auguste Comte (1798-1857), a abordat iarăşi problemele sociale.

Din sistemul său de *Politică pozitivă*[255] – de-o extraordinară poliloghie – reiese ideea că oamenii sunt atraşi unii spre alţii de un sentiment de simpatie numit *Iubirea universală.* Ei constituie astfel *umanitatea* sau *marea Fiinţă*, care ar fi obiectul *sociologiei*[256].

Dar ceea ce ne dispensează de a insista asupra doctrinei acestui filosof este faptul că nu pomeneşte nimic despre patimile de proprietate şi de dominaţie şi, prin urmare, nici despre remediile potrivite acestor vicii sociale.

În ultima jumătate a secolului trecut, un filosof englez, Herbert Spencer (1820-1903), s-a ocupat şi dânsul cu sociologia. Dar, ca şi Comte, necunoscând instinctele sociale şi ignorând patimile rezultate din acestea, nu a

---

[254] Legea morală, după Kant, se rezumă la următorul principiu: „Lucrează astfel încât norma voinţei tale să poată funcţiona ca lege universală" (*Principes métaphysiques de la morale*, tr. fr. Tissot). Această formulă anodină nu poate fi preţuită decât de cei ce cred că toate principiile moralei trebuie să se exprime printr-o simplă propoziţie.

[255] A. Comte, *Système de Politique positive*, 4 vols., ed. a 3-a, 1890.

[256] Din spusele lui Comte nu reies motivele pentru care oamenii se iubesc între dânşii şi nici de ce „a trăi pentru altul" este „binele şi datoria supremă".

prescris nici el vreun remediu împotriva acestor vicii şi împotriva conflictelor pe care le generează[257].

Ne rămâne acum să ne ocupăm de *trei sisteme politico-economice* (dominaţie-proprietate) născute ulterior din doctrinele filosofice ale Revoluţiei, adică de *liberalism*, de *socialism* şi de *anarhism*.

Liberalismul

Un sistem economico-politic ieşit din ideile Revoluţiei este *liberalismul*, numit astfel pentru că preconizează, înainte de toate, *libertatea*.

---

[257] În cartea sa, intitulată *Principes de Sociologie* (Alcan, Paris, 1908), Spencer, vorbind despre *proprietate*, zice, luând ca exemplu tocmai un efect al patimii corespunzătoare, a cărei semnificaţie nu o înţelege: „La unele hoarde sălbatice dreptul de proprietate nu este respectat. Lichtenstein relatează că, la boşimani, cel mai slab, pentru a-şi salva viaţa, este obligat să cedeze celui mai puternic armele, femeia şi chiar copiii săi" (vol. III, p. 717). În altă parte, discutând despre „neexistenţa autorităţii politice la început şi despre rezistenţa pe care ea a întâmpinat-o" (vol. III, p. 449), dă un exemplu din care reiese clar că dânsul nu cunoaşte instinctele sociale: „Rink, întrebându-i pe aborigenii din Nicobar cine le este şef, aceştia începură să râdă, nepricepând cum de a putut el să creadă că un singur om ar putea să aibă putere asupra unui mare număr dintre semenii săi" (vol. III, p. 447). În fine, vorbind despre *familie*, acelaşi autor spune: „Pentru a înţelege bine formele înalte ale familiei, trebuie să le căutăm în formele inferioare care caracterizează ultimele trepte ale edificiului social" (vol. II, p. 356). Şi, într-adevăr, el le caută la diverse rase omeneşti degenerate de putregaiul patimilor. După cum se vede din aceste câteva exemple (pe care nu le-am înmulţit numai ca să nu lungesc discuţia), sociologia lui Spencer este bazată pe *ignorarea instinctelor* – şi mai ales a *patimilor* – şi susţinută, în mare parte, cu faptele luate din societăţile sălbatice, care sunt total stăpânite de vicii.

Acest sistem – a cărui doctrină se poate rezuma în două cuvinte: *Laissez faire*[258] – a fost atotputernic în lumea politică a secolului al XIX-lea şi a prezidat la formarea societăţii actuale. Or, el a avut şi pretenţia de a remedia relele sociale; să-l examinăm deci din punctul nostru de vedere – cel biologic.

I. Liberalii proclamă *libertatea absolută* – adică suprimarea dominaţiei – ca fiind unica armă împotriva Statului, pe care, după exemplul lui Rousseau, îl consideră un corupător al omului şi îl readuce la simplul rol de "judecător" şi de "jandarm", interzicându-i amestecul în afacerile dintre particulari.

"Cel mai sigur mijloc de a rezolva problema socială este acela de a lăsa câmp deschis *libertăţii*, care este – o repet cu Bastiat – motorul propulsor, remuneratorul şi răzbunătorul nostru"[259].

Ei nu bagă de seamă că *instinctul de dominaţie* are drept scop organizarea societăţii, ceea ce îi determină să atace autoritatea *Statului*, învinovăţind-o de relele sociale de care cu adevărat culpabilă nu este însă decât *patima de dominaţie*.

În acelaşi timp, aceşti sofişti intervin şi în *familie*, vizând micşorarea autorităţii tatălui, căruia i se ia educaţia copiilor şi facultatea de a se orienta după interesul grupului familial.

Prin urmare, atingându-se de *instinctul de dominaţie*, în loc de a combate *patima* corespunzătoare, liberalii produc *dezordine* în *Stat* şi în *familie*.

---

[258] "*Laissez faire, laissez passer* " (De Gournay).

[259] Fr. Passy, *Quatre écoles d'Economie politique*, Paris, p. 232.

II. Liberalii admit că *dreptul de proprietate este **absolut şi inviolabil.*** Ei pretind chiar – contrar celor ce se petrec în natură, la animale, unde proprietatea este familială – că *proprietatea omenească trebuie să fie **individuală.***

Dar instituind proprietatea individuală şi interzicând Statului să intervină în tranzacţiile dintre particulari[260] – cu alte cuvinte, lăsând astfel poporul fără apărare în faţa speculatorilor lacomi de bogăţie[261] – liberalismul *încurajează patima de proprietate*[262].

Consecinţele acestui sistem n-au întârziat să se facă în mod dureros simţite; ele au dus la cumplita *criză socială* de care suferă astăzi omenirea.

Sub pretextul respectării libertăţii, legislaţiile liberale, refuzând Statului dreptul de a interveni pentru protejarea lucrătorilor, iar, pe de altă parte, oprindu-i pe aceştia de a se organiza în corporaţii defensive[263], i-au pus într-o situaţie precară. Izolaţi şi fără ajutor, neavând alte

---

[260] „*Lăsaţi* deci pe indivizi *să facă* după placul lor; mişcaţi de egoism, ei vor căuta ceea ce le trebuie, pentru a-şi procura un trai mai bun şi mai fericit, iar pentru aceasta vor şti să afle calea cea mai sigură şi mai rapidă. Trebuie însă să le dai *cea mai deplină libertate.* Nici prescripţii, nici obstacole... Statul să-şi interzică orice amestec în tranzacţiile omeneşti; să lase libertate deplină proprietăţii, capitalului, muncii şi schimburilor" (Leroy-Beaulieu, *Précis d'Économie politique*).

[261] Această doctrină corespunde intereselor burghezilor îmbogăţiţi.

[262] Dacă n-ar exista patimile, intervenţia Statului n-ar fi necesară. Autoritatea are menirea de a controla şi suprima conflictele rezultate din patimi.

[263] Vechile corporaţii au fost suprimate de Revoluţie, iar această suprimare a fost menţinută şi de codul napoleonian.

mijloace, pentru a-şi îndeplini trebuinţele individuale şi familiale, decât propriile braţe, muncitorii au devenit, o dată încăputi pe mâinile unor indivizi pătimaşi[264], nişte mărfuri supuse *legii cererii şi ofertei*, concurenţei în general, adică un fel de maşini[265] de la care să se obţină maximum de efort cu minimum de cheltuieli. Astfel, lucrătorul a devenit un *proletar* care, deşi lucrând peste puterile sale, nu ajunge să-şi îndeplinească nici trebuinţele cele mai elementare ale existenţei, riscând să moară de foame, el şi afmilia sa, în caz de accident, de boală, de infirmitate, de bătrâneţe sau pur şi simplu de întrerupere a lucrului.

În faţa acestei groaznice nesiguranţe a zilei de mâine, în faţa imposibilităţii de a-şi satisface impulsul instinctiv conform căruia, prin economie, cineva trebuie să-şi asigure trebuinţele viitoare (mai ales dacă are soţie şi copii), în faţa perspectivei mereu ameninţătoare a mizeriei, cu cortegiul ei de privaţiuni şi suferinţe, lucrătorul cade în disperare sau ajunge să se revolte, aruncându-se, ademenit de fel de fel de promisiuni mincinoase, în abisul social-anarhist.

Dar nu numai lucrătorii au avut de suferit de pe urma aplicării principiilor şcolii liberale. Graţie *libertăţii absolute* şi *neintervenţiei Statului* pentru a-i proteja pe cei săraci şi slabi, asociaţii financiare anonime, constituite pe

---

[264] Evreii, mai ales, s-au priceput să tragă profit din liberalism.

[265] „Din punctul de vedere economic, muncitorii trebuie să fie consideraţi ca nişte adevărate *maşini*; ei sunt maşini care dau o anumită cantitate de forţă productivă şi care cer, în schimb, anumite cheltuieli de întreţinere şi de recondiţionare, pentru a putea să funcţioneze în mod regulat şi continuu" (De Molinari, unul dintre liderii cei mai autorizaţi ai şcolii liberale).

acţiuni şi dispunând de capitaluri enorme, au întemeiat mari întreprinderi industriale, comerciale şi agricole care, făcând practic imposibilă orice concurenţă, au ucis mica industrie, micul comerţ şi mica agricultură.

O dată scăpate de mica producţie, le-a fost uşor acestor abominabile asociaţii să organizeze monopoluri şi trusturi (pentru grâu, pentru petrol etc.), să impună preţuri exorbitante consumatorilor şi să spolieze astfel populaţii întregi.

Dar aceasta nu a fost totul. Câţiva mari bancheri – cei mai mulţi evrei – au pus mâna pe piaţa financiară. Împrumutând bani statelor, cu o camătă colosală, aceşti bancheri au devenit stăpânii lumii; chiar şi naţiile cele mai puternice le suportă jugul şi toate popoarele globului se ruinează pentru a-i îmbogăţi din ce în ce mai mult. S-a ajuns, astfel, la o *plutocraţie evreiască*, la *absolutizarea bogăţiei*, la *tirania banului.*

Şi dacă la toate acestea adăugăm şi o altă operă a liberalismului materialist şi ateu, anume *extirparea sentimentelor religioase* (având drept consecinţă fatală o creştere continuă a imoralităţii), singurele care se pot opune în mod eficient lăcomiei şi invidiei, putem să ne facem o idee despre *imensitatea răului* pricinuit de această blestemată doctrină potrivnică naturii, de acest funest sistem liberal [XII].

Prin urmare, nu fără motiv socialismul acuză burghezia liberală de a fi cauză a tuturor relelor de care suferă astăzi omenirea.

Totuşi – trebuie s-o spunem neîntârziat – nici socialismul nu va fi capabil să remedieze aceste rele; dimpotrivă, el le va agrava, adăugându-le şi altele, încă mai dezastruoase.

Socialismul

Din Revoluţie s-a născut şi un alt sistem politico-economic, *socialismul*, care cere nici mai mult, nici mai puţin decât *suprimarea proprietăţii private*.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au ivit mai multe siteme comuniste şi socialiste[266], dar nici unul dintre ele nu a avut răsunet practic.

Ar fi până la urmă de prisos să le studiem detaliat, fondul lor comun fiind analog cu comunismul de tip platonic.

Adevăratul socialism, aşa cum îl vedem astăzi ridicându-se ameninţător în faţa societăţii, este opera unui evreu german, Karl Marx[267] (1818-1883), şi a discipolilor săi[268].

Doctrina acestui sofist, numită *marxism* sau *colectivism*, a reuşit să îi reunească pe mulţi dintre cei nemulţumiţi de starea socială actuală într-o asociaţie internaţională care, pornind din Germania, s-a întins ca o epidemie, cuprinzând lumea întreagă. Acest socialism colectivist,

---

[266] Le citǎm pe cele elaborate de Saint-Simon (1760-1825), Fourier (1772-1837), Owen (1771-1858), Leroux (1797-1871), Louis Blanc (1811-1882) şi Proudhon (1809-1865), care a lansat şi faimosul paradox: „Proprietatea este o hoţie".

[267] *Le Capital*, tr. fr. , Stock, Paris.

[268] Un alt evreu, Lasalle (1825-1864), a propagat doctrina lui Marx, pe care însă a modificat-o, ajungând la un sistem aparte. Este de remarcat faptul că întemeietorii socialismului au fost evrei şi că principalii lideri socialişti de astăzi sunt tot evrei, printre care unii chiar milionari: Singer (liderul socialiştilor germani), Adler (liderul socialiştilor austrieci), Loeb Frenckel (liderul socialiştilor ungari), Cahan (delegatul american la Congresul de la Zürich), Bernstein (alt lider important din Germania) etc., etc. [XIII].

care posedă o organizaţie formidabilă, va fi examinat aici din punctul nostru de vedere, biologic[269].

I. Nepricepând importanţa pe care o are – atât la oameni, cât şi la animale – *instinctul de proprietate*, nici rolul funest pe care îl joacă *patima de proprietate* în geneza relelor sociale, socialiştii, ca să anihileze aceste rele, vor *să suprime proprietatea individuală şi familială*, adică vor să comită un act *împotriva naturii*, violentând o trebuinţă individuală naturală a fiinţei omeneşti de pretutindeni şi dintotdeauna.

„Iată, în esenţă, programul economic al socialismului şi scopul real al mişcării socialiste internaţionale: înlocuirea capitalului privat...prin capitalul colectiv"[270] sau, mai clar, "alfa şi omega" socialismului este „proprie-

---

[269] După cum materialismul şi darwinismul au uzurpat numele ştiinţei, încercând să dea greutate elucubraţiilor lor (a se vedea N. C. Paulescu, „Generaţia spontanee şi darwinismul", în *Spitalul* din februarie 1905), tot aşa *socialismul colectivist* s-a împopoţonat fără ruşine cu epitetul de *ştiinţific*. „Noi îi datorăm lui Marx două mari descoperiri. El ne-a dat concepţia sintetică a istoriei din punctul de vedere materialist şi a dezvăluit misterul producţiei capitaliste, dând seama de *plus valoare*. Graţie acestor două descoperiri, *socialismul a devenit o ştiinţă*"(Fr. Engels, *Die Entwiklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft).* „Ştiinţa este eliberatoarea omenirii; ştiinţa naturală ne scapă de Dumnezeu; *ştiinţa socială* în care Marx a iniţiat poporul..." (Liebknecht, în *Der Sozial-demokrat* din 22 martie 1883). De altfel, anarhismul însuşi începe să aibă pretenţii ştiinţifice şi filosofice: „Anarhia se prezintă, astfel, ca o parte integrantă a noii filosofii; de aceea, anarhistul se găseşte în contact cu cei mai mari cugetători şi poeţi ai epocii actuale" (P. Kropotkin, *L'Anarchie – sa philosophie, son idéal,* Paris, 1907, p. 16).

[270] A. E. Schaeffle, *La Quintessence du Socialisme,* tr. fr. B. Malon, Paris, 1904, p. 9.

tatea colectivă substituită proprietăţii private"[271]. Aceasta este dogma esenţială a socialiştilor[272].

Dar omul din popor *nu înţelege teoriile marxiste* – obscure, neisprăvite, pline de absurdităţi şi imposibilităţi; iar dacă îi urmează totuşi pe agitatorii socialişti, este pentru că aceştia i-au făcut promisiuni vagi, pe care el le-a concretizat în spiritul său simplist; este pentru că i-au făgăduit confiscarea proprietăţilor celor bogaţi şi ridicarea dreptului la moştenire pentru copii acestora, iar el, în imaginaţia sa copilărească, îşi închipuie că aceste bunuri îi vor reveni lui; este pentru că, împins de instinctul de proprietate, fiecare *proletar* năzuieşte să devină, la rândul său, *proprietar*.

Dacă vreodată conducătorii socialişti vor ajunge să pună mâna pe puterea politică, poporul, nemulţumit cu socializarea proprietăţii private, o va lua pentru sine, cu forţa.

Ca orice lucru anti-natural, socialismul nu va ajunge la bun sfârşit; el va genera dezordine. Iar oamenii cu bun-simţ nici nu vor mai dori să facă încercarea, căci „experienţele popoarelor sunt nişte catastrofe" (Lammenais) [XIV].

II. Socialiştii declară că ei înşişi n-ar şti unde conduce sistemul lor.

---

[271] *Ibidem*, p. 12.

[272] „Proprietatea este o hoţie", a zis Proudhon, iar socialiştii îi ţin cu toţii isonul. Dar se poate, cu mai multă dreptate, să li se întoarcă acest compliment. Într-adevăr, înseamnă *a fura* atunci când îi iei cuiva, fără voia lui, ceea ce îi aparţine; înseamnă *a fura* atunci când ridici cu forţa, de la proprietari, produsul muncii şi al economiei lor, produs menit a le garanta siguranţa viitorului, lor şi familiilor lor. Prin urmare, *socialismul are furtul drept scop*!

„Nici liderii cei mai influenţi nu sunt pe deplin conştienţi de *ceea ce este colectivismul*"[273].

În relitate, dacă ei ezită a-şi formula ideile asupra acestui subiect, este pentru că acestea *conduc la o tiranie abominabilă* pe care nu îndrăznesc s-o mărturisească. De altfel, n-avem decât să ne reamintim efectele aplicării, în timpul Revoluţiei franceze, a ideilor din care a provenit socialismul.

„Societatea"[274] – sau acea fiinţă abstractă care va fi *singurul proprietar* – va fi reprezentată prin *conducătorii socialişti*, după cum „poporul suveran" – altă fiinţă abstractă – a fost reprezentat, în timpul Revoluţiei, prin şefii iacobini.

Numai că „Societatea" – adică facţiunea socialistă – fiind *singura proprietară*, va avea în mâna sa ***libertatea*** şi ***viaţa*** indivizilor; şi fiind tot atât de putredă de patimi ca şi „Poporul suveran" (adică secta iacobină), ea va dispune de dânşii cum va voi (aşa cum s-a întâmplat şi în timpul revoluţiei).

Prin urmare, *Societatea, ca singură proprietară,* nu va fi altceva decât *dominaţia absolută şi tiranică* a facţiunii socialiste[275] – reînnoire a iacobinismului, cu toate abjecţiile sale [XV].

---

[273] Schaeffle, *op. cit.*, p. 15.

[274] De la Congresul din Erfurt (1891), noţiunea de „Stat", compromiţătoare, a fost înlocuită cu aceea de „Societate".

[275] Iată ce zice în această privinţă anarhistul kropotkin (*op. cit.*, p. 30): „Spiritul popular simte că, dacă Statul s-ar substitui patronului în rolul de cumpărător şi administrator al forţei de muncă, ar rezulta de aici o tiranie odioasă. Omul din popor nu raţionează cu abstracţiuni; el gândeşte în termeni concreţi şi de aceea simte că abstracţia numită

Dar colectivismul nu violentează doar instinctele de *proprietate* şi de *dominaţie*; el le atacă, de asemenea, pe cele de *familie* şi de *naţionalitate*.

Familia primeşte mai întâi, indirect, lovitura *suprimării proprietăţii private* (care este familială) şi a *desfiinţării dreptului la moştenire*[276]. Dar ea este literalmente dizolvată prin pretinsa *emancipare a femeii* [XVI] şi prin *educaţia comună a copiilor*, două monstruoase aberaţii rezultate din faptul că socialiştii nu înţeleg că, în familia naturală, femeia este *în mod instinctiv* subordonată bărbatului, iar părinţii *sunt în mod instinctiv* însărcinaţi să-şi educe copiii.

„Femeia e stăpână pe inima ei; ea o împarte cui îi convine. Când o relaţie încetează a-i mai plăcea, este liberă să o rupă şi să-şi îndrepte afecţiunea în altă parte"[277].

Acesta este amorul liber! Nici o grijă faţă de copii, rod şi scop natural al unirilor sexuale. Femeia emancipată se va grăbi să-şi abandoneze copilul în mâinile Statului, care se va-nsărcina să-l hrănească, să-l îmbrace, să-l

---

«Stat» ar îmbrăca pentru dânsul forma a numeroşi funcţionari... care i-ar deveni giranţi insuportabili".

[276] Socialiştii cer suprimarea dreptului de moştenire, ceea ce este un nou atentat asupra unui legitim sentiment instinctiv. Oamenii, ca toate fiinţele vii, chiar şi cele inferioare, lucrează pentru a asigura un viitor convenabil urmaşilor lor. Ei au *drept absolut* asupra muncii lor, iar copiii moştenesc acest drept, căci pentru ei au muncit şi au strâns avere părinţii. S-au găsit la noi miniştri şi parlamente care să facă *operă socialistă*, impunând taxe grele (2%) pe moştenirile de la părinţi, frustrându-i astfel pe urmaşi de avutul lor, de multe ori în circumstanţe penibile, în profitul sumedeniei de funcţionari leneşi şi risipitori.

[277] Bebel, *Die Frau*, p. 192.

educe şi să-i impună o meserie în raport cu trebuinţele colectivităţii (Bebel). De altfel, socialiştii nu cunosc importanţa instinctivă a *iubirii părinteşti*, numind-o, cu dispreţ, egoism.

„În familie, egoismul are drept formulă: totul pentru sine şi pentru copii săi"[278].

Ba mai mult, aceşti sofişti caută să anuleze *autoritatea binefăcătoare a tatălui* în familie.

„Important este să se suprime radical autoritatea tatălui, puterea ca şi regală pe care acesta o are în familie... Copiii nu sunt şi ei asemenea părinţilor? Pentru ce să-i constrângă să se supună? Cu ce drept? Să nu mai fie supunere, căci atunci nu mai există *egalitate*"[279].

Aceste inepţii le întrec pe cele din *Contractul social* al lui Rousseau.

Nemulţumindu-se doar cu dizolvarea familiilor, socialismul vrea să denatureze şi sentimentele instinctive de *patriotism* şi *naţionalism*, opunându-le *internaţionalismul*. Iniţiatorul internaţionalismului este Karl Marx; el a scos cel dintâi, în 1867, strigătul: „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!". Şi ce unire? Unirea în ură[280].

„Date fiind monstruoasele abuzuri care există, trebuie ca o ură sălbatică să separe clasa muncitoare de clasa propri-

---

[278] Benoît Malon, *apud* Schaeffle, *op. cit.*, p. 328.

[279] B. Malon, *Socialisme integral*, Paris.

[280] Această idee de internaţionalism este esenţial evreiască. Într-adevăr, singuri evreii sunt internaţionalişti, ei neavând patrie [XVII] şi adoptând, formal, naţionalitatea locului în care se găsesc.

etarilor, iar lupta să fie împinsă până la strivirea uneia sau a celeilate"(Bebel).

Socialiştii predică *lupta de clasă*, pe când se ştie că legea naturală este *unirea prin iubire.* Dacă adăugăm la acestea maximele atee, avem socialismul întreg.

„Cât despre noi, am adoptat, la rândul nostru, doctrina ateismului" (Bebel).

A-L nega pe Dumnezeu înseamnă de fapt a nega finalitatea, înseamnă a nega instinctele naturale şi patimile, înseamnă a te prăbuşi, cu bună ştiinţă, în prăpastia erorii.

În rezumat, suprimarea proprietăţii familiale şi înlocuirea ei prin proprietatea colectivă a Statului, despotismul insuportabil, disoluţia familiei, emanciparea femeii, educaţia comună a copiilor – iată tot atâtea idei conţinute şi în *Republica* lui Platon. Socialismul contemporan n-are nici măcar meritul originalităţii. El nu este decât contrafacerea palidă a unor idei platonice (deja deteriorate de Rousseau) – o contrafacere evreiască, o marfă proastă şi răufăcătoare.

Anarhismul

Anarhismul – rudă apropiată cu socialismul – s-a dezvoltat, aproape în acelaşi timp cu acesta, dintr-un trunchi comun – cel al ideilor Revoluţiei franceze.

Adevăratul organizator al anarhismului, aşa cum ni se înfăţişează acesta astăzi, a fost rusul Bakunin (1814-

1876); prin activitatea sa blestemată, continuată de alţi câţiva succesori[281], anarhismul a devenit un redutabil flagel internaţional, constituind marea ruşine şi groaza epocii noastre.

Vom supune criticii doctrina acestor energumeni, în lumina noţiunilor biologice pe care le-am expus în cele de mai sus.

I. Anarhismul, ca şi socialismul, pretinde suprimarea *proprietăţilor individuale şi familiale*[282], care sunt naturale omului şi pe care le posedă şi animalele. Prin urmare, în loc să lupte împotriva *patimii* de proprietate, acest sistem greşit loveşte cu neghiobie în *instinctul* de proprietate.

II. Anarhismul, nepricepând originea instinctivă şi rolul social al dominaţiei, vrea să suprime *guvernământul* şi orice fel de *autoritate,* în Stat ca şi în familie. Aceasta este dogma sa fundamentală. Aşadar, în loc de a căuta să anihileze *patima* de dominaţie, acest sistem eronat încearcă să izbească, nebuneşte, în *instinctul* de dominaţie[283].

În afară de acestea, anarhismul nu recunoaşte nici *familie,* nici *naţionalitate.*

---

[281] Kropotkin în Rusia, Elisée Reclus în Franţa, Mort în Germania, Malatesta în Italia etc.

[282] Bakunin propune o anumită *proprietate comună,* a unor grupuri de oameni liber constituite (iar nu a Statului), după cum vrea colectivismul, idee împrumutată din organizarea satelor ruseşti. Numai că aceste sate sunt întemeiate pe *familie, autoritate şi religie,* noţiuni pe care anarhismul vrea să le suprime.

[283] Nihilismul rus – o formă a anarhismului – este de import occidental. El a plecat de la ateismul filosofic şi a ajuns la negaţia politică. Contingentul adepţilor săi este format din burghezi şi mai ales din studenţi (de ambele sexe) [XVIII].

Dar ceea ce caracterizează în mod deosebit anarhismul sunt mijloacele prin care acesta vrea să ajungă la realizarea scopurilor sale: este aşa-zisa „propagandă prin fapte". El vrea *să distrugă* totul, fără a se îngriji să pună altceva în locul celor distruse[284]. Dinamita este instrumentul său preferat şi, în turbarea sa distructivă, el atacă monumentele, palatele ori minunatele opere de artă care sunt, bunăoară, catedralele gotice. Dar, lipsiţi şi de sentimentele naturale de simpatie şi de milă pe care până şi animalele le au faţă de semenii lor, anarhiştii nu numai că distrug, dar şi *ucid*; asociaţia lor este o vastă şi permanentă *organizaţie de asasini*[285].

---

[284] Iată, ca probă, câteva extrase din *Catehismul revoluţionar* al lui Bakunin: I. „Revoluţionarul nu are *nimic strict personal*, nici un interes, nici un sentiment, nici o proprietate, nici măcar un nume"; II. „El a rupt în mod absolut, în adâncul fiinţei sale, cu toată ordinea civilă actuală, cu toată lumea civilizată, cu legile, cu obiceiurile, cu morala. El este adversarul lor nemilos şi nu trăieşte decât ca *să le distrugă*"; III. „Revoluţionarul este plin de dispreţ faţă de orice doctrină şi faţă de toată ştiinţa contemporană; el nu cunoaşte bine decât o singură ştiinţă: *distrugerea*. El studiază mecanica, fizica, chimia şi chiar medicina, dar o face numai în scopul de a distruge".

[285] Ei au asasinat sau au încercat să asasineze: suverani (Alexandru II, Humberto I, Împărăteasa Austriei, Alfonso XII, Carlos al Portugaliei etc.), preşedinţi de republică (Garfield, Carnot, Mac Kinley etc.), funcţionari publici (în Rusia, Spania, Franţa, Italia, Austria, America), mergând până la a ataca şi reprezentanţi ai poporului (atentatul lui Vaillant, din 1893, la Camera franceză, soldat cu 85 de răniţi) şi chiar simpli particulari (atentatul lui Emile Henry din 1894, la Hotel „Terminus" din Paris, soldat cu 25 de răniţi), spectatori de teatru (atentatul lui Salvator, din 1893, comis la Barcelona, soldat cu 40 de răniţi şi 8 morţi, dintre care 3 copii) etc., etc. Iată ce spun despre aceasta *Culisele anarhismului* din 1893: „În 6 ani s-au comis 1123 de atentate cu dinamită în Europa şi 502 în America". Suntem cuprinşi de un sentiment de groază şi în acelaşi timp de scârbă în faţa acestor

Interpretarea biologică a crimelor anarhiste nu este uşoară, omul fiind singura fiinţă ce are trista putere de a ofensa într-un asemenea grad legile naturii. Numai patima pe care am numit-o *ură* poate să dea seama de plăcerea infernală pe care o resimt aceşti descreieraţi de a distruge şi de a ucide.

Numai ura poate să explice absurditatea crimelor lor; căci cui îi poate servi distrugerea unor monumente publice aparţinând poporului din care faci parte? Sau la ce slujeşte să asasinezi un şef de Stat, când e ştiut că el va fi imediat înlocuit cu un altul? Şi, mai presus de toate, la ce pot sluji crimele monstruase comise împotriva unor trecători inofensivi, a unor femei sau a unor copii fără nici o vină? Ce alt motiv decât acea ură neîmpăcată împotriva omenirii care l-a împins pe un E. Henry „să lovească în mulţime"?

În rezumat, analiza logică a acestor trei sisteme – *liberalismul, socialismul* şi *anarhismul* – ni le arată ca pe nişte doctrine eronate şi potrivnice naturii, având origini şi metode comune.

Într-adevăr, din cele două principale idei ale Revoluţiei – aceea de *libertate* (suprimarea dominaţiei) şi aceea de *egalitate* (suprimarea proprietăţii) – liberalii o păstrează pe cea dintâi, socialiştii pe cea din urmă, iar anarhiştii le adoptă pe amândouă.

---

laşi şi infami asasini, care îşi împing cinismul până la a-şi face un titlu de glorie din astfel de fapte, considerându-se *eroi* şi *martiri*. Unul dintre principalii „martiri" anarhişti, Ravachol, înainte de a comite două atentate cu dinamită, fusese falsificator de bani, profanase un mormânt, ucisese un bătrân de 92 de ani (cu scopul de a-l jefui) şi mai era suspectat de alte trei asasinate.

Toate cele trei sisteme ignoră caracterul natural al instinctelor de proprietate şi de dominaţie şi, nepricepând că toate conflictele omeneşti sunt efecte ale patimilor rezultate din aceste instincte, ele vor *să suprime proprietatea şi dominaţia*, în loc să condamne *patimile* corespunzătoare acestora[286]. Toate trei exaltă patima *urii*, căutând să o semene printre oameni, pe când legea naturală a lumii vii este *iubirea*. În fine, toate trei sunt roade ale doctrinelor materialiste[287] pe care spirite false le-au răspândit în omenire, uzurpând numele ştiinţei, doctrine cărora li se aplică minunat cuvintele lui Christos: „Feriţi-vă de proorocii mincinoşi, care vin la voi în haine de oi, iar pe dinăuntru sunt lupi răpitori. *După roadele lor îi veţi cunoaşte*" (*Matei* 7, 15-16; subl. aut.).

LEGISLAŢIILE POLITICE

Să examinăm acum legislaţiile politice sau civile şi să vedem dacă ele conţin prescripţii relative la cele două patimi sociale, de *dominaţie* şi de *proprietate*.

Să lăsăm deoparte legile popoarelor antice (indieni, chinezi, egipteni, asirieni, perşi, greci etc.), asupra cărora nu avem întotdeauna date destul de precise, mulţumindu-ne să studiem, din punctul nostru de vedere, cea

---

[286] În realitate, nici socialiştii nu vor suprima proprietatea, nici anarhiştii nu vor suprima autoritatea; ei doar le răpesc, pe cea dintâi familiilor, pe cea de-a doua oamenilor capabili, atribuindu-le unei facţiuni care va fi unic proprietar şi tiran absolut, aşa cum s-a şi întâmplat în timpul Revoluţiei franceze.

[287] Liberalismul, socialismul şi anarhismul fac profesie de materialism, de ateism şi mai ales de *anti-creştinism*. Ele adoptă toate erorile conexe materialismului: darwinismul, generaţia spontanee etc.

mai bine cunoscută dintre legislaţiile lumii vechi: pe aceea a romanilor.

Codul roman[288]

Codul roman cuprinde două părţi:

1. *Dreptul public*, care fixează organizarea Statului (*sacra, sacerdotes, magistratus*);

2. *Dreptul privat*, care se raportează a) la persoane şi la relaţiile acestora în cadrul naţiei şi al familiei şi b) la lucruri, asupra cărora persoanele au drept de proprietate.

Cu alte cuvinte, considerat din punct de vedere biologic, dreptul roman nu face decât să reglementeze, în naţie şi în familie, efectele instinctului de dominaţie şi ale instinctului de proprietate.

Dar faimoasa lege nu se opune câtuşi de puţin patimilor născute din aceste instincte. Dimpotrivă, ea le favorizează, ajungând până la urmă să facă din ele norme legale.

Legi privitoare la dominaţie

a) În *naţie*, legislaţia romană dă şefului Statului o putere absolută[289].

Împăratul este deasupra legilor; el are *drept de viaţă şi de moarte* asupra tuturor membrilor naţiei; şi se

---

[288] Ch. Maynz, *Cours de Droit Romain*, ed. a 4-a, Bruxelles, 1876; E. Didier-Pailhé, *Cours élémentaire de droit romain*, Paris, 1881.

[289] „În fruntea Statului se află prinţul – *Imperator, Princeps, Caesar, Augustus*. Aceste calităţi îi asigură: puterea consulară... dreptul de viaţă şi de moarte chiar şi asupra senatorilor... puterea Împăratului fiind de fapt absolută" (Maynz, *op. cit., Introduction*, pp. 245-246).

ştie, de altfel, modul cum s-a servit Nero, între alţii, de această prerogativă.

Prin urmare, această legislaţie îi dă şefului Statului tot ce ar putea dori pentru a-şi satisface *patima de dominaţie* în cel mai înalt grad.

b) În *familie*, codul roman dă capului acesteia (*pater familias)*, inclusiv *drept de viaţă şi de moarte* asupra soţiei[290] (*in manu*) şi asupra copiilor[291], pe care poate să-i abandoneze (*expositio*) sau să-i vândă ca sclavi[292] ori ca pe nişte simple obiecte care-i aparţin.

Puterea părintească este în acest fel deviată de la scopul ei natural; şi, în loc să se exercite în vederea educaţiei copiilor, ea serveşte exclusiv intereselor tatălui[293].

Ba mai mult: în loc să înceteze atunci când copiii devin majori, adică atunci când devin în stare de a se hrăni şi de a se apăra ei înşişi, se prelungeşte, fără motiv, asupra mai multor generaţii de descendenţi[294].

Astfel, numai *pater familias* este *sui juris*, toţi ceilalţi membri ai familiei fiind *alieni juris*.

Cu alte cuvinte, legislaţia romană acordă tatălui de familie tot ce poate să ceară un instinct de dominaţie împins până la patima cea mai intensă.

---

[290] *Ibidem*, vol. I, p. 6.

[291] *Ibidem*, p. 85. „*Ius vitae necisque* este dreptul de viaţă şi de moarte asupra copilului" (Didier-Pailhé, *op. cit.*, p.37).

[292] Maynz, *op. cit.*, vol. I, p. 86.

[293] „Această putere părintească nu este o putere protectoare în interesul copilului; ea are, ca obiect aparent, interesul tatălui şi, ca obiect secret, interesul Statului" (Didier-Pailhé, *op. cit.*, p. 34).

[294] „*Qui igitur ex te et uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item, qui ex filio tuo et uxore eius nascitur, id est, nepos tuus et neptis, aeque in tua sunt potestate, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri*" (*Just. Inst.*, L. I, T. IX, p. 3).

a) În *naţie* – considerând popoarele străine ca fiind lipsite de capacitatea dreptului[295], iar averile lor ca fiind *fără stăpân* şi prin urmare susceptibile de a fi dobândite prin ocupaţie[296] – această legislaţie a supralicitat instinctul de proprietate naţională (patriotismul), transformându-l într-o patimă care i-a împins pe romani să calce în picioare dreptul de proprietate al altora şi să-şi întindă cuceririle cât au putut mai departe.

b) În *familie*, „dreptul de proprietate este absolut şi exclusiv"; el nu aparţine decât capului acesteia[297] şi se întinde nu numai asupra pământului, obiectelor şi animalelor, dar şi asupra oamenilor, adică asupra soţiei[298], copiilor[299] şi sclavilor deopotrivă.

---

[295] „În relaţiile lor externe, romanii vădesc acelaşi caracter exclusivist pe care-l are legislaţia lor civilă: ei nu recunosc alt drept, în afară de cel al Statului lor... Din aceste principii rezultă că, în caz de război, tot ce cădea în mâinile romanilor – oameni şi bunuri – aparţinea romanilor. În ceea ce-i priveşte pe oameni, dacă erau lăsaţi în viaţă, deveneau sclavi" (Maynz, *op. cit., Introduction,* pp. 127-128).

[296] „Popoarele străine erau considerate ca fiind fără capacitate de drept... Tot ce aparţinea unui popor inamic se găsea de drept fără stăpân şi era susceptibil, prin urmare, de a fi luat prin ocupaţie. Cuceririle... erau făcute în numele naţiei şi îi aparţineau. Acest principiu era absolut în privinţa pământului" (*ibidem,* vol. I, p. 709).

[297] „Proprietarul poate dispune de lucruri aşa cum îi place, chiar dacă prin aceasta ar putea vătăma pe un altul" (*ibidem,* p. 692). Acesta este *ius utendi, fruendi* şi *abutendi* (Didier-Pailhé, *op. cit.*, p.140). „Tot ce dobândeşte fiul de familie aparţine de drept tatălui" (Maynz, *op. cit.*, vol. III, p. 87).

[298] „În principiu, tatăl avea asupra tuturor membrilor familiei, chiar şi asupra femeii supuse dominaţiei sale, puterea pe care legea o acordă cetăţeanului asupra obiectelor care-i aparţin" (*ibidem,* p. 2). „În câte-

Prizonierul de război devine sclav, iar sclavul nu este altceva decât un obiect[300]; ca atare el aparţine stăpânului, care are o putere *nelimitată*[301] asupra persoanei şi muncii sale,[302] putând să dispună de dânsul după bunul plac – să-l ipotecheze, să-l vândă, să-l bată, să-l tortureze, să-l omoare şi chiar să-l trimită în circuri, pentru a fi sfâşiat de fiarele sălbatice[303].

---

va pasaje din vechi autori, se face referinţă la un drept de pedeapsă – drept de viaţă şi de moarte – pe care bărbatul l-ar fi avut asupra soţiei *in manu*" (*ibidem*, p. 6).

[299] „Puterea părintească provenind din proprietate îi dădea tatălui drepturi... care, secole întregi, nu se deosebeau câtuşi de puţin de puterea pe care stăpânul o avea asupra sclavului" (*ibidem*, p. 84). „Capul de familie avea dreptul de a dispune de copiii săi ca de oricare dintre celelalte bunuri ale familiei, iar acest drept mergea chiar până la a le lua viaţa" (*ibidem*, p. 85). „Tatăl putea, de asemenea, să-şi înstrăineze copiii" (*ibidem*, loc. cit.). „Aceste înstrăinări, ce-i drept, erau rareori vânzări adevărate... dar sunt constituţii imperiale care arată în mod clar că, până într-al şaselea secol al erei creştine, părinţii îşi înstrăinau copiii pentru bani" (*ibidem*, p. 86). „Era firesc ca acela care putea să-şi înstrăineze copilul să poată să-l şi abandoneze sau expună" (*ibidem*, loc. cit.).

[300] „Sclavul era o fiinţă fără drepturi şi fără capacitatea de a avea drepturi; ba mai mult, el era considerat ca un obiect de comerţ şi aparţinea stăpânului în mod absolut, asemenea obiectelor materiale ce aparţin unui proprietar" (*ibidem*, p. 113).

[301] „Puterea stăpânului asupra sclavului stătea în dreptul de proprietate, în sensul cel mai larg şi mai absolut" (*ibidem*, p. 116)

[302] Sclavul, neavând dreptul la proprietate, tot ce producea aparţinea stăpânului. „Tot ce sclavul dobândea, dobândea pentru stăpân" (*ibidem*, p. 117). „*In potestate itaque dominorum sunt servi. Quae quidem potestas juris gentium est: nam apud omnes per aeque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitae necisque potestatem fuisse; et quoqumque per servum adquiritur, id domino adquiritur*" (*Just. Inst.*, L. I., T. VII, p. 1).

[303] Maynz, *op. cit.*, vol. III, p.114.

Sclavul este un fel de animal domestic, lipsit de orice drept[304] (chiar şi de acela de a avea o familie[305]), o vită de muncă între altele, căreia i se permite unirea sexuală, dar nu şi proprietatea asupra propriei descendenţe, ce aparţine tot stăpânului[306]; stăpânul poate chiar să-l şi castreze, dacă interesul i-o cere.[307]

Când sclavul îmbătrâneşte, cade bolnav sau devine infirm (deci atunci când acesta nu mai poate fi exploatat) proprietarul scapă de el, omorându-l sau abandonându-l[308] pe o insulă a Tigrului (unde oricum va muri de foame)[309].

În rezumat, *Dreptul roman* – această legislaţie abominabilă pe care lumea tinde să o admire ca pe un monument al înţelepciunii omeneşti! – nu cuprinde nici un remediu împotriva *patimilor de dominaţie* şi de *proprietate*; ba, dimpotrivă, ea exaltă la culme aceste teribile vicii, făcând din ele fundamentul legilor care o compun.

***

După Revoluţia franceză, burghezia, devenind stăpână pe puterea politică, a dat legi ce aveau la bază prin-

---

[304] Chiar când era fără stăpân, sclavul tot nu avea vreun drept (*ibidem*, p. 117). El era considerat atunci ca un obiect abandonat (*res nullius)*, putând să fie însuşit de primul venit.

[305] „Nu exista nici căsătorie, nici rudenie între sclavi" (*ibidem*, p. 214).

[306] „Copilul procreat de femeia sclavului aparţine de drept stăpânului" (*ibidem*, p. 117).

[307] *Ibidem*, p. 114.

[308] *Ibidem*, loc. cit.

[309] Deşi diminuată oarecum sub împăraţi (August, Claudiu), „instituţia sclaviei subzistă încă, în toată puterea cuvântului, sub legislaţia lui Iustinian" (*ibidem*).

cipiile *liberalismului*, iar acest cod de legi a fost adoptat de toate ţările europene.

Să examinăm acum, sumar, din punct de vedere biologic, legislaţia noastră românească, care nu este decât o simplă compilaţie a *codului napoleonian.*

Legislaţia românească[310]

Codul nostru de legi cuprinde două părţi esenţiale: 1. *Constituţia,* fixând a) proprietatea teritorială a naţiei şi b) organizarea Statului; 2. *Codul civil,* referindu-se la a) organizarea familiei şi la b) proprietatea individuală[311].

Cu alte cuvinte, această legislaţie modernă, ca şi anticul cod roman, nu face decât să reglementeze, în naţie şi în familie, actele rezultate din *instinctul de dominaţie* şi din *instinctul de proprietate.* Dar cum optsprezece secole de creştinism au îndulcit moravurile, adică au pus frâu viciilor, noua legislaţie nu mai legiferează patimile însele, aşa cum făcea codul roman.

Şi totuşi, ea nu conţine nici o prescripţie împotriva acestor patimi, care sunt izvoarele cele mai abundente ale conflictelor între oameni.

Legi privitoare la dominaţie

a) În *naţie*, şeful statului nu mai are putere absolută şi deci nici drept de viaţă şi de moarte asupra cetăţe-

---

[310] J. Gheţu, *Codicele de şedinţe al României,* Ploieşti, 1892; v. şi A. Roger şi A. Sorel, *Les codes et les lois usuelles,* Paris, 1874.

[311] O a treia parte – *Codul penal* – prescrie pedepse pentru crimele şi delictele comise împotriva Statului, precum şi împotriva persoanelor şi proprietăţilor particulare.

nilor. Din nenorocire, influenţată de ideile greşite ale *Revoluţiei* şi de cele nu mai puţin eronate ale *liberalismului*, legislaţia modernă, sub pretextul apărării libertăţii individuale, împiedică Statul să intervină în afacerile dintre particulari, pentru a-i putea apăra pe cei slabi şi săraci împotriva abuzurilor pătimaşe ale celor puternici şi bogaţi.

b) În *familie*, legislaţia modernă a micşorat autoritatea tatălui într-un sens potrivnic naturii; ba ea a mers până la a lua părintelui dreptul de a-şi creşte şi de a-şi educa după cum îi place copiii şi până la a-i suprima dreptul de a-şi face testamentul conform intereselor familiei sale. În acest fel s-a dezorganizat familia; iar prin legea divorţului, care permite desfrâul şi abandonarea datoriilor de părinte, ea s-a dizolvat cu totul.

*Legi privitoare la **proprietate***

a) În *naţie,* legislaţia românească se mulţumeşte a defini proprietatea teritorială a ţării. Trebuie însă să recunoaştem că legislaţiile moderne nu cuprind nici o dispoziţie care să pună frâu cuceririlor; mari abuzuri şi nedreptăţi se comit încă, şi în Europa, şi pe celelalte continente.

b) În *familie*, codul modern suprimă proprietatea familială, singura naturală, lăsând să subziste numai *proprietatea individuală*, şi dă acestei proprietăţi un caracter *absolut*, favorizând transformarea instinctului în patimă.

În rezumat, codurile de legi ieşite din *Revoluţie* şi având la bază principiile *liberalismului* au ca efect *stabilirea caracterului absolut al proprietăţii individuale şi slăbirea excesivă a autorităţilor naturale*, atât în naţie cât şi în familie – cu alte cuvinte, suprimarea unicelor piedici

care ar putea modera avântul patimilor. Iar dacă aruncăm acum o privire generală asupra legislaţiilor politice antică şi modernă, constatăm că nici una, nici cealaltă nu conţin vreun remediu suficient împotriva patimilor de dominaţie şi de proprietate, pe care la favorizează, în loc să le combată. Ele conţin, bineînţeles, câteva sancţiuni penale pentru prescripţiile lor şi teama de pedeapsă pune, momentan, oarecare frâu patimilor; bunăoară, un hoţ se abţine de la a fura atâta timp cât se teme de a fi descoperit. Dar singurul remediu eficace împotriva patimilor nu poate fi decât *voinţa*, asupra căreia legile omeneşti nu pot acţiona.

Să vedem, în continuare, dacă legislaţiile religioase reuşesc să stăpânească mai bine decât cele politice viciile omeneşti [XIX].

LEGISLAŢIILE RELIGIOASE

Pentru a nu întinde peste măsură limitele acestei expuneri, voi trece sub tăcere vechile legislaţii politico-religioase ale indienilor (brahmanismul), perşilor (mazdeismul), egiptenilor etc., pe cum şi pe acelea relativ mai recente ale indienilor (buddhismul) şi chinezilor (confucianismul)[312].

De altminteri, pe lângă faptul că majoritatea acestor legislaţii sunt insuficient cunoscute, istoria popoarelor care s-au ghidat după ele vădeşte o înspăimântătoare dezlănţuire a *patimilor de dominaţie şi de proprietate*: des-

[312] Originea brahmanismului este necunoscută şi se pierde – ca şi cea a legislaţiei egiptene – în timpurile preistorice. Mazdeismul, întemeiat de Zoroastru, datează de 2500 de ani înaintea erei creştine. Buddha şi Confucius au trăit în secolul al VI-lea a.Chr.

potism crud şi absolut; cumplite războaie de cucerire, de jaf şi de exterminare; caste de opresori exploatând naţiile; o infamă corupţie a moravurilor, înjosind familia şi reducând femeia la sclavie; în fine, pretutindeni şi mai presus de toate, o abominabilă sclavie în general.

Prin urmare, nu în aceste legislaţii vom găsi remedii împotriva patimilor de dominaţie şi de proprietate; şi chiar dacă unele dintre ele – mai ales buddhismul şi confucianismul – conţin porunca de a nu fura şi poate şi câteva percepte de simpatie, aceste prescripţii sunt anodine şi nu au nici un efect[313].

Într-adevăr, autorii lor au ignorat existenţa *patimilor* şi nu au înţeles rolul major jucat de acestea în geneza conflictelor între oameni.

De aceea, ne vom mulţumi să examinăm aici, din punctul nostru de vedere, biologic, doar pe cele mai eficace şi mai bine cunoscute dintre legislaţiile religioase, adică *legea mozaică* şi *legea creştină.*

Legislaţia mozaică[314]

Legislaţia mozaică este conţinută în Biblie, mai cu seamă în cărţile *Ieşirea, Leviticul* şi *Deuteronomul* [XX].

---

[313] Cei ce îndrăznesc să compare buddhismul sau confucianismul cu creştinismul dovedesc că nu au înţeles nimic din caracterul sublim al acestei din urmă religii. Morala buddhismului se reduce la următoarele cinci precepte: 1) Să nu omoare nici o fiinţă vie; 2) Să nu se fure; 3) Să nu se comită impurităţi; 4) Să nu se mintă; 5) Să nu se bea nimic din ceea ce poate îmbăta. Pentru confucianism, *cf.* palidele extrase din J. de Lannessan, *La morale des philosophes chinois*, Paris, 1896.

[314] Noi judecăm legea mozaică în mod *absolut*, iar nu în mod *relativ* la timpul când şi la poporul căruia i-a fost dată.

Această legislaţie – ca şi Codul roman – nu prescrie împotriva conflictelor de proprietate şi de dominaţie decât măsuri coercitive, întărite prin pedepse teribile. Dar ea nu pare să cunoască şi cauzele acestor conflicte, adică *patimile*, pe care, în orice caz, nu le poate combate.

Iată care sunt principalele ei prescripţii.

*Legi privitoare la **proprietate***

a) În *naţie*, proprietatea este *pământul făgăduit*. O dată intraţi în posesia acestui pământ, evreii nu încearcă să-i extindă graniţele; ei nu duc războaie de cucerire. Dar pentru a intra în posesia acestui pământ a fost nevoie ca mai întâi să-i extermine pe locuitorii autohtoni, iar pentru a se menţine într-însul, ei au avut, mai apoi, lupte permanente cu popoarele învecinate. Bunăoară, despre un oraş luat cu forţa, este scris:

„Şi când Domnul Dumnezeul tău o va da în mâinile tale, să loveşti cu ascuţişul sabiei pe toţi cei de parte bărbătească din ea" (*Deut.* 20, 13). „Iar în cetăţile popoarelor acestora, pe care Domnul Dumnezeul tău ţi le dă în stăpânire, să nu laşi în viaţă nici un suflet" (*Deut.* 20, 16).

Şi evreii se conformează întocmai acestor prescripţii *legale*.

După luarea Ierihonului, „au dat junghierii tot ce era în cetate; bărbaţi şi femei şi tineri şi bătrâni şi boi şi oi şi asini, tot au trecut prin ascuţişul sabiei" (*Ios.* 6, 21). „Iar cetatea şi tot ce era în ea s-a ars cu foc; numai aurul şi argintul şi vasele de aramă şi de fier le-au dat ca să le ducă Domnului, în visteria Casei Domnului" (*Ios.* 6, 24).

De asemenea, David, în luptele pe care le-a purtat cu amoniţii, poruncea să fie arşi, jupuiţi şi tăiaţi cu fierăstrăul toţi învinşii.

„Iar pe poporul care se afla în ea, l-a scos şi l-a pus sub fierăstrău şi sub grapă de fier şi sub securi de fier şi i-a aruncat în cuptoarele de ars cărămidă. Aşa a făcut el cu toate cetăţile amoniţilor. După aceea, David s-a întors la Ierusalim cu tot poporul" (*II Regi* 12, 31).

b) În *familie* şi în *trib*, dreptul de proprietate este *absolut* şi *exclusiv*. Legislaţia interzice furtul (*Ieş.* 20, 15). Ea îl pedepseşte pe hoţ, cerând de la dânsul să dea înapoi îndoit şi împătrit. (*Ieş.* 22, 1 şi 4). Legea opreşte, de asemenea, camăta faţă de *evrei,* autorizând-o numai fa-ţă de *străini.*

„Să nu dai cu camătă fratelui tău, nici argint, nici pâine, nici nimic din câte se poate da cu camătă. Celui de alt neam să-i dai cu camătă; iar fratelui tău să nu-i dai cu camătă..." (*Deut.* 19, 20).

O măsură bună pentru a opri înstrăinarea proprietăţilor este *anul jubiliar* [XXI].

„Pământul să nu-l vindeţi de veci, pământul este al Meu; iar voi sunteţi străini şi venetici înaintea Mea" (*Lev.* 25, 23). „Iar dacă nu va găsi mâna lui cât îi trebuie să întoarcă aceluia, atunci pământul vândut de el va rămâne în mâinile cumpărătorului până la anul jubileu, iar în anul jubileu, cumpărătorul va ieşi şi vânzătorul va intra în stăpânirea sa." (*Lev.* 25, 28). „Să sfinţiţi anul al cincizecilea şi să se vestească slobozenie, ca să se întoarcă fiecare la moşia sa... Anul al cinci-

zecilea să vă fie an de slobozenie... că acesta este jubileu..." (*Lev.* 25, 10-12).

Legi privitoare la dominaţie

a) În *naţie*, autoritatea fiind de origine *divină*, are caracter *absolut*. Dar această autoritate, care le aparţine conducătorilor religioşi, judecătorilor, regilor, se poate schimba cu uşurinţă în *patimă de dominaţie* (Saul, Solomon etc.).

Dreptul de viaţă şi de moarte le este luat indivizilor prin porunca de *a nu ucide* (*Ieş.* 20, 13).

Acest drept este păstrat însă de către Stat şi principalele prescripţii legale au drept sancţiune *moartea*.

„Cel ce jertfeşte la alţi dumnezei în afară de Domnul să se piardă" (*Ieş.* 22, 20). „Hulitorul numelui Domnului să fie omorât neapărat" (*Lev.* 24, 16). „Şase zile să lucraţi, iar ziua a şaptea să fie sfântă pentru voi, zi de odihnă, odihna Domnului; tot cel ce va lucra în ziua aceea va fi omorât" (*Ieş.* 35, 2). „De va lovi cineva pe un om şi acela va muri, să fie dat morţii" (*Ieş.* 21, 12). „Cel ce va grăi de rău pe tatăl său sau pe mama sa, acela să fie omorât" (*Ieş.* 22, 17). „De se va desfrâna cineva cu femeie măritată, adică de se va desfrâna cu femeia aproapelui său, să se omoare desfrânatul şi desfrânata" (*Lev.* 20, 10).

Apoi, legea evreilor se bazează în întregime pe sistemul *pedepsei talionului*.

„De va pricinui cineva vătămarea aproapelui său, aceluia să i se facă ceea ce a făcut el altuia" (*Lev.* 24, 19). „... suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură, rană pentru rană, vânătaie pentru vânătaie" (*Ieş.* 21, 23-25).

b) În *familie*, autoritatea tatălui este foarte întinsă; totuşi acesta n-are drept de viaţă şi de moarte asupra copiilor săi.

Când se măritã, femeia este cumpărată de la tatăl său şi bărbatul îi devine un fel de stăpân. Cât despre copii, ca şi în legislaţia romană, tatăl are drept de a-i vinde.

„Dacă cineva îşi va vinde fiica roabă, ea nu va ieşi cum ies roabele" (*Ieş.* 21, 7).

În fine, legislaţia mozaică *menţine instituţia sclaviei,* pe care însă o îndulceşte, pe cât mai mult posibil, pentru evrei.

„De vei cumpăra rob evreu, el să-ţi lucreze 6 ani, iar în anul al şaptelea, să iasă slobod, în dar" (*Ieş.* 21, 2). „Iar de va lovi cineva pe robul său în ochi, iar pe slujnica sa o va lovi în ochi şi ea îl va pierde, să-i lase liberi ca despăgubire pentru ochi. Şi de va pricinui căderea unui dinte al robului său sau al roabei sale, să le dea drumul pentru acel dinte" (*Ieş.* 21, 26-27). „Iar de va lovi cineva pe robul său sau pe slujnica sa cu toiagul, şi ei vor muri sub mâna lui, aceia trebuie să fie răz-bunaţi" (*Ieş.* 21, 20).

Dar nu există aceleaşi prevederi şi pentru *străini, pe care evreii îi vor avea în stăpânire pentru totdeauna.*

„Iar ca să-ţi ai robul tău şi roaba ta, să-ţi cumperi rob şi roabă de la neamurile dimprejurul vostru. Puteţi să vă cumpăraţi şi din copiii străinilor care s-au aşezat la voi, şi din neamul lor, care este la voi şi care s-a născut în pământul vostru; pot să fie averea voastră. Puteţi să-i daţi moştenire fiilor voştri după voi, ca pe orice avere; veşnic să-i stăpâniţi ca pe robi" (*Lev.* 25, 44-46).

În rezumat, legea mozaică este incontestabil superioară legii romane. Această legislaţie limitează *dreptul de viaţă şi de moarte*, în naţie şi în familie, şi moderează, oarecum, efectele patimii de dominaţie.

În acelaşi timp, prin stabilirea *anului jubiliar*, ea restituie familiei vânzătorului pământul înstrăinat, punând frâu unor conflicte născute din patima de proprietate.

Dar legea mozaică are şi câteva defecte care-i întunecă strălucirea. Într-adevăr, nemiloasă cu învinşii, ea nu împiedică masacrele în masă şi războaiele de exterminare; ea pedepseşte cu moartea încălcarea celor mai mărunte precepte ale sale şi, mai ales, menţine pedeapsa *talionului* şi instituţia *sclaviei.*

Ca şi codurile de legi roman şi modern, legislaţia mozaică nu face decât să stăvilească parţial conflictele, sub imperiul spaimei pe care o inspiră pedeapsa. Ea este incapabilă să elimine cauzele conflictelor – adică patimile de dominaţie şi de proprietate – şi este neputincioasă să restabilească în omenire starea naturală care este *iubirea.*

Morala creştină

Pe fundamentul solid al legislaţiei mozaice, Iisus Christos a ridicat splendidul monument denumit *morala creştină.*

Să examinăm deci această doctrină, din punctul de vedere biologic urmărit aici, adică să studiem remediile pe care ea le conţine împotriva *patimilor de proprietate şi dominaţie.*

Înainte de a întreprinde această cercetare, trebuie să atrag atenţia cititorului că Christos, acceptând legislaţia mozaică, o transformă, *împlinind-o.*

„Să nu socotiţi că am venit să stric Legea sau proorocii; n-am venit să stric, ci să împlinesc" (*Matei* 5, 17).

Graţie unui precept nou pe care-l introduce în Legea veche, El o preface în adâncime, netezindu-i toate asperităţile, îndreptându-i toate defectele, plinindu-i toate lipsurile. Într-adevăr, Christos aduce o *nouă idee despre Dumnezeu*, necunoscută până atunci. Dumnezeul lui Moise – Domnul teribil care, pentru o greşeală, e gata să-i lovească fără milă pe oameni, mergând până la a-i extermina, şi a cărui susceptibilitate şi mânie abia de pot fi îmblânzite prin rugăciunile profetului – este transfigurat de Iisus într-un *Tată bun, iubitor şi milostiv.* Oamenii fiind cu toţii fraţi – ca unii ce sunt fii ai aceluiaşi Tată –, *războiul şi sclavia trebuie să dispară.*

Pe de altă parte, Dumnezeu *singur având dreptul de a pedepsi,* pedeapsa cu *moartea* şi *legea talionului* sunt *suprimate.*

„Aţi auzit că s-a zis celor de demult: «Să nu ucizi»; iar cine va ucide, vrednic va fi de osândă. Eu însă vă spun vouă: Oricine se mânie pe fratele său, vrednic va fi de osândă..." (*Matei* 5, 21-22). „Aţi auzit că s-a zis: «ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte». Eu însă spun vouă: Nu vă împotriviţi celui rău; iar cui te loveşte peste obrazul drept, întoarce-i şi pe celălalt. Celui ce voieşte să se judece cu tine şi să-ţi ia haina, lasă-i şi cămaşa. Iar de te va sili cineva să mergi o milă, mergi cu el două" (*Matei* 5, 38-41)[315].

---

[315] Cât despre ofense, trebuie să le iertăm indefinit: „Atunci Petru, apropiindu-se de El, I-a zis: Doamne, de câte ori va greşi faţă de mine fratele meu şi-i voi ierta lui? Oare până de şapte ori? Zis-a lui Iisus: Nu zic ţie până de şapte ori, ci până de şaptezeci de ori câte şapte" (*Matei* 18, 21-22).

Prin urmare, această învăţătură a fost ea singură îndeajuns ca să schimbe cu totul aspectul legii mozaice.

Să vedem acum ce prescrie Christos împotriva *patimilor de proprietate şi de dominaţie.*

Christos n-a scris; El a vorbit şi *cuvântul* Său a fost cules de apostoli, care l-au fixat în scrierile cunoscute sub numele de *Evanghelii.* Or, dacă studiem Evangheliile, din punctul nostru de vedere biologic, constatăm că Iisus şi-a propus să restabilească „împărăţia lui Dumnezeu"[316] – adică domnia legilor naturale [a se vedea nota XXVI] – şi să readucă astfel „pace între oameni şi bună voire"[317].

Într-adevăr, Evangheliile luptă împotriva celor două patimi sociale, de *proprietate* şi de *dominaţie,* singurele cauze capabile de a tulbura pacea dintre oameni.

Patima de proprietate

Am arătat mai sus că patima de proprietate are o dublă origine: pe de o parte, un sentiment de nelinişte, de grijă faţă de viitor, iar pe de altă parte, un sentiment excesiv de plăcere, generat de cumulul bogăţiilor.

Am mai spus că, pentru a vindeca această patimă, trebuie acţionat tocmai asupra acestor două cauze. Dar, în ultimă instanţă, nu există decât un singur mijloc capabil

---

[316] Iisus a propovăduit „Evanghelia împărăţiei lui Dumnezeu" (*Marcu* 1, 14). „Şi fiind întrebat de farisei, când va veni împărăţia lui Dumnezeu, le-a răspuns şi a zis: Împărăţia lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut. Şi nici nu vor zice: Iat-o aici, sau acolo. Căci, iată, împărăţia lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru" (*Luca* 17, 20-21).

[317] Naşterea lui Christos este salutată într-un imn îngeresc, care defineşte astfel misiunea Sa: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ pace, între oameni bună voire!" (*Luca* 2, 14).

de-a anihila aceste sentimente, iar acel mijloc este *voinţa* sau, cu alte cuvinte, puterea pe care o posedă omul de a-şi inhiba impulsurile instinctive, fie acestea normale sau deviate.

Prin urmare, pentru a vindeca patima de proprietate trebuie să recurgem la voinţă; acesta este modul cu adevărat *ştiinţific* de a proceda. Or, Christos urmează tocmai această cale. Într-adevăr, El începe prin a-i îndemna pe oameni să înlăture orice îngrijorare excesivă faţă de viitor; iar pentru a le uşura îndeplinirea acestui act voluntar, El le demonstrează că o astfel de îngrijorare este zadarnică şi lipsită de temei, deoarece Tatăl ceresc, cunoscându-le întocmai trebuinţele, se îngrijeşte de îndestularea lor.

„De aceea vă zic vouă: Nu vă îngrijiţi pentru sufletul vostru ce veţi mânca, nici pentru trupul vostru cu ce vă veţi îmbrăca; au nu este sufletul mai mult decât hrana şi trupul decât îmbrăcămintea? Priviţi la păsările cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în jitniţe, şi Tatăl vostru Cel ceresc le hrăneşte. Oare nu sunteţi voi cu mult mai presus decât ele? Şi cine dintre voi, îngrijindu-se, poate să adauge staturii sale un cot?

Iar de îmbrăcăminte de ce vă îngrijiţi? Luaţi seama la crinii câmpului cum cresc: nu se ostenesc, nici nu torc. Şi totuşi vă spun vouă că nici Solomon, în toată măreţia lui, nu s-a îmbrăcat ca unul dintre aceştia. Iar dacă iarba câmpului, care astăzi este şi mâine se aruncă în cuptor, Dumnezeu astfel o îmbracă, oare nu cu mult mai mult pe voi, puţin credincioşilor?

Deci nu duceţi grijă, spunând: ce vom mânca, ori ce vom bea, ori cu ce ne vom îmbrăca? Că după toate acestea se străduiesc neamurile; ştie doar Tatăl vostru Cel ceresc că aveţi nevoie de ele. Ci căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea Lui, şi toate acestea se vor adăuga vouă. Nu vă

îngrijiţi de ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngriji de ale sale" (*Matei* 6, 25-34)[318].

Iisus Christos afirmă deci, mai întâi, că pericolul temut e *iluzoriu*; ceea ce reprezintă, fără îndoială, mijlocul cel mai eficient de a risipi o temere.

Apoi El îi invită pe oameni să reziste ispitei de a aduna bogăţii şi, pentru a stimula dorinţa lor inhibitivă, El le arată *deşertăciunea* unei asemenea plăceri, care lesne se poate schimba în neplăcere.

„Şi a zis către ei: Vedeţi şi păziţi-vă de toată lăcomia, căci viaţa cuiva nu stă în prisosul avuţiilor sale.

Şi le-a spus lor această pildă, zicând: Unui om bogat i-a rodit din belşug ţarina. Şi el cugeta în sine, zicând: Ce voi face, că n-am unde să adun roadele mele? Şi a zis: Aceasta voi face; voi strica jitniţele mele şi mai mari le voi zidi, şi voi strânge acolo tot grâul şi toate bunătăţile mele. Şi voi zice sufletului meu: Suflete, ai multe bunătăţi strânse pentru mulţi ani; odihneşte-te, mănâncă, bea şi veseleşte-te! Iar Dumnezeu i-a zis: Nebune! În această noapte vor cere de la tine sufletul tău. Şi cele ce ai pregătit – ale cui vor fi? Aşa se întâmplă cu cel ce-şi adună comori sieşi şi nu se îmbogăţeşte în Dumnezeu" (*Luca* 12, 15-21).

„Nu vă adunaţi comori pe pământ, unde molia şi rugina le strică şi furii le sapă şi le fură. Ci adunaţi-vă comori în cer, unde nici molia, nici rugina nu le strică şi unde furii nu le sapă şi nu le fură" (*Matei* 6, 19-20).

După aceea, Iisus îi face pe cei ce au triumfat asupra pornirilor lor pătimaşe să spere într-o răsplată însem-

[318] Iisus predică aici reacţia împotriva pornirii spre *avariţie*, iar nu lipsa de grijă pentru viitor.

nată: „împărăţia lui Dumnezeu", dobândită încă din timpul acestei vieţi [XXII].

„Fericiţi cei săraci cu duhul, că a lor este împărăţia cerurilor" (*Matei* 5, 3)[319].

Iar după moarte îi aşteaptă răsplata fericirii eterne.

„Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, că plata voastră multă este în ceruri..." (*Matei* 5, 12).

Patima de dominaţie

Aceeaşi cunoaştere profundă a cauzelor şi aceeaşi alegere perfectă a mijloacelor se regăsesc în Evanghelie şi atunci când este vorba de a combate patima de dominaţie.

Am arătat mai devreme că această patimă derivă dintr-un instinct care are drept scop organizarea societăţii şi apărarea ei împotriva tulburărilor dinlăuntru şi împotriva atacurilor din afară. În virtutea acestui instinct, conducătorul unei structuri sociale este individul care are cea mai mare responsabilitate; asupra lui cade grija siguranţei semenilor săi şi, cu toate că le dirijează activitatea, el este, de fapt, servitorul tuturor. În schimb, el se bucură de consideraţia celorlalţi şi resimte un sentiment de plăcere şi de satisfacţie, care constituie un fel de recompensă sau despăgubire pentru ostenelile sale. Dar căutarea acestor plăceri – cu neglijarea obligaţiilor ce-i revin – constituie *patima de dominaţie*. Este evident că, pentru a vindeca această patimă, trebuie ca mai întâi să le facem cunoscut

---

[319] „Fericiţi cei săraci cu duhul" înseamnă „Fericiţi cei ce nu au patima proprietăţii" [XXIII].

oamenilor rostul instinctului din care ea derivă, adică să le arătăm care sunt datoriile inerente ale dominației; apoi, trebuie să opunem dorinței de supremație puterea inhibitivă a *voinței*. Această metodă este *riguros științifică*.

Or, Iisus Christos urmează întocmai acest mod de a proceda. Într-adevăr, El începe prin a spune oamenilor că dominația comportă datorii serioase, întrecând cu mult satisfacțiile ce pot rezulta dintr-însa; și aduce aminte, acelora care prin meritul lor ajung în fruntea societății, sarcina ce rezultă din această situație, insistând ca ei să-și dirijeze acțiunile nu spre propriul profit, ci spre binele obștesc.

„În ceasul acela, s-au apropiat ucenicii de Iisus și i-au zis: Cine, oare, este mai mare în împărăția cerurilor? Și chemând la sine un prunc[320], l-a pus în mijlocul lor și le-a zis: Adevărat zic vouă: De nu vă veți întoarce și nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor. Deci cine se va smeri pe sine ca pruncul acesta, acela este cel mai mare în împărăția cerurilor" (*Matei* 18, 1-4).

Când mama apostolilor Ioan și Iacob Îi cere ca fii ei „să șadă... unul de-a dreapta și altul de-a stânga Ta, întru împărăția Ta", Iisus, chemându-i la Sine pe toți discipolii ce erau indignați de această îndrăzneală, le zise: „Știți că ocârmuitorii neamurilor domnesc peste ele și cei mari le stăpânesc. Nu tot așa va fi între voi, ci care între voi va vrea să fie mare, să fie slujitorul vostru. Și care între voi va vrea să fie întâiul, să vă fie vouă slugă" (cf. *Matei* 20, 20-27).

---

[320] Iisus îi dă de exemplu oamenilor pe *copii, care n-au patimi*. „Lăsați copiii să vină la mine și nu-i opriți, căci ai unora ca aceștia este împărăția lui Dumnezeu. Adevărat zic vouă: cine nu va primi împărăția lui Dumnezeu ca un copil, nu va intra în ea" (*Marcu* 10, 14-15).

Şi pentru a întipări adânc în sufletul discipolilor învăţătura Sa, unind fapta cu cuvântul, Iisus le dă un sublim exemplu de abnegaţie, spălându-le picioarele cu mâinile Sale.

În ajunul morţii Sale, Iisus „S-a sculat de la Cină, S-a dezbrăcat de haină şi, luând un ştergar, S-a încins cu el. După aceea a turnat apă în vasul de spălat şi a început să spele picioarele ucenicilor şi să le şteargă cu ştergarul cu care era încins... După ce le-a spălat picioarele şi Şi-a luat hainele, S-a aşezat iar la masă şi le-a zis: Înţelegeţi ce v-am făcut Eu? Voi Mă numiţi pe Mine Învăţătorul şi Domnul, şi bine ziceţi, căci sunt. Deci, dacă Eu, Domnul şi Învăţătorul, v-am spălat vouă picioarele, şi voi sunteţi datori să vă spălaţi picioarele unii altora; că v-am dat vouă pildă, ca, precum v-am făcut Eu vouă, să faceţi şi voi. Adevărat zic vouă: Nu este slugă mai mare decât stăpânul său, nici solul mai mare decât cel ce l-a trimis pe el. Când ştiţi acestea, fericiţi sunteţi dacă le veţi face" (*Ioan* 13, 4-17).

Christos îi invită pe oameni să renunţe la plăcerea dominaţiei, arătându-le inconvenientele provenite din ea şi lezarea amorului propriu la care se expune cel ce-o caută doar pentru ea însăşi.

„Şi luând seama cum îşi alegeau la masă cele dintâi locuri, a spus celor chemaţi o pildă, zicând către ei: Când vei fi chemat de cineva la nuntă, nu te aşeza în locul cel dintâi, ca nu cumva să fie chemat de el altul mai de cinste decât tine; şi venind cel ce v-a chemat şi pe tine şi pe acela, îţi va zice: Dă acestuia locul. Şi atunci, cu ruşine, te vei duce să te aşezi pe locul cel mai de pe urmă. Ci, când vei fi chemat, mergând, aşază-te în cel din urmă loc, ca atunci când va veni cel ce te-a chemat, el să-ţi zică: Prietene, mută-te mai sus! Atunci vei avea

cinstea în faţa tuturor acelora care vor şedea împreună cu tine. Căci oricine se înalţă pe sine se va smeri, iar cel ce se smereşte pe sine se va înălţa" (*Luca* 14, 7-11).

În rezumat, din cele spuse până acum rezultă că numai Iisus Christos a cunoscut importanţa celor două patimi: cea de *proprietate* şi cea de *dominaţie*; şi numai El a propus, pentru aceste vicii, remedii eficace, în conformitate cu natura omenească.

Legea iubirii

Suprimarea patimilor sociale face să dispară conflictele şi *readuce pacea între oameni.* Dar ea este incapabilă să stabilească între ei *iubirea,* care-i legea supremă a naturii vii. Nici sentinţele filosofilor, nici prescripţiile legislatorilor nu pomenesc de iubire; ele par a o ignora cu totul[321].

Iisus Christos le reaminteşte însă oamenilor şi această lege naturală.

„Poruncă nouă dau vouă: Să vă iubiţi unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, aşa şi voi să vă iubiţi unul pe altul" (*Ioan* 13, 34).

---

[321] Moise vorbeşte în treacăt de *iubirea aproapelui,* fără să insiste însă asupra ei. „Să nu te răzbuni cu mâna ta şi să nu ai ură asupra fiilor poporului tău, şi să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi" (*Lev.* 19, 18). „De se va aşeza vreun străin în pământul vostru, să nu-l strâmtoraţi... să fie pentru voi ca şi băştinaşul vostru; să-l iubiţi ca pe voi înşivă..." (*Lev.* 19, 33-34). Dar nu se vede pentru ce i-ar iubi cineva, atât pe aproape cât şi pe străini, ca pe sine însuşi; căci *teama de Dumnezeu* – unicul sentiment ce stă la baza legii mozaice – nu poate obliga pe nimeni să iubească.

Şi El dă acestei porunci o importanţă atât de mare încât face din ea *baza moralei Sale*.

Dar se pare că voinţa – căreia îi este relativ uşor să combată tendinţa spre avariţie sau orgoliul nemăsurat – nu exercită nici o acţiune asupra sentimentului iubirii. „Nu poţi iubi la poruncă", zice un proverb popular.

Într-adevăr, iubirea nu depinde de voinţă. Şi remarcaţi că nu este vorba de a iubi o fiinţă ideală, lipsită de patimi, ci *un om pătimaş*, de la care nu poţi aştepta *decât rău*.

Mi se cere să-l iubesc pe *beţivul* care-şi pierde minţile şi risipeşte averea alor săi; pe *desfrânatul* care se strecoară în familii, pentru a arunca asupra lor ruşinea şi dezonorarea; pe *avarul* cumplit, ros de ura împotriva aproapelui său şi care nu se dă în lături de la hoţie, sperjur sau crimă; pe *orgoliosul* plin de aroganţă, care recurge la intrigi, la calomnie, la trădare, pentru a lovi în semenii săi.

Mi se mai cere să-l iubesc pe *rus* şi pe *austriac*, care ne-au răpit provincii întregi, prin forţă sau prin fraudă; pe *ungur*, care îi oprimă în chip odios pe fraţii noştri din Transilvania şi Banat; pe *grec*, care îi omoară fără milă pe românii din Macedonia; pe *evreu*, care s-a năpustit, din Galiţia, asupra acestei ţări primitoare, sugând fără cruţare, ca un păduche infam, sângele bieţilor ţărani şi orăşeni, sleindu-i cu camătă nemaiauzită şi exterminându-i cu alcool otrăvit, în dorinţa de a le lua locul, *îmboldit de patima de proprietate*, şi care acum, sub impulsul *patimii de dominaţie*, pentru a ne putea subjuga întru totul, îndrăzneşte să ceară intervenţia străinătăţii pentru a ne sili să-i dăm drepturi egale cu acelea ale locuitorilor autohtoni [XXIV].

Mi se porunceşte deci să-i iubesc pe aceşti oameni cu comportare monstruoasă, când în sufletul meu clocoteşte *ura răzbunătoare*!

Omeneşte vorbind, iubirea aproapelui este imposibilă. De altfel, aceasta este şi opinia generală. Ideea *luptei pentru existenţă*, avansată de Darwin, pare a fi tocmai expresia acestei imposibilităţi. Antichitatea a formulat-o într-o sentinţă lapidară: *homo homini lupus*. Prin urmare, acest percept creştin, *iubirea aproapelui,* nu pare a avea valoare reală; este un simplu îndemn destinat să rămână literă moartă. S-ar zice deci că armonia creaţiei prezintă o lacună, că legea naturii este deficitară... Ei bine, *nu*!

Iisus Christos a ştiut să le dea oamenilor posibilitatea de a realiza ceea ce aparent este irealizabil [XXV]. Există în om un sentiment instinctiv (observabil, de altfel, şi la animale), anume sentimentul *recunoştinţei* faţă de fiinţa care i-a făcut vreun bine. Or, fiecare om a cărui inteligenţă s-a putut ridica la noţiunea de Dumnezeu recunoaşte în Fiinţa Divină pe autorul existenţei sale şi pe împărţitorul bunurilor de care se bucură, astfel că este imposibil ca el să nu resimtă o nesfârşită recunoştinţă faţă de această fiinţă dumnezeiască de la care a primit *totul*. Iisus Christos se foloseşte tocmai de acest sentiment de recunoştinţă pentru a restabili iubirea între oameni[322].

„Când va veni Fiul Omului întru slava Sa, şi toţi sfinţii îngeri cu El, atunci va şedea pe tronul slavei Sale. Şi se vor

---

[322] Nu există om, spiritualiceşte sănătos, care să fie incapabil de a pricepe această noţiune – consecinţă inevitabilă a principiului cauzalităţii. De altfel, facultatea de a se urca de la efecte la cauze – adică facultatea de a face ştiinţă – este trăsătura caracteristică şi distinctivă a omului.

aduna înaintea Lui toate neamurile şi-i va despărţi pe unii de alţii precum desparte păstorul oile de capre. Şi va pune oile de-a dreapta Sa, iar caprele de-a stânga. Atunci va zice Împăratul celor de-a dreapta Lui: Veniţi, binecuvântaţii Tatălui Meu, şi moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămând am fost şi Mi-aţi dat să mănânc; însetat am fost şi Mi-aţi dat să beau; străin am fost şi M-aţi primit; gol am fost şi M-aţi îmbrăcat; bolnav am fost şi M-aţi cercetat; în temniţă am fost şi aţi venit la Mine. Atunci dreptii vor răspunde, zicând: Doamne, când Te-am văzut flămând şi Te-am hrănit? Sau însetat şi Ţi-am dat să bei? Sau când Te-am văzut bolnav sau în temniţă şi am venit la Tine? Iar Împăratul, răspunzând, va zice către ei: Adevărat zic vouă, întrucât a-i făcut acestea unuia dintre aceşti fraţi ai Mei prea mici, Mie Mi le-aţi făcut" (*Matei* 25, 31-40).

Cu alte cuvinte, Dumnezeu vrea ca recunoştinţa pe care I-o datorăm s-o manifestăm faţă de semenii noştri, adică *să iubim pe orice om ca şi când ar fi Dumnezeu!* Aceasta este ceea ce se numeşte *caritatea creştină*[323].

---

[323] Puţini oameni au înţeles *caritatea* şi încă şi mai puţini au practicat-o. Lumea admiră – dar fără să înţeleagă – devotamentul, omeneşte inexplicabil, cu care călugăriţele creştine îi îngrijesc pe bolnavi, săraci, mizeri, respingători şi, mai presus de toate, pe cei ingraţi. Iată cheia enigmei: călugăriţele, în bolnavul nedemn, Îl adoră pe Dumnezeu. La fel se explică şi faptul că un creştin adevărat iubeşte pe orice om (fie acesta oricât de pătimaş, ba chiar şi duşmanul său personal), căci Christos a zis: „Iubiţi pe vrăjmaşii voştri, binecuvântaţi pe cei ce vă blestemă, faceţi bine celor ce vă urăsc şi rugaţi-vă pentru cei ce vă vatămă şi vă prigonesc" (*Matei* 5, 44). [Pentru N. C. Paulescu „caritatea" nu este totuna cu „mila". Într-o notă din conferinţa "Spitalul" (vezi mai jos) el explică: „*Caritatea* este un act voluntar, pentru că atât scopul cât şi mijloacele sunt cunoscute, pe câtă vreme *mila* este un sentiment instinctiv, căci dacă mijloacele sunt cunoscute, scopul este ignorat cu totul".]

Concluzie

Iată-ne pe deplin satisfăcuți. Doctrina creştină cuprinde o *morală* cu adevărat *ştiinţifică*. Nu numai că ea combate patimile esenţiale ale omului, patimi care generează atâtea conflicte şi împotriva cărora omenirea este dezarmată, dar, folosindu-se de mijloace naturale, realizează între oamenii cu bună voinţă ceea ce pare imposibil – **iubirea** [XXVI].

Iisus Christos a restabilit *pacea în omenire*; El a ridicat *legea iubirii*, care era căzută; El a readus pe pământ *împărăţia lui Dumnezeu*. O asemenea operă nu poate fi decât *divină*.

Ştiinţa vieţii m-a determinat să afirm, într-o lecţie anterioară: **„Cred în Dumnezeu"**. Aceeaşi ştiinţă mă determină astăzi să adaug: **„Şi în Iisus Christos"**.

NOTE EDITORIALE LA CAPITOLUL *REMEDIILE PATIMILOR SOCIALE*

I. Corelative instinctelor (ca "devieri" ori "alterări" ale acestora), patimile se împart, în viziunea lui N. C. Paulescu, în **patimi *individuale*** (**de nutriţie şi de reproducere**) şi **patimi *sociale*** (**de proprietate şi de dominaţie**). În finalul lecţiei anterioare ("Conflictele sociale") el spusese: "Instruirea poporului asupra rostului firesc al instinctelor şi măsurile igienice prescrise indivizilor şi colectivităţii sunt principalele arme cu care medicul luptă împotriva patimilor individuale [în speţă, *beţia* şi *desfrâul*]. Trebuie să recunoaştem însă că el este cu totul dezarmat în faţa patimilor sociale de proprietate şi dominaţie [în speţă, *avariţia* şi *tirania*] (la care ne vom referi în lecţia următoare)" (*cf.* Nicolae C. Paulescu, *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1995, p. 128).

II. Pentru o ediţie românească, trimitem generic la Platon, *Opere*, V, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986 (traducerea *Republicii* în această ediţie îi aparţine lui Andrei Cornea).

Am păstrat, pentru citatele din Platon şi din ceilalţi filosofi abordaţi mai departe, traducerile autorului, cărora le-am verificat fidelitatea de ansamblu, fie cu versiunile româneşti existente, fie cu textele originale (atunci când acestea mi-au fost accesibile). Am putut constata că N. C. Paulescu traduce fidel, adeseori chiar literal. Am operat tacit mici retuşuri stilistice. Am păstrat trimiterile autorului la ediţiile vechi pe care le-a consultat, fără a le putea garanta întotdeauna exactitatea.

III. Se poate consulta, în româneşte, traducerea Elenei Bezdechi: Aristotel, *Politica*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1924.

IV. N. C. Paulescu zice „burgadă", preluând neinspirat termenul din traducerea franceză pe care o citează. Bezdechi traduce o dată cu „sat", iar altă dată cu „comună"! Termenul grecesc în cauză este *kóme*, care se traduce exact prin „sat". Şi în versiunile franceze mai recente se foloseşte *village* (a se vedea, de pildă, Aristote, *Politique*, text établi et traduit par Jean Aubonnet, „Les Belles Lettres", Paris, 1960 – I, II, 5-6; 8).

V. *Zóon politikón* se traduce mai exact, în româneşte, prin „fiinţă socială"; traducerea „animal politic" s-a răspândit sub influenţă occidentală.

VI. Ca şi alţi învăţaţi creştini din România vremii sale, formaţi la şcoala culturii occidentale (mai ales franceze), N. C. Paulescu cunoaşte mai bine tradiţia apuseană. De aici invocarea Fericitului Augustin şi a lui Toma de Aquino ca supreme autorităţi doctrinare, exaltarea aristotelismului şi chiar sintagma de „filosofie creştină" (moştenire a scolasticii) – toate dezagreate de Ortodoxie.

VII. În româneşte: *Discurs asupra originii şi fundamentelor inegalităţii dintre oameni,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958 (trad. de S. Antoniu).

VIII. În româneşte: *Contractul social,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957 (trad. de H. H. Stahl).

IX. Această monumentală şi pilduitoare operă a lui Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893) – cunoscut la noi mai mult ca filosof al artei sau critic şi istoric literar – nu a fost încă tradusă în româneşte. Cu atât mai binevenite sunt amplele citate care vor urma, inedite pentru mulţi dintre cititorii români. Este cea mai zguduitoare frescă a ororilor Revoluţiei franceze (1789-1799), cărora le găsim numeroase similitudini în revoluţiile comuniste de mai târziu.

X. S-a încercat transplantarea sintagmei în limba română, cu o uşoară adaptare fonetică şi grafică: *sanculot, sanculoţi* (var.: *sanchilot, sanchiloţi*). DEX-ul înregistrează aceste forme şi glosează: „Revoluţionar din cadrul mişcării populare din timpul revoluţiei burgheze din 1789-1794 din Franţa". Această pleavă republicană înlocuise *la culotte* (obiect vestimentar din vechiul regim) cu vulgarii pantaloni vărgaţi de lână. În ochii adversarilor Revoluţiei, ei reprezentau ceea ce în româneşte am numi nişte „coate-goale" sau, mai verde spus, „(cei) în curu gol".

XI. A nu se confunda această formă de guvernare municipală dintre 1789-1795 (confiscată din 1792 de către ultra-iacobini) cu mişcarea insurecţională din 1871, cunoscută sub acelaşi nume.

XII. Eminescu se exprimă la adresa liberalismului în termeni asemănători: „...liberalii în genere îşi închipuiesc că Statul e rezultatul unui contract sinalagmatic, al unei convenţiuni stabilite între cetăţenii lui. Noi credem, din contră, că el e un product al naturii..."; „Manierele de a vedea sunt atât de deosebite, încât în ochii liberalilor Statul nu e cu mult mai mult decât o maşină, pe când în ai noştri el e un organism viu, susceptibil de sănătate şi de boală, de înflorire şi de decadenţă". Aceste idei revin adesea în publicistica

sa (a se vedea încă nedepăşitul expozeu sintetic al lui G. Călinescu din *Opera lui Mihai Eminescu,* cap. „Filozofia practică", sau D. Murăraşu, *Naţionalismul lui Eminescu,* mai ales Cartea a II-a: „Naţionalismul criticist"). Există mai multe puncte de contact între ideile politice eminesciene şi cele ale lui N. C. Paulescu (ce se vor regăsi în parte, cu o mai accentuată tentă creştină ortodoxă, şi la teoreticienii ulteriori ai dreptei româneşti: A. C. Popovici, Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Corneliu Codreanu etc.). Mai ales conceptele de „natural" şi „organic" au fost dezvoltate constant de către gânditorii români de dreapta, fapt ce nu poate fi separat de ceea ce s-a numit „sentimentul cosmic şi organic" al sufletului ortodox. „Artificialul", „mecanicul", „convenţionalul", tot ceea ce sfidează sau siluieşte *firea* (natura), scandalizează sensibilitatea ortodoxă tradiţională.

XIII. Şi liderii comunişti din România, care au pregătit şi au instaurat regimul politic marxist-leninist, ca şi principalii ideologi din epoca stalinistă, au fost, în majoritate covârşitoare, evrei (după cum tot evreii avuseseră rolurile cele mai importante şi în primii ani ai revoluţiei bolşevice din Rusia). Ceea ce arată că observaţia lui N. C. Paulescu, dincolo de orice posibile comentarii, nu e nici gratuită, nici exagerată, ci doar ... incomodă.

XIV. Nu se poate contesta că, în principiu, N. C. Paulescu are dreptate. Noi ştim însă astăzi, pe propria piele, că situaţia poate fi mai complexă...

XV. Iată cât de limpede puteau fi anticipate, încă din 1910, viciile fundamentale, pe care noi le-am experimentat atât de tragic, ale societăţii de tip comunist! Este cu atât mai curios că unii nu ajung să priceapă aceste lucruri nici după ce le-au trăit efectiv! Se pare că distanţa dintre luciditate şi „turpitudine" nu se poate acoperi nici măcar prin experienţa brută...

XVI. Deşi (sau tocmai pentru că) se delimitează categoric de „pretinsa emancipare a femeii" şi de feminismul contemporan în genere ("expresie a lipsei de feminitate", zicea Nae Ionescu), N. C. Paulescu păstrează femeii un adânc respect. Ne întâmpină aici *atitudinea creştină faţă de femeie.* Fără să pună problema falsă a egalităţii, creştinismul a redat femeii demnitatea (demnitate lezată nu doar în anumite societăţi sălbatice, dar şi în celelalte două mari civilizaţii monoteiste: cea iudaică şi cea islamică). Dacă prin femeie (*Eva*) a intrat păcatul în lume, tot prin femeie (*Maria*) a venit mântuirea de pă-

cate. Născătoarea de Dumnezeu devine icoana ideală a feminității, totalizând, în chip tainic, *maternitatea* și *fecioria*. Cultul marianic a contribuit decisiv la reconsiderarea statutului religios și social al femeii, pe care creștinismul a ridicat-o dintru început la înălțimi la care feminismul (astăzi ingredient al așa-numitei *political correctness*) n-o s-o poată ridica niciodată. Creștinismul (care reprezintă forma supremă de *ordine*) a adus *trans-figurarea* femeii, în vreme ce feminismul (care este numai o formă de *anarhie*) n-a putut aduce decât *des-figurarea* ei.

XVII. Pe atunci evreii nu intraseră încă în posesia teritoriului palestinian (care în parte le va fi atribuit prin decizia Adunării Generale a O.N.U. din noiembrie 1947, iar în parte îl vor ocupa după aceea, pe cale militară), unde astăzi ființează statul Israel.

XVIII. Fenomenul este magistral surprins în romanele lui F. M. Dostoievski și mai ales în *Demonii* (în traducere mai veche: *Posedații*) – poate cea mai profetică dintre cărțile scriitorului rus.

XIX. N. C. Paulescu privește aici religiile exclusiv sub aspectul lor exterior, etico-juridico-social, iar nu în esența lor mistică sau dogmatică.

XX. Este avut în vedere aici numai iudaismul „biblic", nu și cel „talmudic" de mai târziu. La acesta din urmă, N. C. Paulescu s-a referit pe larg (din păcate, cu exagerări inacceptabile) în *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria* (1913; reed. 2001).

XXI. Anul al cincizecilea, ce urmează fiecărei perioade de 49 de ani, alcătuită ea însăși din 7 perioade a câte 7 ani fiecare („săptămâni de ani"). *Jubileul*, celebrat la capătul acestui „sabbat de sabbaturi de ani", și-ar putea trage numele de la ebraicul *yôbél*, „berbec", căci începutul său era anunțat prin cornul de berbec (utilizat ca trâmbiță). Socotit *an sacru*, el trebuia să aducă alinare și împăcare socială (a se vedea, de pildă, André-Marie Gérard, *Dictionnaire de la Bible*, Éditions Robert Laffont, Paris, 1992, pp. 78-79).

XXII. Afirmație teologic discutabilă. „Plinătatea" *Împărăției* nu ține de „veacul de acum", în care ea poate fi doar întrezărită și gustată *în parte* de către cei ce se învrednicesc să și-o „arvunească" (a se vedea și finalul notei **XXVI**).

XXIII. Interpretare *pro domo* a versetului evanghelic. „Sărăcia cu duhul" are un înțeles mult mai complex. Traducerea cea mai exactă în limba română a sintagmei grecești *ptohós to pneumatí* ar fi

„smerit cu duhul" (în sensul bunei smerenii a minții omenești în fața Cuvântului lui Dumnezeu, a părăsirii de sine întru Hristos).

XXIV. Autorul se referă la un lung șir de presiuni exercitate asupra Statului român după adoptarea Constituției de la 1866 (care – prin articolul 7 – interzicea „împământenirea" evreilor). Evreii așezați în România, sprijiniți de organizațiile evreiești internaționale și de marile puteri occidentale, s-au folosit de toate prilejurile pentru a-și atinge interesele. La 1878, prețul recunoașterii independenței țării, prin Congresul de la Berlin, a fost și revizuirea articolului 7, obținându-se concesii importante pentru minoritatea respectivă. Prin Conferința de la Paris (1919), recunoașterea noilor granițe românești a fost condiționată și de „încetățenirea" evreilor (ce au și căpătat atunci drepturi depline, egale cu ale „locuitorilor autohtoni", în ciuda încercărilor de rezistență ale unor oameni politici români, în frunte cu Ion I. C. Brătianu, din rațiuni de ordin socio-economic). A se vedea, pentru amănunte strict documentare, Gabriel Constantinescu, *Evreii în România (secolele XVI-XX)*, Ed. FRONDE, Alba Iulia-Paris, 2000 (mai ales pp. 66-78 și 119-131).

XXV. Regretatul Petre Țuțea (pe urmele lui K. G. Chesterton): „A fi creștin înseamnă *a crede ceea ce nu este de crezut, a nădăjdui ceea ce nu este de nădăjduit, a iubi ceea ce nu este de iubit*"...

XXVI. Că doctrina creștină poate primi diferite confirmări *științifice* (cum s-a întâmplat mai ales în secolul XX) este un adevăr astăzi de necontestat, dar a reduce forța creștinismului la niște „mijloace naturale" (sau a vedea în „împărăția lui Dumnezeu" o simplă „domnie a legilor naturale") este, teologic vorbind, o eroare. Creștinismul respectă și potențează natura, dar nu se reduce la ea. Iubirea spirituală (*agápe*) depășește iubirea naturală și nu poate fi definită fără raportare la harul supranatural. Cred că aici este însă vorba doar de o formulare nu tocmai fericită (mai ales că mai departe – ca și în alte locuri – se afirmă categoric natura *divino-umană* a lui Hristos și al operei Sale). N. C. Paulescu era un bun creștin, dar nu i se poate cere rigoare de teolog.

SPITALUL *

Domnilor,

Vă întrebaţi, poate, de ce v-am chemat în acest aşezământ?

V-am chemat ca să vă fac câteva lecţii clinice – şi v-am chemat aici, căci n-am avut unde în altă parte. Într-adevăr, *pentru mine nu este loc în spitalele din Bucureşti.* Cei ce au reuşit să intre în aceste spitale, au avut precauţia să închidă uşa şi chiar să o zăvorească cu *regulamente* care fac ca nimeni să nu mai poată pătrunde acolo – afară, bineînţeles, de dânşii şi de ciracii lor.

Dar, mulţi dintre D-voastră mă vor întreba: De ce vrei să ne faci nişte lecţii clinice? Nu sunt oare de ajuns lecţiile pe care ni le fac profesorii de clinică?

Desigur că aceste lecţii, primite de la profesorii D-voastră, sunt la rigoare suficiente; ele constituie un fel de clinică clasică, pe care orice medic e dator s-o cunoască.

Ceea ce vă aduc eu sunt *ideile personale ale unui om de geniu* care, nemulţumit cu rutina şi cu obscurităţile clasicismului medical, a clădit medicinii, piatră cu piatră, un palat măreţ, cu ferestre largi şi luminoase, în care se vede clar.

---

* Conferinţă de deschidere a lecţiilor de medicină din cadrul aşezământului spitalicesc „Betleem" din Bucureşti (12 mai 1913). Conferinţa a fost aşezată, în acelaşi an, în fruntea volumului *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*, având însă doar o legătură foarte aproximativă cu conţinutul exaltat-xenofob – astăzi indigerabil – al acestuia.

Acest om este [Étienne] Lancereaux [1829-1910][**].

Şi ca să ştiţi cine este Lancereaux, e de ajuns să vă spun că *omenirea n-a avut niciodată un medic mai mare ca dânsul.*

Vă miră mult cuvintele mele! Într-adevăr, numele acesta nu l-aţi întâlnit decât rareori în cărţile de medicină şi aproape nimeni dintre profesori nu l-a pronunţat dinaintea D-voastră.

Veţi zice poate că admiraţia mea se explică prin împrejurarea că am fost crescut la şcoala acestui maestru. Dar *pietatea elevului* se află aici în faţa *datoriei profesorului*, care trebuie să-şi cântărească toate vorbele pe care le rosteşte şi să probeze tot ceea ce afirmă.

Ei bine, Domnilor, repet sus şi tare că *medic ca Lancereaux n-a mai fost altul.* Şi această afirmaţie o voi demonstra, cu probe concludente, în lecţiile viitoare.

Pentru moment, reţineţi faptul că nici înainte de Lancereaux (printre medici celebri ca Laennec, Trousseaux, Rayer), nici în timpul său (printre colegi renumiţi ca Charcot, Potain, Bouchard), şi nici printre medicii altor ţări (ca Bright, Addison, Virchow etc.), nu găsim pe nimeni care să-l egaleze, ca observator fără seamăn şi ca spirit ştiinţific extraordinar[1].

El singur a înţeles importanţa noţiunii de *cauză* şi a pus medicina pe drumul unei adevărate ştiinţe. Pot zice

---

[**] Clinician şi anatomo-patolog, somitate a medicinii franceze a epocii, maestru şi prieten al autorului (*cf.* tabloul bio-bibliografic de la finele acestui volum).

[1] Ca toţi oamenii mari, Lancereaux a fost *un modest* şi, astfel fiind, el a fost necunoscut de contemporanii săi – dintre care însă mulţi, ca bunăoară Huchard, au profitat de aceasta ca să-l plagieze.

că Lancereaux pentru medicină ceea ce Claude Bernard a fost pentru fiziologie sau Pasteur pentru microbiologie. Iată omul ale cărui idei vin să vi le împărtăşesc!

Lancereaux, murind, mi-a lăsat mie greaua povară de a duce la bun sfârşit o carte[2] de o importanţă capitală, pe care n-a avut vremea s-o termine. În acelaşi timp, mi-a dat şi sarcina morală să fac cunoscută lumii opera lui, care e imensă.

Dar o asemenea moştenire e peste puterile mele. Mai ales aici, în Bucureşti, sunt ca într-un puţ: oricât voi striga, nu mă va auzi nimeni...

Voi face şi eu ce voi putea.

Din fericire, vă am pe D-voastră, care sunteţi în stare să vă pasionaţi – după cum m-am pasionat şi eu – pentru adevărul ştiinţific. Vom organiza astfel o falangă românească, ce va merge să arate Franţei că *cel mai mare dintre medicii lumii este fiul ei* – fiu oropsit, căci, din nenorocire, n-a fost înţeles.

Am de gând să vă vorbesc anul acesta mai întâi despre afecţiunile rinichiului, apoi despre cele ale cordului şi ale vaselor (artere, vene şi limfatice) – subiecte asupra cărora Lancereaux a lăsat lucrări nepieritoare.

Dar pentru a pricepe bine afecţiunile rinichiului, va trebui să încep prin a vă descrie nişte sindroame ca albuminuria, ca uremia – sindroame oarecum întinerite prin cercetările făcute în laboratorul meu... dacă adevărul mai are trebuinţă de întinerire. Aceste sindroame vor face subiectul lecţiilor viitoare.

---

[2] Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médicine*, Baillière, Paris. Din această lucrare au apărut până acum [1913] trei volume. [A se consulta, pentru detalii asupra lucrării, tabloul bio-bibliografic.]

Pentru astăzi, daţi-mi voie să vă întreţin spunându-vă câteva cuvinte despre ***spiritul ce se cuvine să-i însufleţească pe medici, când se află în faţa bolnavilor, într-un spital*** ca acesta în care ne aflăm.

Dar ce este un *medic*? Ce este un *bolnav*? Ce este un *spital*?

I

Ce este un **medic**?

Un medic este un om care exercită medicina.

Dar ce este medicina?

Medicina este o *ştiinţă* şi, în acelaşi timp, este o *profesie*.

1. Ca *ştiinţă*, medicina studiază **omul** – şi-l studiază întreg, *corp* şi *suflet*, din punct de vedere morfologic, fiziologic şi patologic.

Într-adevăr, medicina, după cum ştiţi, studiază:

a) forma corpului omenesc şi a organelor ce-l constituie (anatomia), structura intimă a acestor organe (histologia), precum şi evoluţia şi reproducţia individului (embriologia, obstetrica);

b) fenomenele vitale de nutriţie şi de relaţie (fiziologia)[3];

c) bolile generale şi afecţiunile organelor, care tulbură fenomenele vitale de nutriţie şi de relaţie (nosologia şi patologia).

Prin urmare, medicina studiază omul şi, ea singură printre ştiinţe, are omul ca unic obiect al studiului ei.

---

[3] Pentru a putea studia fenomenele vitale, medicina recurge la ştiinţele fizico-chimice şi la ştiinţele naturale.

Ba mai mult, medicina, fiind o ştiinţă cu aplicaţii practice, are meritul de a pleca numai de la *fapte pozitive*; ea nu urmează *sisteme* sau *utopii* (care, fiind întocmite pe o cunoştere imperfectă a omului, nu fac decât să inducă lumea în eroare).

Medicina cunoaşte deci *în mod real* omul; ea ar trebui să fie principala bază a *filosofiei.*

2. Ca *profesie,* medicina serveşte omului:

a) prin *igienă*, care-l prezervă de boli;

b) prin *terapie*, care-i alină durerile şi caută să-l vindece sau, cel puţin, să-i evite moartea.

Dar nu e numai atât. Profesia unui medic îl obligă să se devoteze celor ce suferă şi, de multe ori, chiar să-şi rişte viaţa pentru a o scăpa pe a altora. În ce altă profesie se mai găseşte oare *abnegaţia absolută de sine* pe care medicina o impune celor ce o exercită?

Este deci evident că, dintre toate profesiile, *medicina este cea mai binefăcătoare.*

Dar, în plus, medicul, prin profesia sa, devine prietenul şi chiar confidentul celor ce suferă, fie ei bogaţi sau săraci, tineri sau bătrâni, care-l ascultă şi se supun orbeşte prescripţiilor lui. Or, cum un medic instruit cunoaşte instinctele – şi prin urmare şi *patimile* –, îi este uşor ca, prin grai şi prin exemplu, să lumineze omenirea şi să-i îndrume educaţia socială care combate aceste patimi, adică să răspândească şi să vulgarizeze principiile adevăratei morale ştiinţifice.

Astfel, părintele medicinii, Hippocrate, a avut dreptate să zică:

„Scopul final al medicinii nu este numai să vindece sau să prevină bolile, ci şi să-i *perfecţioneze pe oameni* şi să-i facă mai fericiţi, făcându-i mai buni".

Medicul trebuie deci să fie, în acelaşi timp, un *savant*, care iubeşte din tot sufletul ştiinţa medicală, adică ştiinţa omului; să fie o fiinţă care se *jertfeşte* pentru alţii, până la moarte; în sfârşit, să fie un învăţător al omenirii sau, mai bine zis, un *apostol* al moralei... Şi aşa ar fi în realitate, dacă anumiţi confraţi nedemni n-ar fi deschis tarabă în templul sacru al medicinii.

Acum înţelegeţi înalta demnitate a profesiei medicale şi respectul de care se bucură pretutindeni. „*Cinsteşte pe medic*", zice Biblia, „căci ai trebuinţă de el" [cf. *Cartea înţelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah* – numită şi *Ecclesiasticul* – 38, 1 şi 12].

II

Dar ce este un **bolnav**? Un bolnav este un individ în al cărui organism s-au produs, sub influenţa unei cauze patogene, tulburări ale funcţiilor vitale de nutriţie sau de relaţie, tulburări care-i pot ameninţa existenţa.

Sunt bolnavi care, fiind săraci, nu pot să-şi procure îngrijiri medicale, iar din cauza bolii nu mai sunt în stare să-şi agonisească nici măcar cele necesare pentru întreţinerea vieţii.

Astfel de bolnavi – care ar pieri dacă ar fi părăsiţi – vin la *spital*.

În asemenea condiţii se află, de pildă, un dulgher care, căzând de pe o schelă, şi-a frânt o mână sau un picior; un ţăran care, lovit de pelagră, şi-a pierdut minţile; un orăşean care, doborât de tifos, zace în neştire timp de trei săptămâni.

Dar, alături de lucrătorul căzut de pe schelă şi victimă a muncii, alături de ţăranul şi de orăşeanul care sunt

de multe ori victime ale unei organizări sociale defectuoase, veţi întâlni la spital şi indivizi – ba încă în număr mare – ce sunt victimele propriilor lor *patimi* (adică ale instinctelor deviate de la adevăratul lor scop), indivizi care inspiră scârbă şi par a nu fi demni de nici un interes.

Veţi întâlni, bunăoară, pe *beţivul* care, nevrând să-şi înfrâneze pofta de băutură, aruncă în ghiarele cârciumarului tot ce agoniseşte, până şi hrana copiilor lui; care înveninează viaţa unei nenorocite soţii; care-şi dezonorează părinţii; care e ruşinea familiei şi plaga societăţii; şi care, de obicei, sfârşeşte în imbecilitate, dacă nu cumva oftica[4] (dreapta pedeapsă a unei asemenea sinucideri) nu a venit să scurteze o existenţă degradantă.

Vei găsi, de asemenea, pe *desfrânatul* care, nepricepând sau bătându-şi joc de importanţa instinctului genital, al cărui scop este reproducerea, nu vede într-însul decât un mijloc de a-şi procura gâdilături plăcute, şi abuzează astfel de actele generării, până devine tabetic[5] sau contractează boli pe care poporul le numeşte, cu drept cuvânt, ruşinoase.

Să oprim aici această enumeraţie dezgustătoare.

Dar în spital veţi mai descoperi şi oameni de alte naţii, ca unguri, greci, ovrei... – naţii chiar duşmane nouă şi care duc în contra noastră, unele, o luptă pe viaţă şi pe moarte.

Or, toţi aceşti oameni – buni sau răi, virtuoşi sau vicioşi, conaţionali sau inamici – primesc în spital aceleaşi îngrijiri, fără să se ţină seamă de meritele sau de nemernicia lor.

---

[4] Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médicine,* I, p. 154.

[5] *Ibidem*, p. 657.

Care este explicaţia acestui fapt?

N-am putea oare să-i distrugem pe aceşti bolnavi, sau cel puţin să ne scăpăm de cei vicioşi, care sunt o povară pentru societate, şi de cei de altă naţie, care sunt un pericol pentru neamul românesc?

În antichitate, pe timpul romanilor, sclavii cei bolnavi, care nu mai puteau servi stăpânilor, erau abandonaţi într-o insulă, unde mureau de foame.

De altminteri, chiar faimoasa lege – aşa-zis "naturală" – a lui Darwin, *lupta pentru existenţă*, ne invită să nu-i cruţăm pe bolnavi (care trebuie să fie suprimaţi, ca nişte concurenţi căzuţi!), căci în această luptă nu supravieţuieşte decât cel tare, adică cel sănătos, pe când cei slabi, adică cei bolnavi, sunt condamnaţi să piară. *Homo homini lupus!* V-am arătat însă altădată că această hidoasă lege *nu există în natură,* ci numai în mintea smintită a câtorva atei materialişti.

Dar îmi veţi zice: oamenii, ca şi animalele, au un sentiment instinctiv de compătimire, de milă pentru semenii lor aflaţi în suferinţă. Ei bine, acest sentiment, intens pentru membrii familiei, slăbeşte din ce în ce pentru membrii tribului şi ai naţiei, şi ajunge să fie aproape nul pentru membrii omenirii – şi atunci se numeşte *filantropie.*

În tot cazul, mila nu există pentru vicioşi şi mai ales pentru duşmani; prin urmare, instinctul milă nu a putut prezida la alcătuirea spitalelor.

Atunci, care este cheia acestei enigme?

III

Să lămurim şi noţiunea de **spital.**

Ce este un **spital**?

Un spital este un aşezământ – fundat de o persoană sau de o asociaţie de persoane – în care bolnavii săraci găsesc, gratis, îngrijirile medicale de care au trebuinţă, precum şi tot ce le este necesar pentru întreţinerea vieţii, în timpul bolii lor.

Este evident că orice spital trebuie să aibă o clădire care să îndeplinească anumite condiţii de dispoziţie generală şi interioară, de aeraţie, de încălzire etc.; să posede un mobilier convenabil; să dispună de venituri suficiente pentru a putea face faţă, în mod larg, tuturor necesităţilor bolnavilor; să aibă, în fine, un personal medical şi infirmier instruit şi devotat.

Dar de când există spitalele? Instituţia spitalelor este de dată relativ recentă.

Numeroase cercetări istorice şi arheologice arată că în vechime [în antichitate] n-au existat spitale. Într-adevăr, iată ce zice în această privinţă, într-o lucrare bine documentată, un autor a cărui competenţă este incontestabilă[6]: „Nici un stabiliment public, destinat în mod special şi unic bolnavilor, nu pare să fi existat în anticul Egipt... De asemenea, nu se găseşte nici o urmă de instituţii spitaliceşti la evrei... Bolnavii şi infirmii se adunau sau erau transportaţi în pieţele publice, lângă piscine, la răspântii sau sub portice, pentru a primi sfaturi de la trecători – care au suferit ei înşişi sau au văzut pe alţii suferind de o asemenea boală... Aceleaşi lucruri se petreceau şi la alte popoare vechi, bunăoară la Mezi, la Perşi... În India, spitalele erau cu totul necunoscute... În

---

[6] Boisseau, art. «Hopitaux», în *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, t. 50, p. 273.

China, nu numai că în secolele trecute n-au existat spitale, dar nu se găsesc încă nici astăzi... Oraşele Greciei posedau mai toate, sub numele de Geroniae, de Gerusiae, edificii publice unde bătrânii ce aduseseră servicii eminente patriei erau întreţinuţi pe socoteala Statului. Cynosargul era locul unde erau adunaţi copii abandonaţi; iar Xenodochul, deschis tuturor străinilor, nu primea decât oameni sănătoşi. Dar nicăieri nu este făcută vreo menţiune despre edificii destinate în mod special bolnavilor... Până în primele secole ale erei creştine, romanii, ca şi grecii, n-au avut spitale"[7].

Mai târziu, „atunci când religia lui Hristos veni să spună omului că o fiinţă omenească în suferinţă este un frate ce trebuie alinat, abia atunci fu posibil să se creeze adevărate spitale... **Spitalele sunt o inspiraţie a caritătii creştine**"[8].

Încă de pe la jumătatea secolului al III-lea, şi mai ales în secolul al IV-lea, începură, atât în Orient cât şi în Occident, să se ridice azile unde erau adăpostiţi şi hrăniţi infirmii săraci.

Dar primul spital pentru săraci a fost fondat la Roma, în anul 380 sau 381, de o pioasă femeie creştină, Fabiola, ale cărei fapte bune ne-au fost transmise prin scrierile Sfântului Ieronim[9].

---

[7] „Această lipsă totală a unor adevărate aşezăminte spitaliceşti în antichitate a fost totuşi adesea contestată: dar niciodată nu s-au putut aduce probe demonstrative cu privire la existenţa lor"... Într-adevăr, „nu se găseşte nicăieri vreo indicaţie cât de puţin precisă şi nici cea mai mică rămăşiţă arheologică" asupra spitalelor din vechime (Boisseau, *op. cit.*, p. 278).

[8] *Ibidem.*

[9] Sfântul Ieronim, *Ad Oceanum* ; vezi Boisseau, *op. cit.*, p. 279.

Cam în aceeaşi epocă (anul 372), Sfântul Vasile, Episcopul Cesareei Cappadociei, zidi la porţile acestei cetăţi un azil celebru unde se primeau şi se îngrijeau bolnavii.

„Îndată ce ieşi din cetate – zice Sfântul Grigorie de Nazianz[10] – vezi un oraş nou, care este sanctuarul pietăţii. Acolo boala, îndurată fără murmur, pare a fi o încercare binecuvântată; acolo *caritatea străluceşte în înfăptuirile sale".*

În urmă, sub împăratul Justinian şi sub urmaşii săi, asemenea azile se înmulţiră în Orient – şi tocmai pe la sfârşitul secolului al VI-lea apărură spitale şi în Occident, mai întâi ca anexe ale bisericilor şi mănăstirilor, apoi ca stabilimente de-sine-stătătoare.

Din aceste fapte istorice rezultă că *spitalele n-au existat în antichitate; ele au apărut în primele secole ale erei creştine şi sunt efectele caritătii.*

Dar ce este caritatea?

Caritatea este un *act voluntar*[11], a cărui formulă a fost enunţată astfel de către Iisus Hristos:

„Iar când va veni Fiul Omului întru Slava Sa... El va zice celor de-a dreapta Lui: Veniţi, binecuvântaţii Părintelui Meu, moş-teniţi împărăţia cea gătită vouă de la întemeierea lumii! Căci... *bolnav am fost şi M-aţi îngrijit.* Atunci vor răspunde Lui drepţii, zicând: Doamne, ... când Te-am văzut bolnav şi am venit la Tine? Şi răs-punzând, Împăratul va zice lor: Adevăr zic vouă, întrucât aţi făcut

---

[10] Sfântul Grigorie de Nazianz, *Orat. XLIII: Funebris oratio in laudem Basilii Magni*; vezi Boisseau, *loc. cit.*

[11] *Caritatea* este un act voluntar, pentru că atât scopul cât şi mijloacele sunt cunoscute; pe câtă vreme *mila* este un sentiment instinctiv, căci dacă mijloacele sunt cunoscute, scopul este ignorat cu totul.

unuia dintre aceşti fraţi ai Mei prea mici, *Mie Mi-aţi făcut*"[12].

Cu alte cuvinte, Dumnezeu vrea ca iubirea pe care I-o datorează oamenii să se reverse asupra bolnavilor săraci[13]. Şi, într-adevăr, acesta este singurul mijloc efectiv de care dispun oamenii ca să-şi manifeste iubirea către Creatorul lumii, către Autorul vieţii lor, şi să înalţe astfel această iubire până la Acela pe Care nu-L pot atinge şi Care n-are trebuinţă, pentru El Însuşi, de binefacerile lor, căci *El este Binele infinit.*

Din această sentinţă au răsărit spitalele. Fabiola, Sfântul Vasile, precum şi împăraţii, prinţii şi oamenii bogaţi, care au fondat spitale, n-au făcut decât să pună în practică preceptul caritătii creştine.

* * *

Originea ideii de spital fiindu-ne acum cunoscută, să ne întoarcem la întrebarea noastră: Care este spiritul ce trebuie să existe într-un spital?

Sunt unii medici de spital, *cupizi* şi *avari*, care, sacrificând totul pentru clientela lor particulară, neglijează bolnavii care nu le pot plăti, astfel că fac, la spital, vizita în câteva minute, galopând pe dinaintea paturilor.

---

[12] *Matei* 25, 31-40.

[13] Există o mare deosebire între *caritate* – care este iubirea de Dumnezeu manifestată asupra oamenilor – şi *milă* sau *filantropie*, care este slaba iubire instinctivă pentru orice om. Este bine ca medicul să aibă milă de bolnavi. Dar nu-i de-ajuns; căci acest sentiment instinctiv este mai mult sau mai puţin capricios. De aceea, este necesar ca şi *raţiunea* să intervină, prin caritate, mai ales când e vorba de a îngriji pe un bolnav sărac.

Sunt alţi medici de spital, *orgolioşi*, cărora li se pare că spitalele sunt făcute pentru ei, considerându-i pe bolnavi ca pe nişte obiecte de studiu. Ei sunt mulţumiţi când primesc un *caz interesant*, asupra căruia vor putea să facă o comunicare la o societate savantă, sau să-şi publice observaţia într-o gazetă medicală, dar îl resping sau îl neglijează pe sărmanul bolnav care nu prezintă decât un *caz banal*, ce nu poate fi exploatat în profitul gloriei lor. Din fericire, asemenea monştri sunt rari.

Mai sunt şi medici de spital cărora, în lipsa unei educaţii creştine, li s-a atrofiat fibra idealului şi au căzut în *indiferenţă*, devenind pur şi simplu nişte funcţionari, adică un fel de trântori care, pentru o leafă cât mai grasă, fac cât pot mai puţin. Acest soi de medici paraziţi roiesc pretutindeni şi constituie o adevărată plagă socială.

D-voastră, însă, să nu urmaţi aceste păcătoase exemple. Când veţi intra în vreun spital, dezbrăcaţi-vă de patimile de cupiditate şi de orgoliu, lepădaţi şi trândăvia şi daţi-vă cu totul bolnavilor, cărora să le fiţi recunoscători dacă, îngrijindu-i, vă vor permite să vă instruiţi.

Şi dacă voiţi să fiţi *perfecţi*, culegeţi fructele ce se vor dezvolta din sămânţa ce am semănat astăzi în sufletele D-voastră tinere şi generoase; şi, urmând preceptele caritătii, îngrijiţi pe bolnavul mizerabil nu ca pe *un om*, nu ca pe *un frate* ce suferă, ci ca pe *Însuşi Dumnezeu*.

Acesta este spiritul ce trebuie să domnească într-un spital.

TABLOU BIO-BIBLIOGRAFIC

1869. În ziua de 30 octombrie se naşte la Bucureşti (Calea Moşilor 69) Nicolae C. Paulescu, fiul negustorului Costache Paulescu, de 41 de ani, şi al Mariei Paulescu (n. Dancovici), de 24 de ani. Este primul din cei patru copii ai familiei (vor urma un alt băiat, botezat Constantin, şi două fete: Elena şi Constanţa). Familia tatălui se numise iniţial Pavel, apoi devenise Pavelescu (savantul era văr bun cu poetul şi epigramistul Cincinat Pavelescu, 1872-1934, fiul profesorului şi directorului Şcolii Politehnice din Bucureşti, Ion Pavelescu, fost director al Monetăriei Statului), iar în cele din urmă, într-o ramură a ei, Paulescu.

1880. Nicolae C. Paulescu termină clasele elementare (urmate la "Şcoala primară de băieţi nr. 1, Culoarea de Galben") şi se înscrie la "Gimnaziul Mihai Bravul" (Liceul "Mihai Viteazul"), pe care-l va absolvi în 1888. Elev eminent, el este atras atât de arte (poezie, muzică, teatru), cât şi de ştiinţe (mai ales de cele naturale).

1888-1891. Urmează cu strălucire, la Paris cursurile Facultăţii de Medicină, iar la încheierea lor devine, prin concurs, extern al spitalului parizian "Hôtel-Dieu", avându-l ca şef de serviciu pe Étienne Lancereaux (1829-1910), cel mai ilustru clinician şi anatomo-patolog al epocii, de care se va apropia în scurtă vreme, devenindu-i prieten şi colaborator apropiat (ba chiar la un pas, pare-se, de a-i deveni şi ginere).

1892-1899. Rămâne în Franţa, unde se desăvârşeşte profesional şi are acces în cercurile înalte ale ştiinţei europene. Din 1894 îl aflăm intern la spitalul "Notre-Dame du Perpétuel Secours" (unde medic-şef fusese numit de curând acelaşi Lancereaux). Anul 1897 este cel mai fructuos pentru tânărul savant român: devine doctor în Medicină, adjunct al lui Lance-

reaux la "Notre-Dame du Perpétuel Secours" şi secretar de redacţie la *Journal de Médecine interne*. Tot acum îşi începe, în limba franceză, bogata activitate publicistică ("Recherches sur la coagulabilité du sang hépatique", în *Archives de Physiologie*, ianuarie 1897, p. 21). În 1899 devine şi doctor în Ştiinţe Naturale (după ce, între timp, mai obţinuse certificate de studii superioare în Chimia biologică şi-n Fiziologia generală). În Franţa, chiar şi după întoarcerea sa definitivă în România (1901), i s-au decernat numeroase titluri sau distincţii academice şi universitare, sperându-se multă vreme într-o revenire a lui la Paris, unde începuse, între altele, importante cercetări, alături de reputatul fiziologist Albert Dastre (1848-1917), "în scopul de a izola produsul activ al secreţiei interne a pancreasului".

1900. Se reîntoarce în ţară, ca agregat la Catedra de Fiziologie a Facultăţii de Medicină din Bucureşti (refuzând în prealabil o ofertă venită din Elveţia: o catedră la Facultatea de Medicină din Fribourg). Este începutul unei lungi şi strălucite cariere didactice, în care savantul de faimă internaţională va fi dublat de un exemplar pedagog naţional. Lecţia de deschidere, din 27 noiembrie, s-a intitulat "Definiţia fiziologiei" (cf. *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu"*..., ed. 1999, p. 133 şi urm.).

1901. După o scurtă revenire în Franţa (unde a obţinut titlul de Doctor al Universităţii din Paris, cu o teză de Chimie biologică: *Étude comparative de l'action des chlorures alcalins sur la matière vivante*), îşi deschide cursul de Fiziologie la 16 noiembrie, cu lecţia "Metoda fiziologiei sau metoda experimentală" (cf. *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu"*..., ed. 1999, p. 147 şi urm.).

1902. Îşi deschide cursul de Fiziologie la 1 noiembrie, cu lecţia "Generaţia spontanee şi darwinismul în faţa metodei experimentale" (cf. *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu"*..., ed. 1999, p. 163 şi urm.), ce va face, în anul următor, obiectul unei aspre critici semnate de r. N. Leon (*Convorbiri literare*, aprilie 1903).

1903. Apare, la Paris, Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médecine. I. Nosologie*, 940 pagini (ce va deveni unul dintre cele mai apreciate tratate de medicină ale epocii, chiar dacă n-a putut fi definitivat).

1904. "Despre stil în fiziologie" (în revista *Spitalul*) pare să fie prima sa scriere publicată în limba română. Tot acum îşi începe, în *Convorbiri literare* şi *Spitalul*, polemica ştiinţifică de lungă durată cu N. Leon şi D. Voinov, susţinându-şi, cu argumente solide, poziţia antidarwinistă (cf. *Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu"*..., ed. 1999, p. 183 şi urm.). Este numit, mai târziu decât s-ar fi cuvenit, profesor definitiv de Fiziologie la Facultatea de Medicină din Bucureşti.

1905. Ţine cele trei lecţii faimoase ("Finalitatea în biologie", "Materialismul", "Suflet şi Dumnezeu") care vor alcătui lucrarea *Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, apărută în acelaşi an, la Bucureşti (*cf.* reed. 1999, pp. 33-117; lecţia "Suflet şi Dumnezeu" se regăseşte şi în volumul de faţă, împreună cu "apendicele" intitulat "Ideea de Dumnezeu în ştiinţă").

1906. Apare Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médecine. II. Pathologie de l'appareil nerveux et de l'appareil cutané*, 1052 pagini.

1908. Stârneşte o vâlvă internaţională prin lucrarea sa *L'Hypophyse du Cerveau. Physiologie. Recherches expérimentales*, Vigot, Paris, 146 pagini.

1909. În aprilie, la insistentele solicitări ale Reginei Elisabeta (Carmen Sylva), N. C. Paulescu se deplasează în Germania, la Wiesbaden, pentru a-i examina o nepoată atinsă de o boală pe care specialiştii germani n-o putuseră diagnostica. N. C. Paulescu va reuşi să-i pună diagnosticul corect şi să o vindece în scurtă vreme, coordonându-i din ţară tratamentul.

1910. Apare, la Bucureşti, eteroclitul volum *Instincte Sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (*cf.* reed. 1995; subcapitolul "Instinctele de naţie şi umanitate" şi capitolul "Remediile patimilor sociale" se regăsesc şi în volumul de

față). Este un an trist pentru N. C. Paulescu, care-şi pierde mai întâi tatăl, apoi şi cumnatul (maiorul Angelescu, de doar 47 de ani, soţul surorii sale Elena). Tot acum se stinge din viaţă şi maestrul său, Étienne Lancereaux. Pe de altă parte, propria-i sănătate este din ce în ce mai şubredă. Decide să se mute din str. Armenească în casa în care-şi va petrece restul vieţii. Iată un citat din manuscrisul monografiei alcătuite de către prof. dr. Constantin Angelescu (m. 1991), nepot, asistent şi executor testamentar al marelui savant*: "În 1910, după o serioasă afecţiune ce-l imobilizase în pat mai multe luni, se mută împreună cu sora sa [Elena], rămasă de curând văduvă cu patru copii, în casa moştenită de ei de la Petre Dancovici – unchi din partea mamei – situată pe una din micile străzi ale capitalei, purtând numele lui Radu Calomfirescu. Clădirea era cunoscută în Bucureşti sub denumirea de «Casa cu geamuri bombate», din cauza ferestrelor ei cu geamuri convexe, constituind şi astăzi una din curiozităţile oraşului. Liniştea cartierului era desăvârşită".

1912. Apare Lancereaux et Paulesco, *Traité de Médecine. III. Pathologie de l'appareil respiratoire et de l'appareil digestif*, 1200 pagini.

1913. "Paulescu simte din ce în ce mai imperios nevoia de a se odihni măcar o parte a anului. El cumpără o vilă izolată, pe faleza sudică a Mării Negre, în regiunea «viilor vechi» ale portului Constanţa. În faţa vilei, în josul falezei, o mică plajă scăldată de valurile mării [...] Clădirea este înconjurată de o

---

* O variantă a lucrării s-a tipărit, între timp, la Editura Vremea (2009). Manuscrisul dactilografiat de 263 de pagini poartă titlul *Nicolae C. Paulescu. Omul şi opera sa*. Definitivat în 1990, cu puţin înainte ca autorul să-şi piardă viaţa într-un tragic accident, manuscrisul este precedat de o prefaţă semnată de acad. Ştefan Milcu. Trebuie însă menţionat că două variante incomplete ale acestei monografii au apărut în 1970 (modestă ediţie litografiată, pe care semnează şi prof. dr. Alfred D. Rusescu) şi 1982 (Constantin Angelescu, Laura Sigartău Petrina, *Nicolae C. Paulescu*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică), ambele handicapate de contextul comunist.

mică vie, de arbori fructiferi şi de numeroase straturi de flori [...] În acest pitoresc şi liniştit colţ al ţării îşi va petrece de-acum încolo Paulescu cele două luni de vacanţă universitară" (C. Angelescu, lucr. cit.). La Bucureşti îi apare surprinzătorul volum *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria* (*cf.* reed. 2001; capitolul "Spitalul" se regăseşte şi în volumul de faţă).

1916-1918. Anul intrării României în prima conflagraţie mondială îl găseşte pe N. C. Paulescu în plină activitate ştiinţifică. Este anul în care obţine, în diabetul experimental, primele rezultate hipoglicemiante cu extractul apos de pancreas. Ajunsese deja foarte aproape de tratamentul diabetului, dar evenimentele erau neprielnice continuării cercetărilor. Este mobilizat ca medic, cu gradul de locotenent-colonel; dar tocmai lui i se rechiziţionează calul şi trăsura! În noiembrie, trupele germane ocupă Bucureştiul. "Am rămas pe loc – mărturiseşte într-un *Memoriu* adresat Consiliului profesoral al Facultăţii de Medicină – pentru că şeful meu militar, doctorul Skupiewski, îngrijorat de starea sănătăţii mele, mi-a dat un asemenea ordin, într-o adunare la Sala Tomis, în preziua plecării autorităţilor" (este vorba de guvernul condus de Ion I. C. Brătianu, care la 20 noiembrie a trebuit să părăsească Bucureştiul, strămutându-se la Iaşi). Încă de la începutul lui august, silit să se deplaseze pe jos la distanţe considerabile, începuse să urineze sânge. Hematuria s-a agravat treptat şi nu se va mai vindeca de ea niciodată. În aceşti ani ai războiului – pe fondul întreruperii activităţilor sale obişnuite – scrie o piesă de teatru, *Irina, Împărăteasa Bizanţului*, ce însă n-a ajuns să vadă lumina tiparului (nici ca atare, nici în scontata versiune versificată de Cincinat Pavelescu, despre care se spune că ar fi responsabil de rătăcirea manuscrisului).

1919. Îi apare volumul întâi (448 pagini) din *Traité de Physiologie médicale* (tipărit în ţară).

1920. În volumul al doilea (732 pagini) din *Traité de Physiologie médicale* (difuzat în străinătate de editura pari-

ziană Vigot) apar inserate, pentru prima oară, efectele antidiabetice ale extractului apos de pancreas n diabetul experimental.

1921. Apar volumul al treilea (930 pagini) din *Traité de Physiologie médicale* şi *Cele patru patimi şi remediile lor* (în carte se află inclusă, printre altele, şi o patetică "Scrisoare către Ovrei"). Tot în acest an trimite patru comunicări către Societatea de Biologie din Paris (apărute în *Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances et Mémoires de la Société de Biologie de Paris*), cu privire la descoperirea *pancreinei* (o primă formă de *insulină*). În august, în *Archives Internationales de Physiologie* (Liège), publică primul memoriu ex-haustiv despre descoperirea tratamentului antidiabetic (a pancreinei sau pancreaninei).

1922. Ministerul Industriei şi Comerţului din România îi eliberează, la 10 aprilie, brevetul de descoperire a pancreinei (purtând nr. 6255 şi intitulându-se "Pancreina şi procedura fabricaţiei sale"). Printre altele, în brevet se precizează: "Pentru ca pancreina să fie întrebuinţată cu folos în tratamentul diabetului la om, ea trebuie să fie preparată în mari cantităţi, ceea ce necesitează un mare capital [...] Revendic invenţiunea produsului organic pancreanina, care, injectată în sânge, produce o diminuare sau chiar o suprimare trecătoare a simptomelor diabetului". În februarie 1922, cam la 7-8 luni de la apariţia lucrărilor de pionierat ale lui Paulescu în presa ştiinţifică internaţională, doi tineri şi obscuri cercetători canadieni, F. G. Banting şi C. H. Best, lucrând în laboratorul de fiziologie al profesorului J. J. MacLeod (1876-1935) de la Universitatea din Toronto, îşi fac publice rezultatele lor în aceeaşi direcţie.

1923. În lunile mai şi august, în *Archives Internationales de Physiologie*, apar alte două memorii ale lui N. C. Paulescu asupra pancreinei. Premiul Nobel va fi însă acordat lui Banting şi MacLeod! Protestele lui N. C. Paulescu către forurile ştiinţifice internaţionale se dovedesc zadarnice, ca şi atitudinea favorabilă lui a unor personalităţi ştiinţifice izolate.

În conştiinţa noastră, dar şi în memoria posterităţii ştiinţifice (cum o dovedesc multe mărturii actuale**), el rămâne însă adevăratul descoperitor al insulinei (amănunte pot fi găsite, de pildă, în C. Angelescu, Laura Sigartău Petrina, *op. cit.*, sau în I. Pavel, *The priority of N. C. Paulescu in the discovery of insulin* – vezi mai jos).

1924-1930. Depune mărturie în procesul "văcăreştenilor" (autorii "complotului studenţesc" din 1923, judecaţi şi achitaţi în primăvara lui 1924, cu excepţia lui Ion I. Moţa, achitat abia în toamnă), transformat într-un adevărat "proces al trădării": "Procesul de astăzi este, în realitate, procesul trădării, care-i cea mai infamă dintre crime, căci ea adaogă amăgirea vicleană şi făţărnicia la cruzimea nelegiuirii. Ea întruneşte sărutul lui Iuda cu răstignirea lui Hristos. În timp de pace, legislaţiile creştine nu au nici un paragraf penal destinat trădării. Şi astfel, dintr-un lapsus juridic regretabil, groaznica fărădelege, ce inspiră atâta scârbă, rămâne nepedepsită. Cu toate acestea, nu încape îndoială asupra felului pedepsei ce se cuvine trădătorului, deoarece Dumnezeu a făcut ca Iuda să se pedepsească el însuşi prin spânzurare. Dar, în timp de război, trădarea de naţie se pedepseşte, totdeauna, cu moartea. Or, studenţii noştri, şi cu dânşii toată tinerimea, floarea României de mâine, se află în stare de război cu o liftă de curând pripăşită, ce vrea să ne sugrume şi să ne stăpânească ţara. Fiind deci în stare de război, ei au săvârşit un act de dreptate morală, încercând să pedepsească pe un vânzător al fraţilor săi, ce se sacrificau unei cauze sfinte. Poporul românesc, ce le e adânc recunoscător pentru jertfa lor altruistă, aşteaptă cu nerăbdare de la Dumneavoastră achitarea" (în *Pentru legionari*, Corneliu Z. Codreanu nota: "Succesul acuzării nu ţine mult, căci profesorul Paulescu îşi citeşte declaraţia într-o atmosferă de biserică, pe

---

** Începând, în pragul anilor '70, cu cea a prof. Ian Murray, care, referindu-se la MacLeod, Banting şi Best, observa că "Munca lor ar putea fi considerată, mai degrabă, ca o confirmare a rezultatelor lui Paulescu".

care o crea marele său prestigiu şi figura sa de sfânt. Declaraţia a fost scurtă, dar a desfiinţat rechizitoriul procurorului, care se retrăgea jenat, parcă mai în fundul scaunului" – ed. 1936, p. 192). Apare la Bucureşti, în trei părţi inegale, *Biserica şi Sinagoga faţă cu pacificarea Omenirii* (I şi II – 1924; III – 1925). Publică o serie dură de broşuri şi articole antievreieşti şi antimasonice. Despre broşura *Complot jidano-francmasonic împotriva Neamului Românesc* (prima din seria menţionată), dr. V. Trifu, colaborator şi ulterior editor al lui N. C. Paulescu, scria douăzeci de ani mai târziu, în prefaţa ediţiei sale: "Broşura era vândută cu 5 lei de Librăria Stănciulescu din Bulevardul Elisabeta. În curând această librărie, prea românească, *a fost nimicită de răzbunarea masonică*" (subl. aut.)... În atmosfera epocii respective, este cert că lucrurile sunau altfel decât acum... Deşi îmbătrânit, bolnav şi acrit de nedreptăţile ce i se făcuseră, îşi continuă cu aceeaşi dăruire activitatea ştiinţifică. În afara unor articole de răsunet publicate în *Journal d'Urologie* de la Paris (în colaborare cu Gh. Mârza şi V. Trifu), se ambiţionează să continue de unul singur ceea ce începuse, pe vremuri, alături de Lancereaux. În 1928 apare, cu mari dificultăţi, la Imprimeria Şcolii Militare de Infanterie din Sibiu (!), *Traité de Médecine. IV. Pathologie des appareils assimilateurs, urinaire et génital* (676 pagini). Volumul al cincilea (dedicat, pare-se, sistemului mezodermic, respectiv aparatului sangvino-limfatic şi celui locomotor) a rămas doar în manuscris.

1931. La 20 martie îşi alcătuia, prevăzător, testamentul. După ce a suferit o operaţie ce păruse izbutită, situaţia savantului a început să se înrăutăţească în curând. Aşa cum el presupusese, natura tumorii vezicale fusese canceroasă. Tulburările uremice îi pricinuiau halucinaţii auditive şi vizuale, dacă e să privim lucrurile prin prismă pozitivistă. Cineva ("el") îi apărea mereu şi îl ispitea să se lepede de Hristos. Sătul de sanatoriu şi presimţindu-şi clipa fatală, insistă să fie adus acasă. În dimineaţa zilei de 17 iulie, înconjurat de cei apropiaţi,

îi adresează câteva cuvinte surorii sale (ce-i fusese ca o mamă), apoi adăugă: "Eu mă duc"... Îşi făcu o cruce şi... se duse. Era într-o zi de duminică şi clopotele chemau la liturghie. N. Iorga îi scrie el însuşi necrologul ("Moartea unui învăţat") în *Neamul Românesc*: "... a trăit ca un mucenic şi a murit ca un sfânt". Un emoţionant necrolog îi compune şi medicul evreu Aurel Abramovici (1883-1942), fost student al său: "De o probitate exemplară în lucrările lui ştiinţifice, de o corectitudine dusă până la extrem în raporturile lui cu studenţii [...], Prof. Paulescu a atins uneori Genialitatea..." ("Profesorul Dr. N. Paulescu", în *Bucureşti medical*, august 1931). Este înmormântat la Cimitirul Bellu.

1937. Vede lumina tiparului, la Editura Cugetarea – P. Georgescu-Delafras din Bucureşti, volumul lui Nichifor Crainic *Ortodoxie şi etnocraţie* (*cf.* reed. 1997, Editura Albatros, mai ales p. 127 şi urm.), în care sunt dedicate câteva pagini entuziaste, dintr-o perspectivă teologică, dimensiunii *creştine* şi *naţionale* a personalităţii lui N. C. Paulescu (pe care mentorul gândirist îl evocă şi în alte lucrări ale sale): "Pentru Nicolae Paulescu, naţionalismul este adevărul natural, iar creştinismul este adevărul supranatural. Cum e şi firesc din punct de vedere ortodox, pentru el aceste două adevăruri nu constituie o antinomie. Naturalul şi supranaturalul nu se exclud, ci se completează: Hristos n-a venit să strice natura, ci s-o desăvârşească. Căci natura e creaţia lui Dumnezeu, iar creştinismul e revelaţia aceluiaşi Dumnezeu" (articolul "Nicolae Paulescu, fundatorul naţionalismului creştin", reprodus şi în volumul de faţă).

1944. Apare primul (şi unicul) volum din ediţia V. Trifu: Dr. N. C. Paulescu, *Fiziologie filosofică. I. Noţiunile "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie*, în seria "Scriitori români moderni" a Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă. Prefaţa ediţiei ("Profesorul Paulescu") este inclusă şi în volumul de faţă şi reprezintă probabil, în pofida trecerii anilor, cel mai bun studiu despre Paulescu scris până astăzi.

1969. Răspunzând campaniei internaţionale de restabilire a adevărului iniţiate de fiziologistul scoţian Ian Murray în 1968 (în continuitatea căreia se înscriu şi eforturile unor specialişti români, în frunte cu prof. dr. Ioan Pavel), Comitetul Nobel recunoaşte meritele şi prioritatea lui N. C. Paulescu în descoperirea tratamentului antidiabetic. Profesorul A. W. K. Tiselius (1902-1971), directorul Institutului Nobel, deplânge situaţia din 1923, dar exclude posibilitatea unei reparaţii oficiale, exprimându-şi doar speranţa că "opera de pionierat" a lui N. C. Paulescu va fi elogiată cum se cuvine cu ocazia celebrării a 50 de ani de la descoperirea insulinei.

1976. Apare volumul *The priority of N. C. Paulescu in the discovery of insulin* de prof. dr. I. Pavel (Editura Academiei, Bucureşti), sprijinit pe numeroase mărturii ale unor somităţi ale lumii ştiinţifice internaţionale.

1982. Apare volumul monografic *Nicolae C. Paulescu* de Constantin Angelescu şi Laura Sigartău Petrina, în seria "Savanţi români" a Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice din Bucureşti.

1990. Pe fondul reconsiderării postcomuniste a unor mari personalităţi cultural-ştiinţifice din trecutul românesc, dr. Nicolae C. Paulescu este numit membru *post mortem* al Academiei Române.

1995. Apare, în colecţia "Elita interbelică" a Editurii Anastasia din Bucureşti, la iniţiativa directorului literar de atunci (Teodor Baconsky), cel dintâi volum de Nicolae C. Paulescu editat în ţară, după război: *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* (text îngrijit, introducere, repere biobibliografice, note şi comentarii de Răzvan Codrescu), făcând parte din ciclul "Fiziologie filosofică"***.

*** Conform testamentului menţionat (20 III 1931), păstrat în arhiva familiei, acest ciclu se structurează astfel: 1) *Noţiunile "suflet" şi Dumnezeu"*... (cu câteva anexe) [ed. princeps: 1905]; 2) *Instincte sociale. Patimi şi conflicte. Remedii morale* [1910]; 3) *Spitalul, Coranul, Talmudul*...[1913]; 4) *Cele patru patimi*... [1921]; 5) adunate la un loc, broşurile privitoare la "com-

1996. Capitolul *Francmasoneria* (din volumul *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria*) este editat separat şi aproape subversiv, la Editura Majadahonda din Bucureşti, într-o broşură îngrijită superficial de istoricul Gh. Buzatu (altminteri bun cunoscător al contextului interbelic). La Casa Memorială "Nicolae C. Paulescu" din Bucureşti (str. Radu Calomfirescu 17, colţ cu Hristo Botev) – avându-l ca amfitrion pe ing. Dan Angelescu, strănepotul şi moştenitorul legal al savantului – este dezvelită festiv o plachetă comemorativă (printre cei prezenţi numărându-se şi viitorul preşedinte Emil Constantinescu).

1997. A XIV-a Conferinţă Naţională de Fiziologie (Bucureşti, 29-31 mai), organizată sub egida Societăţii Române de Ştiinţe Fiziologice şi a Catedrei de Fiziologie "Nicolae C. Paulescu" de la Universitatea de Medicină şi Farmacie "Carol Davila" din Bucureşti, este închinată adevăratului descoperitor al insulinei. Preşedintele Comitetului de organizare a fost prof. dr. Radu Cârmaciu. La Editura Universitară "Carol Davila" apare o broşură cuprinzând programul şi conferinţele în rezumat.

1999. La Editura Anastasia apare volumul Nicolae C. Paulescu, *Fiziologie filosofică. I. Noţiunile de "suflet" şi "Dumnezeu" în fiziologie* (ediţie îngrijită, prefaţă şi repere biobibliografice de Răzvan Codrescu). Prefaţa acestei ediţii ("Nicolae C. Paulescu sau ştiinţa lui *Scio Deum esse*") este inclusă (cu unele adaosuri) şi în volumul de faţă (*cf.* şi Răzvan Codrescu, *De la Eminescu la Petre Ţuţea. Pentru un model paideic al dreptei româneşti*, Editura Anastasia, col. "Dreapta europeană", Bucureşti, 2000, p. 55 şi urm.).

2001. "Anul Paulescu". La împlinirea a 80 de ani de la descoperirea insulinei şi a 70 de ani de la trecerea la cele veşnice a lui N. C. Paulescu, îi este consacrată în ziua de 23 mai,

---

ploturile" şi "viţiile" evreieşti [1924-1928]; 6) *Biserica şi Sinagoga*...[1924-25].

în Aula Academiei Române, o sesiune comemorativă, organizată de Secţia de Ştiinte Medicale a Academiei Române (moderator: acad. Ion Baciu). Au luat cuvântul, printre alţii, acad. Ion Hăulică, prof. dr. C. Ionescu-Târgovişte (directorul Institutului de Diabet, Nutriţie şi Boli Metabolice "Nicolae Paulescu"), prof. dr. Mihai Coculescu şi prof. dr. Radu Cârmaciu (regretatul şef al Catedrei de Fiziologie de la Facultatea de Medicină şi Farmacie "Carol Davila", răpus de un atac de cord câteva luni mai târziu). "Anul Paulescu" a prilejuit şi alte manifestări, organizate mai ales de către Societatea Română de Diabet, Nutriţie şi Boli Metabolice, Institutul "Nicolae Paulescu", Federaţia Română de Diabet, Nutriţie şi Boli Metabolice şi Academia Română; astfel, spre exemplu, în intervalul 12-14 iunie a avut loc la Sinaia simpozionul internaţional "Nicolae Paulescu after 80 years since insulin discovery", iar pe 31 august 2001, la Universitatea de Medicină şi Farmacie "Carol Davila", simpozionul intitulat "80 de ani de la descoperirea insulinei", care s-a bucurat de prezenţa preşedintelui IDF (Federaţia Internaţională de Diabet) Sir George Alberti. În parcul UMF a fost dezvelit un monument dedicat memoriei profesorului N. C. Paulescu. Spre sfârşitul anului, s-a reeditat, în condiţii sub-culturale, controversatul volum *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria* (Editura AntetXXPress, f. l., f. a.); "Anul Paulescu" ar fi meritat, desigur, o altfel de încheiere...

2002. La Editura Christiana apare prima ediţie a cărţii de faţă.

2003. Apare, la Bucureşti, numărul 5 (luna iulie) al revistei *Rost*, dedicat lui Nicolae C. Paulescu.

2006. La Editura Harisma apare (coord. Răzvan Codrescu) broşura omagială *Părintele Galeriu astăzi. Conştiinţe în slujirea cu iubire a Adevărului*, în care este inclus, printre altele, textul Părintelui Galeriu intitulat "Nicolae Paulescu – cel mai mare interpret ştiinţific al divinităţii" (pp. 37-46), redactat chiar în "Anul Paulescu" şi reprodus, în loc de postfaţă,

şi în prezenta ediţie. Caracterizarea din titlu îi aparţine doctorului V. Trifu.

2009. La Editura Vremea apare Dr. Constantin Angelescu, *Nicolae C. Paulescu. Omul şi opera sa medicală*. Luni 7 septembrie, la Palatul Şuţu din Bucureşti, din iniţiativa scriitorului Bucur Stănescu şi a profesorului dr. Constantin Ionescu-Târgovişte, Nicolae C. Paulescu este omagiat cu anticipaţie la împlinirea a 140 de ani de la naştere.

R. C.

În loc de postfață

NICOLAE C. PAULESCU – "CEL MAI MARE INTERPRET ȘTIINȚIFIC AL DIVINITĂȚII"

De ziua Sărbătorii Nașterii Maicii Domnului, duhovnicește suntem îndemnați să aducem un omagiu lui Nicolae C. Paulescu – a cărui descoperire epocală în serviciul umanității din anul 1921 a fost prăznuită în zilele din urmă ale lui august 2001. Paulescu a trăit în lumina de taină a Preacuratei, menită a fi deopotrivă Fecioară și Mamă; altfel spus, menită a uni, în simbioză de har, castitatea și maternitatea. În castitatea pură a spiritului vezi adevărul și în iubire maternă iubești lucrarea și rodul adevărului, cum iubește mama, jertfelnic, pruncul. În acest sens, Revelația divină pune în lumină taina Preacuratei ca paradigmă în opera mântuirii. Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat de la Duhul Sfânt, „Duhul Adevărului", și din Fecioară. Ea a fost pregătită ca „vas ales". Patriarhul Filotei al Constantinopolului, tâlcuind cuvântul *Pildelor lui Solomon*: „Înțelepciunea și-a zidit casă..." (9, 1), o arată pe Maica Domnului drept „casă a Înțelepciunii lui Dumnezeu", a Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Biserica, în Acatistul dedicat dumnezeieștilor ei Părinți, îl cinstește pe Sf. Ioachim rostind: „Bucură-te că tu pe toți părinții ai întrecut.../ te-ai învrednicit a fi părinte Maicii lui Dumnezeu", iar pe Sf. Ana de asemenea: „Bucură-te că prin nașterea ta s-a stins datoria păcatului.../ s-a țesut cortul Îm-

păratului". Şi, într-adevăr, Ioachim şi Ana şi-au primit darul Naşterii Preacuratei la bătrâneţile lor, întru care, după cuvântul Sf. Maxim Mărturisitorul, firea „şi-a apropiat limpezimea cea dintru început". Iar, după inspiratul cuget al lui Ion Heliade-Rădulescu, „Mesia, sau Logosul, prin natura Sa avea să fie rodul Sfântului Duh, care, peste tot în Evanghelii, în epistolele Apostolilor, în Cărţile Părinţilor Bisericii, e slăvit şi înţeles ca Duhul Adevărului... Deci raţiunea este rodul Duhului Adevărului. Dar unde e conceput Logosul de către Duhul Adevărului? – În sânul unei Fecioare"[1]. De aceea, în înţelesul adânc al descoperirii dumnezeieşti, nu te poţi realiza, împlini ca om de ştiinţă, ca filosof, deci iubitor de înţelepciune, ca artist şi în orice alt act creator, decât în duhul acesta al Preacuratei, hărăzită a fi, cum s-a rostit mai sus, deopotrivă Fecioară şi Maică. Nicolae C. Paulescu nu numai că aduce, prin gândirea şi opera lui, un omagiu Maicii Domnului, ci însăşi viaţa lui, în întregul ei, a fost un omagiu adus Maicii Domnului, prin care se revelează, în simbioză pilduitoare, castitatea şi maternitatea. La moartea lui, Nicolae Iorga, pe atunci prim-ministru, scria: „Profesorul Paulescu... a trăit ca un mucenic şi a murit ca un sfânt". Şi precizează: „Cine l-ar fi văzut, discret, rece, tăcut, nu şi-ar fi dat seama de opera pe care acest om o avea în urma sa. A trebuit ca moartea să dezlege pe prietenii cei mai de aproape, pe ucenicii cei mai credincioşi pentru ca revelaţia să se producă şi să se cunoască numărul şi însemnătatea descoperirilor lui". E mărturia unui savant cu operă uriaşă, la adresa altui savant de aceeaşi măreţie. Ceea ce, de sesizat, îl distingea sacru pe Paulescu, după măr-

[1] *Souvenirs et impréssions d'un proscrit*, Paris, 1850, p. 23.

turia lui Iorga, era harul, viaţa până la sfinţenie a acestui om. În acest sens i-am văzut viaţa ca un omagiu adus Maicii Domnului, Fecioară şi Mamă, ştiind că munca lui de savant era însoţită, susţinută, luminată de puritatea lui morală, de castitatea lui. Ar trebui ştiut, o dată mai mult, că în nici un domeniu al existenţei nu se poate realiza, împlini o operă autentică fără această simbioză între munca ştiinţifică pentru adevăr şi sfinţenia vieţii pentru adevăr. Numai atunci, după cuvântul Mântuitorului, „Adevărul te face liber".

Nicolae C. Paulescu face parte dintre acele spirite mari, dedicate întregului adevăr, văzut cu ochii omului de ştiinţă, cu ochii filosofului, cu ochii omului credincios. Gândirea, opera lui reprezintă un crez, cunoscut, trăit, mărturisit, ca adevărul credinţei, ca Ortodoxia căreia i-a fost fiu fidel, cu devoţiune, până la consimţământul smerit al savantului de renume mondial de a fi, totodată, epitrop al bisericii lui parohiale.

Viziunea lui ştiinţifică, definită de ucenicul şi biograful lui, docent dr. V. Trifu, ca *Fiziologie filosofică*[2], este sintetizată în cele trei prelegeri publicate succesiv în anul 1905: *Finalitatea în biologie* (14 februarie), *Materialismul* (16 februarie), *Suflet şi Dumnezeu* (18 februarie). Aceste expuneri, numite de el, simplu, „lecţii", constituie mesajul capital al gândirii, al concepţiei lui despre existenţă şi viaţă, şi ni se revelează ca un catehism ştiinţific al oricărui intelectual autentic.

Tema fundamentală a gândirii lui, ca profesor de fiziologie, a fost *finalitatea*, potrivit propriu-zis speciali-

---

[2] Nicolae C. Paulescu, *Fiziologie filosofică, I*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1944.

tăţii pe care a îmbrăţişat-o: finalitatea în biologie. Ceea ce va preocupa permanent gândirea secolului XX – spre pildă, pentru un Merleau-Ponty, omul este dedicat sensului, iar Jean Lacroix afirmă: „Dumnezeu este sensul lumii iar lumea este limbajul" – Paulescu văzuse adânc, încă la începutul secolului şi în plin materialism, văzuse în *sens* statutul fundamental al existenţei, al creaţiei, respectiv al fiinţei vii. Orice existenţă, orice fiinţă vieţuitoare, în organizarea ei, de la celulă la ţesuturi, organe, aparate, ne dezvăluie deodată „un plan prestabilit", căruia, cum observase Claude Bernard, fiinţa i se supune ca „unui ordin primit la origine, şi căruia i s-au supus, de asemenea, părinţii, moşii şi strămoşii ei, de când rasa şi specia ei există". Întreg acest plan e dirijat către un *scop*, „prezintă un caracter evident de finalitate". „Finalitatea morfologică şi fiziologică reprezintă, aşadar, pentru Paulescu, trăsătura distinctivă a fiinţelor vieţuitoare". Finalitatea ni se dezvăluie atunci ca „un întreg fondator" al vieţii, care călăuzeşte tainic făptura şi care numai în om se conştientizează. Această realitate profundă a vieţii se manifestă prin instincte, individuale şi sociale, numite semnificativ de Paulescu „legi divine". Şi de observat cât de clar distinge el între normalitate şi maladie. El vede firească relaţia dintre normalitate şi finalitate, în finalitate dezvăluindu-se sensul creator al existenţei, şi consemnează eroarea pe care o comit unii savanţi „care văd finalitate în maladii, când finalitatea nu există decât în fiziologie"; în timp ce maladia constă tocmai în distrugere, se arată ca o inversiune a finalităţii, a sensului creator al existenţei.

Privind materialismul, Paulescu a arătat că această doctrină „păcătuieşte grav în contra regulilor celor mai elementare ale logicii: – închide ochii în faţa caracterului

de finalitate, caracter distinctiv al faptelor vitale; – identifică printr-o confuzie a fiinţei vii cu cadavrul său, cu un corp brut; – e rezultatul unui raţionament fals, care presupune că în natură nu există nimic în afară de ceea ce cade direct sub simţurile noastre; or, se ştie că chiar materia, aşa cum o concep materialiştii, scapă acţiunii lor directe; – doctrina materialistă este incapabilă să explice faptele vitale, morfologice şi fiziologice; astfel, ea nu poate da seama nici de formarea, după un plan prestabilit chiar la începutul vieţii, a unor organe care nu vor funcţiona decât mai târziu; nici de evoluţia care se efectuează în vederea reproducţiei; nici de înlănţuirea sau coordonarea fenomenelor vitale în vederea unei serii de scopuri, al căror termen ultim este subzistenţa individului şi perpetuarea speciei".

Privind doctrina „generaţiei spontanee", potrivit căreia „fiinţele vieţuitoare derivă din substanţa brută în mod spontaneu, adică fără alte intervenţii decât aceea a energiei pe care o posedă materia acestei substanţe", Paulescu aduce ca răspuns demonstraţia critică a lui Pasteur, care „a expulzat această teză pentru totdeauna din ştiinţă". De altfel, savanţii, în consens, afirmă că: „în condiţiile experimentale cele mai diverse pe care le putem imagina, ea [generaţia spontanee – n. n.] nu se produce niciodată", întrucât „fiinţa vieţuitoare nu se formează decât prin filiaţie, prin intervenţia unui organism viu, preexistent". Şi această a doua prelegere se încheie cu sintagma: „Materialismul nu este decât un ţesut de erori, o doctrină răufăcătoare care împiedică progresul ştiinţei vieţii".

În a treia prelegere, *Suflet şi Dumnezeu*, Paulescu se ocupă, mai întâi principial, de ipoteza darwinistă. El

observă că „doctrina darwinistă (transformistă, evoluționistă) pretinde că ființele viețuitoare sunt supuse la un fel de alegere, de selecție, care recunoaște trei factori principali: variabilitatea, ereditatea și lupta pentru existență". Acești factori se manifestă astfel: variabilitatea produce modificări ale caracterele viețuitoarelor, utile sau vătămătoare individului; ereditatea transmite modificările descendenților; lupta pentru existență are ca efect exterminarea ființelor care, prin variabilitate, au suferit modificări inutile sau vătămătoare ale caracterelor lor; ea nu lasă să subziste și să perpetueze decât acele ființe ale căror caractere s-au modificat în sens util. „Această ingenioasă ipoteză, capabilă să explice admirabila armonie ce domină lumea viețuitoare, fără să recurgă la *intervenția* cauzelor finale, a fost primită de materialiști cu un entuziasm indescriptibil, zice Paulescu, întrucât ea salva sistemul lor de falimentul ce-l amenință". Dar, totodată, el dovedea: „Observația prelungită timp de mai multe mii de ani constată că omul rămâne om; câinele, câine; stejarul, stejar". Și Darwin „nu aduce nici un fapt care să demonstreze în mod evident transformarea măcar a unei specii actuale într-o altă specie actuală". Astfel că motivele pe care se bazează Darwin „sunt iluzorii... în natură nu se produce nici o variabilitate nedeterminată și nelimitată a oricărui caracter, nici transmisie ereditară definitivă a tuturor modificărilor dobândite".

În schimb, viziunea lui Paulescu va fi confirmată de profundele cercetări în biologie ce vor urma. Jacques Monod, laureat al Premiului Nobel pentru Biologie în 1965, într-un studiu elaborat ulterior, ca un corolar al operei lui, *Le hazard et la nécessité*, definește mesajul „esențial al științei moderne privind ontologia viului prin

aceste trei proprietăţi care conferă identitate acestei ordini a realului şi o deosebesc de restul unversului: a) *teleonomie* (= fiinţele vii sunt înzestrate cu un proiect pe care îl reprezintă în structurile şi îl realizează prin performanţele lor); b) *morfogeneză autonomă* (= fiinţele vii sunt maşini chimice care se construiesc pe ele însele potrivit unui determinism autonom, riguros, implicând o «libertate» cvasitotală faţă de agenţi sau condiţii exterioare); c) *reproducere invariantă* (= fiinţele vii sunt maşini care se reproduc în mod invariant)"[3].

Altfel, aşa cum spusese Paulescu, stejarul rămâne stejar, bobul de grâu rămâne bob de grâu, mieluşelul, mieluşel. Încă şi mai profund, cum exclamase Psalmistul: „Hotar ai pus pe care nu-l vor trece..." (*Psalm 103*, 10).

Dar tot mai pregnant Paulescu stăruie dovedind că „finalitatea vitală nu este efectul întâmplării, ci... recunoaşte drept cauză un agent care a conceput scopul morfologic şi fiziologic al fiinţei vieţuitoare şi care coordonează mijloacele pentru atingerea acestui scop".

Privind hazardul invocat adesea de unii oameni de ştiinţă, e nimerit să subliniem cuvântul lui H. Poincaré, că „hazardul nu e decât măsura ignoranţei noastre", iar Ch. Péguy vedea în el „logica lui Dumnezeu".

Dar ce reprezintă sufletul, în viziunea savantului român? Paulescu îl defineşte drept „agent al finalităţii vitale". Agent sau subiect, am zice, prin care toate „actele vitale ale fiecărei fiinţe formează o grupare armonioasă în care totul concordă şi nimic nu se contrazice!".

---

[3] *Cf.* Vasile Tonoiu, „În căutarea unei «noi alianţe»", în volumul *Raţiune şi credinţă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, pp. 34-35.

Şi încă mai analitic, precizează: „Sufletul e agentul ce reglează divizia celulelor, diferenţierea lor, dispoziţia lor după un plan prestabilit în vederea formării unor organe cu funcţii speciale... Sufletul prezidă la evoluţia fiinţei şi realizează reproducţia ei. Absenţa lui constituie moartea". Dar, o dată cu aceste însuşiri, sufletul „are ca atribut conştiinţa, e imaterial şi unic pentru fiecare fiinţă vieţuitoare".

Şi aici Paulescu e confirmat de cercetările şi observaţiile altor mari savanţi ai secolului, între aceştia John C. Eccles (Premiul Nobel pentru Medicină în 1963), care afirmă: „Problemele legate de unicitatea resimţită de fiecare eu au fost neglijate de filosofia contemporană. Se poate presupune că aceasta e datorată materialismului ambiant, care nu vrea să vadă problemele fundamentale pe care le pune experienţa spirituală. [...] Eu mă voi concentra asupra evenimentului cel mai extraordinar în câmpul experienţei noastre, adică venirea la existenţă a fiecăruia dintre noi ca autoconştiinţă unică. E un miracol pentru totdeauna, dincolo de posibilităţile de explicare ale ştiinţei". Şi adaugă: „Pentru că soluţiile materialiste sunt incapabile să explice experienţa unicităţii noastre, eu mă simt constrâns să atribui unicitatea eului (sau a sufletului) unei creaţii spirituale de ordin supranatural. Pentru a mă exprima în termeni teologici: fiecare suflet este o creaţie divină nouă, implantată în foetus la un moment cuprins între concepţie şi naştere. Este certitudinea existenţei unui nucleu interior de individualitate unică şi care face necesară ideea acestei creaţii divine"[4].

---

[4] John Eccless, *Évolution du cerveau et création de la conscience*, Flammarion, Paris, 1994, pp. 315-317.

Potrivit viziunii şi credinţei lui Paulescu, „zămislirea se face în momentul întâlnirii celor două celule sexuale, a căror unire formează oul fecundat. În acel moment, Dumnezeu trimite Sufletul, adică artistul incomparabil care, supunându-se poruncii divine, se pune imediat pe lucru, ca să-şi construiască trupul în care va vieţui..."[5] şi să conducă făptura umană către scopul desăvârşirii ei.

Iar în final, pe această cale ştiinţifică, Nicolae Paulescu ajunge la mărturia lui Dumnezeu. Definind încă de la prima prelegere „ştiinţa drept cunoştinţa prin cauze", pe acest principiu al cauzalităţii – altfel zicând, „nimic nu se face fără cauză" – el arată cum „clinica, biologia şi fiziologia i-au revelat cu o splendidă claritate pe Creator – Cauza primară". În acest sens, trăind viu, realist, finalitatea, el mărturiseşte: „Demonstraţia existenţei unei cauze primare a vieţii, nematerială, unică şi înţeleaptă, este termenul sublim la care ne conduce fiziologia. Această cauză primară este Dumnezeu", proclama Paulescu, în faţa studenţilor săi uimiţi şi fermecaţi[6].

Sufletul lui aspirând la o tot mai deplină înţelegere şi mărturie a Adevărului, se simte convins să spună, într-o conştiinţă a plenitudinii: „Ştiinţa vieţii m-a condus să zic într-o lecţie precedentă: *Cred în Dumnezeu!* Aceeaşi ştiinţă mă face astăzi să adaug: *Şi în Iisus Hristos!*".

Şi relevând înţelegerea spirituală, duhovnicească, a Evangheliei, trăsătura distinctivă a Crezului creştin în „spiritul divin al Adevărului", el îşi încheie a treia operă

---

[5] *Cf.* Dr. V. Trifu, *op. cit.*, p. 34.

[6] *Cf.* Dr. V. Trifu, *op. cit.*, p. 134, şi Nicolae C. Paulescu, *Fiziologie filosofică. Noţiunile de „suflet" şi „Dumnezeu" în fiziologie*, ediţie îngrijită de Răzvan Codrescu, Editura Anastasia, Bucureşti, 1999, p. 115.

de *Fiziologie filosofică* zicând: „Înaintea acestui spirit al Adevărului mă închin strigând: Cred în Duhul Sfânt!". Contemplă astfel unitatea revelației Treimii în armonie divină, în care vede adânc taina Iubirii – har și dar de care se împărtășește toată făptura și tot omul. Și așa, el nu vede decât „uriașa simbioză, strânsa dependență reciprocă ce unește toate ființele viețuitoare, și admirabila armonie ce domină întreaga creație", pe care o numește, plin de admirație, „Împărăția lui Dumnezeu". Și adâncește: „Prin urmare, legea supremă, care conduce societățile naturale, la oameni și la animale, este Iubirea"[7]. Cu certitudine, atunci, trebuie spus că în această viziune a iubirii, a înțelegerii vieții, însăși marea lui descoperire în slujirea cu iubire a omului – descoperirea insulinei – a fost rod al concepției și muncii lui în universul Iubirii; întrucât acest hormon „reglează metabolismul glucidelor, ca și al lipidelor, protidelor și mineralelor din organism", deci restaurează ordinea, armonia în structurile vieții, astfel că în întregime existența noastră se conduce, din adânc, de lumina Iubirii. Și, în acest sens, în viziunea fiziologiei lui medicale, Paulescu se arată, cum s-a zis, „cel mai mare interpret științific al Divinității".

Interpretând Cuvântul divin al Evangheliei: „Iar când va veni Fiul Omului întru mărire... El va zice celor de-a dreapta Sa: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, de moșteniți Împărăția... Căci bolnav am fost și M-ați îngrijit... Amin zic vouă; de câte ori ați făcut aceasta, unuia dintre acești frați ai Mei mai mici, Mie Mi-ați făcut-o...", Paulescu notează: „În spital veți mai găsi și oameni de alte națiii, ca unguri, greci, evrei, ori toți acești oameni

---

[7] *Cf.* Dr. V. Trifu, *op. cit.*, p. 32.

primesc în spital aceleaşi îngrijiri fiindcă Dumnezeu vrea ca iubirea ce-I datorează oamenii să se reverse asupra bolnavilor săraci".

Şi, de neomis, el trăia şi taina Bisericii, pe care o vedea drept aşezământul ideal, „stabilit de Însuşi Dumnezeu". S-a arătat „întotdeauna credincios fiu al Bisericii strămoşeşti" şi recomanda numeroşilor săi ascultători „să cunoască şi să sprijine Biserica românească, întrucât aceasta, înţeleaptă şi cuminte, nu a luat parte la dezbinarea lumii creştine". Înţelegea, autentic şi real, că Biserica Ortodoxă Română, într-o simbioză sacră, unea în Duhul dreptei credinţe sufletul românesc cu latinitatea limbii, în deschidere către întregul Occident, către tot omul din lume.

Părintele Galeriu

asociaţia filantropică medicală «christiana»

EDITURA CHRISTIANA

carte de veghe, carte de tămadă

APARIŢII RECENTE:

Dante Alighieri
Divina Comedie. Infernul
(text bilingv, cu versiune românească,
note, comentarii, postfaţă
şi repere bibliografice de
Răzvan Codrescu)

***

Viaţa Părintelui Gheorghe Calciu
după mărturiile sale şi ale altora
(cu o predoslovie de
Î. P. S. Bartolomeu Valeriu Anania)

Răzvan Codrescu
Rug aprins.
O sută de sonete şi false sonete

Prof. Univ. Dr. Pavel Chirilă
Vindecarea

"A demonstra existența unei *cauze prime* a vieții, imateriale, unice și infinit înțelepte – iată limita sublimă la care ajunge fiziologia. Această cauză primă este Dumnezeu. Omul de știință nu se poate deci mulțumi să zică: *Credo in Deum* [Cred în Dumnezeu]. El trebuie să afirme: *Scio Deum esse* [Știu că Dumnezeu există]."

Dr. N. C. Paulescu

În 2009 se împlinesc 140 de ani de la naşterea doctorului **Nicolae C. Paulescu** (1869-1931), prilej cu care apare ediția a doua, revizuită și adăugită, a volumului de față, ce adună la un loc atât scrieri *despre* N. C. Paulescu, cât și scrieri *de* N. C. Paulescu, propunându-și o introducere lămuritoare și lesne accesibilă în gândirea filosofico-științifică a marelui savant, dar și în complexa sa biografie. Dincolo de genialele performanțe de laborator, N. C. Paulescu a înălțat un impresionant edificiu teoretic al științei creştine, fiind, în răspărul pozitivismelor contemporane, cel mai important promotor român al creaționismului și finalismului, cu o solidă argumentație, deopotrivă științifică, filosofică și teologică. S-a afirmat despre el că a fost, în spațiul gândirii românești, "cel mai mare interpret științific al divinității".